

cula absolvit : statimque ad eam transiit exponendam, quæ Galatis inscripta est : *Pauci admodum*, ait ipse in prologo, *dies sunt, ex quo Epistolam Pauli ad Philemonem interpretatus, ad Galatas transcenderam*. Tribus opus istud libris comprehendit, in quibus ut sint sane omnia quæ auctor edisserit, utilia cum primis atque illustria, insignis ille præmonstrandus est locus, ubi ad cap. 1, vers. 4, de $\alpha\lambda\epsilon$ varia significatione et scriptura disputat : quo uno ab enormi luxatione nunc primum a nobis restituto, verus tandem, isque elegantissimus elucet S. Doctoris sensus, ejusque summa Hebræarum litterarum peritia contra æmulorum calumnias, quæ integris constant libris, asseritur. Rursus *post paucos dies* ab eo Commentario ad inscriptam Ephesiis Epistolam enarrandam, quemadmodum in præfatione testatur, se contulit. Hoc autem in opere ita sibi videtur perplacuisse, ut ex eo voluerit aliquando suam fidem, quæ favoris in Origenem notabatur ab æmulis, æstimari. Denique ad Titum quæ inscribitur, paulo post brevi Commentario exposuit. Tempus ipse designat ad capitis primi versum undecimum, ubi se ait : *Ante paucos menses tria volumina in Epistolæ ad Galatas explanatione dictasse*. Jam vero ex tota Expositionum istarum serie colligimus, ad eundem omnes annum pertinere, cujus et paucos menses explevisse, subducta uniuscujusque ratione, compertum est. Qui autem his proprie fuerit, ex eo quem in Catalogo obtinent loco, ubi Quæstionibus in Genesim proxime præponuntur, facile intelligas. Eoque magis confirmes testimonio quod habes in cap. v Epist. ad Ephesios, ubi eo ipso tempore Quæstionum Hebræicarum opus moliri se animo profitetur. Si recte igitur constituimus suo loco, ad annum 388 Quæstiones Hebræicas in Genesim pertinere istas superiori proxime octogesimo septimo supra trecentessimam tribuendas, nihil erit dubium.

Tomum explet Appendix, quæ Breviarium in Psalterium (a); aliosque in Psalmos Tractatus falso ascriptos Hieronymo continet, de quibus in peculiari iis præfixa *Admonitione* satis abundeque diximus. Reliquum modo est unum, ut quando non ultima Hieronymiani nominis laus est : *Principibus placuisse viris*; hanc scias editionem nostram debere plurimum illustrissimo nostræ hujus Ecclesiæ pontifici Jo. BRAGADENO, qui eam et summa pridem cum benignitate excepit, et præsidio humanitatis suæ fovit : denique et in præmii fecit spem erigi. Quod ego non tam eo dico animo, ut publicum favoris ejus monumentum ære perennius exstare velim, quam ut litteratus orbis ejus prolixissimæ in litteras voluntati fausta omnia precetur, et majora in dies speret scientiæ ac pietatis incrementa.

(a) In nostræ editionis appendice primas obtinet Commentarius in Jobum, quem eo loci, propter rationes in exordio ipsius commentarii expositas, transtulimus. Edit.

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
^a COMMENTARIORUM
IN EVANGELIUM MATTHÆI
AD EUSEBIUM
LIBRI QUATUOR.

prologus.

1-2 Plures fuisse, qui Evangelia scripserunt, et Lucas evangelista testatur, dicens : *Quoniam quidem multi*

conati sunt ordinare narrationem rerum, quæ in nobis completæ sunt, sicut tradiderunt nobis, qui ab initio

^a Sex mss. codices huic recognoscendo in Mattheum Commentario suppetias tulerunt. Unus prægrandi forma, probæ autem notæ, ex Bibliotheca S.

Crucis in Jerusalem de Urbe. Tres Vaticano-Palatini numeris 176, 177 et 181 prænotati, e quibus priores duo vetustate atque emendatione insignes. Item alius

ipsi viderunt ^a sermonem, et ministraverunt ei; et perseverantia usque ad præsens tempus monumenta declarant, quæ a diversis auctoribus edita, diversarum hereseon fuere principia, ut est illud juxta ^b Ægyptios, et Thomam, et Matthiam, et Bartholomæum, duodecim quoque ³⁻⁴ apostolorum, et ^c Basilidis atque Apellis, ac reliquorum, quos enumerare longissimum est: cum hoc tantum in præsentiarum necesse sit dicere, exstitisse quosdam, qui sine spiritu et gratia Dei conati sunt magis ordinare narrationem, quam historię texere veritatem. Quibus jure potest illud propheticum coaptari: *Væ qui prophetant de corde suo: qui ambulat post spiritum suum, qui dicunt: hæc dicit Dominus; et Dominus non misit eos* (Ezech. xiii, 3). De quibus et Salvator in Evangelio Joannis loquitur: *Omnes qui ante me venerunt fures fuerunt et latrones* (Joan. x, 8). Qui venerunt: non, qui missi sunt. Ipse enim ait: *Veniebant, et ego non mittebam eos* (Jer. xiv, 14; et xxiii, 21). In venientibus, præsumptio temeritatis; in missis, obsequium servitutis est. Ecclesia autem, quæ supra petram Domini voce fundata est, quam introduxit rex in cubiculum suum (Cant. i et ii), et ad quam per foramen descensionis occultæ misit manum suam (Cant. v), similis damulæ hinculoque cervo-

Palatinus sub num. 5, quem vexatis tantummodo locis in consilium adhibuimus. Denique unus Vaticanus, olim Reginae Suecorum, num. 40, quem bonæ frugis cum primis experti sumus.

^a Cod. S. Crucis, et sermonis ministri fuerunt.

^b Hoc nimirum pseudo-Evangelio Egeratiz, Julius Cassianus, Valentiniani et Sabelliani passim usi sunt. Quædam ex eo laudat exponitque loca Clemens Alexandrin. Stromat. iii. Memorat et Origenes Homil. i in Lucam, et Epiphanius Hæres. 62, ut recentiores præteream. Conferendus tamen est S. Ambrosius proemio in Lucam, qui et *Evangelium juxta Thomam* memorat. Hoc porro idem videtur esse, quod *Evangelium infantie Salvatoris* apud alios audit, puta Irenæum, Epiphanius, Athanasium, Eusebium, Chrysostomum, Cyrillum, pluresque alios, exstatque bodienum Arabice; in Græco autem fragmento Thomæ apostolo ascribitur. Aliud Evangelium juxta *Matthiam*, idem Ambrosius loco laudato novit, quamquam ex Origene delihasse testimonium videri possit. Jam et Evangelium *Bartholomæi* aliis Patribus memoratur, Gelasio in decreto de Apocryphis libris, et Bedæ Commentario in Lucam. At non temere docti viri suspicantur, illud pro Bartholomæi habitum Evangelio, quod Matthæi Hebraicum fuisse, a Bartholomæo in Indiam delatum, ibique a Pantæno inventum, narrant Eusebius lib. v Hist. c. 10, et Nicephorus lib. iv, c. 32. Denique et Evangelium *duodecim Apostolorum* sæpe laudatus Ambrosius, Theophylactus atque alii noverunt. Ubi vero ejus iterum meminuit noster Hieronymus Dialogo 3 advers. Pelagian. initio, illud ipsum, quod vulgo *juxta Hebræos* dicebatur, et quo utebantur tum temporis Nazareni, ipso *secundum Apostolos* vocat. Recole quæ in hunc nos locum pridem observavimus.

^c Laudati Origenes atque Ambrosius in Lucam Evangelii *Basilidis* meminere. Eusebius lib. iv Hist. c. 7: *Viginti quatuor libros in Evangelium a Basilide conscriptos* ex S. Irenæo memorat, qui *validissimam confutationem* illis opposuit. Denique novit *Apellis* Evangelium Beda sub initium Commentarii in Lucam. Quamquam non novi ille auctor Evangelii, sed veterum germanorum corruptior atque interpolator potius videatur: idque ex Origenis Epist. ad Charos suos in

rum (Cant. ii, 9), quatuor flumina paradisi instar eructans (Gen. ii), quatuor et angulus et annulos habet [Al. habens], per quos quasi arca Testamenti et custos Legis Domini, lignis ^d immobilibus velitur (Exod. xxv, 10 seqq.).

Primus omnium Matthæus est Publicanus, cognomento Levi, qui Evangelium in Judæa Hebræo ^e sermone edidit, ob eorum vel maxime causam, qui in Jesum crediderant ex Judæis, et nequaquam Legis umbram, succedente Evangelii veritate, servabant. Secundus Marcus, interpret apostoli Petri, et Alexandrinæ ecclesie primus episcopus, qui Dominum quidem Salvatorem ipse non vidit, sed ea quæ magistrum audierat prædicantem, juxta fidem magis gestorum narravit quam ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochensis (cujus laus in Evangelio), qui et ipse discipulus apostoli Pauli, in Achaiz ^f Bœotizque partibus volumen condidit (II Cor. viii), quædam alius repetens, et ut ipse in proemio constetur, audita magis, quam visa describens. Ultimus Joannes apostolus et evangelista, quem Jesu amavit plurimum, qui supra pectus Domini recumbens (Joan. xiii et xxi), purissima doctrinarum fluentia potavit, et ³⁻⁶ qui solus de cruce meruit audire: *Ecce mater tua* (Joan. xix, 27). In cum esset in Asia, et jam tunc Alexandria colligant eruditi viri.

^d In præstantissimo codice monasterii nostri S. Andree secus Avonionem, *lignis mobilibus vehitur*: in altero codice monasterii, item nostri S. Remigii, ita legimus: *lignis imputribilibus vehitur*. Quæ varia lectio vera esse potuisset propter vectes de lignis Setim, Exod. xxv, 15; nisi versu consequenti 15 diceretur, *Qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis*. Hinc error prioris codicis ms. redarguitur. Vectes itaque immobiles *ligna immobilia* dixit Hieronymus. MART.—Tres e nostris mss. *mobilibus*, duo *imputribilibus*, secunda manu pro *immobilibus*, quod probe notatum Martiano est retineri debere ex eo, quem S. Doctor alludit, versiculo exod. xxv, 15, de hisce lignis, *quæ semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis*.

^e At quæ Græce primum ab ipso Matthæo scriptum Evangelium tenet, doctissimorum hominum sententia veritati propior et nobis videtur: quædam adeo in eam rem argumenta congeessimus ad catalogi cap. 5, quæ hic piget recoquere. Contraria opinionis, quam et Hieronymus probat, auctor habetur Papias apud Eusebium Hist. Eccl. iii, 39. Interim opinari malim, hanc ex Origene sententiam, ut et pleraque alia in Commentariis, S. Doctorem delihasse. Verba quidem pene eadem sunt ex Fragmento Tomi primi Commentarior. in Matthæum, quæ hic libet describere: *Πρώτον μὲν γέγραπται τὸ κατὰ τὸν ποτε τελώνην, ὑστερον δὲ ἀπὸστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ Ματθαίου, ἐκδιδομένα αὐτὸ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πιστεύουσι, γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς συντεταγμένον. Δεύτερον δὲ τὸ κατὰ Μάρκον, ὡς Πίτρος ὑφηγήσατο αὐτῷ ποιήσαντα, etc.* *Primum Evangelium scriptum est a Matthæo, prius quidem Publicano, postea vero apostolo Jesu Christi, qui illud Hebraico sermone conscriptum Judæis ad fidem conversis publicavit. Secundum fuisse accepimus Evangelium Marci, qui prout Petrus ipsi exposuerat, in litteras retulit, etc.*

^f Plerique mss. *Bithynizque* præferunt. Et Hieronymianæ quidem opinioni de Achaia et Bœotia multa adversantur Veterum testimonia, et cum primis Syriacæ versionis auctoritas, quæ in Ægyptio, sive Alexandria, elucubratum a Luca Evangelium tradit,

hæreticorum semina pullularent, Cerinthi, Ebionis, et cæterorum qui negant Christum in carne venisse (quos et ipse in epistola sua antichristus vocat [I Joann. II, 18]), et apostolus Paulus frequenter percutit [Rom. III; II Cor. V]), coactus est ab omnibus pene tunc Asiæ episcopis, et multarum Ecclesiarum legationibus, de divinitate Salvatoris altius scribere, et ad ipsum (ut ita dicam) Dei Verbum, non tam audaci, quam felici temeritate prorumpere. ^a Et Ecclesiastica narrat historia, cum a fratribus cogere-
retur ut scriberet, ita facturum se respondisse, si indicto jejunio in commune omnes Deum precarentur [Al. deprecarentur]: quo expleto, revelatione saturatus, in illud proœmium cœlo veniens eructavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum* (Joan. I). Hæc igitur quatuor Evangelia multo ante prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima visio ita contextitur: *Et in medio sicut similitudo quatuor animalium: et vultus eorum facies hominis, et facies leontis, et facies vituli, et facies aquilæ* (Ezech. I, 5 et 10). Prima hominis facies Matthæum significat, qui quasi de homine exorsus est scribere: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham* (Matth. I). Secunda Marcum, in quo [Al. qua] vox leonis in eremo rugientis auditur: *Vox clamantis in deserto* [Al. eremo], *parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (Marc. I, 3). Tertia vituli, quæ evangelistam Lucam a Zacharia sacerdote sumpsisse initium præfiguratur. Quarta Joannem evangelistam, qui assumptis pennis aquilæ, et ad altiora festinans, de Verbo Dei disputat. Cætera quæ sequuntur in eundem sensum proficiunt. Crura eorum recta, et pennati pedes, et quocumque ibat spiritus, ibant, et non revertentur: et dorsa eorum plena oculis, et scintillæ ac lampades in medio discurrentes, et rota in rota, et in singulis quatuor facies. Unde et Apocalypsis Joannis, post expositionem viginti quatuor seniorum qui tenentes citharas et phialas, adorabant [Al. adorant] Agnum Dei, introducit fulgura, et tonitrua, et septem spiritus discurrentes, et mare

^a Editi legunt: *Unde et Ecclesiastica narrat*, etc. In aliquot mss. codicibus post vocem *prorumpere*, sequitur: *ut Ecclesiastica narrat*, etc. Alii retinent quod edidimus. MART. — Continenti serie duo Palatini vetustiores mss. legunt, *prorumpere*, *ut Ecclesiastica narret historia*. Alii cum pridem vulgatis libris, *Unde et Ecclesiastica*, etc.

^b Datus S. Crucis mss., et omnia apocryphorum venena mortuis, etc. Eusebius porro, quem S. Doctor compellat, celeberrimus ille Cremonensis est, cui et in Jeremiam Commentarios inscripsit, et quem passim alibi laudat.

^c Eusebius iste Cremonensis est, cui etiam in Jeremiam Commentarios dedicavit Hieronymus. Porro non fuit Hieronymo longior vita ad perficiendos Commentarios in Matthæum, uti se facturum speraverat, neque scripsit in Canticum canticorum, quia ab his operibus agrotatione diuturna ac tandem morte ipsa exclusus est. MART.

^d Nostri mss. minus recta scriptura, quæ tamen in veteribus libris obvia est, *sistarchiam*, aut *sistarciam*. Græce *σισταρχία* dicitur, sonatque *commeatum*: in Latini-

no vitreum et quatuor animalia plena oculis (Apoc. IV et V), dicens: *Animal primum simile leoni, et secundum simile vitulo, et tertium simile homini, et quartum simile aquilæ volanti*. Et post paululum: *Plena erant, inquit, oculis, et requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est* (Apoc. IV, 7, 8). Quibus cunctis perspicue ostenditur, quatuor tantum Evangelia debere suscipi, et omnes apocryphorum nœnias mortuis magis hæreticis, quam Ecclesiasticis vivis canendas. Satisque miror, ^e Eusebi dilectissime, cur Romam subito navigaturus, hanc tibi a me quasi ^d sistarciam dari volueris, ut Matthæum breviter exponens, verbis stringerem, sensibus dilatarem. Si meminisses responsionis meæ, nunquam in paucis diebus rem annorum peteres. Primum enim difficile est omnes legere qui in Evangelia 7-8 scripserunt. Deinde multo difficilius, adhibito iudicio, quæ optima sunt recipere. ^e Legisse me fateor ante annos plurimos in Matthæum Origenis viginti quinque volumina, et totidem ejus Hamilian, commaticumque interpretationis genus: et Theophili Antiochenæ urbis episcopi Commentarios: Hippolyti quoque martyris, et Theodori Heracleotæ, Apollinarisque Laodiceni, ac Didymi Alexandrini; et Lathorum, Hilarii, Victorini, Fortunatiani Opuscula, e quibus etiam si parva carperem, dignum aliquid memoria scriberetur. At tu in duabus hebdomadibus, imminente jam Pascha, et spirantibus ventis, dictare me cogis: ut quando notarii exceplant, quando scribantur schedulæ, quando emendantur, quo spatio digerantur ad purum, ^f maxime cum scias me ita tribus mensibus languisse, ut vix nunc ingredi incipiam; nec possim laboris magnitudinem brevitate temporis compensare. Igitur, omissa auctoritate Veterum, quos nec legendi, nec sequendi mihi facultas data est, historicam interpretationem, quam præcipue postulasti, digessi breviter: et interdum spiritualis intelligentiæ flores miscui, perfectum opus reservans in posterum. Si autem mihi ^h vita longior fuerit, aut tu in redeundo tua promissa compleveris, tunc nitar

no sæpius pro canistro sumitur, quo edulia continentur.

^e Duo mss., *Legi, fateor*; et mox, *Adamantii nomen pro Origenis*; demum, *commaticum quoque pro commaticumque præferunt*.

^f In aliis mss. *Fortunatus* appellatur, de quo Lib. de Viris Illustribus cap. 97. Mox pro *carperem*, quod nostri mss. substituunt, lectum antea *caperem*.

^g Satis commoda duo Palatini mss. addunt, *minime attendas*. Cæterum huc sunt omnino referenda, quæ de agra valetudine, deque ipso Matthæi Commentario paria his ipse memorat Hieronymus in fine Epist. 73 ad Evangelium: *Ego, ait, post longam agrotationem vix in Quadragesima diebus febri carere potui: et cum alteri me operi præpararem, paucos dies qui supererant, in Matthæi expositione consumpsi: tantaque aviditate studia omissa repetiri, ut quod exercitationi lingue profuit, noceret corporis valetudini*.

^h Penes Victorium, *Vita largior*, id est, quæ non ægra subinde labore valetudine; placetque adeo magis hæc lectio. Nimirum Hieronymus viginti plus minus annos ab hac elucubratione in vivis superfuit: satisque imperite notatum est Maribonæo, non fuisse

implere quod reliquum est, Immo Jacis fundamentis, et ex parte constructis parietibus, pulcherrimum culmen imponam, ut scias quid intersit inter subitam dictandi audaciam, et elucubratam scribendi diligentiam. Certe nosti, et mendacii mei erubescerem te testem vocare, quod præsens opusculum tanta celebritate dictaverim, ut aliena magis legere, quam mea enndere me putares. Nec hoc de arrogantia et fiducia ingeni dictum putes, sed quod ostendere tibi cupiam quantum apud me valeas, qui periclitari magis apud

in posterum, S. Doctore longiore vitam ad perficiendos Commentarios in Matthæum, uti se facturum speraverat, neque scripsisse in Canticum canticorum; quia ab his operibus ægrotatione diuturna ac tandem morte ipsa exclusus fuerit. Liqueat enim vero ex rerum Hieronymianarum serie alijs eum de causis

doctos voluerim; quam tibi sedule postulanti quidquam negare. Unda obsecro; ut si incomptior sermo est, et non solito lapsu fertur oratio, festinationi hoc tribuas, non Imperitiæ, et des exemplaria, cum Romanam veneris, Virgini Christi Principiæ, quæ me rogavit, ut in Canticum canticorum scriberem, a quo opere exclusus ægrotatione diuturna, spem in futurum distuli: hac te lege constringens, ut si tu ei ad te scripta subtraxeris, illa quoque armariolo sibi postea scribenda concludat.

tam ab Isti recognoscentio; quam ab illo Inchoando Commentario abstinuisse.

^a Huc refer epistolæ 65, ad eandem Principiam postrema verba, ut tu quæ partem intellexisti carminis, si vita domes fuerit, et totum Canticum canticorum intelligant.

LIBER PRIMUS.

¶ (Caput I. — Vers. 1.) Liber generationis Jesu Christi, in Isaiâ legimus: Generationem ejus quis enarrabit (Isai. LIII, 8)? Non ergo putemus Evangelistam [Al. Evangelium] prophetae esse contrarium, ut quod ille impossibile dixit effatu, hic narrare incipiat: quia ibi de generatione divinitatis, hic de incarnatione est dictum. A carnalibus autem cœpit, ut per hominem Deum dicere incipiamus.

Filii David, filii ^a Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam et fratres ejus, Ordo præposterus, sed necessario computatus. Si enim primum posuisset Abraham, et postea David: rursus ei repetendus fuerat Abraham, ut generationis series taxeretur. Ideo autem, cæteris prætermissis, horum filium nuncupavit; quia ad hoc tantum est facta de Christo repromissio, ad Abraham: In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes (Gen. xxii, 18), quod est Christus. Ad David: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Ps. cxxxii, 11.)

(Vers. 3.) Judas autem genuit Phares, et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Notandum in genealogia Salvatoris nullam sanctarum assumi mulierum; sed eas quas Scriptura reprehendit, ut qui propter peccatores venerat, de ^b peccatoribus nascens, omnium peccata deleret. Unde et in consequentibus Ruth Moabitia ponitur, et Bethsabæ uxur Uriæ.

^a Quæ hinc subsequuntur Scripture verba, Abraham genuit, etc. In nostris mss. desiderantur, quibus solenne est, ea duobus proferre commata, quæ subsequens expositio enarrat.

^b Rabbanus legit de peccatricibus.

^c Hic quoque reliquum Scripture textum mss. nostri læcent Continuunt verosic: Iste est Salmon princeps tribus, etc. Sic olim vulgati Salmon pro Naasson

(Vers. 4 seqq.) Notandum autem gentis Salmon. ^a Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz ante n genuit Obed ex Rath. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David regem. ^b David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriâ. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Iste est Naasson princeps tribus Judæ, sicut in Numeris legitur (Num. i et ii).

Joram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Joathan. Joathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam. Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis. In quarto Regum volumine (Capp. iii, viii et seqq.) legitur de Joram Ochoziam fuisse generatum, quo mortuo, Josabeth filia regis Joram, soror Ochoziam tulit Joas filium fratris sui, et eum internecioni, quæ exercebatur ab Athalia [Al. Atholâ], subtraxit. Cui successit in regnum filius ejus Amasias, post quem regnavit filius ejus Azarias, qui appellatur et Ozias [Al. Ochozias]: cui successit Joathan filius ejus. Carnis ergo quod secundum fidem historie tres reges in medio fuerint, quos hic Evangelista prætermisit: Joram quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam: et reliquos quos enumeravimus. Verum quia Evangelista propositum erat tria ^d tessaresdecades in diverso temporum statu ponere; et Joram generi se miscuerat impiis-

præferabant perperam. Ad eum modum et in subsequenti pericope a verbis, Joathan autem genuit Achaz, reliquos versus prætereunt: denique, In quarto Regum, pro Regum legunt.

^d Sic habent plerique omnes mss. ex his etiam quos Martian. consulit. Græc. τσσαρταδεκάδες. Antea erat tessaradecades. Quod et Rabbanus præfert.

simæ Jezabel, idcirco usque ad tertiam generationem ejus memoria tollitur, ne in sanctæ nativitatis ordine poneretur.

(Vers. 12 seqq.) *Et post transmigrationem Babylonis, Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Jacob.* Si voluerimus Jechoniam in fine primæ tesseradecadis [Al. tesseradecadis] ponere, in sequenti non erunt quatuordecim, sed tredecim. Sciamus igitur, Jechoniam priorem ipsum esse quem et ^a Joacim: secundum autem, filium, non patrem: quorum prior per *c* et *m*, sequens per *ch* et *n* scribitur: quod scriptorum vitio, et longitudine temporum, apud Græcos Latinosque confusum est.

(Vers. 16.) *Jacob autem genuit Joseph.* Hoc ^b loco objecit nobis Julianus Augustus dissonantiam Evangelistarum, cur evangelista Matthæus Joseph dixerint filium Jacob: et Lucas eum filium appellarit Heli; non intelligens consuetudinem Scripturarum, quod alter secundum naturam, alter secundum Legem ei pater sit. Scimus enim hoc per Moysen Deo jubente præceptum, ut si frater aut propinquus absque liberis mortuus fuerit, alius ejus accipiat uxorem ad suscitandum semen fratris vel propinqui sui (Deut. 25). Super hoc et Africanus temporum scriptor et Eusebius Cæsariensis in libris *διαφωνίας εὐαγγελίων* plenius disputarunt.

(Vers. 17.) *Virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.* Cum virum audieris, suspicio tibi non subeat nuptiarum; sed recordare consuetudinis Scripturarum, quod sponsi viri, et sponsæ vocentur uxores.

(Vers. 18.) *Et a transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.* Numera a Jechonia usque ad Joseph, et invenies generationes tredecim. Quarta decima ergo generatio in ipsum Christum reputabitur.

^a Duo Palatin. mss., *Secundum autem Joachin filium non patrem*, etc. Recole, quod et notatum Martiano est, ipsum Hieronymum latius hac de re disputantem in Commentario in Daniel. cap. 1: *Nemo inquit, putet eundem in Danielis principio esse Joacim, qui in Ezechielis exordio Joachin scribitur: iste enim extremam syllabam chin habet, ille cim. Et ob hanc causam in Evangelio secundum Matthæum una videtur deesse generatio, quia secunda τεσσαρακιδέτας in Joacim definit filio Josiæ, et tertia incipit a Joachin filio Joacim. Quod ignorans Porphyrius calumniam struit Ecclesiæ, suam ostendens imperitiam, dum evangelistæ Matthæi arguere nititur falsitatem. Vide et quæ in hunc locum observamus. Mox iidem Palatini mss. legunt, prior per *K* et *M*, sequens per *X* et *N*, Græcis litteris.*

^b Rectius penes Rabbanum. Hunc locum objecit nobis Julianus Augustus de Dissonantia Evangelistarum. Africani verba subnectit Rabbanus ex Epistola ad Aristidem de Evangeliorum dissonantia: *Nobis ergo imminet. . . , secundum veritatem gesta sua tradiderunt: quæ plurimum variant ab Eusebio,*

Christi autem generatio sic erat. Quærat diligens lector et dicat: Cum Joseph non sit pater Domini Salvatoris, **12** quid pertinet ad Dominum generationis ordo deductus usque ad Joseph? Cui respondimus primum, non esse consuetudinis Scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur. Deinde ex una tribu fuisse Joseph et Mariam: unde ex Lege eam accipere cogebatur ut propinquam, et quod simul censetur in Bethleem, ut de una videlicet stirpe generati.

Cum esset desponsata mater ejus Maria c Joseph. Quare non de simplici Virgine, sed de desponsata concipitur? Primum, ut per generationem, Joseph, origo Mariæ monstraretur. Secundo, ne lapidaretur a Judæis ut adultera. Tertio, ut in Ægyptum fugiens haberet solatium ^d mariti. Martyr Ignatius etiam quartam addidit causam, cur a desponsata conceptus sit: ut partus, inquiens, ejus celaretur diabolo, dum eum putat non de Virgine, sed de uxore generatum.

Antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Non ab alio inventa est nisi a Joseph, qui pene licentia maritali futuræ uxoris omnia noverat. Quod autem dicitur, *Antequam convenirent*: non sequitur, ut postea convenerint; sed Scriptura quod factum non sit, ostendit.

(Vers. 19.) *Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.* *Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens.* Si quis fornicariæ conjungitur, unum corpus efficitur (I Cor. vi, 16). Et in Lege præceptum est, non solum reos, sed et conscios criminum obnoxios esse peccati (Levit. v): quomodo Joseph cum crimen celet [Al. celaret] uxoris, justus scribitur: Sed hoc testimonium Mariæ est, quod Joseph sciens illius castitatem, et admirans quod evenerat, celat silentio, cujus mysterium nesciebat.

(Vers. 20.) *Joseph filii David, noli timere accipere Mariam c conjugem tuam. Quod enim in 13 ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium.* Jam et supra diximus sponsas uxores appellari, quod plenius

quæ hoc ipsum testimonium Africani lib. 1 Histor. cap. 7, recitat. Confer Nicephorum lib. 1, cap. 11. MART.

^c Pro Joseph nomine quod mss. omnes tacent, unus Cisterciens. substituit, *Quæritur quare*, etc.

^d Vocem mariti plerique vulgari libri tacent. Unus ms. Sorbonic. Martiano teste, habet *maritale*, quæ et ipsa videtur abundare. Pseudo-Theophilus Antiochenus lib. 1 Commentariorum in Evangelia, cum hunc ex Hieronymo locum totidem exscripsisset verbis, viri tamen pro mariti legit. Demum quæ ex S. Ignatio martyre quarta additur causa, sub finem ejus Epistolæ ad Ephesios utcumque innotescit. Hanc ex Hieronymo pericopem affert vetus ms. codex capituli Veronensis, continens Alcuini Opuscula: in quo nomen S. Ignatii Martyris reticetur, legiturque tantummodo *Quarto ut partus*, etc. Verum S. Hieronymus potius ex Origene Homil. vi in Lucam, quam ex Ignatio ipso recitarit.

^e Tres Palatin. mss., *uxorem*, quam et in subnexa expositione vocem Hieron. probat.

liber adversus Helvidium docet: et blandientis affectu ei per somnium Angelus loquitur, ut justitiam silentii comprobaret. Simulque notandum, quod Joseph filius esse dicatur [Al. dicitur] David, ut Maria quoque de stirpe David monstraretur.

(Vers. 21.) *Et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* JESUS Hebraico sermone *Salvator* dicitur. Etymologiam ergo nominis ejus evangelista signavit, dicens: *Vocabis nomen ejus^a Jesum*; quia ipse salvum faciet populum suum.

(Vers. 22 seqq.) *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ecce Virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini.* Pro eo quod evangelista Matthæus dicit, *in utero habebit*, in propheta scriptum est, *in utero accipiet*. Sed propheta, quia futura prædicit, significat quid futurum sit, et scribit, *accipiet*: evangelista autem, quia non de futuro, sed de præterito narrat historiam, mutavit *accipiet*, et posuit *habebit*. Qui enim habet, nequaquam accepturus est. Tale quid et in Psalmis legimus: *Ascendens in excelsum, captivam duxit captivitatem: accepit dona in hominibus* (Ps. LXXVII, 19). Hoc testimonium apostolus ponens, non dixit, *accepit*, sed *dedit*: quia ibi de futuro significatum est, quod accepturus esset: hic de eo narrat^b historia, qui jam dederat quod acceperat.

(Vers. 25.) *Et accepit conjugem suam, et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum; et vocavit nomen ejus Jesum.* Ex hoc loco quidam perversissime suspicantur, et alios filios habuisse Mariam, dicentes primogenitum non dici, nisi qui habeat et fratres: cum hic mos sit divinarum Scripturarum, ut primogenitum non eum vocent, quem^c fratres sequuntur, sed eum qui primus natus ait.

^a In aliquot mss. exemplaribus, *vocabitur nomen ejus Salvator*; vel, *vocabis nomen ejus Salvatorem*. MART.— Iidem mss. addito Cisterciensi, *nomen ejus Salvatorem, quia ipse salvum faciet*, etc. Eandem lectionem in aliis exemplaribus Martian. reperit.

^b In aliis mss. *de eo narratur, qui jam*, etc.

^c Interferunt duo Palatin. mss. verbum *præ-*

^d Facile Nazarenorum codicem, quem sæpe laudat, ipseque ex Græco interpretatus est, hic sub Hebraici appellatione notat. Nec illud usque adeo probatur, quod Librariorum errori tribuit, ut *Judææ* pro *Judæ* scriptum sit: siquidem et τὴν Ἰουδαίαν, *Judæam*, vocant LXX terram tribus Judam, nec universam Hebræorum ditionis terram, sive Palæstinam, sed peculiarem designant regionem quæ regibus Juda ex David stirpe parebat: et probe non solum ab aliis gentibus, sed et a regionibus aliarum tribuum Israelis eo nomine distingueretur. Sic quod Jerem. XIV, 2, et Joel. III, 20, Hebraice est יַדְיָהּ, Græce Ἰουδαία dicitur: et ab ipso Vulgato Interprete *Judæ* transfertur I Reg. XVII, 1, quod in Græco est Ἰουδαίος.

^e Ferme persuasum fuit olim mihi, cubare locum istum in mendo, et pro *ipsum Dominum* rescribi debere uno verbo *insomnium*, ut sensus sit, magos

A Lege supradictum libellum adversus Helvidium. (Cap. II. — Vers. 2 seqq.) *Vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum.* Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. Ad confusionem Judæorum, ut nativitatem Christi a gentibus discerent, oritur in Oriente stella, quam futuram Balaam^e, cujus successores erant, vaticinio noverant. Lege Numerorum librum (Cap. XXIV). Deferuntur autem magi stellæ indicio in Judæam, ut sacerdotes a magis interrogati, ubi Christus nasceretur, inexcusabiles fierent de adventu ejus.

(Vers. 5.) *At illi dixerunt ei: in Bethleem Judææ.* Sic enim scriptum est per prophetam: *Et tu, Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.* Librariorum hic error est. Putamus enim ab evangelista primum editum, sicut in ipso^d Hebraico legimus, *Judæ*, non *Judææ*. Quæ est enim aliarum gentium Bethleem, ut ad distinctionem ejus hic *Judææ* ponereur? *Judæ* autem idcirco scribitur, quia est et alia Bethleem in Galilæa. Lege librum Jesu filii Nave (Jos. 19). Denique et in ipso testimonio, quod de Michææ prophetia sumptum est, ita habetur: *Et tu, Bethleem terra Juda* (Mich. V, 2).

(Vers. 11.) *Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham.* Pulcherrime munerum sacramenta Juvencus presbyter uno versiculo comprehendit:

C Thus, aurum, myrrham, regique, hominique, Deoquo Dona ferunt.

Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam, etc. Qui munera obtulerant Domino, consequenter responsum accipiunt. Responsum autem (quod Græce dicitur *χρηματισθεύς*) non per angelum fit, sed per ipsum^e Dominum, ut meritorum Joseph

quidem per insomnium, S. vero Josephum responsum accepisse per angelum. Nempe ut secum ipse S. Hieronymus constat, qui hanc visionis prærogativam præ illa, quæ magis facta est, S. Josepho tribuit, et prædicat, hæc nimirum de causa, ut meritorum Joseph privilegium demonstraretur. Nam secus longe haberet, si magos dixit per ipsum Dominum, Josephum vero per angelum admonitum fuisse, cum Dei admonentis sequior esset conditio, contra quam veritas clamat, et S. ipse Pater conceptis verbis contendit. Quamobrem errore factum antiquariorum videatur ob aliquam inter se verborum ipsum Dominum et insomnium similitudinem, quæ facile potuerit criticus non nemo divisim quasi duo verba accipere, puta *in som*, et *niam*, quæ cum per se nihil significent, emendanda crediderit *insom* in *ipsum*, et *nium* in *Dominum*. Cætera enim et sacer textus lectioni *insomnium* fidem facit, et suffragatur rei veritas, denique ipsa Latine vocis proprietas ac vis, quæ *insomnium* dicitur visio id quod postea accidit portendens.

Sed si mentem S. Doctoris probe assequimur, nihil esse quod hic loci emendemus, re paulo altius expensa constabit. Sentiebat quippe ille, responsa quæ *in somnis*, κατ' ὄναρ, haberentur, quæ *χρηματισθεύς* Græci vocant, per ipsum Deum fieri, et *χρηματισθεύς*

15 privilegium demonstraretur. Revertuntur autem per aliam viam, quia infidelitati miscendi non erant et Judeorum.

(Vers. 13, 14.) *Ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum: et esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens, accepit puerum et matrem ejus nocte: et recessit in Ægyptum; et erat ibi usque ad obitum Herodis. Quando tollit [Al. tulit] puerum, et matrem ejus, ut in Ægyptum transeat, nocte tollit et tenebris: quando vero revertitur in Judæam, nec nox, nec tenebræ ponuntur in Evangelio.*

(Vers. 15, 16.) *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam, dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a magis, iratus est valde; et mittens, occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus ejus, a bimatru et infra, secundum tempus quod exquisierat a magis. Respondeant qui Hebræorum voluminum denegant veritatem, ubi hoc in LXX legitur interpretibus. Quod cum non invenerint, nos eis dicemus in Osee propheta scriptum (Cap. 11), sicut et exemplaria probare possunt quæ nuper edidimus. Possumus autem locum istum et aliter^a conciliare [Al. consolari] propter contentiosos, quorum consuetudinem Paulus apostolus habere se denegat, et Ecclesiam Christi (I Cor. 11); et testimonium proferimus ex Numeris, dicente Balaam: *Dens ex Ægypto vocavit eum: gloria ejus sicut unicornis* (Num. xxiii, 22).*

(Vers. 17 seqq.) *Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam, dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus, Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt* (Jerem. xxxi, 15). *Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto, dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, 16 et vade in terram Israel. De Rachel natus est Benjamin, in cuius tribu non est Bethleem* (Genes. xxxv). Queritur

ei, quoties Dens per seipsum respondet. Passim hanc ejus sententiam dignoscere est in Commentariis in Prophetas, atque alibi: nam et de Hieronymi insinu nomine, utpote reconditoris doctrinæ placitum ab ipsis Græcis lexicographis ad vocem *χρησμός* refertur. Sacre itaque textus hic ubi de Magis sermo est, verbo utitur *χρησμούδιον*, quod a *χρησμός* nomine derivatum, ejusdem plane est cum illo significationis; deque adeo illa S. Patris Græcorumque doctrina factum intelligitur responsum per ipsum Dominum; et si per angelum sacer idem textus factum Josepho responsum notat, cum utrumque tamen *κατ' ὄναρ* sive in somnis tam ipsi factum, quam Magis declararet, utrumque tamen divinitus, sive per ipsum Dominum factum testatur: in eo autem plus habere honoris ac laudis istud Josephi, quod ab ipso Domino præterea angelus mittitur ad denuntiandum, ut meritum Joseph privilegium demonstraretur. Salva sententia, salva res est: nec profecto temere injiciendæ sunt manus in S. Patris textum, quem libri omnes, mss. atque editi, quot sunt, quotque fuerit, pari consensu, quin et

ergo quomodo Rachel filios Judæ, id est, Bethleem, quasi suos plorat? Respondebimus breviter, quia sepulta sit juxta Bethleem in Ephrata, et ex^b materno corpusculi hospitio matris nomen acceperit. Sive quoniam Juda, et Benjamin duæ tribus junctæ erant, et Herodes præteperat non solum in Bethleem interfici pueros, sed et in omnibus finibus ejus. Per occisionem [Al. occasionem] Bethleem intelligimus multos etiam de Benjamin fuisse caesos. Plorat autem filios suos, et non recipit consolationem, secundum duplicem intelligentiam. Sive quod eos in æternum mortuos æstimaret, sive quod consolari se nollet de his quos sciret esse victuros. Quod aptem dicitur in Rama, non putemus loci nomen esse, ^c juxta Gabaa, sed *rama excelsam* (רָמָה) interpretatur, ut sit sensus: *Vox in excelsis audita est*, id est, longe lateque dispersa.

(Vers. 20.) *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Ex hoc loco intelligimus non solum Herodem, sed et sacerdotes et scribas eodem tempore necem Domini fuisse meditato.*

(Vers. 21.) *Qui surgens accepit puerum et matrem ejus, ^d et venit in terram Israel. Non dixit, accepit filium suum, et uxorem suam, sed puerum, et matrem ejus, quasi nutritius, non maritus.*

(Vers. 22.) *Audiens autem quod Archelais regnaret in Judæa, pro Herode patre suo, timuit illo ire: et admonitus in somnis, recessit in partes Galilææ. Multi labuntur errore propter ignorantiam historiarum, putantes eundem esse Herodem, a quo in passione sua Dominus irridetur, et qui nunc mortuus esse refertur. Ergo Herodes ille qui cum Pilato postea amicitias fecit, hujus Herodis filius est, frater Archelai; quem et 17 ipsum Tiberius Cæsar ^e Lugdunum, quæ Galliarum est civitas, relegavit, fratremque ejus Herodem successorem regni fecit. Lego Josephi historiam.*

(Vers. 25.) *Et veniens habitavit in civitate, quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetas, quoniam Nazareus vocabitur. Si hunc de Scripturis posuisset exemplum, numquam diceret,*

liturgici ipsi scriptoresque omnes tuerentur ac probant.

^a Imperitissima hic lectio est in libris editis, scilicet, *Possumus autem locum istum et aliter consolari propter contentiosos. Legendum itaque, Possumus autem locum istum et aliter conciliare, vel et aliter confirmare... et testimonium proferimus ex Numeris, etc.*; ubique enim legimus, in singulari, *vocavi filium, sive vocavi eum*, et non ut habent LXX in plurali, *vocavi filios meos*. MART.

^b Mss. nostri, duæque a Martiano laudati, *ex interno corpusculi hospitio*.

^c In Palat. codd., *loci nomen esse, qui est juxta Gabaa*.

^d Idem mss. pro verbis, *et venit in terram Israel*, tantum addunt *nocte*.

^e Atamen ipse, cujus historie fidem appellat, Josephus lib. xvii, cap. 13, non Lugdunum, sed Viennam deportatum Herodem tradit Tiberii jussu: *δούς οὐκ ἔλαττον αὐτῷ Βιεννα πόλιν τῆς Γαλιλαίας*. Confer et Euseb. in Chronico.

quod dictum est per prophetas; sed simpliciter, quod dictum est per prophetam: nunc autem pluraliter prophetas vocans, ostendit se non verba de Scripturis sumpsisse, sed sensum. *Nazaræus, sanctus interpretatur. Sanctum autem Dominum futurum, omnia Scriptura commemorat. Possumus et aliter dicere, quod etiam eisdem verbis, juxta Hebraicam veritatem in Isaiâ scriptum sit: Exiet virga de radice Jesse, et Nazaræus de radice ejus conscendet (Isai. xi, 1).*

(Cap. III. — Vers. 1.) *Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cœlorum.* Primus Baptista Joannes regnum cœlorum prædicat, ut præcursor Domini hoc privilegio honoretur.

(Vers. 3.) *Hic est enim qui dictus est per Isaiam prophetam, dicentem: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Animas credentium præparabat, in quibus ambulaturus erat Dominus, ut purus in vils purissimis ambularet, dicens: *Habitabo in eis, et inambulabo: et ego Deus ipsorum, et ipsi erunt mihi populus (Levit. xxvi, 12).* Porphyrius istum locum Mærci evangelistæ principio comparat, in quo scriptum est: *Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei, sicut scriptum est in Isaiâ propheta: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Isai. xl, 3).* Cum enim testimonium de Malachia (Cap. III) Isaiâque contextum sit, quærit, quomodo velut ab uno Isaiâ exemplum patemus assumptum. Cui Ecclesiastici viri plenissime responderunt. Nos autem [Al. aut] nomen Isaiâ putamus additum scriptoribus vltio, quod et in aliis locis probare possumus, aut certe de diversis testimoniis Scripturarum unum corpus effectum. Lege ^b tertium decimum Psalmum, et hoc idem reperies.

(Vers. 4.) *Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circum lumbos suos.* De pilis, inquit, habebat, non de lana. Aliud austeræ vestis indicium est, aliud luxuriæ mollioris. Zona autem pellicea qua accinctus fuit et Elias, mortificationis indicium [Al. symbolum] est (IV Reg. 1). Porro quod sequitur:

Esca autem ejus erat locustæ et mel silvestre. Habitatori solitudinis congruum est non delicias ciborum, sed necessitatem humane carnis explere.

(Vers. 9.) *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.* Lapidem ethnicos vocat, propter cordis duritiam. Lege Ezechielem: *Auferam, inquit, a vobis cor lapideum, et dabo cor carneum (Ezech. xxxvi, 26).* In lapide duritia, in carne mollitudo [Al. mollitia] monstratur. Sive simpliciter indicat Dei potentiam, quod qui de nihilo cuncta fecerit, possit et de saxis durissimis populum prætereare.

^a Pleraque tamen Græca hujus Evangelii exemplaria ἐν τοῖς ὑπογράψαις hoc loco pro ἐν τῷ Ἰσαΐᾳ præferunt.

^b Cum iste tertius decimus Psalmus minime ex pluribus testimoniis contextus videatur, conjicit Clericus, ab Hieronymi textu aliquid excidisse, supplet-

A (Vers. 10, 11.) *Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur. Ego quidem baptizo vos in aqua, in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est.* Prædicatio sermonis Evangelicæ, qui ex utraque parte acutus est gladius, securis appellatur, juxta Jeremiam prophetam, qui verbum Domini securi comparat excidenti petram (Jerem. xlvj).

Cujus non sum dignus calciamenta portare. In alio Evangelio: *Cujus, ait, non sum dignus solvere corrigiam calciamenti:* hic humilitas, ibi mysterium demonstratur, quod Christus sponsus sit, et Joannes non mereatur sponsi corrigiam solvere, ne vocetur domus ejus juxta legem Mosi, et exemplum Ruth, domus discalciati (Dent. xxv, et Ruth. xv).

B (Vers. 12.) *Ipsa vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam: et congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inextinguibili.* Sive quia ignis est Spiritus sanctus, ut Acta Apostolorum docent, quo descendente, sedit, quasi ignis super singulos [Al. linguas] credentium (Act. ii); et impletus est sermo Domini dicentis: *Ignem veni mittere super terram: et quem [Al. quam] volo ut ardeat (Luc. xii, 49).* Sive quia in presenti, spiritu baptizamur, et in futuro, igne. Apostolo quoque huic sensui congruente: *Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit (I Cor. iii, 13).*

C (Vers. 13, 14.) *Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Respondens autem Jesus, dixit ei. Triplicem ob causam Salvator a Joanne accepit baptismum. Primum, ut quia homo natus erat, omnem justitiam et humilitatem Legis impleret. Secundo, ut baptismate suo Joannis baptismata comprobaret. Tertio, ut Jordanis aquas sanctificans, per descensionem columbæ, Spiritus sancti in lavacro credentium monstraret adventum.*

(Vers. 15.) *Sine modo.* Pulchre dixit, ^a sine modo, ut ostenderet Christum in aqua, Joannem a Christo in spiritu baptizandum. Sive aliter, *sine modo:* ut qui servi formam assumpsit, expleant et humilitatem ejus. Alloquin scito, te in die Judicii meo esse baptismate baptizandum. *Sine modo,* dicit Dominus Jesus, habeo et aliud baptismata quo baptizandus sum. Tu me baptizas in aqua, ut ego te baptizem pro me in sanguine tuo.

(Vers. 16.) *Sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum. Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua.* Non addidit, justitiam Legis, sive naturæ, ut nos utrumque intelligamus:

que ita locum: *Lege Epistolam ad Romanos, et decimum tertium psalmum.* In illi enim Epist. cap. iii, psalmus iste non semel laudatur.

^c Nostri omnes mss. et quatuor penes Martianæum, *Ecce securis.*

^d Voculam sine, hic nostri mss. respuunt.

ut si Deus ab homine accepit baptismum, nullus a A conservo dedignetur accipere.

(Vers. 17.) *Et ecce aperti sunt ei caeli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de caelis, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Mysterium Trinitatis in baptismo demonstratur: Dominus baptizatur, Spiritus descendit in habitu [Al. specie] columbae, Patris vox, testimonium Filio perhibentis auditur. Aperiuntur autem caeli non resurrectione elementorum, sed spiritualibus oculis; quibus et Ezechiel in principio voluminis sui apertos eos esse commemorat. Sedit quoque columba super caput Jesu, ne quis putaret vocem Patris ad Joannem factam, non ad Dominum.

(Cap. IV. — Vers. 1.) *Tunc Jesus ductus est in desertum a spiritu.* Haud dubium quin a sancto Spiritu. Sequitur enim:

Ut tentaretur a diabolo. Ducitur autem non invitus aut captus, sed voluntate pugnandi.

20 (Vers. 2.) *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator, dixit ei: Si Filius Dei es.* In isto numero quadragesimae nobis ostenditur sacramentum, in quo et Moses jejunavit in monte Sina (Exod. xxiv), et Elias juxta montem Oreb (III Reg. xix). Permittitur autem esurire corpus, ut diabolo tentandi tribuatur occasio.

(Vers. 3.) *Dic ut lapides isti panes fiant.* Esurienti congrue dicitur: *dic ut lapides isti panes fiant*: sed duobus contrariis teneris, o diabole. Si ad imperium ejus possunt lapides panes fieri, ergo frustra tentas eum qui tantae potentiae est. Sin autem non potest facere, frustra Filium Dei suspicaris. ^a *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.*

(Vers. 4.) *Qui respondens, ait: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo; sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Testimonium de Deuteronomio sumptum est (Deut. viii, 3). Ideo autem sic respondit Dominus, quia propositum erat ei, humilitate diabolum vincere, non potentia. Simulque animadvertendum, quod nisi jejunare cepisset Dominus, tentandi occasio non fuisset diabolo, secundum illud: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore: et praepara animam tuam ad tentationem* (Eccli. ii, 4). Sed et ipsa responsio Salvatoris, hominem fuisse indicat, qui tentatus est. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Si quis ergo non vescitur verbo Dei, iste non vivit.

(Vers. 5.) *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem.* Assumptio ista quae dicitur, non ex imbecillitate Domini venit, sed de inimici superbia, qui voluntatem Salvatoris necessitatem putat. Ex hoc autem loco intelligitur quid sit illud quod in alio

scribitur loco: *Abierunt in sanctam civitatem, et multis apparuerunt* (Matth. xxvii, 53).

(Vers. 6.) *Et statuit eum supra pinnaculum templi, et dixit ei. Ut quem fame tentaverat, tentaret et vana gloria.*

Si Filius Dei es. In omnibus tentationibus hoc agit diabolus, ut intelligat si Filius Dei sit; sed Dominus sic responsionem temperat, ut eum relinquat ambiguum.

Mitte te deorsum. Scriptum est enim. Vox diaboli, qui [Al. quae] semper omnes cadere deorsum desiderat, *Mitte te*, inquit, *deorsum*, persuadere potest, praecipitare non potest.

21 *Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offensus ad lapidem pedem tuum.* Hoc in nonagesimo psalmo legimus; verum ibi non de Christo, sed de viro sancto prophetia est. Male ergo interpretatur Scripturas diabolus. Certe si vere de Salvatore scriptum noverat, debuerat et illud dicere, quod in eodem psalmo contra se sequitur: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* De angelorum auxilio quasi ad infirmum loquitur: de sua [Al. sui] conculcatione quasi tergiversator tacet.

(Vers. 7.) *Ait illi Jesus rursus: Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.* Falsas de Scripturis diaboli sagittas veris Scripturarum frangit clypeis. Et notandum quod testimonia necessaria de Deuteronomio tantum protulerit, ut secundae legis sacramenta monstraret.

(Vers. 8.) *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde: et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum, et dixit ei. Gloria mundi, quae cum mundo praeteritura est, in monte, et in supercilio demonstratur: Dominus autem ad humilia descendit et campestris, ut diabolum humilitate superaret.* Porro diabolus ducere eum festinat ad montes, ut per quos ipse corruerat, etiam ceteri corruant, juxta illud Apostoli: *Ne inflatus incidat in iudicium diaboli* (I Tim. iii, 6).

(Vers. 9.) *Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Arrogans et superbus etiam hoc de jactantia loquitur: non quod in toto mundo habeat potestatem, ^c aut possit omnia regna dare diabolus, cum sciamus plerosque sanctos viros a Deo reges factos. *Si cadens, inquit, adoraveris me.* Ergo qui adoraturus est diabolum, ante corruit.

(Vers. 10.) *Tunc dicit ei Jesus: Vade d, Satana: Scriptum est enim. Non ut plerique putant, eadem satanas et apostolus Petrus sententia condemnantur. Petro enim dicitur: Vade retro me, Satana* (Mat. xvi, 23), id est, sequere me, qui contrarius es voluntati meae: hic vero audit, *vade, Satana*: et non ei dicitur,

^a Addit Victorinus, dicens.

^b Verba, et dixit ei, mss. nostri omnes reticent. Mox peritura quidam legunt, pro praeteritura.

^c Rectius penes Rabb. ut.

^d Interserit Cisters. ms. retro: atque infra cohæ-

renter, audit, vade retro, Satana. Jam vero, quod semel atque iterum monuimus, aliter saepe mss. atque editi libri Scripturae respiciunt: plerumque autem versiculos quosdam praetereunt, quos nec subnexa expositio tangit.

retro me, ut subaudiatur, vade in ignem æternum, A qui præparatus est tibi, et angelis tuis.

22 Dominum Deum tuum adorabis et illi soli ser-
vies. Dicens diabolus Salvatori : si cadens adoraveris
me : e contrario audit, quod ipse magis adorare eum
debeat Dominum et Deum suum.

(Vers. 11.) Tunc reliquit eum diabolus : et ecce an-
geli accesserunt, et ministrabant ei. Præcedit tentatio,
ut sequatur victoria. Angeli ministrant, ut victoris
dignitas comprobetur.

(Vers. 15, 16.) Terra Zabulon, et terra Nephtha-
lim, via maris trans Jordanem Galilææ gentium : po-
pulus qui ^a ambulabat in tenebris vidit lucem magnam,
et sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. Hi
primum audire Dominum prædicantem, ut ubi Is-
raelis fuerat ab Assyriis prima captivitas, ibi redem-
ptoris præconium ^b nasceretur.

(Vers. 17, 18.) Exinde cepit Jesus prædicare et di-
cere : Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum
cælorum. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ,
vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, et
Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare : erant
enim piscatores. Et ait illis. Joanne tradito, recte
ipse incipit prædicare : desinente Lege, consequen-
ter oritur Evangelium. Si autem eadem prædicat
Salvator, quæ Joannes Baptista ante prædixerat,
ostendit se ejusdem Dei esse Filium, cujus ille pro-
phæta sit.

(Vers. 19, 20.) Venite post me, et faciam vos fieri
piscatores hominum. At illi continuo, relictis retibus,
secuti sunt eum. Isti primi vocati sunt, ut Dominum C
sequerentur : piscatores et illitterati mittuntur ad
prædicandum, ne fides credentium non virtute Dei,
sed eloquentia adque doctrina fieri putaretur.

(Vers. 24.) Et lunaticos, et paralyticos, et curavit
eos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa et
Decapoli, et de Jerosolymis, et de Judæa, et de trans
Jordanem. Non vere lunaticos, sed qui putabantur
lunatici, ob dæmonum fallaciam, qui observantes
lunaria tempora, creaturam infamare cupiebant, ut
in Creatorem blasphemiz redundantent.

(Cap. V. — Vers. 1, 2.) Videns autem Jesus turbas,
ascendit in montem, et cum sedisset, accesserunt ad
eum discipuli ejus, et aperiens **23** os suum, docebat
eos, dicens. Dominus ad montana conscendit, ut tur-
bas ad altiora secum trahat. Sed turbæ ascendere D
non valent. Et sequuntur discipuli, quibus et ipsis
[Al. ipse] non stans, sed sedens et contractus loqui-
tur. Non enim intelligere poterant in sua majestate
fulgentem. Secundum litteram, nonnulli simplici-
rum fratrum putant eum beatitudines, et cætera
quæ sequuntur, in Olivæ monte docuisse, quod ne-
quaquam ita est : ex præcedentibus enim et sequen-
tibus in Galilæa monstratur locus, quem putamus

^a Rescribit Victor. sedebat, ex Vulg. et Græco
καθίστατος : quam, inquit, lectionem ipse in Com-
mentariis in Isai., cap. ix, S. Doctor probat. Quin
etiam in Matthæo sedebat, in Isaiâ legi vult ambula-
bat, ex eo Hieronymi textu verbis : Ita ut populus,
qui vel sedebat, vel ambulabat in tenebris, lucem

esse vel Thabor, vel quemlibet alium excelsum mon-
tem. Denique postquam finivit sermones suos, statim
sequitur : Cum autem introisset Capharnaum.

(Vers. 3.) Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum
est regnum cælorum. Hoc est quod alibi legimus : Et
humiles spiritu salvabit (Ps. xxxiii, 16) : Ne quis au-
tem putaret paupertatem, quæ nonnumquam ^c nec-
essitate portatur, a Domino prædicari, adjunxit,
spiritu : ut humilitatem intelligeres, non penuriam.
Beati pauperes spiritu, qui propter Spiritum sanctum
voluntate sunt pauperes. Unde super hujuscemodi
pauperibus et Salvator per Isaiam loquitur : Domi-
nus unxit me; propter quod evangelizare pauperibus mi-
sit me (Isai. vi, 1).

(Vers. 4.) Beati mites, quoniam ipsi possidebunt ter-
ram. Non terram Judæ [Al. Judææ], nec terram
istius mundi; non terram maledictam, spinas et tri-
bulos afferentem (Genes. v), quam crudelissimus
quisque et bellator magis possidet; sed terram quam
Psalmista desiderat, dicens : Credo videre bona Domini
in terra viventium (Ps. xxvi, 13). Hujuscemodi pos-
sessor, et post victoriam triumphator, etiam in qua-
dragesimo quarto psalmo describitur : Et intende,
prosperare [Al. et prospere] procede et regna : propter
veritatem et mansuetudinem, et justitiam. Nemo enim
terram istam per mansuetudinem, sed per super-
biam possidet.

(Vers. 5.) Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.
Luctus hic non mortuorum ponitur communi
lege naturæ, sed peccatis et vitis mortuorum. Sic
flevit et Samuel Saulem, quia pœnituerat Deum quod
unxisset eum regem super Israel (I Reg. xv). Sic et
Paulus apostolus, flere ac lugere se dicit eos, qui
post fornicationem et immunditiam non egerunt pœ-
nitentiam (II Cor. xii).

24 (Vers. 6.) Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam,
quoniam ipsi saturabuntur. Non nobis sufficit velle
justitiam, nisi justitiæ patiamur famem : ut sub hoc
exemplo numquam nos satis justos, sed semper esu-
rire justitiæ opera intelligamus.

(Vers. 7.) Beati misericordes, quoniam ipsi miseri-
cordiam consequentur. Misericordia non solum in ele-
mosynis intelligitur; sed in omni peccato fratris, si
alter alterius onera portemus (Galat. vi).

(Vers. 8.) Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum
videbunt. Quos non arguit conscientia ulla peccati.
Mundus mundo corde conspicitur : templum Dei non
potest esse pollutum.

(Vers. 9.) Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabun-
tur. Qui primum in corde suo, deinde et inter fra-
tres dissidentes pacem faciunt. Quid enim prodest
alios per te pacari, cum in tuo animo sint bella vi-
tiorum?

(Vers. 10.) Beati qui persecutionem patiuntur pro-
videret.

^b In Cisterc. ms. unoque Palatino, nasceretur.

^c Idem ms., qua nonnumquam de necessitate puta-
tur. Fortasse verius apud Rabban., necessitatem pa-
titur.

pter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. **A** Signanter addidit [Al. dicit], propter justitiam. Multi enim persecutionem propter sua peccata patiuntur, et non sunt iusti. Simulque considera, quod octava veræ circumcisionis beatitudo martyrio terminetur.

(Vers. 11.) *Beati estis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me.* Illud maledictum contemnendum est, quod beatitudinem creat, quod falso maledicentis ore profertur. Unde et specialiter deservit quæ sit beata maledictio: omne, dicens, *maledictum adversum vos, mentientes propter me.* Ubi ergo Christus in causa est, ibi et optanda maledictio est.

(Vers. 12.) *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerunt ante vos. Nescio quis hoc nostrum possit implere, ut laceretur opprobriis fama nostra, et nos exultemus in Domino. Hoc qui vanam sectatur gloriam, implere non potest. Gaudere igitur et exultare debemus, ut merces nobis in cœlestibus præparetur. Eleganter in quodam volumine scriptum legimus: « Ne quæras gloriam, et non dolebis cum inglorius fueris. »

(Vers. 13.) *Vos estis sal terræ.* Sal appellantur apostoli, quia per illos universum hominum conditur genus.

25 Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Si doctor erraverit, a quo alio doctore emendabitur?

Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. Exemplum de agricultura **G** sumptum est. Sal etenim sicut in ciborum condimentum, et ad siccandas carnes necessarium est: ita alium usum non habet. Certe legimus in Scripturis, urbes quasdam, ira [Al. ita] victorum sale seminatas, ut nullum in ipsis germen oriretur (*Judith. ix*). Caveant ergo doctores et episcopi, et videant: *Potentes potenter tormenta sustinere* (*Sap. vi, 7*); nihilque esse remedii: sed majorum ruinas ad tantarum ducere.

(Vers. 14 seqq.) *Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita: neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* Docet fiduciam prædicandi, ne apostoli abscondantur ob metum, et sint similes lucernæ sub modio, sed tota libertate se prodant, ut quod audierunt in cubiculis, prædicant in tectis (*Matth. x, 27*).

^a Addit vetustior Palat. ms. et Victorii editio, *damnans*.

^b Idem ms. *magistri traditio*, et mox *obnoxia sit*.

^c Rectius in nostris mss. verba, *reus erit iudicio*, non sunt. Quod ait, in quibusdam codicibus addi, *sine causa*, nos alibi edisseruimus in Notis ad Ep. 13 et ad lib. II Dialogi contra Pelagianos, n. 5. Plura infra dicenda erunt sub initium libri tertii Commentar. in Epistol. ad Ephesios. Latini quoque codices hodiernum superant, qui additum comma illud reti-

(Vers. 17.) *Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut prophetas. Non veni solvere, sed adimplere.* Sive quod de se per alios prophetata compleverit, sive quia ea quæ ante propter infirmitatem audientium rudia et imperfecta fuerant, sua prædicatione compleverit (*Matth. v*), iram tollens, et vicem talionis excludens, et occultam in mente concupiscentiam ^a.

(Vers. 18.) *Donec transeat cœlum et terra.* Promittuntur nobis cœli novi, et terra nova, quæ facturus est Dominus Deus. Si ergo nova creanda sunt, consequenter vetera transiura. Quod autem sequitur:

Tota unum, aut unus apex non præteribit a Lege, donec omnia fiant. Ex figura litteræ ostenditur, quod **B** etiam quæ minima putantur in Lege, sacramentis spiritualibus plena sint; et omnia **26** recapitulatur in Evangelio. Cujus ergo prædicationis est, cujusque doctrinæ, etiam diversa sacrificia, et quæ superstiosa videntur, in victimis quotidie demonstrare compleri?

(Vers. 19 seqq.) *Qui ergo solverit unam de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Dic autem vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regno cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occidas: Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis. Hoc capitulum cum superiori **G** habet testimonio, in quo dixerat: *Tota unum, aut unus apex non præteribit a Lege, donec omnia fiant.* Sugillat ergo Phariseos, qui, contemptis mandatis Dei, statuebant proprias traditiones, quod non eis prosit doctrina in populo, si vel parvula, quod in Lege præceptum est, destruant. Passim autem et aliter intelligere, quod magistri ^b brudicio, etiam in parvo peccato obnoxius sit, videat eum de gradu maximo, nec prosit docere justitiam, quam minima culpa destruit. Et beatitudo perfecta est, quæ sermone docueris, operâ compleret.*

(Vers. 22.) *Quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio.* In quibusdam codicibus additur, *sine causa*: extertunt in veris definitâ sententiâ est, et ira penitus tollitur, dicente Scriptura: *Qui irascitur fratri suo.* Si enim jehemur verberanti alteram præbere maxillam, et inimicos nostros amare, et orare pro persecutoribus (*Luc. vi*), omnis ira *vacatio* tollitur. Redendum est ergo, *sine causa*, quia ira viri justitiam Dei non operatur (*Gal. i*).

Ejusmodi est usus Veronensis omnium fœdæ princeps: alii quoque ad quos Italian versionis Evangelium Martianus edidit. Et legunt antiquiores Latini Patres Cyprian. in Testim. I. III, n. 8. Hilarius in *Matth.* et Augustin. de sermone Domini in monte I. I, c. 9. Qui tamen in lib. *Retractionum*, c. 10, monet ea verba *sine causa*, in Græcis codic. non inveniri. Hieronymo nostro consentit Justinus in *Apologia* ad Antoninum, in qua recentem *sine causa*

Qui autem dixerit fratri suo *raca*,^a reus erit concilio. Hoc verbum proprie Hebræorum est : *RACA* (רָקָא) enim dicitur *κενός*, id est, inanis aut vacuus : quem nos possumus vulgata injuria, *absque cerebro*, nuncupare. Si pro otioso sermone 27 redditori sumus rationem, quanto magis de contumelia (Matth. xi) Sed et signanter additur : *Qui dixerit fratri suo, raca*. Frater enim noster nullus est, nisi qui eundem nobiscum habet Patrem. Cum ergo similiter credat in Deum, et Christum Dei noverit sapientiam (1 Cor. 1) : qua ratione stultitix elogio denotari potest?

Qui autem dixerit, *fatue*, reus erit gehennæ ignis. *ἄνο κενοῦ* ex superioribus subauditur : *Qui dixerit fratri suo, fatue*, reus erit gehennæ. Qui enim æque in Deum credenti dicit, *fatue*, impius est in religione.

(Vers. 25, 24.) Si ergo offers manus tuam ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo : et tunc veniens offers manus tuam. Non dicit, si tu habes aliquid adversum fratrem tuum, sed si frater tuus habet aliquid adversum te, ut durior reconciliationis tibi imponatur necessitas. Quamdiu illum placare non possumus, nescio an consequenter munera nostra offeramus Deo.

(Vers. 25 seqq.) Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum eo in via : ne forte tradat te adversarius judici, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem. Audistis quia dictum est antiquis : Non machaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis. Pro eo quod nos habemus in Latinis codicibus, *consentiens*, in Græcis scriptum est *ἑνώπιον*, quod interpretatur *benignus*, aut *benignus*. Ex precedentibus autem et consequentibus manifestus est sensus, quod nos Dominus atque Salvator noster, dum in istius sæculi via currimus, ad pacem et ad concordiam cohortetur, juxta Apostolum, dicentem : Si fieri potest, quantum ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes (Rom. xii, 18). Nam et in precedenti capitulo dixerat : Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te : et hoc unito, statim inserit : Esto consentiens aut benignus adversario tuo, et reliqua. Et in consequentibus jubet : Diligite inimicos vestros : benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos. Cum hæc manifesta sit [Al. sunt]

^a Hic quoque rectius omittunt mss. nostri verba, *reus erit concilio*. S. Gregorius lib. xxi Moralium cap. 5 : *Raca* quippe, inquit, in Hebræo eloquio vox indignantis est ; quæ quidem animum irascens ostendit, nec tamen plenum verbum iracundiæ exprimit. Confer. S. Hilarium in cap. 4 Matthæi, et Regulam S. Basilii cap. 145, et Avitium Viennensem Ep. prima.

^b In aliquot mss. *ἐνώπιον* : in aliis *ἐνώπιον*, ita ut *ἑνώπιον*.

^c Pro *consentiens*, tres Palatini mss. habent *beni-*

et consequens intelligentia, plerique arbitrantur de carne dictum et anima,^d vel de anima et spiritu : quod penitus non stat. Quomodo enim aut caro mittenda erit in carcerem, si anima non consenserit : cum et anima et caro pariter recludenda sint, nec quidquam possit caro facere nisi quod animus impuravit, aut Spiritus sanctus habitans in nobis vel carnem vel animam repugnantes judici tradere, cum ipso sit iudex. Alii juxta Epistolam Petri dicentis : *Adversarius vester diabolus quasi leo rugiens circuit* (1 Petr. v, 8), et reliqua, adversarium diabolum interpretantur, et volunt a Salvatore præcipi, ut dum in potestate nostra est, sinus benevoli erga diabolum, qui est inimicus et ultor, nec faciamus eum penas sustinere pro nobis. Cum enim ipse vitiorum incentiva suppeditet, et nobis etiam voluntate peccantibus, si consenserimus ei vitia suggerenti, pro nobis quoque esse torquendum. Et dicunt benevolam esse unumquemque sanctorum adversario suo, si eum non faciat pro se sustinere tormenta. Quidam coactius disserunt, in Baptismate singulos pactum inire cum diabolo, et dicere : Renuntio tibi, diabole, et pompæ tuæ, et vitis tuis, et mundo tuo, qui in maligno positus est (1 Joan. v, 19). Si ergo servaverimus pactum, benevoli et consentientes sumus adversario nostro, et nequaquam in carcerem recludendi. Sin vero quidquam transgressi fuerimus eorum quæ diabolo spoponderamus, trademur judici ac ministro, et mittemur in carcerem, et non exibimus ex eo, donec reddamus novissimum quadrantem. Quadrans genus est nummi, qui habet duo minuta. Unde et in alio Evangelio, mulier illa pauper et vidua dicitur intulisse quadrantem in carbonem (Marc. xii), et in alio, duo minuta (Luc. xxi). Non quod dissonent Evangelia, sed quod unus quadrans duos minutos habeat. Hoc est ergo quod dicit : Non egredieris de carcere, donec etiam minima peccata persolvas.

(Vers. 28.) Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam machatus est eam in corde suo. Inter *πάθος* et *προπάθειαν*, id est, inter passionem, et propassionem, hoc interest, quod passio reputatur in vitium : propassio, 29 licet inii [Al. vitii] culpam habeat, tamen non tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, et anima ejus fuerit titillata, hic propassione percussus est. Si vero consenserit, et de cogitatione affectum fecerit, sicut scriptum est in David : *Transierunt in affectum cordis* (Ps. lxxii, 7), de propassione transivit ad passionem, et hinc non voluntas peccandi deest, sed occasio. Quicumque

rolus. Leviora infra emendamus.

^d Idem mss. vel de spiritu tantum, absque anima. Mox quoque si animæ non consenserit, pro si anima, etc., in recto.

^e Ex hoc loco arguendus imperitis Joannes Clericus, qui putabat Hieronymum non uti solum voce *recludere*, sed et *claudendi*. Supra etiam dicitur, quod anima et caro pariter *recludendæ* sint. Videsse Defensionem nostram eruditionis Hieronymianæ, MART.

igitur viderit mulierem ad concupiscendum, id est, si aspexerit ut concupiscat, ut facere disponat, iste recte dicitur eam mœchari in corde suo.

(Vers. 29, 30.) *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te. Expedi enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te. Expedi enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam.* Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem et sensum in diversa volitantem, oculum nuncupavit. Per dextram autem et cæteras corporis partes, voluntatis^a et affectus initia demonstrantur: ut quod mente concipimus, opere compleamus. Cavendum est igitur, ne quod in nobis optimum est, cito labatur in vitium. Si enim dexter oculus et dextera manus scandalizant, quanto magis ea quæ in nobis sinistra sunt! Si enim anima labitur, quanto plus corpus quod ad peccata proclivius est! Aliter. In dextero oculo, et in dextera manu, fratrum, uxorum, et liberorum, atque affinium et propinquorum monstratur affectus, quos si ad contemplandam veram lucem nobis impedimento esse ceruimus, debemus truncare istiusmodi portiones, ne dum volumus lucri cæteros facere, ipsi in æternum pereamus. Unde dicitur et de sacerdote magno, cujus anima Dei cultui dedicata est: *Super patre et matre et filiis non polluetur (Lev. xxi, 11)*, id est, nullum affectum sciet, nisi ejus, cujus cultui dedicatus est.

(Vers. 31 seqq.) *Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis: quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: et qui dimissam 30 duxerit, adulterat. Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Non perjurabis, re. Ides autem Domino juramenta tua.* In posteriori parte locum istum plenius Salvator exponit, quod Moses libellum repudii dari jusserit propter duritiam cordis maritorum, non dissidium concedens, sed auferens homicidium (Deut. xxiv). Multo enim melius est, licet lugubrem evenire discordiam, quam per odium sanguinem fundi.

(Vers. 34 seqq.) *Ego autem dico vobis, non jurare omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Jerosolimam, quia civitas est magni regis. Neque per caput tuum juraveris: quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, est est, non non: quod autem his abundantius est, a malo est.* Hanc per elementa jurandi pessimam consuetudinem semper habuere Judæi noscuntur,

^a Palatini mss. pari consensu habent *ad affectuum initia, pro et affectus, etc.*

^b Accedat lidejussor S. Hilarius in hunc locum: *His enim, inquiens, elementorum nominibus Judæis erat religio jurare, et cæli et terræ, et Jerosolimam, sed et capitis sui, quibus in contumeliam Dei sacramento penerationem deferebant.*

sicut prophetalis eos frequenter arguit sermo (Isai. lxxv). Qui jurat, aut veneratur, aut diligit eum, per quem jurat. In lege præceptum est, ut non juremus, nisi per Dominum Deum nostrum (Deut. vi et vii). Judæi^b per angelos, et urbem Jerosolimam, et templum, et elementa jurantes, creaturas resque carnales venerabantur^c honore, et obsequio Dei. Denique considera quod hic Salvator non per Deum jurare prohibuerit; sed per cælum, et terram, et Jerosolimam, et per caput tuum. Et hoc quasi parvulis fuerat lege concessum, ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent: sic et jurare permitterentur in Deum: non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo id exhibere, quam dæmonibus. Evangelica autem veritas non recipit juramentum, cum omnis sermo fidelis pro jurejurando sit.

(Vers. 38.) *Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo. Qui dicit oculo pro oculo, non alterum vult auferre, sed utrumque servare. Dominus noster vicissitudinem tollens, truncat initia peccatorum. Et in Lege retributio est: in Evangelio gratia. Ibi culpa emendatur, hic peccatorum auferuntur exordia.*

(Vers. 39.) **31** *Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram. Et ei qui vult tecum in judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium. Et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ecclesiasticus

C vir describitur, imitator ejus qui dicit: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde (Infra u, 20).* Et pollicitationem suam, percussus alapa, comprobabat: *Si male locutus sum, argue de malo: sin autem bene, quid me cædis (Joan. xviii, 23)?* Tale quid et David loquebatur in Psalmo: *Si reddidi retribuentibus mihi mala (Ps. vii, 5).* Et Jeremias in Lamentationibus: *Bonum est homini cum portaverit [Al. sederit ab, etc.] jugum ab adolescentia sua. Dabit percutienti se maxillam: saturabitur opprobriis (Thren. iii, 27, 30).* Hoc adversum eos qui putant alterum^d Deum Legis, alterum Evangelii; quod et ibi, et hic mansuetudo doceatur. Secundum mysticos intellectus: percussa dextera nostra non jubemur sinistram præbere, sed alteram, hoc est, alteram dextram. Justus enim sinistram non habet. Si nos hæreticus in disputatione percusserit, et dextrum dogma voluerit vulnerare, opponatur ei aliud de Scripturis testimonium, et tandiu verberanti succedentes sibi dexteræ præbeamus, donec inimici ira lassescat.

(Vers. 42, 43.) *Qui petit a te, da ei, et volenti mutuari a te, ne avertaris. Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.*

^c Rabbanus, *honore et obsequio Dei contempto. Denique, etc.*

^d Unus Palatinus velustior, *alterum sensum propheticum, alterum Evangelii.* Ad marginem recentior manus impressam lectionem restituit. In fine sectionis vitiose, ut infra iterum, Martian. *lassescat legerat pro lassescat.*

Si de eleemosyna tantum dictum intelligimus, in A sed causa virtutis apud Deum mercedem habet. Etsi a recta via paululum declinaveris, non interest utrum ad dexteram vadas, an ad sinistram, cum verum iter amiseris.

(Vers. 3, 4.) *Te autem faciente eleemosynam, nesciat 33 sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito : et pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus.*

(Vers. 44.) *Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos.* Multi præcepta Dei imbecillitate 32 sua, non sanctorum viribus æstimantes, putant esse impossibilia quæ præcepta sunt, et dicunt sufficere virtutibus, non odisse inimicos : cæterum diligere plus præcipi, quam humana B natura patiatur. Sciendum est ergo Christum non impossibilia præcipere, sed perfecta : quæ fecit David in Saul et in Absalon (I Reg. xxiv et xxvi, et II Reg. xviii). Stephanus quoque martyr pro inimicis lapidantibus deprecatus est (Act. vii). Et Paulus anathema cupit esse pro persecutoribus suis (Rom. ix). Hæc autem Jesus et docuit et fecit, dicens : *Pater, ignosce illis : quod enim faciunt, nesciunt (Luc xxiii, 34).*

Non solum eleemosynam, sed quodcumque feceritis boni operis, debet sinistra nescire; si enim illa scierit, statim dextere opera commaculantur.

Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Non Dei mercedem, sed suam. Laudati sunt enim ab hominibus, quorum causa exercere virtutes.

(Vers. 6.) *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum : et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Hoc simpliciter d intellectum, erudit auditorem, ut vanam orandi gloriam fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, ut inclusa pectoris cogitatione, labiisque compressis oremus Dominum, quod et Aonam in Regum volumine fecisse legimus : *Labia, inquit, ejus tantum movebantur* (I Reg. 1, 43).

(Vers. 45.) *Ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est ; qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est.* Si Dei præcepta custodiens, filius quis efficitur Dei : ergo non est natura filius, sed arbitrio suo.

(Vers. 7.) *Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt. Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis.* Si ethnicus in oratione multum loquitur, ergo qui Christianus est, debet parum loqui. Deus enim non verborum, sed cordis auditor est (Sap. 1, 6).

(Cap. VI. — Vers. 1.) *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis : alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in cælis est.* a Qui tuba canit, eleemosynam faciens, hypocrita est. Qui jejunsans demolitur faciem suam, ut ventris inanitatem monstret in vultu, et hic hypocrita est. Qui in synagogis et in angulis platearum orat, ut videatur ab hominibus, hypocrita est. Ex quibus omnibus colligitur hypocritas esse, qui quodlibet faciunt, ut ab hominibus glorificentur [Al. honorificentur]. Mibi videtur et ille qui dicit fratri suo : *Dimitte ut tollam festucam de oculo tuo (Matth. vii, 4),* b propter gloriam hoc facere, ut ipse justus esse videatur. Unde dicitur ei a Domino : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo.* c Non itaque virtus,

(Vers. 8.) *Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum. Sic ergo vos orabitis.* Consurgit in hoc loco quaedam hæresis, philosophorum f quoque perversum dogma, dicentium : Si novit Deus quid oremus, et antequam petamus, scit quibus indigeamus, frustra scienti loquimur. Quibus breviter respondendum est, nos non narratores esse, sed rogatores. Aliud est enim narrare ignoranti, aliud scientem petere. In illo indicium est, hic obsequium. Ibi fideliter indicamus, hic miserabiliter obsecramus.

(Vers. 9.) *Pater noster, qui es in cælis.* Patrem dicendo, se filios confitentur.

Sanctificetur nomen tuum. Non in te, 34 sed in nobis. Si enim propter peccatores nomen Dei blasphematur in gentibus (Rom. viii), econtrario propter justos sanctificatur.

a Alterum versiculum : *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te sicut hypocritæ faciunt in synagogis et in vicis, ut honorentur ab hominibus, subjungunt pari consensu Palatini codd. qui alioquin in recitandis Scripturæ verbis parciores reliquis sunt. Re autem ipsa hanc versiculum tota expositio subnexa respicit.*

b Antea legebatur nam propter gloriam hoc facere videtur, sensu equidem non satis expedito et perspicuo. Nos codicum Palatinorum auctoritate, nam adverbium, et verbum videtur, induximus, sensumque ad mss. fidem vitiori pristino restitimus.

c Duo nostri totidemque apud Martianæum mss. hanc inserunt hic loci sententiam : *Tum demum virtus observationis Deo accepta est, si causa Dei fiat.*

d In Palat. duobus mss., *Et simpliciter intentum erudit auditorem.* Pro simpliciter Rabbanus similiter legit.

e Addunt iidem Palatini mss. *et vox illius non audiebatur.*

f Epicureorum hæc fuit argutatio, aut potius vesania, de qua Maximus Tyrius dissertationem sane luculentam instituit.

(Vers. 10.) *Adveniat regnum tuum.* Vel generaliter pro totius mundi petit regno, ut diabolus in mundo regnare desistat, vel ut in unoquoque regnet Deus, et non regnet peccatum in mortali hominum corpore (Rom. vi). Simulque et hoc attendendum, quod grandis audaciæ sit, et puræ conscientiæ, regnum Dei postulare et iudicium non timere.

Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra. Ut quomodo Angeli tibi inculpate serviunt in cælis, ita in terra serviant homines. Erubescant ex hac sententia, qui quotidie in cælo ruinas fieri mentiantur. Nam quid nobis prodest cælorum similitudo, si et in cælo peccatum est?

(Vers. 11-13.) *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos a malo.* Quod nos supersubstantialem expressimus, in Græco habetur ἐπιούσιον: quod verbum Septuaginta interpretes περιούσιον frequentissime transferunt. Consideravimus ergo in Hebræo, et ubicumque illi περιούσιον expresserunt, nos invenimus ^a SCOLLA (שְׂוֹלָה), quod Symmachus ἄκαρτος, id est, præcipuum, vel egregium, transtulit, licet in quodam loco peculiare interpretatus sit. Quando ergo petimus ut peculiarem vel præcipuum nobis Deus tribuat panem, illum petimus qui dicit: *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi* (Joan. vi, 51). In Evangelio quod appellatur secundum Hebræos, pro supersubstantiali pane, reperi^b MAHAR (מָחָר), quod dicitur crastinum; ut sit sensus: *Panem nostrum crastinum, id est, futurum da nobis hodie.* Possumus supersubstantialem panem et aliter intelligere, qui super omnes substantias sit, et universas superet creaturas. Alii simpliciter putant, secundum Apostoli sermonem dicentis (I Tim. vi, 8): *Habentes victum et vestitum, ³⁵ his contenti sumus, de præsentis tantum cibo sanctos curam agere.* Unde et in posterioribus sit præceptum: *Nolite cogitare de crastino.*

Amen. Signaculum orationis Dominiæ est: quod Aquila interpretatur, *fideliter: nos, vere, possumus dicere.*

(Vers. 14.) *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis delicta vestra.* ^c Hoc quod scriptum est: *Ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes: vos vero ut homines moriemini, et tamquam unus de principibus cadetis* (Ps. LXXXI, 6, 7), ad eos dicitur qui propter peccata homines ex diis esse meruerunt. Recte ergo et hi quibus peccata dimittuntur, homines appellati sunt.

(Vers. 16.) *Exterminant enim facies suas, ut appa-*

^a In msa. *Sogolla*, quod et in commentariis in Malachiam, cap. iii, in fine monimus. Recole eum locum, si lubet.

^b Duo mss., *Moar*, alii *Maar*. Repererit vero Hieronymus in eo Evangelio דמחר *Damhar*, aut *Damahar*, siquidem id quod crastinum interpretatur, invenit: e contrario enim *Mahar* Hebraice מָחָר, cras tantum sonat, cum articulo autem crastinum, מָחָר פָּנֵם nostrum crastinum. Est vero ille articu-

reant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Verbum exterminant, quod in Ecclesiasticis Scripturis vitio interpretum tritum est, aliud multo significat, quam vulgo intelligitur. Exterminantur quippe exules, qui mittuntur extra terminos. Pro hoc ergo sermone, *demoliantur* semper accipere debemus: quod Græce dicitur ἀφανίζονται. Demolitur autem hypocrita faciem suam ut tristitiam simulet; et animo forte lætante, luctum gestet in vultu.

(Vers. 17 seq.) *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi erugo et linea demolitur, et ubi fures effodiunt, et furantur.* Juxta ritum provinciæ Palæstinæ loquitur, ubi diebus festis solent ungere capita. Præcepit igitur, ut quando jejunamus, lætos et festivos nos esse monstremus. Multi legentes illud Psalmistæ: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* (Ps. cxi, 5), e contrario esse volunt bonum oleum, de quo alibi dicitur: *Unxit te Deus Deus tuus oleo ^d lætitiæ præ participibus tuis* (Ps. xlii, 8). Et id præcipi, ut exercentes virtutes, spiritali oleo principale (ἄριστον) cordis nostri ungere debeamus.

(Vers. 21.) *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Hoc non solum de pecunia, sed et de cunctis passionibus [Al. possessionibus] sentiendum est. *Gulosus deus venter est: ibi ergo habet cor, ubi et thesaurum [Al. est thesaurus]. ³⁶ Luxuriosi thesaurus, epulæ sunt. Lascivi, ludicra: amatoris, libido: Huic servit unusquisque a quo vincitur* (II Petr. ii, 19).

(Vers. 22, 25.) *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosus erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sint, ipsæ tenebræ quantæ erunt! Lippientes [Al. additur oculi] solent lucernas videre numerosas: simplex oculus et purus simplicia intuetur et pura. Hoc totum transferet ad sensum. Quomodo enim corpus, si oculus non fuerit simplex, totum in tenebris est: ita anima, si principalem fulgorem suum perdidit, universus sensus in caligine commorabitur. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sint, ipsæ tenebræ quantæ erunt! Si sensus qui lumen est, animæ vitio caligatur, ipsa, putas, caligo quibus tenebris obvolvatur!*

(Vers. 24.) *Non potestis Deo servire et mammonæ. Mammona sermone Syriaco divitiæ nuncupantur. Non potestis Deo servire et mammonæ.* Audiat hoc

lus ἢ non Hebræis, sed Chaldæis Syrisque vernaculus: ex quo rursus colligas, quamquam Hieronymus absolute dicat Hebraice scriptum Evangelium illud, non Hebraico sermone, sed Chaldaico, Syroque, aut Chaldæo Jerosolymitano, Hebraicisque tantum litteris conscriptum.

^c Unus Palatinus, *Si hoc quod scriptum est.*

^d Tres Palatini codices, *oleo exultationis.*

avarus, audiat qui censetur vocabulo Christiano non posse se simul divitiis Christoque servire. Et tamen non dixit, qui habet divitias, sed qui servit divitiis. Qui enim divitiarum servus est, divitias custodit, ut servus; qui autem servitutis excussit jugum, distribuit eas, ut dominus.

(Vers. 25.) *Ideo dico vobis: Ne solliciti sitis anime vestre, quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini.* In nonnullis codicibus additum est: *neque quid bibatis.* Ergo quod natura omnibus tribuit, et jumentis ac bestiis hominibusque commune est, hujus cura a penitus liberamur. Sed præcipitur nobis ac solliciti simus quid comedamus: quia in sudore vultus præparamus nobis panem. Labor exercendus est, sollicitudo tollenda. Hoc quod dicitur: *Ne solliciti sitis anime vestre quid comedatis, neque corpori vestro quid induamini* (Genes. iii), de carnali cibo et vestimento accipiamus. Cæterum de spiritualibus cibis et vestimentis semper debemus esse solliciti.

(Vers. 26.) *Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus est quam vestimentum?* Quod dicit, istius modi est: Qui majora præstitit, utique et minora præstabit.

Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant 37 *in horrea: et Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis?* Apostolus præcipit (Rom. xi), ne plus sapiamus quam oportet sapere. Istud testimonium et in præsentî capitulo conservandum est. Sunt enim quidam, qui dum volunt terminos patrum excedere, et ad alta volitare, in ima merguntur: volatilia dicentes cæli Angelos esse, cæterasque in Dei ministerio fortitudines, quæ absque cura sui Dei alantur providentia. Si hoc ita est, ut intelligi volunt, quomodo sequitur dictum ad homines: *Nonne vos magis pluris estis illis?* Simpliciter ergo accipiendum: quod si volatilia absque cura et ærumnis, Dei alantur providentia, quæ hodie sunt, et cras non erunt: quanto magis homines quibus æternitas promittitur, Dei regantur arbitrio!

(Vers. 27.) *Quis autem vestram cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimentis quid solliciti estis?* Sicut animam plus esse quam cibum comparatione aviam demonstravit, sic corpus plus esse quam vestem, ex consequentibus rebus ostendit, dicens:

(Vers. 28-30.) *Considerate filia agri quomodo crescunt: non laborant neque vult. Dico autem vobis*

^a Amovimus hinc negandi particulam, quam Iacenus editi interserebant, repugnantibus cunctis, quibus nos utimur, mss. libris, aliisque duobus, quos Martianus laudat. — Editi libri addunt particulam negantem, hujus cura non penitus liberamur. Mss. autem codices duo idem retinent absque negatione. Utraque lectio non repugnat si curam sumamus pro sollicitudine. MART.

^b Vocem magis tres mss. Palatini ignorant.

^c Hic quoque addunt editi libri et mss. quamplures, quorum anima mortalis est, et cum esse cessaverint, semper non erunt. Quod additum videtur

quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut unum ex istis. Si enim fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Decus sic vestit: quanto magis vos modicæ fidei? Et revera quod sericum, quæ regum purpura, quæ pictura texturicum potest floribus comparari? Quid ita rubet ut rosa? Quid ita candet ut liliū? Violæ vero purpuram, nullo superari murice, oculorum magis quam sermonis judicium est.

(Vers. 31 seqq.) *Nolite solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim Pater vester, quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi.* De præsentibus ergo concessit debere esse sollicitos qui futura prohibet cogitare. Unde et Apostolus: *Nocte et die, inquit, manibus nostris operantes: ne quem vestrum gravaremus* (1 Thess. ii, 9). 38 *Cras in Scripturis futurum tempus intelligitur, dicente Jacob, Et exaudiet me cras justitia mea* (Gen. xxxi, 33). Et in (Samuelis phantasmate, pythonissa loquitur ad Saulom: *cras eris mecum* (1 Reg. xxviii, 19).

(Vers. 34.) *Sufficit diei malitia sua.* Hic malitiam, non contrariam virtuti posuit, sed laborem et afflictionem, et angustias sæculi: quomodo et Sara afflixit Agar ancillam suam (Gen. xvi), quod significanter Græce dicitur *ἐξάνωγει αὐτήν*. Sufficit ergo nobis præsentis temporis cogitatio: futurorum curam, quæ incerta est, relinquamus.

(Cap. VII. — Vers. 1, 2.) *Notite judicare, ut non judicemini. In quo enim iudicio judicaveritis, judicabimini: et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Si judicare prohibet, qua consequentia Paulus in Corintho iudicat fornicantem (1 Cor. v), et Petrus Ananiam et Sapphiram mendacii coarguit (Act. v)? Sed ex consequentibus quid prohibuerit, ostendit, dicens: quomodo enim judicaveritis, sic iudicabitur de vobis. Itaque non prohibuit judicare, sed docuit.

(Vers. 3-5.) *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo, et ecce trabs est in oculo tuo? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* De his loquitur, qui cum ipsi mortali crimine teneantur obnoxii, minora peccata fratribus non concedunt:

contextui Hieronymiano, qui sine hac sententia perfectus est. Codicem itaque manuscripti nostri monasterii de S. Petro super divam secui sumus. MART. — Glossema, quod et Vulgati ante Martianum libri præferebant, ejusmodi, quorum anima mortalis est, et cum esse cessaverint, semper non erunt, duo e nostris, Cisterciensis et Palat. mss., pluresque Martiano inspecti, hic retinent.

^d In Palatinis mss., solliciti esse de crastino, reliquo Scripturæ textu prætermisso.

^e Pro Itaque adverbio, quod mss. nostri substituant, antea legebatur Hic.

culicem liquantes, et camelum glutientes (*Matth.* A *xiii*). Recte ergo et isti simulatione justitiæ, ut supra diximus, appellantur hypocritæ, qui per trabem oculi sui, festucam in oculo fratris sui aspiciant.

(Vers. 6.) *Nolite sanctum dare canibus.* Sanctum, panis est filiorum. Non debemus ergo tollere panem filiorum et dare eum canibus.

Neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos. Porcus non recipit ornatum, qui versatur in volutabris luti. Et juxta Proverbia Salomonis: *Si habuerit circulum aureum, scædior invenitur* (*Prov.* xi, 22). Quidam caneseos **39** intelligi volunt, qui post fidem Christi revertuntur ad vomitum peccatorum suorum: porcos autem eos qui necdum Evangelio crediderunt, et in luto incredulitatis vitisque versantur. Non convenit igitur istius modi hominibus cito Evangelicum credere margaritum, ne conculcent illud, et conversi nos incipiant dissipare.

(Vers. 7 seq.) *Petite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis.* Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Qui carnalia supra vetuerat postulari, quid quæ-
rere debeamus ostendit. Si petenti datur, et quærens invenit, et pulsanti aperitur: ergo cui non datur, et qui non invenit, et cui non aperitur, apparet quod non bene petierit, quæsierit et pulsaverit. C
Pulsemus itaque januam Christi, de qua dictum est: *Hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam* (*Ps.* cxvii, 20); ut cum intraverimus, aperiantur nobis thesauri absconditi et tenebrosi in Christo Jesu, in quo est omnis scientia (*Coloss.* ii).

(Vers. 11, 12.) *Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cælis est, dabit bona petentibus se!* Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis. *Hæc est enim Lex et Prophetæ.* Notandum quod apostolos malos dixerit, nisi forte sub Apostolorum persona omne hominum damnatur genus, cujus ad comparationem divinæ clementiæ ab infantia cor ad malum positum est. Lege Genesim (*Genes.* viii). Nec mirum si homines hujus sæculi dicit malos, cum et Paulus apostolus memoret: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt* (*Ephes.* v, 16).

(Vers. 13, 14.) *Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam! et pauci sunt qui inveniunt eam.* Lata via est sæculi voluptas, quam appetunt homines. Angusta, quæ per labores et jejunia panditur, quam et Apostolus ingressus est (*II Cor.* vi, xi): et ut Timotheus per eam

^a Voculam quidem mss. nostri supplent. Leviora alia infra castigant.

ingrediatur, hortatur (*I Tim.* v). Simulque considera quam signanter de utraque via locutus sit.

40 Per latam multi ambulant, angustam pauci inveniunt. Latam non quærimus, nec inventionem opus est: sponte se offert, et errantium via est. Angustam vero, nec omnes inveniunt, nec qui invenerint, statim ingrediuntur per eam. Siquidem multi, inventa veritatis via, capti sæculi voluptatibus, de medio itinere revertuntur.

(Vers. 15 seq.) *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium: intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit.* Et de omnibus **B** quidem intelligi potest, qui aliud habitu ac sermone promittunt, aliud opere demonstrant. Sed specialiter de hæreticis intelligendum est, qui videntur continentia, castitate, jejuniis, quasi quadam pietatis se veste circumdare, intrinsecus vero habentes animum venenatum, simpliciorum fratrum corda decipiunt. Ex fructibus ergo animæ, quibus innocentiam ad ruinam trahunt, lupis rapacibus comparantur.

(Vers. 18 seq.) *Non potest arbor bona fructus malos facere: neque arbor mala fructus bonos facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Quæramus ab hæreticis, qui duas inter se contrarias dicunt esse naturas, si juxta intelligentiam eorum, arbor bona malos fructus facere numquam potest, quomodo Moyses arbor bona peccaverit ad aquam contradictionis (*Deut.* xxxii): et David, Uria interfecto, cum Bethsabee concubuerit (*II Reg.* xi): Petrus quoque in Passione **b** Domini negavit, dicens: *Nescio hominem* (*Matth.* xxvi, 72): aut qua consequentia Jethro socer Moysi arbor mala, qui utique in Deum Israel non credebatur, dederit consilium Moysi bonum (*Exod.* xviii): et Achior ad Holophernem aliquid utile sit locutus (*Judith.* v): et Comicus dixerit (quod bene dictum Apostolus comprobavit): *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimæ* (*I Cor.* v). Et cum non invenerint quid respondeant; nos inferemus, et Judam (*Joan.* xiii), arborem quondam bonam, fecisse fructus malos postquam profudit [*Al.* tradiderit] Salvatorem: et Saulum (*Philipp.* iii) arborem malam eo tempore quo persequebatur **41** Ecclesiam Christi, fecisse postea fructus bonos, quando in vas electionis de persecutore translatus est (*Act.* ix). Tandem ergo bona arbor fructus non facit malos, quamdiu in bonitatis studio perseverat: et mala arbor tamdiu manet in fructibus peccatorum, quamdiu ad poenitentiam non convertitur. Nemo enim permanens in eo quod fuit, incipit id esse quod necdum cœperit.

(Vers. 21.) *Non omnis qui dicit mihi, Domine,*

^b Rhabban., Dominum.

Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Sicut supra dixerat, eos qui haberent vestem vitæ bonæ, non recipiendos propter dogmatum nequitiam: ita nunc econtrario asserit, ne his quidem accommodandam fidem, qui cum polleant integritate fidei, turpiter vivunt, et doctrinæ integritatem malis operibus destruunt. Utrumque enim Dei servis necessarium est, ut et opus sermone, et sermo operibus comprobetur. Huic sententiæ potest illud videri contrarium: *Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* (1 Cor. xii, 3). Sed moris est Scripturarum dicta pro factis accipere, ut statim in consequentibus approbatur, refutari eos qui jactant sine operibus habere scientiam Domini, et audiunt a Salvatore: *Discedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos* (Luc. xiii). Et Apostolus in hunc sensum loquitur: *Confitentur se nosse Deum: factis autem negant* (Tit. i, 16).

(Vers. 22.) *Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Prophetare, et virtutes facere, et dæmonia ejicere, interdum non ejus meriti est qui operatur, sed vel invocatio [Al. invocatione] nominis Christi hoc agit, vel ob condemnationem eorum qui invocant, et utilitatem eorum qui vident et audiunt, conceditur: ut licet homines despiciant signa facientes, tamen Deum honorent, ad cujus invocationem sunt tanta miracula. Nam et Saul (1 Reg. x), et Balaam (Num. xxiii), et Caiphas (Joan. xi) prophetaverunt, nescientes quid dicerent: et Pharaon (Genes. xli) et Nabuchodonosor (Dan. ii) somniis futura cognoscunt. Et in Actibus Apostolorum filii Scevæ videbantur ejicere dæmonia (Act. xix). Sed et Judas apostolus cum animo proditoris multa signa inter cæteros Apostolos fecisse narratur.

42 (Vers. 23.) *Et tunc confitebor illis, quia nunquam novi vos.* Signanter dixit confitebor, quia multo ante tempore dicere dissimulaverat: non novi vos. Non novit Dominus eos qui pereunt. Observa autem quare addiderit, *numquam novi vos*, si juxta quosdam omnes homines inter rationabiles semper versati sunt creaturas.

(Vers. 24.) *Discedite a me qui operamini iniquitatem.* Omnis ergo qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram. Non dixit, qui operati estis iniquitatem, ne videretur tollere pœnitentiam, sed qui operamini, hoc est, qui usque in præsentem horam, cum judicii tempus advenerit, licet non habeatis facultatem peccandi, tamen adhuc habetis affectum.

(Vers. 25.) *Et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti: et irruerunt in domum illam, et non cecidit.* Pluvia ista quæ domum subvertere nititur, diabolus est. Flumina, ^a omnes Antichristi, qui contra Christum sapiunt. Venti spiritalia [Al. spirituales] nequitie in cœlestibus (Ephes. vi).

^a Vulgati antea libri, flumina, Antichristi absque omnes, quam vocem mss. interserunt.

(Vers. 26.) *Fundata enim erat supra petram. Et omnia qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto.* Super hanc petram Dominus fundavit Ecclesiam (Math. xv): ab hac petra apostolus Petrus sortitus est nomen. Super hujuscemodi petram non inveniuntur serpentis vestigia (Prov. xxx). De hac et propheta loquitur confidenter: *Statuit super petram pedes meos* (Ps. xxxix, 3). Et in alio loco: *Petra refugium leporibus, sive herinacis* (Ps. ciii, 8). Timidum enim animal in petræ cavernas se recipit: et cutis aspera, et tota armata jaculis, tali se protectione tutatur. Unde et Moysi dicitur eo tempore quo de Ægypto fugerat, et lepusculus Domini erat: *Stas in foramine petræ, et posteriora mea videbis* (Exod. xxxiii, 21).

(Vers. 27, 28.) *Qui ædificavit domum suam super arenam: et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit: et fuit ruina ejus magna. Et factum est cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus.* Fundamentum quod Apostolus architectus posuit (1 Cor. iii), unus [Al. unum] est Dominus noster Jesus Christus. Super hoc fundamentum stabile et firmum, et per se robusta mole fundatum, ædificatur Christi Ecclesia. Super arenam 43 vero quæ fluida est, et coagmentari non potest, nec in unam copulam redigi, omnis hæreticorum sermo ad hoc ædificatur, ut corruat.

(Vers. 29.) *Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut Scribæ et Pharisei.* Illi enim ea docebant populos, quæ scripta sunt in Moyse et Prophetis. Jesus vero, quasi Deus et Dominus ipsius Moysi, pro libertate voluntatis suæ, vel ea quæ minus videbantur, addebat in lege; vel commutans prædicabat in populos, ut supra quoque legimus: *Dictum est antiquis: Ego autem dico vobis.*

(Cap. VIII.—Vers 1.) *Cum autem descendisset Jesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ, et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens.* De monte Domino descendente, occurrunt turbæ, quia ad altiora ascendere non valuerunt. Et primus ei occurrit leprosus. Necdum enim poterat cum lepra tam multiplicem in monte Salvatoris audire sermonem. Et notandum quod hic primus specialiter curatus sit: secundo, puer Centurionis: tertio, socrus Petri, febriens [Al. febricitans] in Capharnaum: quarto loco, qui oblatus sunt ei a dæmonio vexati, quorum spiritus verbo ejiciebat, quando omnes male habentes curavit. *Et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens.* Recte post prædicationem atque doctrinam signi offertur occasio: ut per virtutem miracula [Al. virtutem miraculi], præteritus apud audientes sermo firmetur.

(Vers. 2.) *Domine, si vis, potes me mundare.* Qui voluntatem rogat, de virtute non dubitat.

(Vers. 3.) *Et extendens Jesus manum, tetigit eum, dicens: Volo, mundare. Et confestim mundata est lepra ejus.* Extendente manum Domino, statim lepra fugit. Simulque considera quam humilis et sine jactantia

responsio. Ille dixerat, si vis: Dominus respondit, **A** et Isaac, et Jacob, in regno caelorum. Quia Deus Abraham caeli conditor, Pater Christi est, idcirco in regno caelorum est et Abraham, cum quo accubiturae sunt nationes, quae crediderint in Christum Filium Creatoris. Et ille pariter sensus impletur, de quo supra diximus, in centurionis fide gentium fieri praerogativam: dum ad illius credulitatem de Oriente et Occidente credituri populi commemorantur.

(Vers. 4.) *Et ait illi Jesus: Vide nemini dixeris. Et re vera quid erat necesse ut sermone jactaret, quod corpore praeferebat?*

44 Sed vade, ostende te sacerdotibus: et offer munus quod precepit Moyses in testimonium illis. Varias ob causas mittit eum ad sacerdotes. Primum, propter humilitatem, ut sacerdotibus deferre^a honorem videatur. Erat enim lege preceptum, ut qui mandati fuerant a lepra, offerrent munera sacerdotibus. Deinde, ut mandatum videntes leprosum, aut crederent Salvatore, aut non crederent. Si crederent, salvarentur: si non crederent, inexcusabiles forent. Et simul ne quod in eo saepissime criminabantur, legem videretur infringere.

(Vers. 5 seq.) *Accessit ad eum centurio, rogans eum, et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Et ait illi Jesus: Ego veniam, et^b curabo eum. Et respondens centurio, ait: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum; sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Non debemus jactantiae arguere Dominum, quia statim se iturum et sanaturum esse promittit, videns centurionis fidem, humilitatem, et prudentiam. Fidem, in eo quod credidit ex gentibus paralyticum a Salvatore posse sanari. Humilitatem, quod se judicavit indignum, cujus tectum Dominus intraret. Prudentiam, quod intra corporis tegmen, divinitatem latentem videret, sciens non id sibi profuturum, quod etiam ab incredulis videbatur; sed id quod latebat intrinsecus. De qua prudentia hoc etiam, ait:*

(Vers. 9.) *c Nam et ego homo sum sub potestate [Al. additur constitutus], habens sub me milites: et dico huic, vade, et vadit: et alii, veni, et veni: et servo meo, fac hoc, et facit. Volens ostendere Dominum quoque non per adventum tantum corporis, sed per angelorum ministeria posse implere quod vellet.*

(Vers. 10.) *Audiens autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit. d Miratus est quod vidit centurionem suam intelligere majestatem. Pellendae enim erant vel infirmitates corporum, vel fortitudines contrariae, quibus homo ad debilitatem saepe conceditur, et verbo Domini, et ministeriis angelorum.*

*Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. De presentibus loquitur, non de omnibus retro patriarchis **45** et prophetis: nisi forte in centurione fides gentium praeponeatur Israeli.*

(Vers. 11.) *Dico autem vobis, quod multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham,*

^a Mss. Palatini, *deferre videatur*, absque honorem.

^b Idem mss., *et sanabo eum*.

^c Rursum idem mss., *Eccc ego cum sim homo, dico huic, etc.*

^d Verba, *miratus est*, quae in antea vulgatis deerant, imperfecto sensu, mss. nostri sufficiunt.

A et Isaac, et Jacob, in regno caelorum. Quia Deus Abraham caeli conditor, Pater Christi est, idcirco in regno caelorum est et Abraham, cum quo accubiturae sunt nationes, quae crediderint in Christum Filium Creatoris. Et ille pariter sensus impletur, de quo supra diximus, in centurionis fide gentium fieri praerogativam: dum ad illius credulitatem de Oriente et Occidente credituri populi commemorantur.

(Vers. 12.) *Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores. Filios regni Iudaeos significat, in quos ante regnavit Deus. Ejicientur in tenebras exteriores. Tenebrae semper interiores sunt, non exteriores. Sed quoniam qui a Domino foras expellitur, lumen relinquit; idcirco exteriores tenebrae nominatae sunt.*

B *Ibi erit fletus et stridor dentium. Si fletus caelorum est, et stridor dentium ossa demonstrat: vera est ergo corporum et eorumdem membrorum quae ceciderant, resurrectio.*

(Vers. 14.) *Et cum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem [Al. febricitantem]: et tetigit manum ejus, et dimisit eam febris. Tangitur manus mulieris, et sanatis operibus ejus, peccatorum infirmitas fugit. Natura hominum istius modi est, ut post febrem magis^e lassescant corpora: et incipiente sanitate, agrotationis mala sentiunt. Verum sanitas quae confertur a Domino, totum simul reddit, nec sufficit esse sanatum; sed ut *ἐπιτασις* fortitudinis indicetur, additum est:*

C (Vers. 15.) *Et surrexit, et ministrabat eis. Illa manus ministrabat, quae et tacta fuerat, et sanata.*

(Vers. 16-18.) *Vespere autem facto, obtulerunt ei multos daemonia habentes: et ejiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit [Al. curabat], ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, et agrotationes nostras portavit. Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit discipulos ire trans fretum. Omnes, non mane, non meridie, sed ad vesperam curantur, quando sol occubiturus est: quando granum tritice **46** in terra moritur, ut multos fructus afferat (Joan. xii).*

(Vers. 19, 20.) *Et accedens unus Scriba, ait illi: Magister, sequar te quocumque ieris. Et dicit ei Jesus: Vulpes foveas habent, et volucres caeli nidus: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Scriba iste legis, qui tantum litteram noverat occidentem, si dixisset: Domine, sequar te quocumque ieris, non fuisset repulsus a Domino; sed quia magistrum meum de pluribus aestimabat, et litterator erat, quod significantius Graece dicitur, γραμματικός, et non spiritualis auditor: ideo non habet locum in quo possit Jesus reclinare caput suum.*

^e Corrupte legebatur, *laccessant*, pro *lassescant*, quem et paulo superius errorem penes Martian. emendavimus.

^f Duo mss., *tota simul reddit, nec sufficit esse tantum sanatum.*

Ostenditur autem nobis, et ob hoc Scribam repudiatum, quod signorum videns magnitudinem, sequi voluerit Salvatorem, ut lucra ex operum miraculis quæreret, hoc idem desiderans, quod et Simon Magus a Petro emere voluerat (Act. viii). Talis ergo fides juste sententia [Al. juxta sententiam] Domini condemnatur, et dicitur ei: Quid me propter divitias et sæculi lucra cupis sequi, cum tantæ sim paupertatis, ut ne hospitium quidem habeam, et non meo utar lecto?

(Vers. 21.) *Alius autem de discipulis ejus ait illi: Domine, permittite me primum ire, et sepelire patrem meum.* Quid simile est inter Scribam et discipulum? Ille magistrum vocat, hic Dominum confitetur. Ille propter pietatis occasionem, ad sepeliendum patrem ire desiderat: iste securum se quolibet esse promittit, non magistrum quærens, sed ex magistro lucrum.

(Vers. 22.) *Jesus autem ait illi: sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Mortuus est, quicumque non credit. Si autem mortuum sepelit mortuus, non debemus curam habere mortuorum, sed viventium: ne dum solliciti sumus de mortuis, nos quoque mortui appellemur.

(Vers. 23.) *Et ascendente eo in naviculum, secuti sunt eum discipuli ejus: et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus.* Quintum signum fecit, quando ascendens navem de Capharnaum, ventis imperavit et mari. Sextum, quando in regione Gerasenorum dedit potestatem dæmonibus in porcos. Septimum, quando 47 ingrediens civitatem suam, paralyticum secundum curavit in lectulo. Primus enim paralyticus est puer centurionis.

(Vers. 24, 25.) *Ipsæ vero dormiebat. Et accesserunt ad eum, et suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus.* Et dicit eis Jesus: *Quid timidi estis, modicæ fidei?* Hujus signi typum in Jona legimus (Jon. 1), quando, cæteris periclitantibus, ipse securus est, et dormit, et suscitatur; et imperio ac sacramento passionis suæ liberat suscitantes.

(Vers. 26.) *Tunc surgens, imperavit ventis et mari: et facta est tranquillitas magna.* Et ex hoc loco intelligimus quod omnes creaturæ sentiant Creatorem. Quibus enim increpatur [Al. quas increpavit], et quibus imperatur [Al. imperavit], sentiunt imperantem: non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia; ^a sed majestate conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt.

(Vers. 27-29.) *Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei? Et cum venisset Jesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sævi nimia, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt dicentes.* Non discipuli, sed nautæ, et cæteri qui in navi erant, mi-

rabantur. Sin autem quis contentiose voluerit eos, qui mirabantur, fuisse discipulos, respondebimus, recte homines appellatos, qui necdum noverant potentiam Salvatoris.

(Vers. 30, 31.) *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex porcorum multorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes.* Non voluntatis ista confessio est, quam præmium sequitur confidentis, sed necessitatis extorsio, quæ cogit invitos, velut si servi fugitivi, post multum temporis dominum suum videant: nihil aliud nisi de verberibus deprecantur. Sic et dæmones cernentes Dominum in terris repente versari, ad judicandos se venisse credebant. Præsentia Salvatoris, tormenta sunt dæmonum. Ridiculeque putant quidam, dæmones, scire Filium Dei, et diabolum ignorare; eo quod minoris malitiæ sint isti quam ille ejus satellites sunt. Cum omnis scientia discipulorum ad magistrum referenda sit, et tam dæmones, quam diabolus suspicari magis Filium Dei, ^b quam nosse intelligendi sunt [Al. sint]. *Nemo enim Patrem novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xi, 27).*

(Vers. 32, 33.) *Si ejicis nos, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes, abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, et mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt; et venientes in civitatem, nuntiaverunt hæc omnia, et de his qui dæmonia habuerant.* Non quod concesserit Salvator dæmonibus quod petebant, dixit, *ite*: sed ut per interfectionem porcorum, hominibus salutis occasio præberetur. Pastores enim ista cernentes, statim nuntiant civitati. Erubescat Manichæus, si de eadem substantia, et ex eodem auctore hominum bestiarumque sunt animæ, quomodo ob unius hominis salutem, duo millia porcorum suffocantur?

(Vers. 34.) *Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu, et viso eo, rogabant eum, ut transiret a finibus eorum.* Quod rogant ut transeat a finibus eorum, non de superbia hoc faciunt, ut nonnulli arbitrantur, sed de humilitate qua se præsentia Domini indignos judicabant, sicut et Petrus in captura piscium cadens ad genua Salvatoris, ait: *Ezi a me, Domine, quia vir peccator sum (Luc. v, 8).*

(Cap. IX.—Vers. 1, 2.) *Et ascendens Jesus in naviculum transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Videns autem Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua.* Civitatem ejus non aliam intelligimus quam Nazareth, unde et Nazareus appellatus est. Obtulerunt autem ei, ut supra diximus, secundum paralyticum jacentem in lectulo, quia ipse ingredi non valebat. Videns autem Jesus non ejus fidem qui offerebatur, sed eorum qui offerebant, dixit paralytico: *Confide, fili, remittuntur*

^a Addunt quidam mss. *sensibilia esse*: alii e contrario *insensibilia esse*.

^b Interserunt duo Palat. mss. sacri textus verba, *neque Filium quis novit nisi Pater*.

tibi peccata tua. O mira humilitas, despectum et debilem, totisque membrorum compagibus dissolutum, *filium* vocat, quem sacerdotes non dignabantur attingere. Aut certe ideo *filium*, quia dimittuntur ei peccata sua. Juxta tropologiam interdum anima jaccens in corpore suo, totis membrorum virtutibus dissolutis, a perfecto doctore offertur curanda Domino, **49** quæ si misericordia ejus sanata fuerit, tantum roboris accipit, ut portet statim lectulum suum.

(Vers. 3, 4.) *Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se : Hic blasphematur. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris ?* Legimus in Propheta, dicentem Deum : *Ego sum qui deleo iniquitates tuas (Isai. XLIII, 25).* Consequenter ergo Scribæ, quia hominem putabant, et verba Dei non intelligebant, arguunt eum blasphemiam. Sed Dominus videns cogitationes eorum, ostendit se Deum, qui possit cordis occulta cognoscere, et quodammodo tacens loquitur : Eadem majestate et potentia qua cogitationes vestras intueor, possum et hominibus peccata dimittere. Ex vobis intelligite quid paralyticus consequatur.

(Vers. 5, 6.) *Quid est facilius dicere : dimittantur tibi peccata tua ; an dicere : surge et ambula ? Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico.* Inter dicere, et facere, multa distantia est. Utrum sint paralytico peccata dimissa, solus noverat, qui dimittebat. *Surge autem et ambula*, tam ille qui consurgebat, quam hi qui consurgentem videbant, approbare poterant. Fit igitur carnale signum, ut probeatur spirituale, quamquam ejusdem virtutis sit, et corporis et animæ vitia dimittere. Et datur nobis intelligentia, propter peccata plerasque [Al. plerisque] evenire corporum debilitates. Et ideo forsitan dimittuntur prius peccata tua [Al. tacet tua], ut causis debilitatis ablatis, sanitas restituatur.

(Vers. 7, 8.) *Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit, et abiit in domum suam. Videntes autem turbæ, timuerunt et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.* Et anima paralytica si surrexerit, si pristinum robur recuperaverit, portat lectum suum in quo jacebat antea dissoluta, et portat illum in domum virtutum suarum.

(Vers. 9.) *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine. Et ait illi : Sequere me. Et surgens secutus est eum.* Cæteri evangelistæ propter verecundiam et honorem Matthæi, noluerunt eum nomine appellare vulgato, sed dixerunt, Levi : duplici quippe vocabulo fuit. Ipse autem Matthæus, secundum illud quod **50** a Salomone præcipitur [Al. dicitur] : *Justus accusator est sui in principio sermonis (Prov. XVIII, 17).* Et in alio

^a His gemina sunt, quæ habet infra in cap. XXI : ex quibus tamen colligas, non existimasse Hieronymum, proprium Christi corporis istud existisse, ac nativum decus, sed majestatis fulgorem ad aliquod

A loco : *Dic tu peccata tua, ut justificeris (Isai. XLIII, 26).* Matthæum se et publicanum nominat, ut ostendat legentibus, nullum debere salutem desperare, si ad meliora conversus sit ; cum ipse de publicano in apostolum sit repente mutatus. Arguit in hoc loco Porphyrius et Julianus Augustus, vel imperitiam historici mentientis, vel stultitiam eorum qui statim secuti sint Salvatorem, quasi irrationabiliter quemlibet vocantem hominem sint secuti, cum tantæ virtutes, tantaque signa præcesserint, quæ Apostolos antequam crederent, vidisse non dubium est. Certe fulgor ipse, et majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in ^a humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magno lapide et succinis hæc esse vis dicitur, ut annulos, et stipulam, et festucas sibi copulent, quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat, quos volebat ?

(Vers. 10 seq.) *Et factum est, discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes, discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisei, dicebant discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester ?* At Jesus audiens, ait : *Non est opus medico valentibus, sed male habentibus. Euntes autem discite quid est.* Videbant publicanum a peccatis ad meliora conversum, locum invenisse pœnitentiæ ; et ob id etiam ipsi non desperant salutem, neque vero in pristinis vitiis permanentes, veniunt ad Jesum, ut Pharisei et Scribæ murmurant ; sed pœnitentiam agentes, ut sequens Domini sermo significat, dicens :

(Vers. 13.) *Misericordiam volo, et non sacrificium. Non enim veni vocare justos, sed peccatores.* Ibat autem Dominus ad convivia peccatorum, ut occasionem haberet docendi, et spirituales invitatoribus suis præberet cibos. Denique cum frequenter pergere ad convivia describatur, nihil refertur aliud, nisi quid ibi fecerit, quid docuerit, ut et humilitas Domini eundo ad peccatores, et potentia doctrinæ ejus in conversione pœnitentium demonstraretur. Quod autem sequitur : *Misericordiam volo, et non sacrificium (Osee VI, 6).* Et : *Nun veni vocare **51** justos, sed peccatores,* de propheta proferens testimonium, sugillat Scribas et Phariseos, qui justos se æstimantes, peccatorum et publicanorum consortia declinabant.

(Vers. 14.) *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes : Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant ?* Superba interrogatio, et plena supercilio Phariseorum. Certe, ut aliud non dicamus, reprehendenda jejuni jactantia. Nec poterant discipuli Joannis non esse sub vitio, qui calumniabantur eum, quem sciebant magistri vocibus prædicatum, et jungebantur Phariseis, quos a Joanne noverant condemnatos, ^b cum

tempus induisse, cum in sui rapere admirationem homines, eosque sibi vel invitos voluit adjungere. Vid. epist. 65, ad Priscilliam, num. 8 not.

^b Voculas, cum ait, Martianeus reposuit.

ait (Supra. III, 7) : *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura?*

(Vers. 15.) *Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt.* Sponsus Christus : sponsa Ecclesia est. De hoc sancto spiritualique connubio, Apostoli sunt procreati, qui lugere ^a non possunt quamdiu sponsam in thalamo vident, et sciunt sponsum esse cum sponsa. Quando vero transierint nuptiæ, et passionis ac resurrectionis tempus advenerit, tunc sponsi filii jejunabunt. Nonnulli putant idcirco post dies quadraginta Passionis, jejunia debere committi : licet statim dies Pentecostes et Spiritus sanctus adveniens, ^b indicant nobis festivitatem. Et ex hujus occasione testimonii, Montanus, Prisca, et Maximilla etiam post Pentecosten faciunt quadragesimam : quod ablato sponso, filii sponsi debeant jejunare. Ecclesiæ autem consuetudo ad passionem Domini et resurrectionem per humilitatem carnis venit, ut spirituali sagina jejuni corporis præparemur. Juxta ^c tropologiam autem sciendum, quod quamdiu sponsus nobiscum est, et in lætitia sumus, nec jejunare possumus, nec lugere. Cum autem ille propter peccata a nobis recesserit ^d, tunc indicendum jejunium esse, tunc luctus recipiendus.

(Vers. 16, 17.) *Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus [Al. vestimento veteri]. Tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et 52 peior scissura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres : alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, et ambo conservantur.* Hæc illo loquente ad eos. Quod dicit, hoc est : Donec renatus quis fuerit, et veteri homine deposito, per passionem meam, novum hominem induerit, non potest severiora jejunii et continentia sustinere præcepta, ne per austeritatem nimiam, etiam ^e credulitatem quam nunc habere videtur, amittat. Duo autem exempla posuit, et utrum veterum et novorum, et vestimenti. Veteres utres debemus intelligere Scribas et Phariseos. Plagula vestimenti novi, et vinum novum, præcepta Evangelica sentienda, quæ non possunt sustinere Judæi, ne major scissura fiat. Tale quid et Galatæ facere cupiebant, ut cum Evangelio Legis præcepta miscerent, et in utribus veteribus mitterent vinum novum ; sed Apostolus ad eos loquitur : *O insensati [Al. insipientes] Galatæ ! quis vos fascinavit veritati non obedire (Galat. III, 1)?* Sermo igitur Evangelicus apostolis potius, quam Scribis et Phariseis est infundendus, qui majorum traditionibus depravati, sinceritatem præceptorum Christi non poterant custodire. Alia est enim puritas virginialis animæ, et nulla prioris vitii contagione pollutæ, et

^a Addit Rabb. atque jejunare.

^b Haud bene antea legebatur, indicent. Recole Epist. in nostra recensione 41, ad Marcellam, n. 3, et quæ ibi observamus.

^c Duo mss., Juxta legis autem tropologiam : rectius alii, Juxta leges autem tropologiae sciendum, etc.

^d Addunt tres Palatini mss. et avolaverit.

Alia ^f sordes ejus quæ multorum libidini subjacuerit.

(Vers. 18, 19.) *Ecce princeps unus accessit ^g, et adorabat eum, dicens : Filia mea modo defuncta est : sed veni, impone manum tuam [Al. tacet tuam] super eam, et vivet. Et surgens Jesus, sequebatur eum, et discipuli ejus.* Octavum signum est, in quo princeps suscitari postulat filiam suam, nolens de mysterio veræ circumcisionis excludi ; sed subintrat mulier sanguine fluens, et octavo sanatur loco, ut principis filia de hoc exclusa numero veniat ad nonum, juxta illud quod in psalmis dicitur : *Æthiopia [Al. de Æthiopia] præveniet manus ejus Deo (Ps. LXXVII, 32).* Et : *Cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet (Rom. XI, 25, 26).*

(Vers. 20.) *Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus.* In 53 Evangelio secundum Lucam scribitur, quod principis filia duodecim annos haberet ætatis (Luc. VIII). Nota ergo quod eo tempore hæc mulier, id est, gentium populus cœperit ægrotare, quo gens [Al. genus] Judæorum crediderat. Nisi enim ex comparatione virtutum vitium non ostenditur. Hæc autem mulier sanguine fluens, non in domo, non in urbe accedit ad Dominum, quia juxta Legem urbibus excludebatur (Levit. XV, Num. V) ; sed in itinere, ambulante Domino, ut dum pergat ad aliam, alia curaretur. Unde dicunt et apostoli : *Vobis quidem oportebat prædicari verbum Dei ; sed quoniam vos judicatis indignos salute, transgredimur ad gentes (Act. XIII, 46).*

(Vers. 21.) *Dicebat enim intra se : Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero. At Jesus conversus, et videns eam, dixit.* Juxta Legem qui mulierem menstruatam aut fluentem sanguine tetigerit, immundus est (Levit. XXV). Ista ideo tangit Dominum, ut sanguinis vitio etiam ipsa curaretur.

(Vers. 22.) *Confide, filia, fides tua salvam te fecit : et salva facta est mulier ex illa hora.* Ideo filia, quia fides tua te salvam fecit. Nec dixit, fides tua te salvam factura est, sed salvam te fecit. In eo enim quod credidisti, jam salva facta es.

(Vers. 23.) *Et cum venisset Jesus in domum principis : et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem, dicebat.* Usque hodie puella jacet in domo principis mortua, et qui videntur magistri tibicines sunt, carmen lugubre canentes. Turba quoque Judæorum, non est turba credentium, sed turba tumultuantium.

(Vers. 24.) *Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum.* Quia Deo vivunt omnia.

(Vers. 25.) *Et cum ejecta esset turba, intravit.* Non

^e Vitiose legit Martianeus, crudelitatem.

^f Placuit hanc mss. omnium tam eorum, quibus nos, quam quibus Martianeus usus est, lectionem præferre huic alteri, quæ in vulgatis obtinebat, et alia ejus, quæ multarum sordium libidini subjacuerit.

^g Addunt nostri mss. ad Jesum : estque revera in aliquot Græcis exemplaribus, προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ.

tibi peccata tua. O mira humilitas, despectum et debilem, totisque membrorum compagibus dissolutum, filium vocat, quem sacerdotes non dignabantur attingere. Aut certe ideo filium, quia dimittuntur ei peccata sua. Juxta tropologiam interdum anima jacens in corpore suo, totis membrorum virtutibus dissolutis, a perfecto doctore offertur curanda Domino, **49** quæ si misericordia ejus sanata fuerit, tantum roboris accipit, ut portet statim lectulum suum.

(Vers. 3, 4.) *Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se : Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris ?* Legimus in Propheta, dicentem Deum : *Ego sum qui deleo iniquitates tuas (Isai. XLIII, 25).* Consequenter ergo Scribæ, quia hominem putabant, et verba Dei non intelligebant, arguunt eum blasphemiam. Sed Dominus videns cogitationes eorum, ostendit se Deum, qui possit cordis occulta cognoscere, et quodammodo tacens loquitur : Eadem majestate et potentia qua cogitationes vestras intueor, possum et hominibus peccata dimittere. Ex vobis intelligite quid paralyticus consequatur.

(Vers. 5, 6.) *Quid est facilius dicere : dimittuntur tibi peccata tua ; an dicere : surge et ambula ? Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico.* Inter dicere, et facere, multa distantia est. Utrum sint paralytico peccata dimissa, solus noverat, qui dimittebat. Surge autem et ambula, tam ille qui consurgebat, quam hi qui consurgentem videbant, approbare poterant. Fit igitur carnale signum, ut probeatur spirituale, quamquam ejusdem virtutis sit, et corporis et animæ vitia dimittere. Et datur nobis intelligentia, propter peccata plerasque [Al. plerisque] evenire corporum debilitates. Et idcirco forsitan dimittuntur prius peccata tua [Al. lacet tua], ut causis debilitatis ablatis, sanitas restituatur.

(Vers. 7, 8.) *Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit, et abiit in domum suam. Videntes autem turbæ, timuerunt et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.* Et anima paralytica si surrexerit, si pristinum robur recuperaverit, portat lectum suum in quo jacebat antea dissoluta, et portat illum in domum virtutum suarum.

(Vers. 9.) *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine. Et ait illi : Sequere me. Et surgens secutus est eum.* Cæteri evangelistæ propter verocundiam et honorem Matthæi, noluerunt eum nomine appellare vulgato, sed dixerunt, Levi : duplici quippe vocabulo fuit. Ipse autem Matthæus, secundum illud quod **50** a Salomone præcipitur [Al. dicitur] : *Justus accusator est sui in principio sermonis (Prov. xviii, 17).* Et in alio

^a Ills gemina sunt, quæ habet infra in cap. XXI : ex quibus tamen colligas, non existimasse Hieronymum, proprium Christi corporis istud existisse, ac nativum decus, sed majestatis fulgorem ad aliquod

A loco : *Dic tu peccata tua, ut justificeris (Isai. XLIII, 26).* Matthæum se et publicanum nominat, ut ostendat legentibus, nullum debere salutem desperare, si ad meliora conversus sit ; cum ipse de publicano in apostolum sit repente mutatus. Arguit in hoc loco Porphyrius et Julianus Augustus, vel imperitiam historici mentientis, vel stultitiam eorum qui statim secuti sint Salvatorem, quasi irrationabiliter quemlibet vocantem hominem sint secuti, cum tantæ virtutes, tantaque signa præcesserint, quæ Apostolos antequam crederent, vidisse non dubium est. Certe fulgor ipse, et majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in ^a humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magnete lapide et succinis hæc esse vis dicitur, ut annulos, et stipulam, et festucas sibi copulent, quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat, quos volebat ?

(Vers. 10 seq.) *Et factum est, discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes, discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisei, dicebant discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester ?* At Jesus audiens, ait : *Non est opus medico valentibus, sed male habentibus. Exites autem discite quid est.* Videbant publicanum a peccatis ad meliora conversum, locum invenisse pœnitentiæ ; et ob id etiam ipsi non desperant salutem, neque vero in pristinis vitiis permanentes, veniunt ad Jesum, ut Pharisei et Scribæ murmurant ; sed pœnitentiam agentes, ut sequens Domini sermo significat, dicens :

(Vers. 13.) *Misericordiam volo, et non sacrificium. Non enim veni vocare justos, sed peccatores.* Ibat autem Dominus ad convivia peccatorum, ut occasionem haberet docendi, et spirituales invitatoribus suis præberet cibos. Denique cum frequenter pergere ad convivia describatur, nihil refertur aliud, nisi quid ibi fecerit, quid docuerit, ut et humilitas Domini eundo ad peccatores, et potentia doctrinæ ejus in conversione pœnitentium demonstraretur. Quod autem sequitur : *Misericordiam volo, et non sacrificium (Osee vi, 6).* Et : *Non veni vocare **51** justos, sed peccatores,* de propheta proferens testimonium, sugillat Scribas et Phariseos, qui justos se æstimantes, peccatorum et publicanorum consortia declinabant.

(Vers. 14.) *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes : Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunt ?* Superba interrogatio, et plena supercilio Phariseorum. Certe, ut aliud non dicamus, reprehendenda jejunii jactantia. Nec poterant discipuli Joannis non esse sub vitio, qui calumniabantur eum, quem sciebant magistri vocibus prædicatum, et jungebantur Phariseis, quos a Joanne noverant condemnatos, ^b cum

tempus induisse, cum in sui rapere admirationem homines, eosque sibi vel invitos voluit adjungere. Vid. epist. 65, ad Principiam, num. 8 not.

^b Voculas, cum ait, Martianeus reposuit.

ait (*Supra*, III, 7) : *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura?*

(Vers. 15.) *Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt.* Sponsus Christus : sponsa Ecclesia est. De hoc sancto spiritualique connubio, Apostoli sunt procreati, qui lugere ^a non possunt quamdiu sponsam in thalamo vident, et sciunt sponsum esse cum sponsa. Quando vero transierint nuptiæ, et passionis ac resurrectionis tempus advenerit, tunc sponsi filii jejunabunt. Nonnulli putant idcirco post dies quadraginta Passionis, jejunia debere committi : licet statim dies Pentecostes et Spiritus sanctus adveniens, ^b indicant nobis festivitatem. Et ex hujus occasione testimonii, Montanus, Prisca, et Maximilla etiam post Pentecosten faciunt quadragesimam : quod ablato sponso, filii sponsi debeant jejunare. Ecclesiæ autem consuetudo ad passionem Domini et resurrectionem per humilitatem carnis venit, ut spirituali saginæ jejunio corporis præparemur. Juxta ^c tropologiam autem sciendum, quod quamdiu sponsus nobiscum est, et in lætitia sumus, nec jejunare possumus, nec lugere. Cum autem ille propter peccata a nobis recesserit ^d, tunc indicendum jejunium esse, tunc luctus recipiendus.

(Vers. 16, 17.) *Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus [Al. vestimento veteri]. Tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et 52 pejor scissura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres : alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, et ambo conservantur.* Hæc illo loquente ad eos. Quod dicit, hoc est : Donec renatus quis fuerit, et veteri homine deposito, per passionem meam, novum hominem induerit, non potest severiora jejunii et continentia sustinere præcepta, ne per austeritatem nimiam, etiam ^e credulitatem quam nunc habere videtur, amittat. Duo autem exempla posuit, et utrium veterum et novorum, et vestimenti. Veteres utres debemus intelligere Scribas et Phariseos. Plagula vestimenti novi, et vinum novum, præcepta Evangelica sentienda, quæ non possunt sustinere Judæi, ne major scissura fiat. Tale quid et Galatæ facere cupiebant, ut cum Evangelio Legis præcepta miscerent, et in utribus veteribus mitterent vinum novum ; sed Apostolus ad eos loquitur : *O insensati [Al. insipientes] Galatæ ! quis vos fascinavit veritati non obedire (Galat. III, 1)?* Sermo igitur Evangelicus apostolis potius, quam Scribis et Phariseis est infundendus, qui majorum traditionibus depravati, sinceritatem præceptorum Christi non poterant custodire. Alia est enim puritas virginialis animæ, et nulla prioris vitii contagione pollutæ, et

^a Addit Rabb. atque jejunare.

^b Haud bene antea legebatur, indicent. Recole Epist. in nostra recensione 41, ad Marcellam, n. 3, et quæ ibi observamus.

^c Duo mss., Juxta legis autem tropologiam : rectius alii, Juxta leges autem tropologia sciendum, etc.

^d Addunt tres Palatini mss. et avolaverit.

Alia ^f sordes ejus quæ multorum libidini subjacuerit.

(Vers. 18, 19.) *Ecce princeps unus accessit ei, et adorabat eum, dicens : Filia mea modo defuncta est : sed veni, impone manum tuam [Al. lacot tuam] super eam, et vivet. Et surgens Jesus, sequebatur eum, et discipuli ejus.* Octavum signum est, in quo princeps suscitari postulat filiam suam, nolens de mysterio veræ circumcisionis excludi ; sed subintrat mulier sanguine fluens, et octavo sanatur loco, ut principis filia de hoc exclusa numero veniat ad nonum, juxta illud quod in psalmis dicitur : *Æthiopia [Al. de Æthiopia] præveniet manus ejus Deo (Ps. LXVII, 32).* Et : *Cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet (Rom. XI, 25, 26).*

(Vers. 20.) *Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus.* In 53 Evangelio secundum Lucam scribitur, quod principis filia duodecim annos haberet ætatis (*Luc. VIII*). Nota ergo quod eo tempore hæc mulier, id est, gentium populus cœperit ægrotare, quo gens [Al. genus] Judæorum crediderat. Nisi enim ex comparatione virtutum vitium non ostenditur. Hæc autem mulier sanguine fluens, non in domo, non in urbe accedit ad Dominum, quia juxta Legem urbibus excludebatur (*Levit. XV, Num. V*) ; sed in itinere, ambulante Domino, ut dum pergit ad aliam, alia curaretur. Unde dicunt et apostoli : *Vobis quidem oportebat prædicari verbum Dei ; sed quoniam vos judicastis indignos salute, transgredimur ad gentes (Act. XIII, 46).*

(Vers. 21.) *Dicebat enim intra se : Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero. At Jesus conversus, et videns eam, dixit.* Juxta Legem qui mulierem menstruatam aut fluentem sanguine tetigerit, immundus est (*Levit. XXV*). Ista ideo tangit Dominum, ut sanguinis vitio etiam ipsa curaretur.

(Vers. 22.) *Confide, filia, fides tua salvam te fecit : et salva facta est mulier ex illa hora.* Ideo filia, quia fides tua te salvam fecit. Nec dixit, fides tua te salvam factura est, sed salvam te fecit. In eo enim quod credidisti, jam salva facta es.

(Vers. 23.) *Et cum venisset Jesus in domum principis : et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem, dicebat.* Usque hodie puella jacet in domo principis mortua, et qui videntur magistri tibicines sunt, cæcumeni lugubres canentes. Turba quoque Judæorum, non est turba credentium, sed turba tumultuantium.

(Vers. 24.) *Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum.* Quia Deo vivunt omnia.

(Vers. 25.) *Et cum ejecta esset turba, intravit.* Non

^e Vitiose legit Martianæus, crudelitatem.

^f Placuit hanc mss. omnium tam eorum, quibus nos, quam quibus Martianæus usus est, lectionem præferre huic alteri, quæ in vulgatis obtinebat, et alia ejus, quæ multarum sordium libidini subjacuerit.

^g Addunt nostri mss. ad Jesum : estque revera in aliquot Græcis exemplaribus, προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ.

enim erant digni, ut viderent mysterium resurgentis, qui resuscitantem indignis contumeliis deridebant.

(Vers. 26.) *Et tenuit manum ejus. Et surrexit puella: Et exiit fama hæc in universam terram illam.* Nisi prius mundatæ fuerint manus Judæorum, quæ sanguine plenæ sunt, synagoga eorum mortua non resurget.

(Vers. 27.) *Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes, et dicentes*^a. Transeunte per domum principis Domino **54** Jesu, et pergente ad domum suam, sicut supra legimus: *Ascendens naviculam, transfretavit et venit in civitatem suam,* clamabant duo cæci, dicentes: *Miserere nostri, fili David:* et tamen non curantur in itinere, non transitorie, ut putabant; sed postquam venit in domum suam, accedunt ad eum, et introeunt: et primum eorum discutitur fides, ut sic veræ fidei lumen accipiant. Priori signo quod exposuimus de principis filia, et de hæmorrhousa [*Al. morbosa*] muliere, consequenter hoc jungitur: ut quod illi mors et debilitas, hic cæcitas demonstraret. Uterque enim populus cæcus erat, Domino per hoc sæculum transeunte, et cupiente reverti ad domum suam. Qui nisi confessi fuerint, et dixerint: *Miserere nostri, fili David;* et interrogante Jesu, *Creditis quia possum hoc facere?* responderint ei: *Utique, Domine,* lumen pristinum non recipient. In alio Evangelista, unus cæcus scribitur, scissis vestibibus, et in Jericho sedens, qui ab apostolis prohibetur clamare; sed per impudentiam recipit sanitatem (*Marc. x*). Qui **C** locus proprie ad gentium populum pertinet, et in suo exponendus est volumine.

(Vers. 28, 29.) *Miserere nostri, fili David.* **b** *Cum autem venisset in domum, accesserunt ad eum cæci, et dixit eis Jesus: Creditis, quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum.* Audiant Marcion et Manichæus, et cæteri hæretici, qui vetus laudant Instrumentum: et discant Salvatorem appellari filium David; si enim non est natus in carne, quomodo vocatur filius David?

(Vers. 30, 31.) *Et comminatus est illis Jesus, dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes, diffamaverunt eum in tota terra illa.* Et Dominus propter **D** humilitatem fugiens jactantiæ gloriam, hoc præceperat: et illi propter memoriam gratiæ non possunt tacere beneficium. Nota ergo aliquid inter se ^c jussum esse contrarium. Cæci isti in decimo curantur loco.

(Vers. 32.) *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum*^d, *dæmonium habentem: et* **55**

^a Supplent pari consensu mss. nostri reliquum versiculum, *miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci.*

^b Hic vero totam, quæ hinc subsequitur, *Cum autem venisset, etc.*, Scripturæ pericopem iidem mss. tacenti.

^c Pro *justum*, tres mss. *justum* legunt, sicque

A *ejecto dæmonio, locutus est mutus.* Undecimus mutus linguam recipit ad loquendum. Quod autem Græcè dicitur *κακὸν*, magis tritum est sermone communi, ut *surdus* magis quam *mutus* intelligatur. Sed moris est Scripturarum *κακὸν* indifferentior, vel *mutum* vel *surdum* dicere. Spiritualiter autem sicut cæci lumen recipiunt: sic et muti ad loquendum lingua laxatur, ut confiteatur eum, quem antea denegabat.

(Vers. 33, 34.) *Et miratae sunt turbæ, dicentes: Numquam apparuit sic in Israel. Pharisei autem dicebant: In principe dæmoniorum eiecit dæmones.* Turba Dei opera confitetur, et dicit: *Numquam sic apparuit in Israel.* In turba confessio nationum est. Pharisei autem quia virtutem Dei negare non poterant, opera calumiantur et dicunt: *In principe dæmoniorum eiecit dæmones:* per suam calumniam usque hodie Judæorum infidelitatem demonstrantes.

(Vers. 55.) *Et circuibat Jesus omnes civitates et castella docens in synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni, et curans omnem languorem et omnem infirmitatem.* Cernis quod æqualiter et villis, et urbibus, et castellis, id est, et magnis et parvis Evangelium prædicaverit, ut non consideraret nobilium potentiam, sed salutem credentium. Circuibat civitates, hoc habens operis quod mandaverat Pater: et hanc esuriam, ut doctrina sua salvos faceret infideles. Docebat autem in synagogis et villis Evangelium regni: et post prædicationem atque doctrinam curabat omnem languorem, et omnem infirmitatem; ut quibus sermo non suaserat, opera persuaderent. **C** De Domino proprie dicitur: *Curans omnem languorem et omnem infirmitatem, nihil quippe ei impossibile est.*

(Vers. 36.) *Videns autem turbas, misertus est eis, quia erant vexati, et jacentes sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis. Vexatio gregis et ovium atque turbarum, pastorum culpa, et vitium magistrorum est. Unde sequitur.*

(Vers. 37, 38.) *Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.* Messis multa populorum significat multitudinem: **56** operarii pauci, penuriam magistrorum. Et imperat ut rogent Dominum messis, ut ^e mittat operarios in messem suam. Isti sunt operarii, de quibus loquitur Psalmista, dicens: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent. Exuntes, ibant, et flebant, portantes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos* (*Psal. cxxv, 7, 8*). Et ut apertius loquar, messis multa, omnis turba credentium est. Operarii autem pauci, et apostoli, et imitatores eorum qui mittuntur ad messem.

(Cap. X.—Vers. 1.) *Et convocatis duodecim discipulis.*

Rhabbanus.
^d Velustissimus Veronensis Bibliothecæ liber Evangeliorum addit, *et surdum:* utramque scilicet vocis *κακὸν* interpretationem.

^e Duo mss., *ejicial*, pro *mittat*; sicque paulo post, *in exultatione metent*, pro *gaudio*. Et mox, *mittentes semina*, pro *portantes*.

pulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem. Benignus et clemens Dominus ac magister, non invidet servis atque discipulis virtutes suas. Et sicut ipse curaverat omnem languorem et omnem infirmitatem, apostolis quoque suis tribuit potestatem, ut curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem in plebe. Sed multa distantia est inter habere et tribuere, donare et accipere. Iste quodcumque agit, potestate Domini agit: illi, si quid faciunt, imbecillitatem suam et virtutem Domini consistuntur, dicentes: *In nomine Jesu surge, et ambula* (Act. iii, 6). Notandum autem quod in duodecimo loco, potestas signorum apostolis concedatur.

(Vers. 2.) *Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc.* Catalogus apostolorum ponitur, ut extra hos qui pseudoapostoli futuri sunt, excludantur.

(Vers. 3.) *Primus Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus: Jacobus Zebedæi, et Joannes frater ejus: Philippus et Bartholomæus, Thomas et Matthæus publicanus, et Jacobus Alphæi, et Thaddæus.* Ordinem apostolorum et meritum uniuscujusque, illius fuit distribuere, qui cordis arcana rimatur. Primus scribitur Simon, cognomento Petrus; ad distinctionem alterius Simonis, qui appellatur Chananæus, de vico Chana Galilææ, ubi aquam Dominus vertit in vinum (Joan. ii). Jacobum quoque appellat Zebedæi, quia et alius sequitur Jacobus Alphæi. Et apostolorum paria juga^a consociat. Jungit Petrum et Andream fratres, non tam carne quam **57** spiritu. Jacobum et Joannem, qui panem corporis relinquentes, verum Patrem secuti sunt. Philippum et Bartholomæum, Thomam quoque et Matthæum publicanum. Cæteri evangelistæ in conjunctione nominum, primum ponunt Matthæum; et postea Thomam, nec publicani nomen ascribunt [Al. ascribitur], ne antiquæ conversationis recordantes sugillare Evangelistam viderentur. Iste vero (ut supra diximus) et post Thomam se ponit, et publicanum appellat, ut ubi abundavit iniquitas, superabundet et gratia (Rom. v, 20).

(Vers. 4.) *Simon chananæus.* Ipse est qui in alio Evangelista [Al. Evangelio] scribitur Zelotes (Luc. vi). Chana quippe, zelus interpretatur. Thaddæum apostolum, Ecclesiastica tradit historia missum Edessam^b ad **D** Abgarum regem Osroenæ, qui ab evangelista Luca Judas Jacobi dicitur: et alibi appellatur Lebæus (Act. i), quod interpretatur corculum. Credendumque est eum fuisse trinomium: Sicut Simon, Petrus (Marc. iii); et Filii Zebedæi, Boanerges [Al. Bauer-

ges], ex firmitate et magnitudine fidei nominati sunt.

Et Judas Ischariotes^c, qui et tradidit eum. Vel a vico aut urbe in quo ortus est, vel ex tribu Isachar vocabulum sumpsit: ut quodam vaticinio in condemnationem sui natus sit. Isachar enim interpretatur merces, ut significetur pretium proditoris.

(Vers. 5, 6.) *In viam gentium ne abieritis: et in civitates Samaritanorum ne intraveritis: sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel.* Non est contrarius locus iste ei præcepto quod postea dicitur: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Mat. xxviii, 19). Quia hoc ante resurrectionem, illud post resurrectionem^d præceptum est. Et oportebat primum adventum Christi nuntiare Judæis, ne justam haberent excusationem, dicentes ideo se Dominum rejecisse; quia ad gentes et ad Samaritanos apostolos non miserit. Juxta tropologiam vero præcipitur nobis qui Christi censemur nomine, ne in via gentium et hæreticorum ambulemus errore, ut quorum religio separata est, separetur et vita.

(Vers. 7, 8.) *Euntes autem prædicate, dicentes: quia appropinquavit regnum cælorum, infirmos **58** curate, mortuos suscite, leprosos mundate, demones ejicite.* Ne hominibus rusticis et absque eloqui venustate indoctis et illiteratis nemo crederet, pollicentibus regna cælorum, dat potestatem infirmos curare, leprosos mundare, demones ejicere, ut magnitudinem promissorum probet magnitudo signorum. Et quia semper dona spiritualia (si merces media sit) vitiosa sunt, adjungitur avaritiæ condemnationis.

Gratis accepistis, gratis date. Ego magister et Dominus absque pretio hæc vobis tribui, et vos sine pretio date, ne Evangelii gratia corrumpatur.

(Vers. 9, 10.) *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam^e. Dignus est enim operarius cibo suo.* Consequenter hæc dat præcepto evangelizatoribus veritatis, quibus ante dixerat: *Gratis accepistis, gratis date.* Si enim sic prædicant, ut pretium non accipiant, superflua est auri argenti et nummorum possessio. Nam si habuissent aurum et argentum, videbantur non causa salutis hominum, sed causa lucri prædicare. *Neque æs in sacculis.* Qui divitias detruncat [Al. detruncat], propemodum et necessaria vite amputat, ut apostoli doctores veræ religionis, qui instituebant [Al. instruebant] omnia providentia Dei gubernari, seipsos ostenderent nihil

^a Antea erat, jugaque: in uno alterove mss. juga quæque. Rhabb., paria utroque consociat.

^b In Erasmi editione depravate legimus, *Ad Abagarum regem Chosdroenæ*; in Mariana similiter, *Ad Abagarum regem Chosidene*. Neutrum verum est; nec scio quodnam fuerit regnum Chosdroenum, vel chosidenum. Vera itaque lectio hæc est quam omnes mss. codices retinent: *Ad Abgarum regem Osroenæ*. Erat porro Osroene vel Osdroene, regio Syriæ in Me-

sopotamice confluio: in qua Edessa et Nicephorium urbes, juxta Euphratem flumen. Unde populi Osroeni apud Stephanum. MANT. — Olim, *Abagarum regem Chosidene*. Vid. Euseb. l. i, c. 13.

^c Concinnius nostri mss., *Judas autem Schariotes, vel a vico, in quo ortus est, vel ex tribu, etc.*

^d Victorius omittit vocem, *præceptum*.

^e Addunt quidam mss. *in manu*. Tum *mercenarius, pro operarius, legunt*.

cogitare de crastino. *Non peram in via.* Ex hoc præcepto arguit philosophos, qui vulgo appellantur ^a Bactroperitæ, quod contemptores sæculi et omnia pro nihilo ducentes, cellarium secum vehabant. *Neque duas tunicas.* In duabus tunicis videtur mihi duplex ostendere vestimentum. Non quo in locis Scythiæ et glaciali nive rigentibus una quis tunica debeat esse contentus: sed quo in tunica vestimentum intelligamus: ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore servemus. *Neque calciamenta.* Et Plato præcepit duas corporis summitates non esse velandas, nec assuescere debere mollietati capitis et pedum. Cum hæc enim habuerint firmitatem, cætera robustiora sunt. *Neque virgam:* Qui Domini habemus auxilium, baculi præsidium cur quæramus? **59** Et quia quodammodo nudos et expeditos ad prædicandum apostolos miserat, et dura videbatur esse conditio magistrorum, severitatem præcepti sequenti sententia temperavit, dicens: *Dignus est operarius cibo suo.* Tantum, inquit, accipite, quantum in victu et vestitu vobis necessarium est. Unde et Apostolus replicat: *Habentes victum et vestitum, his contenti simus* (I Tim. vi, 8). Et in alio loco: *Communicet autem is qui catechizatur^b verbo ei qui se catechizat in omni bono* (Galat. vi, 6): ut quorum discipuli metunt spiritualia, consortes eos faciant carnalium suorum: non in avaritia, sed in necessitate. Hæc historice diximus. Cæterum secundum anagogen, non licet magistris aurum et argentum, et pecuniam quæ in zonis est, possidere. Aurum sæpe legimus, pro sensu; argentum, pro sermone; æs, pro voce; hæc nobis non licet ab aliis accipere, sed data a Domino possidere. Neque hæreticorum et philosophorum perversæque doctrinæ suscipere disciplinas, non sæculi pondere premi, neque duplici esse animo, neque pedes nostros mortiferis vinculis alligari, sed sanctam terram ingredientem, esse nudos; neque habere virgam quæ vertatur in colubrum, neque in aliquo præsidio carnis inuiti (Exod. iv, 7; IV Reg. xviii), quia istius modi virga et baculus arundineus est (Isai. xxxvi), quem si paululum presseris, frangitur, et manum transformat incumbentis.

(Vers. 11.) *In quamcumque enim civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete, donec exeatis.* Super ordinatione episcopi et diaconi Paulus loquitur, *Oportet autem eos et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* (I Tim. iii, 7). Apostoli novam introeuntes urbem, scire non poterant quis qualis esset. Ergo hospes fama eligendus est populi, et iudicio vicinorum, ne prædicationis dignitas susipientis infamia deturpetur. Cum universis debeant prædicare, hospes unus eligitur, non tribuens beneficium ei qui apud se

^a Vitiose penes Victorium, *Bactroperatae*. Nomen a baculo et pera sortiti sunt. Paschasius Rathertus hunc fere locum ex Hieronymo exscribens, *Gulam*, inquit, *cohibet, et arguit philosophos, qui dicuntur Bactuionitæ* (Al. cod. *Bactroperitæ*) qui omnia mundi pro nihilo ducentes cellaria secum ferebant.

^b Martian. vocem verbo prætermiserat.

A mansurus est, sed accipiens, hoc enim dicitur, quis in ea dignus est [Al. fit], ut magis se noverit accipere gratiam, quam dare.

(Vers. 12, 13.) *Intrantes autem domum, salutate eam. Et siquidem fuerit domus illa digna, veniet pax nostra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertetur.* Occulte salutationem Hebræi ac Syri sermonis expressit. Quod enim Græce dicitur, *χαίρετε*, et Latine, *ave*, hoc Hebraico Syroque sermone appellatur SALOM LACH (שלום לח) sive ^c SALOM ENMACH (שלום עמך), id est, *pax tecum*. Quod autem præcipit, tale est: Introeuntes domum, pacem imprecamini hospiti, et quantum in vobis est, discordiæ bella sedate. Sin autem orta fuerit contradictio, vos mercedem habebitis de oblata pace: **B** illi bellum, qui [Al. quod] habere voluerint, possidebunt.

(Vers. 14.) *Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo, vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris.* Pulvis excutitur de pedibus, in testimonium laboris sui, quod ingressi sint civitatem, et prædicatio apostolica ad illos usque pervenerit. Sive excutitur pulvis, ut nihil ab eis recipiant, ne ad victum quidem necessarium, qui Evangelium spreverint.

(Vers. 15.) *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi civitati.* Si tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum [Al. Gomorrhæis] quam illi civitati quæ non receperit Evangelium, et idcirco **C** tolerabilius, quia Sodomis et Gomorrhis non fuit prædicatum, huic autem prædicatum sit, et tamen non receperit Evangelium: ergo inter peccatores diversa supplicia sunt.

(Vers. 16.) *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.* Lupos, Scribas et Phariseos vocat, qui sunt clerici Judæorum.

(Vers. 17, 18.) *Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ad præsidem et regem ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus.* Ut per prudentiam devitent insidias, per simplicitatem non faciant ^d malum. Serpentis astutia ponitur in exemplum: quia toto ^e corpore occultat caput, et illud in quo vita est, protegit. Ita et nos toto periculo corporis caput nostrum, qui Christus est, custodiamus. Simplicitas columbarum ex Spiritus sancti specie demonstratur. Unde dicit et Apostolus: *Malitia parvuli estote* (I Cor. xiv, 20).

(Vers. 19, 20.) *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim estis vos*

^c Non improbarim, quod nostri præferant mss. *Salamalach*, quemadmodum et in uno Regio 210. Latinis itidem scriptum litteris Cotelerius invenit.

^d Rectius tacet Rhabb. *malum*, refertque ad insidias.

^e Interserunt duo mss. Palatini *periclitante*.

qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Supra dixerat: Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ad præsidem et reges ducemini propter me. Cum ergo propter Christum ducamur ad iudices, voluntatem tantum nostram pro Christo debemus offerre. Cæterum ipse Christus qui in nobis habitat, loquetur pro se, et Spiritus sancti gratia in respondendo ministrabitur.

(Vers. 21.) Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Hoc in persecutionibus fieri crebro videmus: nec ullus est inter eos fidus affectus, quorum diversa fides est.

(Vers. 22.) Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Non enim cœpisse, sed perfecisse virtutis est.

(Vers. 23, 24.) Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat filius hominis. Non est discipulus supra magistrum, nec servus super dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister ejus; et servo, sicut dominus ejus. Hoc ad illud tempus referendum est, cum ad prædicationem apostoli mittebantur, quibus et proprie dicitur: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis (Supra, eod.), quod persecutionem timere non debeant [Al. et debeant], sed declinare. Quod quidem videmus [Al. vidimus] in principio fecisse credentes: quando orta Jerosolymis persecutione, dispersi sunt in universam Judæam, ut tribulationis occasio fieret Evangelii seminarium. Spiritualiter autem possumus dicere: Cum persecuti nos fuerint in una civitate, hoc est, in uno Scripturarum libro vel testimonio, nos fugiamus ad alias civitates, id est, ad alia volumina. Quamvis contentiosus fuerit persecutor, ante præsidium Salvatoris adveniet, quam adversarii victoria concedatur.

(Vers. 25.) Si patres familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus! Ne ergo timueritis eos. Beelzebub, idolum est Acaron, quod vocatur in Regum volumine idolum muscæ (IV Reg. 1). Beel, ipse est Bel, sive Baal: Zebub autem musca dicitur. Principem ergo dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui musca dicitur, propter immunditiam, quæ exterminat suavitatem olei (Eccl. x).

(Vers. 26.) Nihil enim opertum est quod non revelabitur, et occultum quod non sciatur. Et quomodo in præsentem sæculo multorum vitia nesciuntur? Sed de futuro tempore [Al. sæculo] scribitur, quando judicabit Deus occulta [Al. abscondita] hominum, et illuminabit latebras tenebrarum, et manifesta faciet consilia cordium. Et est sensus: Nolite timere persecutorum sævitiam, et blasphemantium rabiem,

^a Ita legunt codices mss. quamplures, id est, Becensis monasterii unus, alter Sylvæ-Majoris, unus monasterii Beatæ Mariæ super Divam, et quartus Ecclesiæ Narbonensis. Editi legunt, de futuro sæculo, et postea retinent abscondita pro occulta hominum,

quia veniet dies iudicii, in quo et vestra virtus, et eorum nequitia demonstrabitur.

(Vers. 27.) Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Quod audistis in mysterio, apertius prædicate: quod didicistis abscondite [Al. absconse], publice loquimini: quod vos erudivi in parvulo Judææ loco, in universis urbibus, et in toto mundo audacter edicite [Al. dicite].

(Vers. 28.) Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Si qui corpus occidunt, animam non possunt occidere: ergo anima invisibilis et incorporealis est, secundum crassiorem dico nostri corporis substantiam. Vel eo certe tempore punietur, et supplicia sentiet, quando pristinum corpus receperit, ut cum quo peccavit, cum ipso et puniatur.

Sed potius timete eum qui potest et animam, et corpus perdere in gehennam. Nomen gehennæ, in veteribus libris non invenitur, sed primum a Salvatore ponitur. Quæramus ergo quæ sit sermonis hujus occasio. Idolum Baal fuisse juxta Jerusalem ad radices montis Moria, in quibus Siloe fluit, non semel legimus (III Reg. xi). Hæc vallis^b et parvi campi planities, irrigua erat et nemorosa, plenaque deliciis, et lucus in ea idolo consecratus. In tantam autem demerentiam populus Israel venerat, ut deserta templi vicinia ibi hostias immolaret, et rigorem religionis deliciæ vincerent, filiosque suos dæmonis incenderent vel initiarent. Et appellabatur locus ille gehennom, id est, vallis filiorum [Al. filii] Hennom. Hoc Regum volumen (IV Reg. xxi), et Paralipomenon (II Par. xxviii), et Jeremias (Jer. vii, xix et xxxii) scribunt plenissime. Et comminatur Deus se locum ipsum impleturum cadaveribus mortuorum, ut nequaquam vocetur Tophet et Baal; sed vocetur Polyandrium, id est, tumulus mortuorum. Futura ergo supplicia et pœnæ perpetuæ, quibus peccatores cruciandi sunt, hujus loci vocabulo denotantur. Duplicem autem esse gehennam, nimii ignis et frigoris, in Job plenissime legimus (Job. xxiv).

(Vers. 29 seqq.) Nonne duo passeret esse veniunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro? Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in caelis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in caelis est. Hæret sibi sermo Dominicus, et sequentia pendunt ex superioribus. Prudens lector, cave semper superstitionem intelligentiam; ut non tuo sensui attemperes Scripturas, sed Scripturis jungas sensum tuum, et intelligas quid sequatur. Supra dixerat:

et manifestabit pro manifesta faciet. MART.

^b Nostri mss. et quidam penes Martianæum, olimque editi libri, et parva campi planities: tum nemorosa pro nemorosa penes Victorium.

*Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere : nunc loquitur consequenter, Nonne duo passeret esse veniunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro ? Et est sensus : Si parva animalia et vilia absque Deo auctore non decidunt, et in omnibus est providentia, et quæ in his peritura sunt, sine Dei voluntate non pereunt : vos qui æterni estis, non debetis timere quod absque Dei vivatis providentia. Iste sensus et supra dictus est : *Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea ; et Pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos^a pluris estis illis ? Ac deinceps : Considerate lilia agri quomodo crescunt, et reliqua. Si autem fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, modicæ fidei !* Quidam coacte duos passeret, animam et corpus interpretantur. Quinque quoque passeret, secundum Lucam (Luc. xii), qui duobus assibus veniunt, ad sensus referunt. Sed quomodo illa intelligentia toto Evangelici sermonis corpori coaptetur, non parvæ difficultatis est. *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere ; multis passeribus meliores estis vos.* Manifestius superior nostræ expositionis sensus expressus est : quod timere non **64** debeant eos qui possunt occidere corpus, et animam non possunt, quoniam si sine Dei scientia parva quoque animalia non decidunt, quanto magis homo, qui apostolica fultus sit dignitate ! Quod autem ait : *vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt*, immensam Dei erga homines ostendit providentiam, et ineffabilem signat affectum, quod nihil nostrum lateat Deum, et etiam parva et otiose dicta ejus scientiam non fugiant. Derident intelligentiam ecclesiasticam in hoc loco, qui carnis resurrectionem negant, quasi nos et capillos qui numerati sunt, et a tonsore decisi, omnes dicamus resurgere, eum Salvator non dixerit : *Vestri autem et capilli capitis omnes salvandi sunt, sed numerati sunt.* Ubi numerus est, scientia numeri demonstratur, non ejusdem numeri conservatio.*

(Vers. 34.) *Nolite arbitrari, quia veni pacem mittere in terram : Non veni pacem mittere, sed gladium.* Supra dixerat : *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine ; et quod in aure auditis, prædicate super tecta.* Nunc infert quid post prædicationem sequatur. Ad fidem Christi, totus orbis contra se divisus est : unaqueque domus et infideles habuit et credentes, et propterea bellum missum est bonum, ut rumpere-tur pax mala. Tale quid et in Genesi adversus rebelles homines, qui moti fuerant de Oriente, et turrem extruere festinabant (Genes. xi), per quam cœli alta penetrarent, fecisse scribitur Deus, ut divideret linguas eorum. Unde et in psalmo David precatur : *Dissipa, Domine, gentes quæ bella volunt* (Ps. lxxvii, 32).

(Vers. 35.) *Veni enim separare hominem adversus*

^a Duo Palatini, vos magis pluris estis ; et paulo inferius, minimæ fidei, pro modicæ, etc.

patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurrum adversus socrum suam ; et inimici hominis, domestici ejus. Illic locus prope eisdem verbis in Michæa propheta scribitur (Mich. vii). Et notandum ubicumque de veteri Testamento testimonium ponitur, utrum sensus tantum, an et ^b sermo consentiat.

(Vers. 37.) *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus.* Qui ^c ante præmiserat : *Non veni pacem mittere, sed gladium ;* et dividere homines adversum patrem et matrem, et socrum, ne quis pietatem religioni anteferet, subjecit dicens, *Qui amat **65** patrem aut matrem plus quam me.* Et in Cantico legimus Canticorum : *Ordinate in me charitatem* (Cant. ii, 4). Hic ordo in omni affectu necessarius est. Ama post Deum patrem, ama matrem, ama filios. Si autem necessitas venerit, ut amor parentum ac filiorum Dei amori comparetur, et non possit utrumque servari, odium in suos, pietas in Deum sit [Al. est]. Non ergo prohibuit amare patrem aut matrem, sed signanter addidit : *Qui amat patrem aut matrem plus quam me.*

(Vers. 38, 39.) *Et qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus. Qui invenerit [Al. invenit] animam suam, perdet illam ; et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* In alio Evangelio scribitur : *Qui non accipit crucem suam quotidie.* Ne semel putemus ardorem fidei posse sufficere, semper crux portanda est, ut semper nos Christum amare doceamus.

(Vers. 40.) *Qui recipit vos, me recipit ; et qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Ordo pulcherrimus. Ad prædicationem mittit, docet pericula non timenda, affectum subjicit religioni. Aurum supra tulerat, res de zona excusserat. Dura Evangelistarum conditio. Unde ergo sumptus, unde victus necessaria ? Austeritatem mandatorum spe temperat promissorum. *Qui recipit, inquit, vos, me recipit ; et qui me recipit, recipit eum qui me misit,* ut in suscipiendis apostolis, unusquisque credentium Christum se suscepisse arbitretur.

(Vers. 41.) *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit justum in nomine justî, mercedem justî accipiet.* Qui prophetam recipit ut prophetam, et intelligit eum de futuris loquentem, hic mercedem prophetæ accipiet. Igitur Judæi carnaliter prophetas intelligentes, mercedem prophetarum non accipient. Aliter : In omni professione zizanium mixtum est tritico. Præmiserat : *Qui recipit vos, me recipit ; et qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Ad susceptionem magistrorum discipulos provocaverat. Poterat **66** occulta esse credentium responsio ; ergo et pseudo-prophetas et Judam proditorem debemus recipere, et illis alimoniam ministrare. Hoc Dominus ante

^b Palat. codd., an et verba consentiant.

^c Ibidem, Quia ante.

procuras dicit, non personas suscipiendas esse, sed nomina : et mercedem non perdere suscipientes, licet indignus fuerit qui susceptus sit.

(Vers. 42.) *Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum, in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Legimus in propheta David : *Ad excusandas excusationes in peccatis (Ps cxi, 4) : quod multi peccatorum suorum quasi justas præterant occasionem, ut quod voluntate delinquant, videantur necessitate peccare : Dominus scrutator cordis et renum, futuras cogitationes in singulis contuetur.* Dixerat : *Qui recipit vos, me recipit.* Sed hoc præceptum multi pseudoprophetae et falsi prædicatores poterant impedire; medicatus est huic quoque scandalo, dicens : *Qui recipit justum in nomine justii, mercedem justii accipiat.* Rursus poterat alius cansari et dicere : *Paupertate prohibeor, tenuitas me reti-*

^a Victorius, ex penuria lignorum, etc.

^b Voculam *tua* ignorant Cisterciensis et Palat. mss.

^c Editi alium sensum retinent, scilicet, *ne putes*

net, ut hospitalis esse non possim. Et hanc excusationem levissimo præcepto diluit, ut calicem aquæ frigidæ toto animo porrigamus. Frigidæ, inquit, aquæ, non calidæ, ne et in calida, paupertatis ^a et penuriæ lignorum occasio quæreretur. Tale quid et Apostolus (ut ante jam diximus) ad Galatas præcepit : *Communicet autem is qui catechizatur verbo ei qui se catechizat in omnibus bonis (Galat. vi, 6), et discipulos ad magistrorum refrigeria cohortatur.* Quia poterat quilibet oblectere paupertatem, et præceptum eludere, priusquam ille proponat, imminemem solvit quæstionem, dicens : *Nolite errare, Deus non irridetur. Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet.* Et est sensus : frustra causaris inopiam ; cum aliud habeat conscientia ^b tua : ^c me putes fallere cohortantem ; sed scito quod quantumcumque seminaveris, tantum et messurus sis.

fallere cohortantem. Hoc modo multa restituo absque notis, quia longum esset singulas contextus restitutiones recensere. MART.

LIBER SECUNDUS.

67 (Cap. XI. — Vers. 1, 2.) ^a *Et factum est cum consummasset Jesus, præcipiens duodecim discipulis, transiit inde ut doceret et prædicaret in civitatibus eorum.* Non quasi ignorans interrogat ; ipse enim exteris ignorantibus demonstraverat, dicens : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. i, 29) : et Patris vocem audierat, intonantis : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (Matth. iii, 17) : sed quomodo Salvator interrogat, ubi sit positus Lazarus, ut qui locum sepulcri indicabant, saltem sic pararentur ad fidem, et viderent mortuum resurgentem : sic et Joannes interficiendus ab Herode, discipulos suos mittit ad Christum, ut per hanc occasionem videntes signa atque virtutes, crederent in eum, et magistro interrogante, sibi discerent. Quod autem superbirent discipuli Joannis adversus Dominum, et haberent aliquid mordacitatis ex livore et invidia, superior quoque ^b interrogatio demonstravit, Evangelista referente : *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes : Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter : discipuli autem tui non jejunant (Ibid., ix, 14) ? Et alibi : Magister, cui tu perhibuisti [Al. præbuisi] testimonium ad Jordannem, ecce discipuli ejus baptizant, et ^c omnes veniunt ad eum (Joan. iii, 26), quasi dixerint : Nos deserimur, hic raritas est, ad illum turba concurrat.**

(Vers. 3.) *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* Non ait : *tu es qui venisti : sed, tu es qui*

^a Pro impressa Scripturæ pericope hanc præferunt mss. nostri, *Joannes autem cum audisset opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi : Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* Quidam et post verbum, *audisset*, addunt, in vinculis.

venturus es. Et est sensus : *Manda mihi, quia ad inferna descensus sum, utrum te et inferis debeam nuntiare, qui nuntiavi superis ? An non conveniat Filio Dei, ut gustet mortem, et alium ad hæc sacramenta missurus es ?*

(Vers. 4, 5.) *Et respondens Jesus, ait illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* Joannes interrogaverat per discipulos : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* Christus signa demonstrat, non ad ea respondens quæ interrogatus fuerat, sed ad scandalum nuntiorum : *Ite, inquit, et dicite Joanni signa quæ cernitis : cæcos videntes, et claudos ambulantes, et reliqua.* Et quod his non minus est ^d,

Pauperes evangelizantur. Vel pauperes spiritu, vel certe opibus [Al. operibus] pauperes, ut nulla inter nobiles et ignobiles, inter divites et egenos, in predicatione distantia sit. Hæc magistri rigorem, hæc præceptoris comprobant veritatem, quando omnis apud eum qui salvari potest, æqualis est. Quod autem ait :

(Vers. 6.) *Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* Internuntios percutit, sicut in consequentibus demonstrabitur.

(Vers. 7.) *Illis autem abeuntibus, cepit Jesus dicere ad turbas de Joanne : Quid existis in desertum videre ? arundinem vento agitatam ? Sed quid existis*

^b Rhabb., interpretatio.

^c Pro *omnes*, quod et in Græco resonat *πάντες*, in Palatinis mss. et et Victori editione est, *plures*.

^d Mss. Palatini continentî serie, et quod his non minus est, *pauperes evangelizatos. Vel pauperes, etc.*

videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Si superior sententia contra Joannem prolata fuerat, ut plerique arbitrantur, in eo quod ait: *Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me*, quomodo nunc Joannes tantis laudibus prædicatur? Sed quia turba circumstantis interrogationis mysterium nesciebat, et putabat Joannem dubitare de Christo, quem ipse monstraverat digito, ut intelligerent Joannem non sibi interrogasse, sed discipulis suis: Quid, inquit, existis in desertum? Numquid ob hoc, ut hominem videretis calamo **69** similem, qui omni vento circumfertur, et levitate mentis de eo ambigeret quem antea prædicarat? An forsitan stimulis contra me invidiæ cogitur, et prædicatio ejus vanam sectatur gloriam, ut ex ea quærat lucra? Cur divitias cupiat, ut affluat dapibus? Locustis vescitur, et melle silvestri. An ut mollibus vestiatur? Pili camelorum tegmen ejus sunt. Istius modi cibus et vestis carceris hospitio recipiuntur, et prædicatio veritatis tale habet habitaculum. Qui autem adulatores sunt, et sectantur lucra, et quærunt divitias, et deliciis affluunt, et mollibus vestiuntur, isti in domibus regum sunt. Ex quo ostenditur rigidam vitam et austeram prædicationem, vitare debere aulas regum, et mollium hominum palatia declinare.

(Vers. 8.) *Sed quid existis videre, prophetam? Etiam dico vobis, et plusquam prophetam.* In eo Joannes prophetis cæteris major est, quod quem illi prædicaverant esse venturum, hic venisse digito demonstravit, dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Et ^a quia ad privilegium prophetale etiam Baptistæ accessit præmium, ut Dominum suum baptizaret, inde [Al. unde] infert meritum ^b ἀξίον, faciens de Malachia testimonium, in quo etiam angelus prædicatur (*Malach. 11*). Angelum autem hic dici Joannem non putemus naturæ societate, sed officii dignitate, id est, nuntium, quod venturum Dominum nuntiavit.

(Vers. 11.) *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista.* Inter natos, inquit, mulierum. His ergo præfertur hominibus, qui de mulieribus nati sunt, et de concubitu viri, et non ei qui est natus ex Virgine, et Spiritu sancto: quamquam in eo quod dixit: *Non surrexit major inter natos mulierum Joanne Baptista*, non cæteris prophetis et patriarchis, cunctisque hominibus Joannem prætulit, ^c sed Joanni cæteros exæquavit. Non enim statim sequitur, ut si alii majores eo non sunt, ille major aliorum sit: verum ut æqualitatem cum cæteris sanctis habeat.

Qui autem minor est in regno cælorum, major est illo. Multi de Salvatore hoc intelligi volunt quod qui minor est tempore, major sit dignitate. Nos autem simpliciter intelligamus: quod omnis sanctus,

^a Rhabb., et cui ad fastigium prophetale etiam Baptistæ accepit privilegium, ut suum, etc.

^b In codd. mss., meritum ἀξίον, id est, auctio-

qui jam cum Deo est, major sit illo qui adhuc consistit in prælio. Aliud est enim coronam victoriæ possidere, **70** aliud adhuc in acie dimicare. Quidam novissimum angelum in coelis Domino ministrantem meliorem volunt accipere quolibet primo homine, qui versetur in terris.

(Vers. 12.) *A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* Si primus Joannes, ut supra diximus, pœnitentiam populis nuntiavit, dicens: *Pœnitentiam agite; appropinquabit enim regnum cælorum*: consequenter a diebus illius regnum cælorum vim patitur, et violenti diripiunt illud. Grandis enim est violentia, in terra nos esse generatos et cælorum sedem quærere, possidere per virtutem, quod non tenuimus per naturam.

(Vers. 13.) *Omnes enim prophetæ et Lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Non quod post Joannem excludat Prophetas. Legimus enim in Actibus apostolorum (*Act. 11, 21*), et Agabum prophetasse, et quatuor virgines filias Philippi; sed quod Lex et prophetæ quos scriptos legimus, quidquid prophetaverunt, de Domino vaticinati sunt. Quando ergo dicitur: *Omnes Prophetæ et Lex usque ad Joannem prophetaverunt*, Christi tempus ostenditur, ut quem illi dixerunt esse venturum, Joannes venisse ostenderet.

(Vers. 14, 15.) *Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.* Hoc quod dictum est: *si vultis recipere, ipse est Elias*, mysticum esse et egere intelligentia, sequens sermo Domini demonstrat, dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Si enim planus esset sensus, et manifesta sententia, quid necesse fuit nos ad illius intelligentiam præparari? Elias ergo Joannes dicitur, non secundum stultos philosophos et quosdam hæreticos, qui μετὰφύχως introducunt: sed quod juxta aliud testimonium Evangelii venerit in spiritu et virtute Eliæ, eandem sancti Spiritus vel gratiam habuerit, vel mensuram. Sed et vite austeritas rigorque mentis Eliæ et Joannis pares sunt. Ille enim in eremo, iste in eremo: ille zona pellicea cingebatur, et iste simile habuit cingulum. Ille quoniam regem Achab et Jezabel impietatis arguit, fugere compulsus est (*III Reg. 11*); iste quia Herodis et Herodias illicitas arguit nuptias, capite truncatur. Sunt qui propterea Joannem, Eliam vocari putant, quod quomodo in secundo Salvatoris adventu juxta Malachiam præcessurus est Elias, **71** et venturum judicem nuntiaturus: sic Joannes in primo adventu fecerit; et uterque sit nuntius vel primi adventus Domini, vel secundi.

(Vers. 16 seq.) *Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris seditibus in foro, qui clamantes cœqualibus suis dicunt: Cecinimus vobis,*

nem faciens. MART.

^c Hoc modo legunt omnes mss. in antea editis, sed Joannem cæteris exæquavit. MART.

et non saltastis: lamentavimus ^a vobis, et non planxistis. Venit enim Joannes, neque manducans, neque bibens, et dicunt: Dæmonium habet. Venit Filius hominis, manducans et bibens, et dicunt: Ecce homo vorax, et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia a filiis suis. Pueris in foro sedentibus et clamantibus atque dicentibus ad coæquales suos: Cecinimus vobis, et non saltastis: lamentati sumus, et non planxistis, comparatur generatio Judæorum, Scriptura dicente: Cui similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, et reliqua. Non ergo nobis tribuitur libera intelligentia, et allegoriæ interpretatio ^b passiva: sed quidquid dicturi sumus de pueris, ad similitudinem generationis est referendum. Pueri isti qui sedent in foro, hi sunt de quibus Isaias loquitur: Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus (Isai. viii, 18). Et in decimo octavo psalmo (Vers. 8): Testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Et alibi: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem (Ps. viii, 3). Isti ergo pueri sederunt in foro, sive ἐν ἀγορῇ, quod significantius Græce dicitur, ubi multa venalia sunt. Et quia populus Judæorum audire volebat, non ei tantum locuti sunt, sed plenis faucibus inclamaverunt: Cecinimus vobis, et non saltastis; provocavimus ut ad nostrum canticum bona opera faceretis, et saltaretis ad nostram tibiam, sicut saltavit et David ante arcam Domini (II Reg. vi), et nolulistis. Lamentati sumus, et vos ad poenitentiam provocavimus, et ne hoc quidem facere voluistis, spernentes utramque prædicationem, tam exhortationis ad virtutes, quam poenitiæ post peccata. Nec mirum si duplicem viam contempseritis salutis, cum et Dei [Al. tacet Dei] jejunium, et saturitatem pariter spreveritis. **72** Si jejunium vobis placet, cur Joannes displicuit? Si saturitas, cur Filius hominis displicuit? Quorum alterum, dæmonium habentem, alterum, voracem et ebrium nuncupatis [Al. nuncupastis]. Ergo quia vos nolulistis utramque recipere disciplinam, justificata est sapientia a filiis suis: id est, Dei dispensatio atque doctrina. Et ego qui sum Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. i), juxta fecisse ab apostolis meis filiis comprobatus sum, quibus revelavit Pater, quæ a sapientibus absconderat, et prudentibus apud semelipsos (Joann. xvii). In quibusdam Evangeliiis legitur: Justificata est sapientia ab operibus suis (Luc. vii, 35). Sapientia quippe non querit vocis testimonium, sed operum.

(Vers. 20.) Tunc cepit exprobrare civitatibus in

^a Plerique codd. tacent vobis: alii lamentati sumus, pro lamentavimus, legunt.

^b In mss. codd., allegorica interpretatione positiva. MART. — Duo Palat. codd., interpretatione. Quidam et allegorica pro allegoria præferunt. Quæ patet in utraque partem, allegoriam, sive allegoriæ interpretationem, passivam Hieronymus vocat. Sic Tertull. lib. i ad uxorem, Passivam licentiam, dixit, quæ ab omnibus usurparetur. Et lib. adversus Valentianum, cap. 5: Passivos discipulos, id est, dissolutos. Et contra Marcionem lib. i, cap. 7: Passivum,

A quibus sunt factæ plurimæ virtutes ejus, quia non egissent poenitentiam. Exprobratio civitatum Chorozaïn, et Bethsaidæ et Capharnaum, capituli hujus titulo panditur. Quod ideo exprobraverit eis, quia post factas virtutes et signa quamplurima, non egerint poenitentiam.

(Vers. 21, 22.) Væ tibi, Chorozaïn; væ tibi, Bethsaida: quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis. Chorozaïn et Bethsaida, urbes Galiliæ, a Salvatore planguntur, quod post tanta signa atque virtutes non egerint poenitentiam, et præferuntur eis Tyrus et Sidon, urbes idololatriæ et vitii deditæ. Præferuntur autem ideo, quod Tyrus et Sidon naturalem tantum legem calcaverint, istæ vero post transgressionem naturalis Legis et scriptæ, etiam signa quæ apud eas facta sunt, parvi duxerint. Querimus ubi scriptum sit, quod in Chorozaïn et Bethsaida Dominus signa fecerit. Supra legimus: Et circumibat civitates omnes et vicos, curans omnem infirmitatem, et reliqua (Supra iv, 25). Inter cæteras ergo civitates et viculos, æstimandum est in Chorozaïn quoque et Bethsaida Dominum signa fecisse.

(Vers. 23.) Et tu, Capharnaum, nunquid usque in cælum exaltaberis, ^c usque in infernum **73** descendens? In altero exemplari reperimus: Et tu, Capharnaum, quæ usque in cælum exaltata es, usque ad inferna descendes. Et est duplex intelligentia. Vel ideo ad inferna descendes, quia contra prædicationem meam superbissime resististi. Vel ideo, quia exaltata usque ad cælum meo hospitio, et meis signis atque virtutibus, tantum habens privilegium, majoribus plecteris suppliciis, quod his quoque credere noluit.

(Vers. 23, 24.) Quia si in Sodomis [Al. Sydonis] factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, ^d forte mansissent usque in hunc diem. Verumtamen dico vobis: quia terra Sodomorum remissius erit in die judicii quam tibi. Querat prudens lector et dicat: si Tyrus et Sidon et Sodoma potuerunt agere poenitentiam ad prædicationem Salvatoris, signorumque miracula, non sunt in culpa quod non crediderunt: sed vitium silentii in eo est, qui acturis poenitentiam noluit prædicare. Ad quod facilis et aperta responsio est: ignorare nos judicia Dei, et singularem dispensationem ejus sacramenta nescire. Propositum fuerat Domino Judææ fines non excedere, ne justam Pharisæis et sacerdotibus occasionem

quod in alios quoque permittitur, scilicet promiscuum, commune. Denique et lib. de Monogamia, passivum sensum, quod exponit Rhenanus infinitum, vagum, liberum et licentem, sive licentiosum. Infra iterum hoc utitur vocabulo Hieronymus in cap. 12, ut contextus loci non passivus et vagus in diversum fluctet.

^c Notanda est Veronensis codicis antiquissimi lectio, usque ad cælum exaltaberis, aut usque in infernum, etc.

^d Adverbium, forte, duo Palatini mss. ignorant.

persecutionis daret. Unde et apostolis ante passionem præcepit : *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis* (Supra x, 5). Chorozain igitur et Bethsaida damnantur, quod præsentem Domino credere noluerunt. Tyrus et Sidon justificantur, quod apostolis illius crediderunt. Non quæras tempora, cum credentium intuearis salutem. In *Capharnaum* autem, quæ interpretatur *villa pulcherrima*, condemnatur incredula Jerusalem, cui dicitur per Ezechielem : *Justificata est Sodoma ex te* (Ezech. xvi, 52).

(Vers. 25.) *In illo tempore, respondens Jesus, dixit : Confitebor, tibi, Pater, Domine cœli et terræ. Confessio, non semper pœnitentiam, sed et gratiarum actionem significat; ut in psalmis sæpissime legimus. Audiant qui Salvatorem non natum, sed creatum calumniantur, quod Patrem suum vocet cœli et terræ Dominum. Si enim et ipse creatura est, et creatura conditorem suum patrem appellare potest, stultum fuit non et sui et cœli ac terræ Dominum, vel Patrem similiter appellare.*

74 *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Gratias agit et exultat in Patre, quod apostolis sui adventus aperuerit sacramenta, quæ ignoraverint Scribæ et Pharisei, qui sibi sapientes videntur, et in conspectu suo prudentes. Justificata est sapientia a filiis suis.*

(Vers. 26.) *Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te. Blandientis affectu loquitur ad Patrem, ut cœptum in apostolis beneficium compleatur.*

(Vers. 27.) *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et tradentem Patrem, et accipientem Filium, mystice intellige. Alioquin si juxta fragilitatem nostram sentire volumus, cum cœperit habere qui accipit, incipiet non habere qui dedit. Tradita autem sibi omnia, non cœlum et terra, et elementa intelligenda sunt, et cætera quæ ipse fecit et condidit : sed hi qui per Filium accessum habent ad Patrem, et ante rebelles, Deum postea sentire cœperunt.*

Et nemo novit Filium nisi Pater : neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Erubescat Eunomius tantam sibi notitiam Patris et Filii, quantam alterutrum inter se habeant, a vendicans. Quod si inde contendit, et suam insaniam consolatur, quia sequitur : Et cui voluerit Filius revelare. Aliud est naturæ æqualitate nosse quod noveris, aliud revelantis dignatione.

(Vers. 28, 29.) *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis : et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos : et discite a me quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Gravia onera esse peccati, et Zacharias propheta testatur, dicens, iniquitatem sedere super talentum plumbi (Zach. v). Et Psalmista complorat : Iniquitates meæ aggravatæ sunt super me (Psal. xxxvii, 6). Vel certe eos qui gravissimo Legis jugo premebantur, ad Evangelii invitati gratiam.*

^a *Penes Victorium, jactitans.*

A (Vers. 30.) *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve est. Quomodo levius Lega Evangelium, cum in Lega homicidium, in Evangelio ira damnetur? Qua ratione Evangelii gratia facilior, cum in Lega adulterium, in Evangelio concupiscentia puniatur? In Lega multa præcepta sunt, quæ Apostolus non posse compleri plenissime docet (Act. xv). In Lega opera requiruntur, quæ qui fecerit, vivet **75** in eis. In Evangelio voluntas quæritur : quæ etiamsi effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Evangelium ea præcipit quæ possumus : ne scilicet concupiscamus : hoc in arbitrio nostro est. Lex cum voluntatem non puniat, punit effectum, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam. Hæc apud Evangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur : in Lega quasi corrupta repudiatur.*

(Cap. XII. — Vers. 1.) *In illo tempore abiit Jesus sabbato per sata : discipuli autem ejus esurientes cœperunt evellere spicas, et manducare. In alio quoque evangelista legimus, quod propter nimiam importunitatem, nec vescendi quidem habebant locum, et ideo quasi homines esuriebant (Marc. ii, et Luc. vi). Quod autem spicas segetum manibus confriant, et inediani consolantur, vitæ austerioris indicium est ; non præparatas epulas, sed cibos simplices quærentium.*

(Vers. 2.) *Pharisei autem videntes, dixerunt ei : Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet eis facere sabbatis. Nota quod primi apostoli Salvatoris litteram sabbati destruunt, adversus Ebionitas, qui cum cæteros recipiant apostolos, Paulum quasi transgressorem legis repudiant.*

(Vers. 3, 4.) *At ille dixit eis : Non legistis quid fecerit David, quando esurit, et qui cum eo arant : quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei comedere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Ad confutandam calumniam Phariseorum, veteris recordatur historię, quando David fugiens Saulem, venit in Nobæ, et ab Achimelech sacerdote susceptus, postulavit cibos, qui cum panes laicos non haberet, dedit ei consecratos, quibus non licebat vesci nisi solis sacerdotibus et levitis. Et hoc tantum interrogavit si essent mundi pueri a mulieribus : et illo respondente, ab heri et nudius tertius, non dubitavit panes dare, melius arbitratus, propheta dicente : *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Osce, vi, 6), de famis periculo homines liberare, quam Deo offerre sacrificium. Hostia enim placabilis Deo, hominum salus est. Opponit ergo Dominus, et dicit : Si et David **76** sanctus est, et Achimelech pontifex a vobis non reprehenditur, sed Legis uterque mandatum probabili excusatione transgressi sunt, et famis in causa est, cur eandem famem non probatis in apostolis, quam probatis in cæteris? Quamquam et in hoc magna distantia sit. Isti spicas in sabbato manu confriant, illi panes comederunt*

Leviticis, et ad sabbati solemnitatem accedebant A Neomeniarum dies, quibus in convivio requisitus fugit ex aula regia. Observa quod panes propositionis nec David, nec pueri ejus acceperint, antequam se a mulieribus mundos esse responderent.

(Vers. 5.) *Aut non legistis in Legge, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt?* Calumniamini, inquit, discipulos meos, cur per segetes transeuntes, spicas triverint, et hoc fecerint famis necessitate cogente, cum et ipsi sabbatum violatis in Templo, immolantes victimas, cædentes tauros, holocausta super lignorum struem incendio concremantes: et juxta alterius Evangelii fidem (Joan. vi), circumcidentes parvulos in sabbato, ut dum aliam Legem servare cupitis, sabbatum destrualis. Numquam autem Leges Dei sibi contrariæ sunt. Et prudenter ubi transgressionis discipuli sui argui poterant, David et Achimelech dicit exempla sectatos: veram autem et absque necessitatis obtentu, sabbati prævaricationem in ipsos refert, qui calumniam fecerant.

(Vers. 6.) *Dico autem vobis, quia templo major est hic.* Hic, non pronomen, sed adverbium loci est; quod major templo sit locus, qui Dominum templi teneat.

(Vers. 7.) *Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium (Osee vi, 6): numquam condemnassetis innocentes.* Quid sit, volo misericordiam, et non sacrificium, supra diximus. Quod autem sequitur: *Numquam condemnassetis innocentes,* de apostolis intelligendum est. Ea est sensus: Si misericordiam comprobastis Achimelech, eo quod fame periclitantem relucillaverit David et pueros ejus: quare discipulos meos condemnastis, qui nihil tale fecerunt?

(Vers. 8.) *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam.* Tertius decimus iste 77 est, qui curatur in synagoga. Et notandum, quod non in itinere et foris, sed in conciliabulo Judæorum manus arida fuerit sanata.

(Vers. 9.) *Et interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare: ut accusarent eum.* Quia destructionem sabbati, quam [Al. qua et discipulos] Pharisei in discipulis arguebant, probabili exemplo excusaverat, ipsam calumniari volunt: et interrogant utrum liceat curare in sabbatis; ut si non curaverit, crudelitatis aut imbecillitatis; si curaverit, transgressionis accusarent [Al. accusent].

(Vers. 10 seqq.) *Ipsæ autem dixit illis: Quis erit*

ex vobis homo qui habeat ovem unam, et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit et levabit [Al. allevabit] eam? Quanto magis melior est homo ove! Itaque licet sabbatis benefacere. Sic solvit propositam questionem, ut interrogantes avaritiæ condemnaret. Si vos, inquit, in sabbato ovem et aliud quodlibet animal in foveam decidens, eripere festinatis, non animali, sed vestræ avaritiæ consulentes, quanto magis ego hominem, qui multo melior est ove, debeo liberare!

(Vers. 13.) *Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est sanitas sicut altera.* In Evangelio, quo utuntur Nazarenis^b et Ebionitis (quod nuper in Græcum de Hebræo sermone transtulimus, et quod vocatur a plerisque Matthæi authenticum), homo iste, qui aridam habet manum, cæmentarius scribitur: istius modi vocibus auxilium precans: Cæmentarius eram, manibus victum querens: precor te, Jesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos. Usque ad adventum Salvatoris arida manus in synagoga fuit Judæorum, et Dei opera non fiebant in ea: postquam ille venit in terras, reddita est in apostolis credentibus dextera, et operi pristino restituta.

(Vers. 14.) *Exeuntes autem Pharisei, consilium faciebant adversus eum, quomodo perderent eum.* Quod Domino moluntur insidias, livor in causa est. Quid enim fecerat, ut Phariseos ad interfectionem sui provocaret? nempe quod homo extenderat manum. Quis enim Phariseorum in die sabbati non extendit manum, portans cibos, calicemque porrigens, et cætera quæ victui necessaria sunt? Si ergo manus extendere et alimenta sublevare vel potum in sabbato, non est criminis: cur hoc in alio arguunt quod ipsi facere coarguuntur, præsertim cum iste cæmentarius nihil tale portaverit, sed ad præceptum Domini solam extenderit manum?

(Vers. 15 seqq.) *Jesus autem sciens, recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes. Et præcepit eis, ne manifestum eum facerent, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem. Sciens insidias eorum, quod vellent perdere Salvatorem suum, recessit inde, ut Phariseis contra se occasionem impietatis auferret.*

(Vers. 18.) *Ecce puer meus, quem elegi: dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit.* Per Isaiam prophetam ex persona Patris hoc dicitur: *Ponam spiritum meum super eum (Isai. XLII, 1).* Spiritus ponitur non super

^a Nostri omnes, et quidam penes Martianæm mss., *Hic non pronomen, sed adverbium loci legendum est.*

^b Hoc de Evangelio actum est a nobis, cum alibi, tum præcipue ad Catalogi cap. 2. Quod vero hic addit Hieronymus, Ebionitas quoque illo usos esse, recentiores critici pernegant, quod non uno alterove cap. Nazarenorum atque Ebionitarum inter se Evangelia dissentirent. Historia cum primis baptismi Salvatoris, quam ex Nazarenorum codice ipse

recitat S. Pater ad cap. xi Isaiæ, aliter eaque brevius exponitur ab Epiphano Hæres. 30, § 13. At nihil inde aliud evincas, quam loca quædam fuisse a Nazareis interpolata, itemque alia ab Ebionitis; non ita tamen ut diversa eorum Evangelia dici possent, quæ maximam partem convenirent. Recte adeo Hieronymus pro uno accepit.

^c Voculam, sui, restituit nostri mss. aliaque id genus leviora passim taciti castigavit.

Dei verbum, et super unigenitum, qui de sinu processit Patris, sed super eum, de quo dictum est: *Ecce puer meus (Ibidem).*

(Vers. 19.) *Neque audiet aliquis in plateis vocem ejus.* Lata enim est et spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, et multi ingrediuntur per eam (Supra vii). Qui multi vocem non audiunt Salvatoris, quia non sunt in arcta via, sed in spatiosa.

(Vers. 20, 21.) *Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non exstinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium: et in nomine ejus gentes sperabunt.* Qui peccatori non porrigit manum, nec portat onus fratris sui, iste calamum quassatum confringit. Et qui modicam scintillam fidei contemnit in parvulis, hic linum exstinguit fumigans. Quorum neutrum Christus fecit; ad hoc enim venerat, ut salvum faceret quod perierat.

(Vers. 22.) *Tunc oblatas est ei dæmonium habens, cæcus, et mutus, et curavit eum, ita ut loqueretur et videret. Et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David? Pharisei autem audientes, dixerunt: Hic non ejicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Tria signa simul in uno homine perpetrata sunt: Cæcus videt, mutus loquitur, possessus a dæmone liberatur. Quod et tunc quidem carnaliter factum est, sed et quotidie completur in conversione credentium, ut expulso dæmone, primum fidei lumen aspiciant, deinde in laudes Dei tacentia prius ora laxentur.

(Vers. 25.) *Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se divisum^a desolabitur, et omnis civitas vel domus divisa contra se, non stabit.* Turbæ stupebant et confitebantur eum, qui tanta signa faciebat, esse filium David: Pharisei vero opera Dei principi dæmoniorum deputabant. Quibus Dominus non ad dicta, sed ad cogitata respondit: ut vel sic compellerentur credere potentie ejus, qui cordis videbat occulta.

(Vers. 26.) *Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est; quomodo ergo stabit regnum ejus?* Non potest regnum et civitas contra se divisa perstare; sed quomodo concordia parvæ res crescunt, ita discordia maximæ dilabuntur. Si ergo Satanas pugnat contra se, et dæmon inimicus est dæmonis, deberet jam mundi venisse consummatio; ut non haberent in eo locum adversariæ potestates, quarum inter se bellum, pax hominum est. Si autem putatis, o Scribæ et Pharisei, quod recessio dæmonum obedientia sit in principem suum, ut homines ignorantes fraudulenta simulatione deludant, quid potestis dicere de corporum sanitatibus, quas Dominus perpetravit? Aliud est si membrorum quoque debilitates et spiritualium virtutum insignia dæmonibus assignatis.

(Vers. 27.) *Et si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt.* Filios Judæorum, vel exorcistas gentis illius, ex more significat, vel apostolos, ex eorum stirpe ge-

neratos. Si exorcistas, qui ad invocationem Dei ejiciebant dæmones, coarctat interrogatione prudenti, ut confiteantur Spiritus sancti esse opus. **80** Quod si expulsio dæmonum, inquit, in filiis vestris, Deo, non dæmonibus deputatur: quare in me idem opus non eandem habeat et causam? Ergo ipsi judices vestri erunt, non potestate, sed comparatione: dum illi expulsionem dæmonum Deo assignant; vos Beelzebub principi dæmoniorum. Sin autem de apostolis dictum est, quod et magis intelligere debemus, ipsi erunt judices eorum: quia sedebunt in duodecim solis, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. xix, et Luc. xxii).

(Vers. 28.) *Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones.* In Luca istam locum ita scriptum legimus: *Si autem ego in digito Dei ejicio dæmones (Luc. xi, 20).* Iste est digitus quem constituentur et Magi, qui contra Moysen et Aaron signa faciebant, dicentes: *Digitus Dei est iste (Exod. iv, 29):* quo tabulæ lapideæ scriptæ sunt in monte Sina (Deut. ix). Si igitur manus et brachium Dei, Filius est; et digitus ejus Spiritus sanctus, Patris, et Filii, et Spiritus sancti una substantia est: non te scandalizet membrorum inæqualitas, cum ædificet unitas corporis.

Igitur pervenit in vos regnum Dei. Vel seipsum significat, de quo in alio loco scriptum est: *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvii, 21).* Et: *Medius stat inter vos, quem nescitis (Joan. xvi):* vel certe illud regnum quod et Joannes et ipse Dominus prædicaverant: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum (Supra iii, 2).* Est et tertium regnum Scripturæ sanctæ, quod auferitur a Judæis, et tradetur genti facienti fructus ejus (Infra xxi).

(Vers. 29.) *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem, et tunc domum illius diripiet? Non debemus esse securi: Adversarius noster fortis, victoris quoque vocibus comprobatur.* Domus illius mundus, qui in maligno positus est (I Joan. v), non creatoris dignitate, sed magnitudine delinquentis. Vasa ejus nos quondam fuimus. Alligatus est fortis, et religatus in tartarum, et Domini contritus pede: et direptis sedibus tyranni, captiva ducta est captivitas.

(Vers. 30, 31.) *Qui non est mecum, contra me est: et qui non congregat mecum, spargit. Ideo dico vobis: omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus: spiritus autem blasphemie non remittetur.* Non putet hoc quisquam de hæreticis dictum et schismaticis **81** (quamquam et ita ex superfluo possit intelligi), sed ex consequentibus textuque sermonis ad diabolum refertur: eo quod non possint opera Salvatoris Beelzebub operibus comparari. Ille cupit animas hominum tenere captivas; Dominus liberare. Ille prædicat idola; hic unius Dei notitiam. Ille trahit ad vitia: hic ad virtutes revocat. Quomodo ergo possunt inter se habere concordiam, quorum opera diversa [At. diversa] sunt?

^a Duo mss., *divisum contra se desolabitur*; alii, *desolatur*.

(Vers. 32.) *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Et quomodo quidam nostrorum episcopos atque presbyteros post blasphemiam Spiritus sancti, in suum recipiunt gradum, cum Salvator dicat, omne peccatum et blasphemiam dimitti hominibus: qui autem in Spiritum sanctum blasphemaverit, non dimitti ei neque in præsentis tempore, neque in futuro? Nisi forte illud de Marco evangelista sumamus exemplum, qui causas tantæ iræ manifestius expressit, dicens: Quia dicebant, spiritum immundum habet. Ergo quicumque opera Salvatoris Beelzebub principi dæmoniorum deputarit; et dixerit Filium Dei habere spiritum immundum, huic nullo tempore blasphemia remittetur (*Marc. III, 22*). Vel ita locus iste intelligendus est: Qui verbum dixerit contra Filium hominis, scandalizatus carne mea, et me hominem tantum arbitrans, quod filius sim fabri, et fratres habeam, Jacobum, et Joseph, et Judam; et homo vorator, et vini potator sim, talis opinio^a atque blasphemia, quamquam culpa non careat erroris, tamen habeat veniam propter corporis vilitatem (*Marc. VI, Luc. III, Matth. XI*). Qui autem manifeste intelligens opera Dei, cum de virtute negare non possit, eadem stimulatus invidia, calumniatur; et Christum Dei-que Verbum, et opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub: isti non dimittetur neque in præsentis sæculo, neque in futuro.

(Vers. 33.) *Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, et fructum ejus malum. Siquidem ex fructu arbor agnoscitur.* Constringit eos syllogismo, quem Græci vocant ἀπολογία, **82** nos inevitabilem possumus appellare: qui interrogatos hinc inde concludit, et utroque cornu premit. Si, inquit, diabolus malus est, bona opera facere non potest. Si autem bona sunt quæ facta cernitis, sequitur ut non sit diabolus qui ea facit. Neque enim fieri potest, ut ex malo bonum, aut ex bono oriatur malum. Quod autem sequitur:

(Vers. 34.) *Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Ostendit illos arborem malam, et tales afferre fructus blasphemiarum redundantes [*Al. D* redundantis], qualia habeant semina diaboli.

(Vers. 35.) *Bonus homo de bono thesauro profert bona. Et malus homo de malo thesauro profert mala.* Vel ipsos Judæos Dominum blasphemantes ostendit de quali thesauro blasphemias proferant, vel cum superiori quæstione hæret sententia, quod quomodo non possit bonus homo proferre mala, nec malus bona: sic non possit Christus mala, et diabolus bona opera facere.

(Vers. 36, 37.) *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. Ex verbis enim tuis*

^a Legebatur antea: opinio absque blasphemia: quæ falsa lectio visa est, maxime nostris contradicentibus mss. quorum ope restitulumus, atque pro abs-

A justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis. Hoc quoque hæret cum superioribus. Et est sensus: Si otiosum verbum, quod nequaquam ædificat audientes, non est absque periculo ejus qui loquitur, et in die judicii redditurus est unusquisque rationem sermonum suorum: quanto magis vos, qui opera Spiritus sancti calumniamini, et dicitis me in Beelzebub principe dæmoniorum ejicere dæmonia, reddituri estis rationem calumniæ vestræ! Otiosum verbum est, quod sine utilitate loquentis dicitur et audientis: si omissis seriis, de rebus frivolis loquamur, et fabulas narremus antiquas. Cæterum qui scurrilia replicat, et cachinnis ora dissolvit et aliquid profert turpitudinis, hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus.

B (Vers. 38.) *Tunc responderunt ei quidam de Scribis et Phariseis, dicentes: Magister, volumus a te signum videre.* Sic signum postulant, quasi quæ viderant, signa non fuerint. Sed in alio Evangelista quid petant plenius explicatur: *Volumus 83 a te signum videre de caelo* (*Marc. VIII, 11*). Vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire cupiebant, vel in similitudinem Samuelis, tempore æstivo^b contra naturam loci mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere, quasi non possint et illa calumniari, et dicere ex occultis et variis aeris passionibus accidisse. Nam qui calumniaris ea quæ oculis vides, manu tenes, utilitate sentis: quid facturus es de his quæ de caelo venerint? Utique respondebis, et magos in Ægypto multa signa fecisse de caelo (*Exod. VII*).

(Vers. 39.) *Qui respondens, ait illis: Generatio mala et adultera.* Egregie dixit adultera: quia dimiserat virum, et juxta Ezechielem, multis se amatoribus copulaverat (*Ezech. XVI*).

(Vers. 40.) *Signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ* (*Joan. II*). Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. De hoc loco plenius in Commentariis Jonæ prophetæ disputavimus: ad illum ergo locum lectoris diligentiam remittimus. Hoc breviter nunc dixisse contenti, quod synecdochice totum intelligatur ex parte: non quod omnes tres dies et tres noctes in inferno Dominus steterit; sed quod in parte Parasceves, et Dominicæ, et tota die sabbati, tres dies et totidem noctes intelligantur.

(Vers. 41.) *Viri Ninivite surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam: quia penitentiam egerunt in prædicatione Jonæ.* Non sententiæ potestate, sed comparationis exemplo.

Et ecce plus quam Jonas hic. Hic, adverbium loci, non pronomen intelligas. Jonas, secundum Septuaginta Interpretes, triduo prædicavit: ego tanto tempore. Ille Assyriis genti incredulæ: ego Judæis populo Dei. Ille peregrinis: ego civibus. Ille voce

que.

^b Verba contra naturam loci Rhabb. ignorat.

locutus est simplici, * nihil signorum faciens: ego A tanta faciens signa, Beelzebub calumniam sustineo. Plus ergo est Jona hic, id est, in presentiarum inter vos.

(Vers. 42.) *Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, et condemnabit eam quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plus quam Salomon hic.* 84 Eodem modo condemnabit regina Austri populum Judæorum, quo condemnabunt viri Ninivite Israellem incredulum. Ista autem est regina Saba, de qua in Regum volumine et in Paralipomenon legimus (III Reg. x, II Par. ix): quæ per tantas difficultates, gente sua et imperio derelictis, venit in Judæam audire sapientiam Salomonis, et ei multa munera detulit. In Ninive autem et in regina Saba, occulte [Al. occulta] fides nationum B præfertur Israel.

(Vers. 43.) *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem et non invenit. Tunc dicit.* Quidam istum locum de hæreticis dictum putant, quod immundus spiritus, qui in eis antea habitaverat quando gentiles erant, ad confessionem veræ fidei ejiciatur: postea vero cum se ad hæresim transtulerint et simulatis virtutibus ornaverint domum suam, tunc aliis septem nequam spiritibus adjunctis, revertatur ad eos diabolus et habitet in illis: fiantque novissima eorum pejora prioribus. Multo quippe pejori conditione sunt hæretici quam gentiles: quia in illis spes fidei est, et in istis pugna discordiæ. Cum hæc intelligentia plausum quemdam et colorem doctrinæ præferat, nescio C an habeat veritatem. Ex eo enim quod finita vel parabola, vel exemplo, sequitur: *Sic erit et generationi huic pessimæ: compellimur non ad hæreticos et quoslibet homines: sed ad Judæorum populum referre parabolam, ut contextus loci non b passivus et vagus in diversum fluctuet, atque insipientiam more turbetur; sed hærens sibi, vel ad priora, vel ad posteriora respondeat.* Immundus spiritus exivit a Judæis, quando acceperunt Legem, et ambulavit per loca arida, quærens sibi requiem. Expulsus videlicet a Judæis, ambulavit per gentium solitudines: quæ cum postea Domino credidissent, ille, non invento loco in nationibus, dixit:

(Vers. 44.) *Revertar in domum meam c, unde exivi.* Hoc est, abiho ad Judæos, quos ante dimiseram. D

(Vers. 45.) *Et veniens, invenit vacantem, scopis mundatam, et ornatam. Tunc vadit et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes, habitant ibi: et sunt 85 novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit et generationi huic pessimæ.* Vaca-

^a Rhabb., nihilque signum faciens acceptus est, ego tanta, etc.

^b Editi legunt, ut contextus loci non passivus et vagus in diversum fluctuet: quia editores antiqui nescierant Hieronymum appellare contextum passivum, eum qui patitur liberas, violentas et coactas interpretationes; quas etiam supra appellat passivam interpretationem, dicens: Non ergo nobis tribuitur libera intelligentia, et allegoriæ interpretatio passiva.

bat enim templum Judæorum, et Christum hospitem non habebat, dicentem: *Surgite, et abeamus hinc (Joan. xiv, 31).* Et in alio loco: *Dimittetur vobis domus vestra deserta (Luc. xiii, 35).* Quia igitur et Dei et angelorum præsidia non habebant, et ornati erant superfluis observationibus Legis, et traditionibus Pharisæorum, revertitur diabolus ad sedem suam pristinam: et septenario sibi numero dæmonum addito, habitat pristinam domum, et sunt illius populi novissima pejora prioribus. Multo enim nunc majori dæmonum numero possidentur, blasphemantes in synagogis suis Christum Jesum, quam in Ægypto possessi fuerant ante Legis notitiam: quia aliud est venturum non credere, aliud eum non suscepisse qui venerit. Septenarium autem numerum adjunctum B diabolo, vel propter sabbatum intellige, vel propter numerum Spiritus sancti: ut quomodo in Isaia super virgam de radice Jesse, et florem qui de radice conscendit, septem spiritus virtutum descendisse narratur (Isa. xi); ita contrario vitiorum numerus in diabolo consecratus sit.

(Vers. 46 seqq.) *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foris quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, et fratres tui foris stant quærentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit.* Occupatus erat Dominus in opere sermonis, in doctrina populorum, in officio prædicandi, mater et fratres veniunt, et foris stant, et ei desiderant loqui. Tunc C quidam nuntiat Salvatori, quod mater sua et fratres stent foris, quærentes eum. Videtur mihi iste qui nuntiat, non fortuito et simpliciter nuntiare: sed insidias tendere Salvatori, utrum 86 spirituali operi carnem et sanguinem præferat. Unde et Dominus, non quod negaret matrem et fratres, exire contempsit; sed quod responderet insidiant, extendens manum in discipulos, ait:

(Vers. 49, 50.) *Ecce mater mea, et fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est. Isti sunt mater mea, qui me quotidie in credentium animis generant. Isti sunt fratres mei, qui faciunt opera Patris mei. Non ergo juxta Marcionem et Manichæum matrem negavit, ut natus de phantasmate putaretur; sed apostolos cognationi prætulit, ut et nos in comparatione dilectionis carni spiritum præferamus. Ecce mater tua, et fratres tui foris stant, quærentes te. Quidam fratres Domini de alia uxore Joseph filios suspicantur, sequentes deliramenta apocryphorum, et quandam ^d Melcham vel Escham mulierculam*

MART. — Victor., passim. Recole quæ de vocabulo paulo superius in cap. xi observamus.

^c Addunt Palatini mss., pristinam.

^d Hanc e pluribus mss. codicibus lectionem restituo. Marianus legebat in aliquot exemplaribus *Mæcham*, et non *Melcham*. Alteri ergo Joseph uxori confictæ nomen filiatum Aran tribuebant libri apocryphi; nam prioris illæ Aran, quæ nupsit Nachor, nomen fuit *Melcha*; cum altera, uxor Abraham, dicta

confingentes. Nos autem sicut in libro, quem contra Helvidium scripsimus, continetur, fratres Domini, non filios Joseph, sed consobrinos Salvatoris, ^a Mariæ liberos intelligimus materteræ Domini quæ esse dicitur mater Jacobi Minoris et Joseph et Judæ, quos in alio Evangelii loco fratres Domini legimus appellatos. Fratres autem consobrinos dici, omnia Scriptura demonstrat. Dicamus et aliter: Salvator loquitur ad turbas, intrinsecus erudit nationes. Mater ejus et fratres, hoc est, synagoga et populus Judæorum foris stant, et intrare desiderant, et sermone ejus indigni sunt. Cumque rogaverint, et quæsierint, et nuntium miserint, responsum accipient [Al. accipiunt], liberi eos esse arbitrii, et intrare posse, si velint et ipsi credere: qui tamen intrare non poterunt [Al. potuerunt], nisi alios rogaverint.

87 (Cap. XIII. — Vers. 1.) *In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ: ita ut in naviculam ascendens sederet, et omnis turba stabat in littore. Populus domum Jesu non poterat intrare, nec esse ibi ubi apostoli audiebant mysteria: idcirco miserator et misericors Dominus egreditur de domo sua, et sedet [Al. sedet] juxta hujus sæculi mare, ut turbæ ^b multæ congregentur ad eum, et audiant in littore quæ intus non merebantur audire, ita ut in naviculam ascendens sederet, et omnis turba staret in littore. Jesus in mediis fluctibus est, hinc inde mari tunditur, et in sua majestate securus, appropinquare facit terræ naviculam suam. At populus nequaquam periculum sustinens, nec temptationibus circumdatus, quas ferre non poterat, stat in littore fixo gradu, ut audiat quæ dicuntur.*

(Vers. 3.) *Et locutus est eis multa in parabolis, dicens. Turba non unius sententiæ est, sed diversarum in singulis voluntatum. Unde loquitur ad eam in multis parabolis, ut juxta varias voluntates, diversas recipe- rent disciplinas. Et notandum quod non omnia locutus sit eis in parabolis; sed multa. Si enim dixisset omnia in parabolis, absque emolumento populi recessissent. Perspicua miscet obscuris, ut per ea quæ*

sit *Jescha et Sarai. MART. —* Quidam niss., *Mecham*; duo Palatini, *Escham* tantum memorant, quemadmodum et vulgati ante Martianæum; Victorius in aliis reperit, *Mæcham*. Filiarum Aran, Melchæ scilicet, et Jeschæ, quarum altera Nachor, altera Abrahamo nupsit, nomina hæc sunt. At vero sunt *Proto-Evan-* **D** *gelii Jacobi cap. xvii et seq. et Evangelii infantie Domini* ridenda apocryphorum librorum somnia. Nec tamen inficior veterem esse, tametsi incertam, traditionem, Josephum viduum, atque ex priore uxore sex liberorum patrem exstitisse, cum Maria sibi desponsaretur. Eam secutus ferme est Epiphanius Hæres. 51, § 10. Hippolytus Thebanus, nec non alii ex veteribus quatuor Josephi filios, duasque filias fuisse tradunt: Jacobum, Simonem, Judam, Josephum: has vero Estherem et Thamar nominant, quam sæpius alii Martham, transpositis litteris, vocant. Atque ipsi quidem uxorem ejus Escham vel Salomen, filiam Anchæi fratris Zachariæ faciunt, qui Joannis Baptistæ pater fuit. Sopronius in Fragmento, quod Lambecius vulgavit, tertiam addidit cognominem matri filiam Salomen, Zebedæi postea uxorem, ex qua Jacobus et Evangelista Joannes

A intelligunt, provocentur ad eorum notitiam quæ non intelligunt.

(Vers. 4.) *Ecce exiit qui seminat, seminare. Et dum seminat. latus erat, domi versabatur, loquebatur discipulis sacramenta. Exiit ergo de domo sua qui seminat verbum Dei, ut seminaret in turbis. Significatur autem sator iste qui seminat, esse Filius Dei, et Patris in populis seminare sermonem. Et simul observa hanc esse primam parabolam, quæ cum interpretatione sua posita sit. Et cavendum est ubicumque Dominus exponit sermones suos, et rogatus a discipulis intrinsecus disserit, ne vel aliud, ^c nec plus quid vel minus velimus intelligere, quam ab eo expositum est.*

(Vers. 5 seqq.) *Quædam ceciderunt secus viam: et venerunt volucres cæli, et comederunt ea: Alia autem ceciderunt in petrosa [Al. petrosis], ubi non habebant terram multam: et continuo exortu **88** sunt, quia non habebant altitudinem terræ. Sole autem orto, aruerunt: et quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas: et creverunt spinæ, et suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum: aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum. Hanc parabolam ad comprobendam hæresim suam Valentinus assumit, tres introducens naturas: spiritualem, ^d naturalem vel animaleam, atque terrenam; cum hic quatuor sint: una, juxta viam: alia petrosa, tertia plena spinis: quarta terræ bonæ. Differimus parumper interpretationem ejus cum discipulis, volentes secrete audire quod dicitur.*

(Vers. 9.) *Qui habet aures audiendi audiat. Provo-* **C** *camur ad dictorum intelligentiam, quoties bis sermonibus commonemur [Al. commovemur].*

(Vers. 10, 11.) *Et accedentes discipuli, dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens, ait illis: Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis autem non est datum. Quærendum est quomodo accedant ad eum discipuli, cum Jesus in navi sedeat; nisi forte intelligi datur, quod dudum cum orti sint. Piget vero apocryphorum deliramenta hæc persequi. Rhabb., tantum *Escham* legit.*

^a In Palat. ms., *consobrinos Salvatoris, sororis Mariæ liberos, etc.* Victorius ait, tolerabiliores hi sunt quam Helvidius, qui ex ipsa Maria Virgine et Joseph post Christum eos natos blasphemabat; quippe cum ex alia uxore Joseph fratres Domini dictos, aliqui etiam e nostratibus natos asseverent: licet verior sit Hieronymi sententia, ex sorore Mariæ Virginis, quæ Christi matertera fuit, illos progenitos. Videndus S. Thomas tom alibi, cum præcipue in III Summæ, quæst. 58, art. 3, et in hoc Evangelii capite. Vide quæ infra ad cap. I Commentarii ad Galat. pag. 396 fusius disputamus.

^b Vocem, *multæ*, duo e nostris mss. interserunt.

^c Iidem mss., *vel aliud, vel plus quid, vel minus præsumas intelligere, quam, etc.* In Victorii edit. *vel minus desideratur, errore, ut videtur, ex vel minus et velimus similitudine vocum nato.*

^d Palat. mss. editique olim libri, *spiritualem, animaleam atque terrenam*, expuncta scilicet voce *natura-* **C** *lem*, quæ et contextui superabundare videntur. Quibuscum et Rhabb. consonat.

ipso navem conscenderint, et ibi stantes super interpretatione parabolæ sciscitali sint.

(Vers. 12.) *Qui enim habet, dabitur ei, et abundantius: qui autem non habet, et quod habet, auferetur ab eo.* Non in æqualitate iudicii habentibus additur, et non habentibus id quod habere videntur, auferitur: sed quod apostolis in Christo habentibus fidem, etiamsi quid minus virtutum habeant, conceditur: Judæis autem, qui non crediderunt in Filium Dei, etiamsi quid per naturæ bonum possident, tollitur. Neque enim possunt aliquid sapienter intelligere, qui caput non habent sapientiæ.

(Vers. 13, 14.) *Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes, non vident: et audientes, non audiunt, neque intelligunt: ut adimpleatur in eis prophetia Isaïæ dicentis: Auditum audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non videbitis.* Hæc de his loquitur qui stant in littore, et dividuntur ab Jesu, et sonitu fluctuum perstreperente, non audiunt ad liquidum quæ **89** dicuntur: impleturque in eis prophetia Isaïæ: *Auditum audietis, et non intelligetis: et videntes videbitis, et non videbitis (Isai. vi, 9).* Hæc de turbis prophetata sunt, quæ stant in littore, et Dei non merentur audire sermonem. Accedamus ergo et nos cum discipulis ad Jesum, et rogemus eum dissertationem parabolæ, ne cum turbis frustra aures et oculos habere videamur.

(Vers. 15.) *Incrassatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt.* Reddit causas quare videntes non videant, et audientes non audiant: quia incrassatum est, inquit, cor populi huius, et auribus suis graviter audierunt: Ac ne forte arbitremur crassitudinem cordis et gravitatem aurium naturæ esse, non voluntatis, subjungit culpam arbitrii, et dicit:

Et oculos suos clausurunt: nequando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanent eos. In parabolis ergo audiunt et in ænigmate, qui, clausis oculis, nolunt cernere veritatem.

(Vers. 16.) *Vestri autem beati oculi, quia vident: et aures vestræ, quia audiunt.* Nisi supra legissemus auditores ad intelligentiam provocatos, Salvatore dicente: *Qui habet aures audiendi, audiat,* putarem nunc oculos et aures quæ beatitudinem accipiunt, carnis [At. corporales] intelligi. Sed mihi videntur illi beati oculi, qui possunt Christi cognoscere sacramenta, et quos levare Jesus in sublime præcepit, ut caudentes segetes aspiciant (Joan. iv, 9); et illæ aures beatæ, de quibus Isaïas loquitur: *Dominus apposuit mihi auriculam (Isai. l, 5).*

(Vers. 17, 18.) *Amen quippe dico vobis, quia multi prophetæ et iusti cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt: et audire quæ auditis, et non audierunt.* Vos ergo audite parabolam seminantis. Videtur huic loco

^a Duo e nostris, unusque penes Martianæum mss. æquitate præferunt, pro æqualitate.

^b Rectius absque negandi particula in pridem vulgatis libris, vidit in specie.

illud esse contrarium quod alibi dicitur: *Abraham cupivit diem meum videre, et vidit, et lætatus est (Joan. viii, 56).* Non autem dixit, omnes prophetæ et iusti cupierunt videre quæ videtis, sed multi. Inter multos potest fieri, ut alii viderint, alii non viderint: licet et in hoc periculosa sit interpretatio, ut inter sanctorum merita, discretionem quamlibet facere videamur. Ergo Abraham vidit in ænigmate, ^b non vidit in specie: vos autem in præsentia eum tenetis, et habetis Dominum vestrum, **90** et ad voluntatem interrogatis, et convalescimini ei.

(Vers. 19.) *Omnis qui audit verbum regni, et non intelligit.* Hoc præmittens hortatur nos, ut quæ dicuntur, diligentius audiamus.

(Vers. 20, 21.) *Venit malus et rapit quod seminatum est in corde ejus: hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, et continuo cum gaudio accipit illud, non habet autem in se radicem, sed est temporalis.* Malus bonum semen rapit. Et simul intellige quod in corde fuerit seminatum, et diversitas terræ animæ sint credentium.

Facta autem tribulatione et persecutione, propter verbum continuo scandalizatur. Attende quod dictum sit, continuo scandalizatur. Est ergo aliqua distantia inter eum qui multis tribulationibus poenisque compellitur Christum negare, et eum qui ad primam persecutionem statim scandalizatur, et corruit.

(Vers. 22.) *Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum audit, et sollicitudo sæculi istius et fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur.* Mihi videtur et illud quod juxta litteram ad Adam dicitur: *Inter spinas et tribulos panem tuum manducabis (Gen. iii, 18),* hoc significare mystice, quod quicumque dederit se sæculi voluptatibus curisque istius mundi, panem coelestem et cibum verum inter spinas comedat. Et eleganter adjunxit: *fallacia divitiarum suffocat verbum.* Blandæ enim sunt divitiæ, et aliud agentes, et aliud pollicentes. Lubrica est earum possessio, dum huc illucque circumferuntur, et instabili gradu vel habentes deserunt, vel non habentes ^c reficiunt. Unde et Dominus divites asserit difficulter intrare in regnum cælorum, suffocantibus divitiis verbum Dei, et rigorem virtutum emollientibus.

(Vers. 23.) *Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, et intelligit, et fructum facit: et aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud vero tricesimum.* Sicut in terra mala tres fuere diversitates: secus viam, et petrosa, et spinosa loca: sic in terra bona trina diversitas est: centesimi, sexagesimi et tricesimi fructus. Et in illa autem et in ista non mutatur **91** ^d substantia, sed voluntas: et tam incredulorum, quam credentium corda sunt quæ semen recipiunt. Venit, inquit,

^c In aliquot mss., reficiunt; olim erat, resarciunt. Optima impressa est lectio.

^d Pro substantia, duo e Palatinis mss. ad libri oram legendum monent, sententia.

malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus; et secundo ac tertio, hic est, ait, qui verbum audit. In expositione quoque terræ bonæ, iste est, qui audit verbum. Primum ergo debemus audire, deinde intelligere, et post intelligentiam fructus reddere doctrinarum, et facere vel centesimum fructum, vel sexagesimum, vel tricesimum, de quibus plenius in libro contra Jovinianum diximus, et nunc breviter perstringimus: Centesimum fructum virginibus, sexagesimum viduis et continentibus, tricesimum^a casto matrimonio deputantes. *Honorable enim nuptiæ, et cubile immaculatum* (Heb. xxxi, 3, 4). Quidam nostrorum centesimum fructum ad martyres referunt: quod si ita est, sancta consortia nuptiarum excluduntur a fructu bono.

(Vers. 24 seqq.) *Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, et colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum; triticum autem congregate in horreum meum.* Hæc secunda parabola est cum interpretatione sua non statim posita, sed interjectis aliis parabolis edisserata. Hic enim proponitur, et postea dimissis turbis venit domum et accedunt ad eum discipuli ejus rogantes: *Dissere nobis parabolam zizaniorum agri, et reliqua.* Non ergo debemus præpropere intelligendi desiderio ante ejus notitiam quærere, quam a Domino disse-

ratur. (Vers. 31.) *Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Sedebat Dominus in navi, et turba 92 stabat in litore: illi procul, discipuli vicinius audiebant: proponit eis et aliam parabolam, quasi dives patrisfamilias invitatos diversis reficiens cibus, ut unusquisque secundum naturam stomachi sui varia alimenta susciperet. Unde et in priori parabola non dixit alteram, sed aliam. Si enim præmisisset alteram, expectare tertiam non poteramus, præmisit aliam, ut plures sequantur.*

(Vers. 32.) *Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo, quod minimum quidem est omnibus seminibus. Cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, et fit arbor: ita*

^a Iidem Palatini mss. *sancto*, pro *casto* legunt. Confer priorem adversus Jovinianum librum.

^b Voculæ et *mollitum* in nostris mss. desiderantur.

^c Tres Palat. codd., *si haberetis fidem quasi granum sinapis, diceretis monti huic, migra de loco isto, et migraret.*

ut volucres cœli veniant et habitent in ramis ejus. Non sit molestum lectori, si totas parabolas proponimus. Quæ enim obscura sunt, plenius disserenda sunt, ne brevitate nimia involvantur magis sensus, quam exponantur. Regnum cœlorum, prædicatio Evangelii est, et notitia Scriptorum quæ ducit ad vitam; et de qua dicitur ad Judæos: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* (Infra xxi, 43). Simile est ergo hujusmodi regnum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo. Homo qui seminat in agro suo, a plerisque Salvator intelligitur, quod in animis credentium seminet. Ab aliis, ipse homo seminans in agro suo, hoc est, in semetipso et in corde suo.

B Quis est iste qui seminat, nisi sensus noster et animus, qui suscipiens granum prædicationis, et fovens sementem humore fidei, facit in agro sui pectoris pullulare? Prædicatio Evangelii minima est omnibus disciplinis. Ad primam quippe doctrinam fidem non habet veritatis, hominem Deum, Deum mortuum, et scandalum crucis prædicans. Confer hujusmodi doctrinam dogmatibus philosophorum, et libris eorum, splendori eloquentiæ, et compositioni sermonum, et videbis quanto minor sit cæteris seminibus sementis Evangelii. Sed illa cum creverit, nihil mordax, nihil vividum, nihil vitale demonstrat, sed totum flaccidum marcidumque et^b mollitum ebullit in olera, et in herbas, quæ cito arcescunt et corruunt. Hæc autem prædicatio, quæ parva **93** videbatur in principio, cum vel in anima credentis, vel in toto mundo sata fuerit, non exurgit in olera, sed crescit in arborem: ita ut volucres cœli (quas vel animas credentium, vel fortitudines Dei servitio mancipatas, sentire debemus) veniant et habitent in ramis ejus. Ramos puto Evangelicæ arboris, quæ de grano sinapis creverit, dogmatum esse diversitates, in quibus supradictarum volucrum unaquæque requiescit. Assumamus et nos pennas columbæ (Ps. lvi), ut volitantes ad altiora, possimus habitare in ramis hujus arboris, et nidolis nobis facere doctrinarum, terrenaque fugientes, ad cœlestia festinare. Multi legentes granum sinapis minimum omnibus seminibus, et illud quod in Evangelio a discipulis dicitur: *Domine, adauge nobis fidem* (Luc. xvi, 6); et respondetur eis a Salvatore: *Amen dico vobis, si habueritis fidem quasi granum sinapis, et dixeritis monti huic, migra de loco isto, migrabit, putant apostolos vel parvam fidem petere, vel Dominum de parva fide dubitare; cum apostolus Paulus fidem grano sinapis comparatam maximam judicet. Quid enim dicit? Si habuero? totam fidem, ita ut montes transferam; charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (I Cor. xiii, 2). Ergo

^d Pro *totam*, duo Palatini hic ut et infra habent *tantam*. In Græco tamen est *πάσας* in quem sensum et Vulgata Editio omnem legit: et Hieronymus, quod et Victorio notatum est, subdit: *Ergo quod Dominus dixit fide fieri, quæ grano sinapis comparatur, hoc Apostolus docet tota fide fieri posse.*

quod Dominus dixit fide fieri, quæ grano sinapis A ad unius divinitatis perducit notitiam. Farinæ quoque [Al. quippe] sata tria, dum non est in singulis diversa natura, et ad unitatem trahunt substantiæ.

(Vers. 33.) *Aliam parabolam locutus est eis. Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. Diversus est hominum stomachus: alii amaris, alii dulcibus, alii [Al. hi...illi] austerioribus, alii lenibus delectantur cibis. Proponit itaque Dominus, ut iam supra diximus, diversas parabolas, ut juxta vulnerum varietates et medicina diversa sit. Mulier ista, quæ fermentum accepit, et abscondit illud in farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum, vel prædicatio mihi videtur apostolica vel Ecclesia, quæ de diversis gentibus congregata est. Hæc tollit fermentum, notitiam scilicet et intelligentiam Scripturarum, et abscondit illud in farinæ satis tribus, ut spiritus, anima, et corpus in unum redacta, non discrepent inter se; sed cum duobus et tribus convenerint, 94 impetrent a Patre quodcumque postulaverint (Matth. xviii). Dissertitur locus iste, et aliter. Legimus in Platone, et philosophorum dogma [Al. dogmate] vulgatum est, tres esse in humana anima passiones, τὸ λογικὸν quod nos possumus interpretari rationale: τὸ θυμικὸν quod dicamus, plenum iræ, vel irascibile: τὸ ἐπιθυμητικὸν quod appellamus, concupiscibile: et putat ille philosophus rationale nostrum in cerebro, iram in felle, desiderium in jecore commorari. Et nos ergo si acceperimus ^b fermentum Evangelicum sanctarum Scripturarum, de quo supra dictum est, tres humanæ animæ passiones in unum redigentur, ut in ratione possideamus prudentiam: in ira, odium contra vitia: in desiderio, cupiditatem virtutum; et hoc totum fiet per doctrinam Evangelicam, quam nobis mater Ecclesia præstitit. Dicam et tertiam quorundam intelligentiam, ut curiosus lector e pluribus quod placuerit, eligat: Mulierem istam et ipsi Ecclesiam interpretantur, quæ fidem hominis farinæ satis tribus commiscuerit credulitati Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Cumque in unum fuerit fermentata, non nos ad triplicem Deum, sed*

^a In plerisque mss. τὸ λογικὸν quod, etc. Rhabb. rationale, τὸ θυμικὸν, quod dicimus plenum iræ vel irascibile; τὸ ἐπιθυμητικὸν, quod appellamus, etc.

^b Rhabb., fermentum Evangelii cum sanctarum Scripturarum notitia.

^c Martian. legerat Domini: at Jesum domi solitos discipulos seiscitari, ex ipso Evangelio Hieron. inferius tradit.

^d Idipsum alibi notatum est nobis, utque hic Veterum alia congeramus testimonia, auctor Homil. xviii sub nomine Clementis papæ legit, per Isaiam. Auctor Breviarium in Psalterium sub nomine S. Hieronymi p. 516: Dicitur ergo in Matthæo: Hæc, inquit, facta sunt, ut impleretur quod scriptum est in Asaph propheta. Sic invenitur in omnibus veteribus codicibus, sed homines ignorantes tulerunt illud, id est, abstulerunt Asaph. Denique multa Evangelia usque hodie ita habent: ut impleretur quod scriptum est per Isaiam prophetam: Aperiam in Parabolis, etc. Hoc Isaias non loquitur, sed Asaph. Denique et impius Porphyrius proponit adversum nos hoc ipsum, et dicit: Evan-

gelista vester Matthæus iam imperitus fuit, ut diceret quod scriptum est per Isaiam prophetam. Quibus adde Anonymum relatum in Expositione Græcorum Patrum in psalmos, psal. lxxvii. Hæc advertisset Sabaterius, qui Vulgatam atque eam quidem Italam sectionem ex Colbertino nescio quo ms. nobis obtulit, deque hoc Hieronymi loco cum in præfatione, tum in notis otiose disputat. Annotare præstabat, quod S. Pater Vulgatam Editionem nominat, quæ, ut ex vocabulo notat, præ cæteris aliis obtinebat. Nam cum hos Commentarios scriberet, jamdudum ante annos circ. quindecim Jussu Damasi, Evangelia ad Græcos codices recognoverat, nec certe aliam quam Vulgatam editionem sibi sumpserat recognoscendam. Sedulo itaque notanda sunt, quæ de ista Vulgata significat: scilicet omnium fuisse interpretationum antiquissimam, in qua primum scriptum fuisset per Asaph, tum repositum per Isaiam, denique postea a prudentibus viris hoc quoque nomen sublatum.

(Vers. 34.) *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis. Non discipulis, sed turbis per parabolas loquitur; et usque hodie turbæ in parabolis audiunt: discipuli e domi interrogant Salvatorem.*

(Vers. 35.) *Ut impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. Hoc testimonium de septuagesimo septimo psalmo (Vers. 2) sumptum est. Legi in nonnullis codicibus, et studiosus lector forte reperiet idipsum, in eo loco 95 ubi nos posuimus, et Vulgata habet editio: Ut impleretur quod dictum est per prophetam dicentem, ibi scriptum, ^d per Isaiam prophetam dicentem. Quod quia minime inveniebatur in Isaiâ, arbitror postea a prudentibus viris esse sublatum. Sed mihi videtur in principio ita editum: Quod scriptum est per Asaph prophetam, dicentem. Septuagesimus enim septimus psalmus, de quo hoc sumptum est testimonium, Asaph prophetæ titulo inscribitur. Et primum scriptorem non intellexisse Asaph, et potasse scriptoris vitium, atque emendasse nomen Isaiæ, ejus vocabulum manifestius erat. Sciendum est itaque, quod in psalmis et hymnis et canticis Dei, non solum David, sed et cæteri, quorum præscripta sunt nomina, prophetæ sint appellandi: Asaph videlicet et Idithum, et Enan Ezraites, et Æthan, et filii Chore, et reliqui quos Scriptura commemorat. Quodque ex persona Domini dicitur: Aperiam in parabolis os meum: eructabo abscondita a constitutione mundi, considerandum attentius et invenendum describi egressum Israelis ex Ægypto, et*

gelista vester Matthæus iam imperitus fuit, ut diceret quod scriptum est per Isaiam prophetam. Quibus adde Anonymum relatum in Expositione Græcorum Patrum in psalmos, psal. lxxvii. Hæc advertisset Sabaterius, qui Vulgatam atque eam quidem Italam sectionem ex Colbertino nescio quo ms. nobis obtulit, deque hoc Hieronymi loco cum in præfatione, tum in notis otiose disputat. Annotare præstabat, quod S. Pater Vulgatam Editionem nominat, quæ, ut ex vocabulo notat, præ cæteris aliis obtinebat. Nam cum hos Commentarios scriberet, jamdudum ante annos circ. quindecim Jussu Damasi, Evangelia ad Græcos codices recognoverat, nec certe aliam quam Vulgatam editionem sibi sumpserat recognoscendam. Sedulo itaque notanda sunt, quæ de ista Vulgata significat: scilicet omnium fuisse interpretationum antiquissimam, in qua primum scriptum fuisset per Asaph, tum repositum per Isaiam, denique postea a prudentibus viris hoc quoque nomen sublatum.

omnia signa narrari, quæ in Exodi continentur historia. Ex quo intelligimus universa illa quæ scripta sunt, parabolice sentienda: nec manifestam tantum sonare litteram, sed et abscondita sacramenta; hoc enim se Salvator edicturum esse promittit, aperiens os suum in parabolis, et eructans abscondita a constitutione mundi.

(Vers. 36.) *Tunc dimissis turbis venit in domum, et accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.* Dimittit turbas Jesus, et domum revertitur, ut accedant ad eum discipuli, et secreto interrogent quæ populus nec merebatur audire, nec poterat. *Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.*

(Vers. 37 seqq.) *Qui respondens, ait: Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum vero semen, hi sunt filii regni: zizania autem filii sunt nequam. Inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus. Messis vero, consummatio sæculi est. Messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburantur: sic erit in consummatione sæculi. Mittet ergo Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus et stridor dentium.* Perspicue exposuit quod ager mundus sit: sator, Filius hominis; bonum semen, filii regni; zizania, filii peccati; zizaniorum sator, diabolus; messis, consummatio mundi; messores, angeli. Omnia scandala referuntur ad zizania; justis reputantur in filios regni. Ergo, ut supra dixi, quæ exposita sunt a Domino, his debemus accommodare fidem. Quæ autem tacita, et nostræ intelligentiæ derelicta, perstringenda sunt breviter. Homines qui dormiunt, magistris Ecclesiarum intellige. Servos patrifamilias, ne alios accipias quam angelos, qui quotidie vident faciem Patris (*Math. xviii*). Diabolus autem propterea inimicus homo appellatur; quia Deus esse desivit. Et in nono psalmo scriptum est de eo: *Exsurge, Domine, non confortetur homo* (*Psal. ix, 20*). Quamobrem non dormiat, qui Ecclesiæ præpositus est, ne per illius negligentiam inimicus homo superseminet zizania, hoc est, hæreticorum dogmata. Quod autem dicitur: *Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et frumentum*, datur locus poenitentiae, et monemur ne cito amputemus fratrem: quia fieri potest, ut ille qui hodie noxio depravatus est dogmate, cras respiscat et defendere incipiat veritatem. Illud quoque quod sequitur: *Sinite utraque crescere usque ad messem* (*Deut. xiii, 5*), videtur illi præcepto esse contrarium: *Auferte malum de medio vestrum* (*Isai. i*); et nequaquam societatem habent-

^a Duo e nostris mss., sed quod more servantis. Cæterum proxima superior tota expositio ex Origenis Commentario in hunc locum desumpta est: *Videtur mihi secundum hæc ager ille Scriptura esse, consita iis quæ perspicua sunt in historiæ verbis et Legis et prophetarum, et reliquis sententiis. Copiosa quippe et varia ratio est totius Scripturæ verborum. Thesaurus autem in agro absconditus occulti sunt, et sub perspi-*

dam cum his qui fratres **97** nominentur, et sunt adulteri et fornicatores. Si enim prohibetur eradicatio, et usque ad messem tenenda est patientia, quomodo ejiciendi sunt quidam de medio nostrum? Inter triticum et zizania, quod nos appellamus *lotium*, quamdiu herba est, et nondum culmus venit ad spicam, grandis similitudo est, et in discernendo aut nulla, aut perdifficilis distantia [*Al. substantia*]. Præmonet ergo Dominus, ne ubi quid ambiguum est, cito sententiam proferamus; sed Deo judicii terminum reservemus: ut cum dies judicii venerit, ille non suspicionem criminis, sed manifestum reatum de sanctorum cœtu ejiciat. Quod autem dixit, zizaniorum fasciculos ignibus tradi, et triticum congregari in horrea, manifestum est hæreticos quosque et hypocritas fidei gehennæ ignibus concremandos; sanctos vero qui appellantur triticum, horreis, id est, mansionibus cœlestibus suscipi.

(Vers. 43.) *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum* [*Al. sui*]. *Qui habet aures audiendi, audiat.* In præsentis sæculo fulget lux sanctorum eorum hominibus; post consummationem autem mundi ipsi justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui.

(Vers. 44.) *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit: et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.* Crebris parabolarum obscuritatibus retardati, commaticam interpretationem excedimus, ut prope de alio interpretationis genere ad aliud transisse videamur. Thesaurus iste in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, aut Deus Verbum est, qui in carne Christi videtur absconditus (*Coloss. ii*), aut sanctæ Scripturæ, in quibus reposita est notitia Salvatoris: quem cum quis in eis invenerit, debet omnia istius mundi emolumenta contempnere, ut illum possit habere quem reperit. Quod autem sequitur: *Quem cum invenerit homo abscondit*: idcirco dicitur, non quod hoc de invidia faciat, sed quod timore servantis, et nolentis perdere, abscondat in corde suo, quem pristinis prætulit facultatibus.

(Vers. 45, 46.) *Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa* [*Al. pretiosissima*] *margarita, abiit et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.* Aliis verbis idipsum quod supra dicitur. Bonæ margaritæ, quas quærit institor, Lex et prophetæ sunt. Audi, Marcion; audi, Manichæe: bonæ margaritæ sunt Lex et prophetæ, et notitia veteris Instrumenti. Unum autem est ^b pretiosissimum margaritum, scientia Salvatoris, et sacramentum passionis illius, et resurrectionis arcanum. Quod cum invenerit

cuis verbis abstrusi sensus sapientiæ delitescens in mysterio et Christo.

^b Hæc quoque ex Origene Hieronymus ferme descripsit, quæ Latine satis sit recitasse: *Illæ est pretiosa margarita Christus, Dei Verbum, superans pretiosas Scripturas et sensus Legis ac prophetarum, quo reperto, reliqua omnia facile capiuntur, et cætera, quæ tunc ipse consulueris.*

homo negotiator, similis Pauli apostoli, omnia legis prophetarumque mysteria, et observationes pristinās, in quibus inculpate vixerat, quasi purgamenta contemnit et quisquilias, ut Christum lucrifaciat (*Philipp. III*). Non quo inventio novæ margaritæ condemnatio sit veterum margaritarum: sed quo comparatione ejus omnis alia gemma vilior sit.

(Vers. 47 seqq.) *Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti. Quam cum impleta esset, educentes, et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa^a; malos autem foras miserunt: Sic erit in consummatione sæculi, exhibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus et stridor dentium. Impleto Jeremiæ vaticinio, dicentis: **B** Ecce ego mittam ad vos piscatores multos (*Jerem. XVI, 16*): postquam audierunt Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes, filii Zebedæi: *Sequitur me, et faciam vos piscatores hominum* (*Matt. IV, 19*), contexuerunt sibi ex veteri et novo testamento sagenam^b Evangelicorum dogmatum; et miserunt eam in mare hujus sæculi: quæ usque hodie in mediis fluctibus tenditur, capiens de salis et amaris gurgitibus quidquid inciderit, id est, et bonos homines et malos, et **99** optimos pisces et pessimos. Cum autem venerit consummatio et finis mundi, ut ipse infra manifestius disserit, tunc sagea extrahetur ad litus: tunc verum secernendorum piscium iudicium [*Al. signum*] demonstrabitur, et quasi in quodam **C** quietissimo portu, boni mittentur in vasa cælestium mansionum: malos autem torrendos et exsicandos gehennæ flamma suscipiet.*

(Vers. 51.) *Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam. Ait illis. Ad apostolos proprie sermo est; et illis dicitur: Intellexistis hæc omnia; Quos non vult audire tantum ut populum, sed intelligere ut magistros futuros.*

(Vers. 52.) *Ideo omnis Scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Instructi erant apostoli, Scribæ et notarii Salvatoris, qui verba illius et præcepta signabant in tabulis cordis carnalibus, regnorum cælestium sacramentis, et^c pollebant opibus patrifamilie, ejicientes de thesauro doctrinarum suarum nova et vetera: ut quidquid in Evangelio prædicabant, legis et prophetarum vocibus comprobarent. Unde et sponsa dicit in Cantico canticorum: *Nova et^d vetera, fratruelis meus, servavi tibi* (*Cant. VII, 13*).*

(Vers. 53, 54.) *Et factum est cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde. Et veniens in pa-*

^a Addunt tres Palat. codd. sua, quod nec in Græco resonat.

^b Conferenda Origenis interpretatio hujus loci, cui est Hieronymiana isthæc perquam simillima. Theophilactus quoque hunc locum ex Origene arripuit.

^c Rhabb., et pullulabant et pollebant.

^d In mss. Exemplaribus Monasterii nostri S. Andree secus Avenionem et in uno S. Remigi legimus:

triam [Al. terram] suam, docebat eos in synagoga eorum, ita ut mirarentur et dicerent. Post parabolas, quas locutus est ad populum, et quas soli apostoli intelligunt, transit in patriam suam, ut ibi apertius doceat.

Unde huic sapientia hæc, et virtutes? Mira stultitia Nazaranorum: mirantur unde habeat sapientiam sapientia, et virtutes virtus; sed error in promptu est, quod fabri filium suspicantur.

(Vers. 55, 56.) *Nonne hic est fabri filius? nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus et Joseph et Simon et Judas? et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo. Error Judæorum salus nostra est, et hæreticorum condemnatio. Intantum enim cernebant hominem Jesum Christum, ut fabri putarent **100** filium: Nonne hic est fabri filius? Miraris si errent in fratribus, cum errent in patre? Locus iste plenius in supradicto contra Helvedium libello expositus est.*

(Vers. 57.) *Jesus autem dixit eis: Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua et in domo sua. Propemodum naturale est cives semper civibus invidere. Non enim considerant præsentia viri opera, sed fragilis recordantur infantie, quasi non et ipsi per eodem ætatum gradus ad maturam ætatem venerint.*

(Vers. 58.) *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum. Non quod etiam illis incredulis facere non potuerit virtutes multas; sed quod ne multas faciens virtutes, cives incredulos condemnaret. Potest autem et aliter intelligi, quod Jesus despiciatur in domo et in patria sua, hoc est, in populo Judæorum. Et ideo ibi pauca signa fecerit: ne penitus inexcusabiles fierent. Majora autem signa quotidie in gentibus per apostolos facit, non tam in sanatione corporum, quam in animarum salute.*

(Cap. XIV.—Vers. 1, 2.) *In illo tempore audivit Herodes Tetrarcha famam Jesu, et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista, ipse surrexit a mortuis: et ideo virtutes operantur in eo. Quidam Ecclesiasticorum interpretum causas quærit, quare Herodes ita sit suspicatus, ut putet a mortuis Joannem resurrexisse, et ideo virtutes operari in eo, quasi erroris alieni nobis reddenda sit ratio, aut μετεμψύχωσης facta ex his verbis habeat occasionem, cum utique eo tempore quo Joannes decollatus est, Dominus triginta esset annorum: μετεμψύχωσης autem post multos annorum circulos, in diversa corpora dicat animas insinuari.*

(Vers. 3, 4.) *Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiam,*

Nova cum veteribus, fratruelis meus, etc. MART. — Nostri omnes, et quos Martianus consulit, mss. libri, Nova cum veteribus, fratruelis meus, etc. Porro Hieronymus ex Adamantio hujus loci interpretationem de more expressit. Conferendus autem et Chrysostomus Homil. 47 in Mattheum, Augustinus Quest. in ipsum Evangelistam, et Cyrillus de Adoratione in spiritu et veritate.

uxorem ^a Philippi fratris sui. Dicebat enim illi Joannes: Non licet tibi habere eam. Vetus narrat historia, Philippum Herodis majoris filium (sub quo Dominus fugit in Ægyptum), fratrem hujus Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse uxorem Herodiadem filiam Aretæ regis ^b; postea vero **101** ^c socrum ejus, exortis quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam, et in dolorem prioris mariti, Herodis inimici ejus nuptiis copulasse. Quis sit autem hic Philippus, evangelista Lucas plenius docet: Anno quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam; tetrarcha autem Galilææ Herode; Philippo vero fratre ejus tetrarcha Ituræ et Traceniidis regionis (Luc. III, 4). Ergo Joannes Baptista qui venerat in spiritu et virtute Eliæ, eadem auctoritate qua ille Achab corripuerat, et Jezebel (III Reg. XXI), arguit Herodem et Herodiadem, quod illicitas nuptias fecerint, et non liceat, fratre vivente germano, uxorem illius ducere: malens periclitari apud regem, quam propter adulationem esse inmemor præceptorum Dei.

(Vers. 5.) *Et volens illum occidere, timuit populum: quia sicut prophetam eum habebant*: Seditionem quidem [Al. quippe] populi verebatur propter Joannem, a quo sciebat turbas in Jordane plurimas baptizatas; sed amore vincebatur uxoris, ob cujus ardorem etiam Dei præcepta neglexerat (Genes. XI).

(Vers. 6.) *Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio: et placuit Herodi.* Nullum ^d alium invenimus observasse diem natalis sui, nisi Herodem, et Pharaonem, ut quorum erat par impietas, esset et una solemnitas.

(Vers. 7.) *Unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua.* Ego non excuso Herodem, quod invitus et nolens propter juramentum ^e homicidium fecerit, qui ad hoc forte juravit, ut futuræ occisioni machinas prepararet. Alioquin si ob jusjurandum fecisse se dicit, si patris, si matris postulasset interitum, facturus fuerat, an non? Quod in se ergo repudiatus [Al. repudiatus] fuit, contemnere debuit et in propheta.

^a Nomen Philippi nostri ignorant mss.

^b Addunt duo Palat. mss., Arabum; alii, pro Aretæ, legunt Phethrai, quam lectionem et Martianus notat ex uno S. Remigii codice, additque Phetros nomen regionis esse, quæ Arabia Petræa dicitur. Interim et Origenes tradit contra nonnullos, qui postquam obiisset Philippus, filiamque reliquisset, Herodiadem fratris uxorem duxisse Herodem volebant, majus fuisse flagitium Herodis, qui nempe a fratre etiamnum vivente conjugem abduxisset. Concitant vero S. Hieronymo alii. Basilii Seleucienensis orat. 18 Herodis cum Herodiade nuptiis μοιχείαν appellat, eumque, ait, usum regno libidinis administro. Conferendi insuper Josephus lib. XVIII, cap. 5, recentioresque passim interpretes.

^c Rhabb., socrum.

^d Totidem bona fide verbis hæc Hieronymus ex Origene descripsit: ἐξ οὐδεμιᾶς γραφῆς εὗρομεν ὑπὸ δικαίου γενέθλιον ἀγόμενον, ἀδικος γὰρ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ Φαραῶ ὁ Ἡρώδης: Nullibi scriptum reperimus a justo quopiam fuisse celebrata natalitia: iniquior

(Vers. 8.) *Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ.* Herodias timens ne Herodes aliquando respisceret, vel Philippo **102** fratri amicus fieret, atque illicitæ nuptiæ repudio solverentur, monet filiam, ut in ipso statim convivio, caput Joannis postulet: digno operi saltationis, dignum sanguinis præmium.

Et contristatus est rex. Consuetudinis Scripturarum est, ut opinionem multorum sic narret historicus, quomodo eo tempore ab omnibus credebatur. Sicut Joseph ab ipsa quoque Maria appellabatur pater Jesu, ita et nunc Herodes dicitur contristatus, quia hoc discumbentes putabant (Luc. II). ^f Dissimulator enim mentis suæ et artifex ^g homicidii, tristitiam præferbat in facie, cum lætitiâ haberet in mente.

(Vers. 9, 10.) *Propter jusjurandum autem et propter eos qui pariter discumbebant, jussit dari. Misitque, et decollavit Joannem in carcere.* Scelus excusat juramento, ut sub occasione pietatis impius fieret. Quod autem subjicit: *Et propter eos qui pariter discumbebant,* vult omnes sceleris sui esse consortes, ut in luxurioso impuroque convivio cruentæ epulæ deferrentur.

(Vers. 11.) *Et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellæ, et attulit matri suæ.* Legimus in Romana historia, Flaminium ducem Romanum, quod ^h accumbenti [Al. accubanti] juxta meretriculæ latus quæ numquam se vidisse diceret hominem decollatum, assensus sit ut reus quidam capitalis criminis in convivio truncaretur, a censoribus pulsum curia, quod epulas sanguini miscuerit, et mortem, quamvis noxii hominis, in alterius delicias præstiterit, ut libido et homicidium pariter miscerentur. Quanto sceleratior Herodes et Herodias ac puella, quæ saltavit, in pretium sanguinis caput postulat prophetæ, ut habeat in potestate linguam, quæ illicitas nuptias arguebat. Hoc juxta litteram factum sit; nos autem usque hodie cernimus in capite Joannis prophetæ, Judæos Christum, qui caput **103** est prophetarum, perdidisse.

Et accedentes discipuli ejus, tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud. Refert Josephus in quodam

quippe hoc Pharaone (Gen. XI, 20) fuit Herodes. Et hom. 8 in Levitic.: *Nemo ex omnibus Sanctis invenitur diem festum vel convivium magnum egisse in die natalis sui.* Verum et Agrippam regem, et Antiochum, aliosque multos bonæ frugis viros natalem suum celebrasse, tradunt Historiæ. Vide peculiarem hoc de argumento canonici Frontonis dissertationem.

^e Eodem sensu Origenes, μᾶλλον ἐπιτορκεῖν ἢ εὐορκεῖν εἶδει: οὐ ταυτὸν γὰρ ἦν ἔγκλημα προπετικίας ὄρκου, καὶ τῆς ἀνακρίσεως προφητικῆς: *Pejorandum potius erat, quam juramento standum. Temere quippe jurasse non adeo culpandum erat, quam propter juramenti temeritatem prophetam letho dedisse.*

^f Penes Victor., *Dissimulat enim mentis suæ malitiam artifex homicida, cum tristitiam in facie, et lætitiâ haberet in mente.*

^g Mss. plerique omnes, homicida. Sic Rhabbanus.

^h Rhabb., quod accubanti juxta se meretricula, quæ, etc.

*Arabiae oppido Joannem capite truncatum. Et quod sequitur: *Accedentes discipuli ejus, tulerunt corpus, et ipsius Joannis, et Salvatoris discipulos possumus intelligere.*

(Vers. 15.) *Et venientes nuntiaverunt Jesu. Quod cum audisset Jesus, recessit inde in naviculam in locum desertum seorsum.* Necem Baptistae nuntiant Salvatori, qua audita, recessit in locum desertum ^b. Non, ut quidam arbitrantur, timore mortis, sed parcens inimicis suis, ne homicidio homicidium jungerent. Vel in diem Paschae suum interitum differens, in quo propter sacramentum immolandus est agnus, et postes credentium sanguine respergendi (Exod. xi). Sive ideo recessit, ut nobis praeberet exemplum ^c vitandae ultro tradentium se temeritatis: quia non omnes eadem constantia perseverant in tormentis, qua se torquendos offerunt. Ob hanc causam et in alio loco praecipit: *Cum vos persecuti fuerint in ista civitate, fugite in aliam* (Mat. x, 23). Eleganter quoque evangelista non ait, fugit in locum desertum, sed recessit, ut persecutores vitaverit magis quam timuerit. Aliter: Postquam a Judaeis et rege Judaeorum prophetae truncatum est caput, et linguam ac vocem apud eos perdidit propheta, Jesus transit in desertum Ecclesiae locum, quae virum ante non habuerat.

Et cum audissent turbae, secutae sunt eum pedestres de civitatibus. Potest et aliam ob causam, audito Joannis interitu, recessisse in desertum locum, ut credentium probaret fidem. Denique turbae secutae sunt eum pedestres, non in jumentis, non in diversis vehiculis, sed proprio labore pedum, ut ardorem mentis ostenderent. Si volumus singulorum verborum aperire rationes, propositi operis brevitatem excedimus [Al. excedemus]. Attamen dicendum est transitorie, quod postquam Dominus venerit in desertum, secutae sunt eum turbae plurimae. Nam antequam veniret in solitudines gentium, ab uno tantum populo colebatur.

(Vers. 14.) **104** *Et exiens vidit turbam multam, et misertus est ejus, et curavit languidos eorum.* In evangelicis sermonibus semper litterae junctus est spiritus, et quidquid primo frigere videtur aspectu, si tetigeris, calet ^d. In loco deserto erat Dominus; secutae sunt eum turbae, relinquentes civitates suas, hoc est, pristinas conversationes et varietates dogmatum. Egressus autem Jesus, significat quod turbae habuerint quidem eundi voluntatem, sed vires per-

^a Scilicet in castello Machærunte: Antiquitt. lib. xviii, cap. 5, Josephus tradit.

^b Victor. addit seorsum.

^c Hic quoque eadem pene sunt Adamantii verba, certe eadem argumentandi ratio. Nobis propositum est insigniora tantum loca comparationis gratia describere.

^d Commode tres Palatini mss. addunt in sensu. Sic vero pridem fuerat Origenes interpretatus, ἀκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἰδίων πόλεων, τῷ ἕκαστου καταλιποσύναι τὰ πάτρια τῆς δεισδομονίας ἔθη: Turba a propriis urbibus secuta est, quod annuquaque reliquisset patrias religionis consuetudines, etc.

veniendi non habuerint: ideo Salvator egreditur de loco suo, et pergit obviam: sicut et in alia parabola filio poenitenti occurrerat (Luc. xv). Visaque turba, miseretur et curat languores eorum, ut fides plena statim praemium consequatur.

(Vers. 15.) *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus, et hora jam praeteriit: dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas.* Omnia plena mysteriis sunt. Recedit de Judaea, venit in desertum locum: sequuntur eum turbae, relictis civitatibus suis: egreditur ad eos Jesus, miseretur turbis, curat languidos eorum: et hoc facit non mane, non crescente die, non meridie, sed vespere, quando sol justitiae occubuit.

(Vers. 16.) *Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire. Non habent necesse diversos cibos quaerere, et emere sibi ignotos panes, cum secum habeant caelestem panem.*

Date illis vos manducare. Provocat apostolos ad fractionem panis, ut illis se non habere testantibus, magnitudo signi notior fiat.

(Vers. 17.) *Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces.* In alio evangelista legimus: *Est hic quidam puer, qui habet quinque panes* (Joan. vi, 9); qui mihi videtur significare Moysen: Duos autem pisces, vel utrumque intelligimus Testamentum, vel quia par numerus refertur ad Legem ^e. Igitur apostoli ante passionem Salvatoris et coruscationem Evangelii fulgurantis, non habebant nisi quinque panes et duos pisciculos, qui in salis aquis et in maris fluctibus versabantur.

(Vers. 18.) *Qui ait eis: Afferte mihi illos huc.* **105** Audi, Marcion, audi, Manichae, quinque panes et duos pisciculos ad se afferri jubet Jesus, ut eos sanctificet atque multiplicet.

(Vers. 19.) *Et cum jussisset turbam discumbere super fenum.* Juxta litteram manifestus est sensus: spiritualis interpretationis sacramenta pandamus. Discumbere jubentur supra fenum, et secundum alium Evangelistam (Luc. ix), supra terram, per quinquagenos aut centenos, ut postquam calcaverint carnem suam, et omnes flores illius, et saeculi voluptates quasi arens fenum sibi subjecerint, tunc per ^f quinquagenarii numeri poenitentiam ad perfectum centesimi numeri culmen ascendunt.

Acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspi-

^e Non displicet quod hic unus Palatinus ms. addit et prophetas: quia id etiam videtur Hieronymianus contextus postulare. Paulo quoque post idem ms., junctis aliis Palatinis, amaris habet pro in maris.

^f Praestabit contulissesaltem in Latino Origenem: Oportebat eos qui in alimentis Jesu acquieturi erant, vel in ordine centenorum esse, qui numerus sacer est, et Deo propter unitatem consecratus; vel in ordine quinquagenariorum, qui numerus remissionem continet, juxta mysterium Jubilaei, qui fit in annis quinquaginta, etc., quem et satis erudite fluctius locum edisserit.

ciens in cœlum, benedixit et fregit, et dedit discipulis panes. Aspexit in cœlum, ut illic oculos dirigendos doceat. Quinque panes et duos pisciculos sumpsit in manus, et fregit eos, tradiditque discipulis. Frangente Domino, seminarium sit ciborum. Si enim fuissent integri, et non in frusta discerpti, nec divisi in multiplicem segetem, turbas, et pueros, et feminas, tantam multitudinem alere non poterant. Frangitur ergo lex cum prophetis, et in frusta discerptur, et ejus in medium mysteria proferuntur, ut quod integrum et permanens in statu pristino non aiebat, divisum in partes alat gentium multitudinem.

(Vers. 20.) * *Discipuli autem dederunt turbis. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt.* Turbæ a Domino per apostolos alimenta suscipiunt.

Et tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Unusquisque apostolorum de reliquiis Salvatoris implet cophinum suum, ut vel habeat unde postea gentibus cibum præbeat, vel ex reliquiis doceat veros fuisse panes, qui postea multiplicati sunt. Et simul quære, quomodo in eremo et in tam vasta solitudine panes non inventantur, nisi quinque tantum, et duo pisciculi, 106 et tam facile duodecim cophini ^b reperiantur.

(Vers. 21.) *Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis.* Juxta numerum quinque panum, et comedentium virorum quinque millium multitudo est. Necdum enim secundum alterius loci narrationem ad septenarium numerum venerat, quem qui comedunt, ^c quatuor millia sunt, vicina Evangeliorum numero. Comedunt autem quinque millia virorum qui in perfectum virum creverant, et sequebantur eum, de quo dicit Zacharias : *Ecce vir, Oriens nomen ejus.* (Zach. vi, 12.) Mulieres autem, ^e et parvuli, sexus fragilis et ætas minor, numero indigni sunt. Unde et in Numerorum libro quoties sacerdotes atque Levitæ, et exercitus vel turbæ pignantium describuntur, servi et mulieres, et parvuli, et vulgus ignobile absque numero prætermittitur.

(Vers. 22.) *Et ^d statim compulit Jesus discipulos suos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas.* Discipulis præcepit transfretare, et compulit ut ascenderent naviculam : quo sermone ostenditur Invitos eos a Domino recessisse : dum amore præceptoris ne punctum quidem temporis ab eo volunt separari.

(Vers. 23.) *Et dimissa turba, ascendit in montem*

* Huic Scripturæ versiculo substituunt tres mss. *Et dedit discipulis panes : discipuli autem turbis.*

^b Pro *reperiantur*, quæ una vera lectio est ; ut ex ipso statim contextu apparebit, vitiose lectum hactenus *repleantur*. Mirum hoc ait esse Hieronymus, quod panes non inveniantur nisi quinque, etc., tam facile autem duodecim cophini.

^c Id ipsum traustulit ex Adamantio, cujus sententiam quod paulo proluxior sit, Latine tantum laudabimus : *Dicit autem aliquis, cum multi pro merito et viribus comederint, et participes facti fuerint panum benedictionis, eos qui numero digni erant, quemadmo-*

solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. Si fuissent cum eo discipuli Petrus, et Jacobus, et Joannes, qui viderant gloriam transformari, forsitan ascendissent in montem cum eo ; sed turba ad sublimia sequi non potest, nisi docuerit eam juxta mare in littore, et aluerit in deserto. Quod autem ascendit solus orare, non ad eum referas qui de quinque panibus quinque millia saturavit hominum, exceptis parvulis et mulieribus ; sed ad eum qui, audita morte Joannis, recessit in solitudinem, non quod personam Domini separemus, sed quod opera ejus inter Deum et hominem divisa sint. ^{v. 27.}

107 (Vers. 24.) *Navicula autem in medio mari jaculabatur fluctibus : erat enim contrarius ventus.* Recte quasi inviti, et retractantes apostoli a Domino recesserant, ne illo absente, naufragia suslinerent. Denique Domino in montis cacumine commorante, statim ventus contrarius oritur, et turbat mare, et periclitantur apostoli, et tandem imminens naufragium perseverat, quamdiu Jesus veniat.

(Vers. 25.) *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare.* Stationes et vigiliæ militares in terna horarum spatia dividuntur. Quando ergo dicit, quarta vigilia noctis venisse ad eos Dominum, ostendit tota nocte periclitatos, et ^e extrema parte noctis, atque in consummatione mundi eis auxilium præbiturum.

(Vers. 26.) *Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes : quia phantasma est.* Si juxta Marcionem et Manichæum, Dominus noster non est natus ex Virgine, sed visus in phantasmate : quomodo nunc apostoli timeant ne phantasma videant ?

Et præ timore clamaverunt. Confusus clamor et incerta vox, magni timoris indicium est.

(Vers. 27.) *Statimque Jesus locutus est eis, dicens : Habete fiduciam, ego sum, nolite timere.* Quod primum versabatur in causa, hoc curat, et timentibus præcipit, dicens : *Habete fiduciam, nolite timere.* Et quod sequitur, *Ego sum*, nec subjungit quis sit, vel ex voce sibi nota poterant eum intelligere, qui per obscuræ noctis tenebras loquebatur, vel ^f ipsum esse repetebant, quem locutum ad Moysen noverant : *Hæc dices filiis Israel : qui est, misit me ad vos* (Exod. iii, 14).

(Vers. 28, 29.) *Respondens autem Petrus, dixit : Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas. At ipse ait : Veni.* In omnibus locis ardentissimæ fidei invenitur Petrus. Interrogatis discipulis, quem

dum ii qui viginti annos nati in libro Numerorum recensent, Israelitas viros fuisse : qui vero digni non erant, quorum tanta ratio et numerus haberetur, pueros fuisse et feminas.

^d Vocula statim in nostris mss. desideratur. Porro sacri textus interpretationem hic quoque S. Doctor ex Adamantio delibavit.

^e Victor., et extremo noctis.

^f Unus Palatin., vel ipsam scire poterant, quem locutum, etc. Rursam pro *repetebant*, olim vulgati, *reputabant*. Rhabb. quoque, vel ipsum esse scire poterant.

hominem dicentem Jesum Dei Filium confitetur. Volentem ad passionem pergere, prohibet: et licet erret in sensu, tamen non errat in affectu: nolens eum mori, quem Filium Dei fuerat paulo ante confessus. In montem cum Salvatore inter primos primus ascendit, et in passione solus sequitur, **108** peccatum negationis quod ex repentino timore descenderat, amarum statim abluit lacrymis.^a Post passionem cum essent in lacu Genesareth, et piscarentur, et Dominus staret in littore, aliis paulatim navigantibus, ille non patitur moras, sed accinctus ependyte suo, statim præcipitatur in fluctus. Eodem igitur fidei ardore quo semper, nunc quoque, cæteris tacentibus, credit se posse facere per voluntatem magistri, quod ille poterat per naturam. *Jube me venire ad te super aquas.* Tu præcipe, et illico solidabuntur undæ: et leve fiet corpus quod per se grave est.

Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum. Qui putant Domini corpus ideo non esse verum, quia super molles aquas, molle et aereum incesserit, respondeant quomodo ambulaverit Petrus, quem utique verum hominem non negabunt.

(Vers. 30.) *Videns vero ventum validum, timuit. Et cum cœpisset mergi, clamavit, dicens: Domine, salvum me fac.* Ardebat animi fides, sed humana fragilitas in profundum trahebat: paululum ergo relinquatur tentationi, ut augeatur fides, et intelligat se non facilitate postulationis, sed potentia Domini conservatum.

(Vers. 31, 32.) *Et continuo Jesus extendens ma-*

^a Præponit idem ms., *Deinde.*

^b Frustra, quam nesciret ipse, interpretationem Hieronymo suggerunt ejus editores, Victorius et Martianæus; neque enim S. Pater suam proprie ignorantiam profiteretur, sed quam in hunc locum Origenes sententiam contulerat. Latine ad verbum rediit. In Græco erat: ἦλθεν εἰς γῆν Γενεσαρέτ, ἧς τὴν ἕρμηνειαν εἰ ἔγνωμεν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ὀνόμαθα ἂν τι πρὸς τὴν τῶν προκειμένων διόγασιν. *Venerunt in terram Genesareth, cujus interpretationem si sciremus, ab illa juvaremur aliquatenus ad eorum de quibus agimus, expositionem.* Scripserat vero ipse Hier. in Nominum libro, quem in bonam partem ab Origene adornatum fuisse, manifestum est, *Gennesar hortus principum*; sic enim pro ortus malim, ut in Notis ad hunc locum observatum est nobis. Verum pro suo quisque ingenio aliam atque aliam interpretationem excudere contenderunt ex hoc vocabulo editores. Victorius Genesareth ab Hebr. גֵּנְזַרְתַּיִם interpretatur, *vallem floridam*, hancque expositionem ait, sensui Hieronymi optime coaptari, dum de littore et tranquillissimo portu, quo Ecclesiæ navem Christus transduxit, mentionem facit. Et Martianæus ipse tam stricte Victorio adhæret, ut ne verbo quidem abluat. Econtrario visum est. Huetio est hujusce dictionis originem referre spissum negotium, cum nulla plane exstet ejus mentio in veteris Testamenti Hebraico contextu; in Novi autem Syriaca editione scribatur גֵּנְזַרְתַּיִם. Placet vero integram doctissimi hujusce Origeniani interpretis annotationem recitare, cui et nostram statim subjiciemus, quæ propior ad fidem videtur. Ait ille:

Derivant hoc nomen alii a גֵּנְזַרְתַּיִם, quod interpretantur, *vallis florida*: malleam *vallis consita*, גֵּנְזַרְתַּיִם

num, apprehendit eum, et ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti? Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus. Si apostolo Petro, de cujus fide et ardore mentis supra diximus, qui confidenter rogaverat Salvatorem, dicens: *Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas*, quia paululum timuit, dicitur: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* quid nobis dicendum est, qui hujus modicæ fidei, nec minimam quidem habemus portiunculam?

(Vers. 35.) *Qui autem in navicula erant, venerunt et adoraverunt eum, dicentes: Vere Filius Dei es.* Ad unum signum tranquillitate maris reddita, quæ post nimias procellas interdum et casu fieri solet, nautæ atque vectores vere Filium Dei confitentur, et Arius in Ecclesia prædicat creaturam.

(Vers. 34.) *Et cum transfretasset, venerunt in* **109** *terram Genesareth.* Si sciremus quid in nostra lingua resonaret^b Genesareth, intelligeremus quomodo Jesus per typum apostolorum et navis, Ecclesiam de persecutionis naufragio liberatam transducat ad littus, et in tranquillissimo portu faciat requiescere.

(Vers. 35.) *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam.* Cognoverunt eum rumore, non facie, vel certe pro signorum magnitudine, quæ patrabat in populis, etiam vultu plurimis notus erat. Et vide quanta sit fides hominum terræ Genesareth, ut non presentium tantam salute contenti sint, sed mittant ad alias per circuitum civitates, quo omnes currant ad medicum.

(Vers. 36.) *Et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant eum, ut vel simbriam vestimenti ejus tange-*

quippe surculum significat: feracem enim esse regionem hanc ad prodigium usque testificatur Josephus l. iii de Bell. Judaic. cap. 48, et Josephi perpetuus imitator Hegesippus l. iii Excid. Jeros. cap. 26. A גֵּנְזַרְתַּיִם factum conjectant quidam גֵּנְזַרְתַּיִם, mutato a Chaldæis *caph* in *gimel* et inserto *samech*, quod verum est. Itaque passim in veteri Testamento regionem Cinnereth a Chaldæis Paraphrastis Gennesar, et Gennesareth appellatum nanciscaris. In ea autem appellatione placuerunt sibi, quod sua dialecto significaret *ortus principum*; et ex tribu Nephtali quæ ibi sita est, mille principes profecti Davidem convenissent, I Par. xii, 34. Longe vero ineptissima est. sive etymologia, sive allusio, quam loco laudato asserti Hegesippus: *Gennesar, inquit, dicitur Græco vocabulo, quasi generans sibi auram aqua dulcis, et ad potandum habitis.* Ex quibus tam obscuris vocis hujus indiciis, minime mirum concludit esse, si inscientiam suam hic aperte Origenes, ex eoque Hieron. profiteantur.

Ne lectorem diutius teneam, dico ego, commode deduci posse hanc vocem a גֵּנְזַרְתַּיִם pro integro גֵּנְזַרְתַּיִם, quod sonat *hortos decem*, ipsos scilicet Decapoleos hortos, seu proprie decem urbium hortos. Et terra quidem Genesareth ab hortorum frequentia, sic appellata est, quæ regio est ad Lacum Galilææ. Miram hujus regionis ubertatem modo laudatus ab Huetio Hegesippus prædicat, ut sacros interim auctores taceam, Matthæum, Lucam et Marcum. Lacum autem Genesareth hortis Decapoleos vicinum; Josephus quoque tradit de Bello cap. 35, et ad Gennesar usque lacum ejusdem nominis terram prætendi, quæ et natura et ubertate plantarum omnium arbustorumque cæteris præstaret.

rent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt. Qui male se habent, non tangant corpus Jesu, neque totum vestimentum ejus, sed extremam fimbriam, et quicumque tetigerint, sanabuntur. Fimbriam vestimenti ejus, vel minimum intellige mandatam: quod qui transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cœlorum (Supra, m). Vel assumptionem corporis, per quam venimus ad Verbum Dei, et illius postea fruimur majestate.

(Cap. XV.—Vers. 1.) Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis Scribæ et Pharisei, dicentes: **110** Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Mira Phariseorum Scribarumque stultitia, Dei Filium arguunt, quare hominum traditiones et præcepta non servet?

(Vers. 1, 2.) Non enim lavant manus suas, cum panem manducant. Manus, id est, opera, non corporis utique, sed animæ lavandæ sunt, ut fiat in illis verbum Dei.

(Vers. 3.) Ipse autem respondens, ait illis: Quare et vos transgredimini mandatum Dei, propter traditionem vestram? Falsam calumniam vera responsione confutat. Cum, inquit, vos propter traditionem hominum præcepta Domini negligatis, quare discipulos meos arguerados putatis, quod seniorum jussa parvipendant, ut Dei scita custodiant?

(Vers. 4 seqq.) Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem, et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri: manus quodcumque est ex me, tibi proderit, et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam, et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Isaïas, dicens: Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me (Exod. xx, Levit. xx). Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite et intelligite. Honor in Scripturis non tantum in sa-

^a Repetunt nomen manus hic tres e nostris mss. Sententia autem hæc ipsa est Origenis κατὰ τὸ εὐλόγον καθαίρειν περιβάματα ἰαντῶν τὰς πράξεις, καὶ οὕτως τὰς τῶν ψυχῶν νίπτειν χεῖρας, etc. Juxta rectam rationem nostras actiones purgare conemur; et sic animorum manus lavare, etc.

^b Rhabb. collatione.

^c Strictè Hieronymus adhaeret Adamantio, quem in eruditissima loci perquam obscuri, varieque ab interpretibus accepti expositione operæ pretium sit Latine saltem contulisse. Pharisei, inquit, et Scribæ talem Legi contrariam traditionem prodiderant, obscurius in Evangelio expressam, quam ne nos quidem fuisset assecuti, nisi aliquis ex Hebræis tradidisset nobis ea quæ ad hunc locum pertinent, sic se habentia. Contingit nonnumquam, inquit, ut feneratorum cum in difficiles debitores incidant, qui possunt quidem, sed nolunt debitum reddere, debitum in pauperum rationem consecrent, quibus in gazophylacium pecunia mittebatur pro viribus, ab unoquoque eorum qui volebant cum illis bona communicare. Dicebant autem nonnumquam debitoribus sua lingua, Corban est id quod mihi debes, hoc est, donum; dedicati enim illud pauperibus in rationem pietatis erga Deum. Deinde debitor tamquam non hominibus amplius, sed Deo debens, suæque erga illum pietati, veluti illuc concludebatur, ut etiam nolens debitum referret, non

lutationibus et officiis deferendis, quantum **111** in elemosynis ac munerum ^b oblatione sentitur (Exod. xx et xxi, et Lev. xx). Honora, inquit Apostolus, viduas, quæ vere viduæ sunt (1 Tim. v, 3); hic honor donum intelligitur. Et in alio loco: Presbyteri duplici honore honorandi, maxime qui laborant in verbo et doctrina Dei (Ibid., 17). Et per hoc mandatum jubemur, ut bovi trituranti os non claudamus (Deut. xxv). Et dignus sit operarius mercede sua (Luc. x). Præceperat Dominus, vel imbecillitates, vel ætates, vel penurias parentum considerans, ut filii honorarent, etiam in vitæ necessariis ministrandis, parentes suos. Hanc providentissimam Dei legem ^c volentes Scribæ et Pharisei subvertere, ut impietatem sub nomine pietatis inducerent, docuerunt pessimos filios, ut si quis ea quæ parentibus offerenda sunt, Deo votere voluerit (qui verus est Pater), oblatio Domini præponatur parentum muneribus: vel certe ipsi parentes, quæ Deo consecrata cernebant, ne sacrilegii crimen incurrerent, declinantes, egestate conficiebantur. Atque ita fiebat ut oblatio liberorum, sub occasione templi Dei, in sacerdotum luera cederet. Hæc pessima Phariseorum traditio, de ^d alia veniebat occasione. Multi habentes obligatos ære alieno, et nolentes sibi creditum reddere, delegabant sacerdotibus, ut exacta pecunia ministeriis templi et eorum usibus deserviret. Potest autem et hunc breviter habere sensum. Manus quod ex me est, tibi proderit: Compellitis, inquit, filios, ut dicant parentibus suis: quodcumque donum oblaturus eram Deo, in tuos consumo cibos, tibi que prodest, o pater, et mater, ut illi timentes accipere quod Deo **112** mancipatum videant, inopem magis velint vitam ducere, quam comedere de consecratis.

(Vers. 11.) Non quod intrat in os communicat hominem: sed quod procedit ex ore, hoc communicat hominem. Verbum communicat, proprie Scriptura-

amplius feneratori, sed jam Deo in rationem pauperum, nomine feneratoris. Quod igitur fenerator faciebat creditori, illud idem nonnulli quandoque filii faciebant parentibus, dicebantque illis: Illud quod a me adjutus fuisses, pater vel mater, scito te accepturum e Corban, de ratione pauperum Deo consecratorum. Deinde audientes parentes Corban esse Deo consecratum, id quod sibi dandum erat, non amplius a filiis accipere volebant, etiamsi rebus necessariis magnopere indigerent. Talem ergo traditionem seniores apud plebeios proferebant; quicumque dixerit patri vel matri, id quod alicui eorum dandum erat, Corban esse, et donum, eum non amplius debitorem esse patri vel matri ad suppeditanda illi vitæ necessaria. Hanc igitur traditionem Servator reprehendit, non velut sanam, sed Dei mandato adversantem. Nam si Deus dicit: Honora patrem, et matrem, dicebat autem traditio: Non debet honorare patrem et matrem largitione, qui id quod daturus erat parentibus, Deo, ut Corban consecravit: manifestum est fuisse rescissum præceptum Dei de honore parentum, Phariseorum et Scribarum traditione, dicente non amplius eum debere patrem honorare et matrem, qui Deo semel consecraverit id quod accepissent parentes. Et Pharisei, utpote avari, ea docebant, ut sub pauperum specie ea etiam acciperent, quæ parentibus alicujus danda erant.

^d Rhabb., tali.

rum est, et publico sermone non ^a teritur. Populus Judæorum partem Dei esse se jactitans communes cibos vocat, quibus omnes utuntur homines. Verbi gratia, suillam carnem, ^b ostreas, lepores, et istiusmodi animantia quæ unguam non lundunt; nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt. Unde et in Actibus Apostolorum scriptum est: *Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris* (Act. x, 15). Commune ergo, quod cæteris hominibus patet, et quasi non est de parte Dei, pro immundo appellatur. *Non quod intrat in os communicat hominem: sed quod procedit ex ore hoc coinquinat hominem.* Opponat prudens lector, et dicat: Si quod intrat in os non coinquinat hominem, quare idolotrytis non vescimur? Et Apostolus scribit: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum* (1 Cor. x, 20). Sciendum igitur quod ipsi quidem cibi, et Dei creatura per se omnis munda sit: sed idolorum ac dæmonum invocatio ea faciat immunda.

(Vers. 12.) *Tunc accedentes discipuli ejus, dixerunt ei: Scis quia Pharisei, audito verbo hoc, scandalizati sunt? Ex uno sermone omnis superstitio observationum Judaicarum fuerat elisa; qui in cibis sumendis abominandisque, religionem suam sitam arbitrabantur [Al. arbitrantur]. Et quia crebro teritur in Ecclesiasticis Scripturis, scandalum, breviter dicamus quid **113** significet. ^c σκῶλον et scandalum, nos offendiculum, vel ruinam et impactionem pedis possumus dicere. Quando ergo legimus: Quicumque de minimis istis scandalizaverit quempiam, hoc intelligimus, qui dicto factove occasionem ruinæ cuiquam dederit.*

(Vers. 13.) *At ille respondens, ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Etiam quæ plana videntur in Scripturis, plena sunt quæstionibus. Omnis, inquit, plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Ergo eradicabitur et illa plantatio, de qua Apostolus ait: Ego plantavi, Apollo rigavit* (1 Cor. iii, 6). Sed solvitur quæstio ex eo quod ^d sequitur: *Deus autem incrementum dedit* (Ibid., 9). Dicit et ipse: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis* (III Joan. viii). Et in alio loco: *Cooperatores Dei sumus.* Si autem cooperatores: igitur plantante Paulo, et rigante Apollo, Deus cum cooperatores [Al. operatoribus] suis plantat et rigat. Abutuntur hoc loco qui diversas na-

A luras introducunt, dicentes: Si plantatio quam non plantavit Pater, eradicabitur: ergo quam plantavit ille, non potest eradicari. Sed audiant illud Jeremiæ: *Ego vos plantavi vineam veram, quomodo versi estis in amaritudinem vitis alienæ* (Jerem. ii, 21)? Plantavit quidem Deus, et nemo potest eradicare plantationem ejus. Sed quoniam ista plantatio in voluntate proprii arbitrii est, nullus alius eam eradicare poterit, nisi ipsa præbuerit assensum.

(Vers. 14.) *Sinite illos, cæci sunt, duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in forcem cadunt.* Hoc est quod Apostolus præceperat: *Hæreticum hominem post unam et alteram correptionem devota, sciens quod perversus sit hujusmodi, et a semetipso damnatus* (Tit. iii, 10). In hunc sensum et **B** Salvator præcepit doctores pessimos dimittendos arbitrio suo, sciens eos difficulter ad veritatem posse trahi, et cæcos esse, et cæcum populum in errorem trahere.

(Vers. 15, 16.) **114** *Respondens autem Petrus, dixit ei: Edisseres nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis? Quod aperte dictum fuerat, et patebat auditui, apostolus Petrus per parabolam dictum putat, et in re manifesta mysticam quærit intelligentiam. Corripiturque a Domino, quare parabolice dictum putet, quod perspicue locutus est. Ex quo animadvertimus vitiosum esse auditorem, qui aut obscura manifeste, aut manifeste dicta obscure velit intelligere.*

(Vers. 17, 18.) *Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur? Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem.* Omnia Evangeliorum loca apud hæreticos et perversos plena sunt scandalis. Et ex hac sententiola quidam calumniantur, quod Dominus physicae disputationis ignarus, putet omnes cibos in ventrem ire, et in secessum digeri [Al. dirigi]: cum statim infusæ escæ per artus et venas ac medullas, nervosque fundantur. Unde et multos, qui vitio stomachi perpetem sustinent vomitum, post cœnas et prandia, statim vomere quod iugesserint, et tamen corpulentos esse: quia ad primum tactum liquidioribus et potus per membra fundantur. Sed istiusmodi homines dum volunt alterius imperitiam reprehendere, ostendunt suam. Quamvis enim tenuis humor et liquens esca ^e, cum in venis et artibus

^a Alibi tenetur. Porro in veteri Evangelior. Veronensi ms. pro *communicat* altero tantum loco est, *inquinat*: vice versa inferius, ubi textus iste recurrit, *coinquinat* primo loco est in uno Palatino, in altero *communicat*.

^b Tacet Victor. *ostreas*.

^c Nostri omnes mss. *Scolon* præferunt Latinis litteris, ad quorum fidem et copulam pro *est* verbo substituiimus, ipso fidejussore S. Patre lib. ii Dialog. contra Pelagianos n. 15. Nisi, inquit, fallor, *σκῶλον* et *σκάνδαλον* apud Græcos ex offensione et ruina nomen accepit. Martianæus *σκῶλον*, aut *σκῶλιον* cum accentu in penultima vitiose præterea legit.—Ausus est Marianus Victorius hunc locum mutare absque suffragio codicum manuscriptorum, et pro *σκῶλον* vel *σκῶλιον* substituere *πρόσκομμα* et *σκάνδαλον*. Infra quoque

mutat editione sua contextum Vulgatum Hieronymi dicentis: *Quamvis enim tenuis humor et liquens esca; cum in venis, etc.* Quid sit autem *scolon*, quod legitur in mss. Codicibus, sive *σκῶλιον* cum accentu in penultima, scire possumus ex verbo *σκῶλιω*, quod significat *intorqueo, tortuosum et pravum reddo*. Quæ enim sunt prava et tortuosa, offendiculum præbent atque ruinam, sive pedis impactionem, secundum Hieronymi annotationem. Apud Isaiam, *erunt prava in directa*, etc. MART.

^d Antea erat ex eo quod scribitur, et paulo post *rigante Apolline*, pro *Apollo*, quod nomen est indeclinabile in nostris mss. Victorius præterea mox et in eodem loco legit pro *alio*, quod hæc mutuo inter se juncta putarit testimonia 1 Cor. iii.

^e Supplet Victorius, *in corpus fundatur tamen, sine*

concocta fuerit et digesta, per occultos meatus corporis, quos Græci πύλους vocant, ad inferiora dilabitur, et in secessum vadit.

(Vers. 19, 20.) *De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furtiva, falsæ testimonia, blasphemie: hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.* De corde, inquit, exeunt cogitationes malæ. Ergo animæ^a principale non secundum Platonem in cerebro, sed juxta Christum in corde est: et arguendi ex hac sententia sunt, qui **115** cogitationes a diabolo inmitti putant, et non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor et ^b inventor malarum cogitationum potest esse, auctor esse non potest. Sin autem semper in insidiis positus, levein cogitationum nostrarum scintillam suis fomitibus inflammavit, non debemus opinari eam cordis quoque occulta rimari, sed ex corporis habitu, et gestibus æstimare quid versemus intrinsecus. Verbi gratia: Si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelligit^c cor amoris jaculo vulneratum.

(Vers. 21, 22.) *Et egressus inde Jesus, secessit in partes Tyri et Sidonis. Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa clamavit, dicens ei.* Scribis et Pharisæis calumniatoribus derelictis, transgreditur in partes Tyri et Sidonis, ut Tyrios, Sidoniosque curaret. Mulier autem Chananæa egreditur de finibus pristinis, ut Chæmans filia impetret sanitatem. Observa quod in quinto decimo loco filia Chananææ sanetur.

Miserere mei, Domine, fili David. Inde novit vocare **C** filium David, quia egressa jam fuerat de finibus suis, et errorem Tyrionum ac Sidoniorum loci ac fidei commutatione dimiserat.

Filia mea male a dæmonio vexatur. Ego filiam Chananææ, ^d puto animas esse credentium, quæ male a dæmonio vexabantur, ignorantem Creatorem, et adorantes lapidem.

(Vers. 23.) *Qui non respondit ei verbum.* Non de superbia Pharisæica, nec de Scribarum supercilio; sed ne ipse sententiæ suæ videretur esse contrarius, per quam jusserat: *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne introverseritis* (Supra, x, 5).

quibus sibi visus est sensus laborare. At neque mss. suffragantur, neque revera sensus dispendium est.
^a Diximus hac de re ad epist. 64 ad Fabiolam initio: quibus paria habet Hieronymus lib. I contra Jovinianum ad Cantici versic. *Fratruelis meus mihi, et ego illi, in medio uberum meorum commorabitur: in principali, inquit, cordis, ubi sermo Dei habet hospitium.* Concinnant porro ex Ecclesiasticis auctoribus plerique. Origenes Homil. 9 in Exodum: *Potest intra se agere pontificatum pars illa, quæ in eo est pretiosissima omnium, quod quidam Principale cordis appellant, alii rationalem sensum, aut intellectuale substantiam, vel quocumque modo appellari potest in nobis portio nostri illa, per quam capaces esse possumus Dei.* Tertullianus passim, et libro de Resurrectione carnis cap. 15, *Hegemonicon* (Sic Græce ἡγεμονικὸν dicitur *Principale*) anime in corde consecratam esse, multis Scripturæ testimoniis probat. His adde Philonem in Opusc. de eo quod deterius po-

A Nolebat enim occasionem calumniatoribus dare perfectamque salutem gentium, passionis et resurrectionis temporis reservabat.

Et accedentes discipuli ejus rogabant eum, dicens: Dimitte eam, quia clamat post nos. Discipuli illi adhuc tempore mysteria Domini nescientes, vel misericordia commoti, rogabant pro **116** Chananæa muliere, quam alter Evangelista Syrophœnissam appellat (Marc. vii), vel importunitate ejus carere cupientes; quia non ut clementem, sed ut durum medicum crebrius inelamaret.

(Vers. 24.) *Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt [Al. perditas] domus Israel.* Non quo et ad gentes non missus sit; sed quo primum missus sit ad Israel, ut illis non recipientibus Evangelium, justæ fieret ad gentes transmigratio. Et significanter dixit, *ad oves perditas domus Israel*; ut ex hoc loco etiam unam erroneam ovem de alia parabola intelligamus.

(Vers. 25, 26.) *At illa venit et adoravit eum, dicens: Domine, adjuva me. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.* Mira sub persona mulieris Chananitidis Ecclesie fides, patientia et humilitas prædicatur. Fides, qua credidit sanari posse filiam suam. Patientia, qua toties contempta, in precibus perseverat. Humilitas, qua se non canibus, sed catulis comparat. Canes autem ethnici propter idololatriam dicuntur, qui cui sanguinis dediti, et cadaveribus mortuorum, feruntur in rabiem. Nota quod ista Chananitis perseveranter primum filium David, deinde Dominum vocet, et ad extremum adoret ut Deum.

(Vers. 27, 28.) *At illa dixit: Etiam, Domine. Nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.* Scio me, inquit, filiorum panem non mereri, nec integros posse capere cibos; nec sedere ad mensam cum patre; sed contenta sum reliquiis catulorum; ut per humilitatem micarum, ad panis integri veniam magnitudinem. O mira rerum conversio! Israel quondam filius, nos canes. Pro diversitate fidei, ordo nominum commu-

D tiori insidietur; Nissenum, Orat. 1 de Resurrect. Christi; Theodorum, serm. 3 de Providentia, alioque. Contra Lactantium, lib. 1 de Opific. Dei cap. 16, in ancipiti reliquit, utrum in corde, an in cerebro stet. Plato autem, quem Hieronymus refutat, proprie constituebat in capite, sive in summo corporis nostri: unde animam vocabat ἡγεμονικόν.

^b Minus bene antea, *incensor*, quod emendant mss. Paulo quoque post alii habent, *cor ab oculis vulneratum, pro amoris jaculo.*

^c In duobus codicibus mss., *cor ab oculis vulneratum.* MART.

^d Tres Palatini codd. *Ecclesie*, pro *Chananæa*. Cæterum hæc quoque ex Origene translata sententia est: *Existimo autem, cum proportionem ad illam, quam sursum est Jerusalem, liberam Pauli matrem, ejusque similitudinem, intelligendam esse Chananæam matrem puellæ a dæmonio vexatæ, quæ matris ejusmodi anime symbolum est.*

tatur. De illis postea dicitur : *Circumdederunt me canes multi* (Ps. xxi, 17). Et : *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem* (Philipp. iii). Nos audivimus cum Syrophœnissa, et muliere quæ sanguine fluxerat : *Magna est fides tua, fiat tibi sicut vis*. Et : *Filia, fides tua te salvam fecit*.

(Vers. 29, 30.) *Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilææ : et ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos. Et projecerunt eos ad pedes ejus. In eo loco ubi Latinus interpres transtulit, debiles, in Græco scriptum est, πολλοίς, quod non generale debilitatis, sed unius infirmitatis est nomen : ut quomodo claudus dicitur, qui uno claudicat pede : sic πολλοίς appelletur qui unam manum debilem habet. Nos proprietatem hujus verbi non habemus. Unde et in consequentibus evangelista cæterorum debiliū exposuit sanitates, horum tacuit. Quid enim sequitur.*

(Vers. 31.) *Et curavit eos : ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes : et magnificabant Deum Israel. De πολλοίς tacuit, quia quid econtrario diceret, non habebat. Hoc de uno verbo. Intueamur autem quod sanata Chananææ filia revertatur ad Judæam, et ad mare Galilææ, et ascendat in montem : et quasi avis teneros fetus provocet ad volandum ; ibique sedeat, et turbæ concurrant ad eum, deducentes sive portantes secum variis oppressos infirmitatibus : quos postquam curavit, dedit eis cibos ; et hoc opere completo, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan. Et ascendens in montem, sedebat ibi : et accesserunt ad eum turbæ. Observa quod muti, claudi, et cæci ducuntur ad montem, ut ibi curentur a Domino.*

(Vers. 32.) *Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit : Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducent. Et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Vult pascere quos curavit, prius aufert debilitates, ut postea sanis offerat cibos. Convocat quoque discipulos suos, et quod facturus est, loquitur, ut vel magistris exemplum tribuat, cum minoribus atque discipulis communicanda esse consilia, vel ex confabulatione intelligant signi magnitudinem, respondentes se panes in eremo non habere. Misereor, inquit, turbæ, quia triduo jam perseverant mecum. Misereor turbæ, quia in trium dierum numero, Patri, Filio, Spirituique sancto credebant. Et non habent quod manducent. Turba semper esurit, et cibis indiget, nisi saturetur a Domino. Et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Esuriebant post magnas debilitates, et per patientiam futuros expectabant cibos.*

^a Hanc ipse per partes comparationem Adamantius instituit, ex quo bonam partem huc Hieronymus in sua transtulit.

^b Non tota hæc est quæ proponitur, quam docet Hieronymus in plerisque codicibus pericopen non haberi, sed secundus ac tertius dumtaxat versiculus a verbis, *Facto vespere, dicitis*, usque ad, *signa au-*

A Non vult eos Jesus dimittere jejunos, ne deficiant in via. Periclitatur ergo, qui sine cœlesti pane ad optatam mansionem pervenire festinat. Unde et angelus loquitur ad Eliam : *Surge, et manduca, quia grandem viam ambulaturus es* (III Reg. xix, 7).

(Vers. 33 seqq.) *Et dicunt ei discipuli : Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus : Quot habetis panes? At illi dixerunt : Septem, et paucos pisciculos, et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens fregit, et dedit discipulis suis : et discipuli dederunt populo. Et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superstit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan [Μαγδαλά]. De hoc signo jam supra diximus, et eadem repetere otiosi est : tantum in his quæ discrepant, immoremur. Supra ^a legimus : *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli, dicentes : Desertus est locus* (Supra, xiv, 15), et reliqua. Hic discipulis convocatis, ipse Dominus loquitur : *Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum. Illi quinque panes erant et duo pisces : hic septem panes et pauci pisciculi. Ibi super fenem discumbunt : hic super terram. Ibi qui comedunt quinque millia sunt, juxta panum numerum quos comedunt : hic quatuor millia. Ibi duodecim cophini replentur de reliquiis fragmentorum : hic septem sportæ. In superiori ergo signo, quia propinqui erant et vicini quinque sensuum, non ipse Dominus eorum recordatur, sed discipuli : et recordantur vespere vicina nocte, et inclinante**

B *119* jam sole. Hic autem ipse Dominus recordatur, et misereri se dicit, et causam miserationis exponit : *quia triduo jam perseverant mecum* [Al. cum eo, et secum], et dimittere eos jejunos non vult, ne deficiant in via. Isti qui de septem panibus, hoc est, in sacramento aluntur numero atque perfecto, non sunt quinque millia, sed quatuor millia : qui numerus semper in laude ponitur, et quadrangulus lapis non fluctuat, et non est instabilis ; et ob hanc causam etiam Evangelia in eo numero consecrata sunt.

(Cap. XVI. — Vers. 1 seqq.) *Et accesserunt ad eum Pharisei et Sadducei tentantes, et rogaverunt eum, ut signum de cælo ostenderet eis. At ille respondens, ait illis : Facto vespere, dicitis, serenum erit ; rubicundum est enim cælum : et mane, hodie tempestas ; rutilat enim triste cælum. Faciem ergo cæli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis scire. Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ.* ^b Hoc in plerisque codicibus non habetur : sensus-

tem temporum non potestis scire. Verius adeo tres Palatini mss. hic reticent primum versiculum, *Et accesserunt ad eum*, etc., et quartum, *Generatio mala et adultera*, etc., quos neutiquam Hieronymus comprehendit, quique omnino præcidendi ab hac serie sunt, ne falsus ipse videatur. Cæterum vetustior ex iisdem Palatinis codex non absolute, atque indefi-

que manifestus est, quod ex elementorum ordine A atque ^a constantia, possint et sereni, et pluvie dies prænosci. Scribæ autem et Pharisei, qui videbantur legis esse doctores, ex prophetarum vaticinio non potuerunt intelligere Salvatoris adventum.

(Vers. 5.) *Et relictis illis, abiit, et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis. Relictis Scribis et Phariseis, quibus dixerat: Generatio mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ, recte abiit trans fretum, et gentium seculus est populos. Quid autem sibi velit signum Jonæ, jam supra dictum est.*

(Vers. 6, 7.) *Intuemini, et cavete a fermento Phariseorum et Sadduceorum. At illi cogitabant inter se, dicentes: Quia panes non accepimus. Qui cavet a B*

fermento Phariseorum et Sadduceorum, Legis ac literæ præcepta non servat, traditiones **120** hominum negligit, ut faciat mandatum Dei.

(Vers. 8 seqq.) *Sciens autem Jesus, dixit eis: Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum, et quinque millium hominum, et quot cophinos sumpsistis? Neque septem panum, quatuor millium hominum, et quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cavete a fermento Phariseorum, et Sadduceorum. Tunc intellexerunt, quia non dixerit, cavendum a fermento panum, sed a doctrina Phariseorum et Sadduceorum. Per occasionem præcepti, quod Salvator jusserat, dicens: Ca-*

nite, sed, *apud Græcos*, addit hoc in plerisque codicibus desiderari. Estque fortasse facilius Græcos eja-modi codices, aut qui saltem magnam eorum versuum partem prætermittant, invenire, quam Latinos. Certe antiquissimus noster Veronensis, quem

vete a fermento Phariseorum et Sadduceorum, docet eos quid significant quinque panes, et septem: quinque millia hominum, et quatuor millia, quæ pasta sunt in eremo; quod licet signorum magnitudo perspicua sit, tamen et aliud in spirituali intelligentia demonstratur. Si enim fermentum Phariseorum et Sadduceorum non corporalem panem, sed traditiones perversas, et hæretica significat dogmata: quare et eibi, quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam integramque significant? Querat aliquis et dicat: Quomodo panes non habebant, qui statim impletis septem sportis, ascenderunt in naviculam, et venerunt in fines Magedan: ibique audiunt navigantes, quod cavere debeant a fermento Phariseorum et Sadduceorum? Sed Scriptura testatur quod obliti sint eos secum tollere. Hoc est fermentum, de quo et Apostolus loquitur: *Modicum fermentum totam massam corrumpit* (I Cor. v, 6). Istiusmodi fermentum, quod omni ratione vitandum est, habuit Marcion, et Valentinus, et omnes hæretici. Fermentum hanc vim habet, ut si farinae mixtum fuerit, quod parvum videbatur, crescat in majus, et ad saporem suum universam conspersionem [Al. conversionem] trahat: ita et doctrina hæretica, si vel modicam scintillam in tuum pectus jecerit, in brevi ingens flamma succrescit, et totam hominis possessionem ad se trahit. Denique sequitur: *Tunc intellexerunt, quia non dixisset cavendum a fermento panum, sed a doctrina Phariseorum et Sadduceorum.*

passim laudamus, eos habet, quamquam verbis aliquantisper a Vulgata abludat.

^a In uno alterove mss. *consonantia*: moxque elegantius, *pluvii dies*, pro *pluvie*. Sic apud Rhabbanum.

LIBER TERTIUS.

(Vers. 13.) **121** *Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi. Philippus iste est frater Herodis, de quo supra diximus, tetrarcha Iturææ et Trachonitidis ^a regionis, qui in honorem Tiberii Cæsaris Cæsaream, quæ nunc Paneas dicitur, construxit, et in honorem Cæsaris, pariterque sui nominis appellavit*

^a Vitiose in editis libris legitur in plurali, *Iturææ et Trachonitidis regionum*, cum omnes mss. codices nostri retineant singularem numerum, et *Trachonitidis regionis*. Deinde iidem editi et nonnulli manuscripti codices consequenter adjungunt; *qui in honorem Tiberii Cæsaris, Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas dicitur appellavit; et est, etc.* Lectio Codicum mss. monasterii S. Andreæ secus Avenionem magis placuit, quia manifestior nobis visa est. MART. — Contra quam in suis mss. Martianæus reperit, nostri omnes habent cum pridem vulgatis plurium numero, *regionum*: moxque tres Palatini cum Cisterciensi, *Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas dicitur, appellavit, et est in provincia Phœnicis, etc.* Ac nescio an germana magis hæc lectio sit, quæ et brevior. Cum Palatinis et Cisterciensi mss. verba illa

eam Cæsaream Philippi, et est in provincia Phœnicis: imitatus Herodem patrem, qui in honorem Augusti Cæsaris appellavit Cæsaream, quæ prius turris Stratonis vocabatur: et ex nomine filie ejus ^b Juliadem trans Jordanem extruxit. Iste [Al. ille] locus est Cæsareæ Philippi, ubi Jordanis **122** ori-

et Rhabbanus quoque prætermittit. Mox *Libiadem*, pro *Juliadem* legit.

^b Pro *Juliade*, exemplaria quædam manuscripta retinent *Libiadem*. Filia vero Augusti Cæsaris non vocabatur *Livia* sive *Libia*, sed *Julia*. Unde conjicio errore exscriptorum positum fuisse nomen *Libiadis*: nisi forte error sit in voce *filie*, pro qua nomen uxoris *Liviæ* ponendum esset: nam uxor Augusti, mater Tiberii Cæsaris, dicebatur *Livia* sen *Libia*. MART. — Credere malim ab antiquis amanuensibus substitutum hic *filie*, pro uxoris, quod eam civitatem non aliunde appellari potuisse *Juliadem*, quam a Julia Augusti filia fuerint arbitrati. Neque enim potuit ignorare Hieronymus, nomini uxoris, non filie Augusti dedicatam urbem, cum et Josephus de Bello lib. ii, cap. 13, auctor sit, ædificatam sub Tiberii

tur ad radices Libani, et habet duos fontes, unum ^a nomine *Jor*, et alterum *Dan*, qui simul mixti, Jordanis nomen efficiunt.

Et interrogabat discipulos suos, dicens: Quem ^b dicunt homines esse Filium hominis? Non dixit, quem me dicunt esse homines, sed *Filium hominis*: ne jactanter de se querere videretur. Et nota, quod ubicumque scriptum est in veteri Testamento, *filius hominis*, in Hebræo positum sit, *filius Adam*. Ut est illud [Al. illud quoque], quod in psalmo legimus: *Filii hominum usquequo gravi corde* (Psal. iv, 5), quod in Hebræo dicitur, ^c *filii Adam*. Pulchre autem interrogat: *Quem dicunt 123 homines esse Filium hominis?* quia qui de Filio hominis loquuntur, homines sunt: qui vero divinitatem ejus intelligunt, non homines, sed dii appellantur.

(Vers. 14.) At illi dixerunt: Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum

ex prophetis. Dicit illis Jesus. Miror quosdam interpretes causas errorum inquirere singulorum, et disputationem longissimam texere, quare Dominum nostrum Jesum Christum alii Joannem putaverint, alii Eliam, alii Jeremiam, aut unum ex prophetis: cum sic potuerint errare in Elia et Jeremia, quomodo Herodes erravit in Joanne, dicens: *Quem ego decollavi Joannem, ipse surrexit a mortuis, et virtutes operantur in eo* (Marc. vi, 16).

(Vers. 15, 16.) Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus, dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Prudens lector, attendo, quod ex consequentibus textuque sermonis, apostoli nequaquam homines, sed dii appellantur. Cuius enim dixisset: *Quem dicunt homines esse Filium hominis*, subjecit: Vos autem quem me esse dicitis? Illis quia homines sunt, humana opinantibus; vos qui estis dii, quem me esse existimatis? Petrus ex persona om-

imperio, longè post relegatam Juliam Augusti filiam intervallo. Quod autem promiscue *Libias* diceretur et *Julias*, et Josephus *Ἰουλιὰς* continuo appelleret, qui et *Livia* nomen in *Juliam* mutat: factum ex eo putant, quod *Livia* in *Julianam* familiam adoptata, *Julia* priter appellaretur. Nostri tamen miss. alique penes Martianeum, *Libiadem* hic legunt, quemadmodum et Eusebius, qui *Botharam* postea *Liviada* tradit ab Herode nuncupatam. Videndus Philo *περὶ Ἰεροσολίας* pag. 729. Vetus Inscriptio, insignisque nummus Augusti, quos Patius exhibet ad Suetonii in Augusto cap. 63. In Chron. c. ad annum Christi 27: *Philippus tetrarcha Pansadem, in qua plurimas aedes construxerat, Cæsaream Philippi vocavit, et Juliadem aliam civitatem*. Et paulo post ann. 29: *Herodes Tiberiadem condidit et Libiadem*. Vide Postapi notas p. 548.

^a Vide nos ad epist. 78, ad Fabiol., Mansion. 41, pag. 491, not. ^a.

^b Veronensis Evangelior. codex inserit, *me*, sic, *Quem dicunt me homines esse*, etc., quam ex parte lectionem videtur Hieron. repudiare.

^c Insignis locus ad probandam fontis Hebræi depravationem, si crederemus Mariano, qui putavit ex hoc Hieronymi loco posse comprobari, olim in Hebræo lectionem hanc existisse, *בְּנֵי אָדָם* *bene Adam*; et non *בְּנֵי יִשָׁח* *bene isch*. Illum enim, inquit, quarti psalmi locum Judæos corrupisse, apparet etiam ex eo, quod pro *graves*, fecerint *gloria mea*, etc. Sed hanc opinionem penitus abjecisset editor Hieronymi, si ejusdem sancti Doctoris Psalterium Hebræicum contulisset cum hocce Commentariorum loco; nam ex Hebræo ita vertit Hieronymus: *Filii viri usquequo inctyti mei, ignominiose diligitis vanitatem*, etc. Quod his verbis nunquam vertisset, nisi ipse legisset in Hebræo *בְּנֵי יִשָׁח*, *bene isch*, et *כְּבוֹדִי*, *ke-rodî*, sive *chëbodai* more suo, id est, *inctyti mei*. Facto igitur hic memoria lapsus S. Hieronymus, neque Hebræicum Psalterium habuisse ob oculos, cum hæc Matthæi verba suis Commentariis illustraret. Deinde Scholiastes Græcus docet nos, omnes interpretes edidisse *ἐνδοξοί μου*, id est, *inctyti mei*, secundum Hieronymi Versionem ex Hebræo. Itaque in fonte Hebræo scriptum semper fuit *כְּבוֹדִי* *kevodî*, sive *chëbodai*, ut antiquiores legerunt: non *כְּבוֹרֵי* *chëbore* cum *Resch* in fine, ut Marianus putavit, quia istam difficultatem minime voluit expendere. MART.—Quæ autem superant Hebræica exemplaria legunt, *filii Isch*, sive *בְּנֵי יִשָׁח*, *bene isch*; non *filii Adam*, *בְּנֵי אָדָם*, *bene adam*. Ut vero de hac primum difficultate paucis loquamur, Martianeus proficitur, hic memoria lapsus S. Hieronymus, neque Hebræicum Psalte-

rium habuisse ob oculos, cum hæc Matthæi verba suis Commentariis illustraret, quippe qui scripserit positum in Hebræo *filii Adam*, pro *filii Isch*. Victorius econtrario contendit, *Adam* fuisse olim in Hebræo codice, idque non solum ex hoc Hieronymi testimonio, sed etiam ex ipsis constare Septuaginta, qui transtulerunt *ἄνθρωπος*. Quippe cum vocem Hebræicam *אָדָם*, *āḥrōpōs* semper interpretentur: *אִישׁ* autem, *āḥīp* reddant. Psalmo primo, *אִישׁ יִשְׂרָאֵל*, *parāpōs āḥīp*; Psalm. 5, *אִישׁ יִשְׂרָאֵל*, *parāpōs āḥīp*; 1 Reg. xxvi, *אִישׁ אֶלֶּל אִישׁ אֶלֶּל*, *ōn āḥīp sōu*; et ita alibi semper. Sicut enim *אָדָם*, Græce *āḥrōpōs*, et Latine *hominem*: ita *אִישׁ* Græce *āḥīp*, et Latine *virum* vocari. Ego neque cum Benedictino editore, falli temere memorie confisum Hieronymum, neque cum Beatio episcopo, mutatum ab antiqua lectione malo Judæorum dolo Hebræicum exemplar opinor: sicque autumno lectum promiscue olim *אָדָם* et *אִישׁ* *adam* et *isch*: ut se me bene quedam exemplaria *בְּנֵי יִשָׁח*, *bene isch*, alia *בְּנֵי אָדָם*, *bene adam*, præferrent. Cum adeo S. Pater hic scripsit *Adam* in Hebræo positum, hujusmodi usus est libro, et fortasse alio (tametsi id arbitrari minime necesse sit) cum Psalterium interpretans, verit *filii viri*, non *hominis*. Id cum primis persuadet Massorethica nota, sive circellum, quod hodiernæ lectioni *אִישׁ* in accuratis editionibus supra pingitur, significatque fuisse jam tum rationem scriptionis variam. Comprobant vero et veterum interpretum, Symmachi et Theodotionis versiones, *ἄνθρωπος*. Cum enim (ut Victorius colligit, sicque re ipsa passim apud omnes habet) quod Hebræice est *אָדָם*, Græce *āḥrōpōs* dicatur, et vicissim *āḥīp*, quod est in Hebræo *אִישׁ*, laudati interpretes, qui hoc altero usi vocabulo sunt, se indicant in eo, quod præ manibus habebant, exemplari invenisse *בְּנֵי יִשָׁח*; cum econtrario Septuaginta *בְּנֵי אָדָם*, quod *ἄνθρωπος* interpretentur. Alteram, quam hoc ipso ex versiculo movet Victorius difficultatem, paucioribus attingam, quod proprie ad Hieronymum non spectet. At ille, ex eo etiam corruptum apparere a Judæis hunc locum, quod pro *לְבַיִת־יְהוָה*, substituerint *לְכֹלֵה*, et pro *כְּבוֹרֵי*, *graves*, fecerint *כְּבוֹדִי*, *gloria mea*. Vultque hanc unam veram esse lectionem, quæ et vetustissima est, *Filii hominum usquequo gravi corde*: non, *Filii viri usquequo gloria mea*. Verum nulli non liquet, hæc omnium fuisse veterum interpretum versionem qui adeo legerint *כְּבוֹדִי*, *chëvodî*, *gloria mea*; non *כְּבוֹרֵי*, *chëbore*, *graves*, exceptis quos tantum laudat Victorius, Septuaginta, Vulgatoque interprete, qui ex iisdem *κατὰ πόδα* versionem suam derivavit.

nium apostolorum proficitur : *Tu es Christus Filius Dei viri*. Deum vivum appellat, ad distinctionem eorum deorum, qui putantur dñi, sed mortui sunt : Saturnum, Jovem, Venerem, Minervam [Al. Cere-rem], Liberum, Herculem, et cætera idolorum portenta significans.

(Vers. 17.) *Respondens autem Jesus, dixit ei : Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est.* Testimonio de se Apostoli reddit vicem. Petrus dixerat : *Tu es Christus Filius Dei viri*; mercedem recepit vera confessio : *Beatus es, Simon Barjona*. Quare? quia non revelavit tibi caro et sanguis, sed revelavit Pater. Quod caro et sanguis revelare non potuit, Spiritus sancti gratia revelatum est. Ergo ex confessione sortitur vocabulum, quod revelationem ex Spiritu sancto habeat, ejus et filius appellandus sit. Siquidem *Barjona* in nostra lingua sonat, **124** *filius columbæ*. Alii simpliciter accipiunt, quod *Simon*, id est, *Petrus*, sit filius Joannis, juxta alterius loci interrogationem : *Simon Joannis, diligis me (Joan. xxi, 15)?* Qui respondit : *Domine, tu scis*. Et voluit Scriptorum vitio depravatum, ut pro *Bar Joanna*, hoc est, *filius Joannis, Barjona* scriptum sit, una detracta syllaba. *Joanna* autem interpretatur, *Domini gratia*. Utramque autem nomen mystice intelligi potest, quod et columba, Spiritum sanctum; et gratia Dei, donum significet spirituale. Illud quoque quod ait : *Quia caro et sanguis non revelavit tibi*, Apostolicæ narrationi comparatur, in qua ait : *Continuo non acquievi carni et sanguini (Galat. 1, 16)*, **C** carnem ibi et sanguinem, Judæos significans, ut hic quoque sub alio sensu demonstratur, quod ei non per doctrinam Phariseorum, sed per Dei gratiam Christus Dei Filius revelatus sit.

(Vers. 18.) *Et ego dico tibi*. Quid est quod ait : *Et ego dico tibi?* Quia tu mihi dixisti : *Tu es Christus Filius Dei viri* : et ego dico tibi, non sermone casso, et nullam habente opus, sed dico tibi : quia meum dixisse, fecisse est.

Quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Sicut ipse lumen apostolis donavit, ut lumen mundi appellarentur, cæteraque ex Domino sortiti sunt vocabula : ita et Simoni, qui credebatur in petram Christum, Petri largitus est nomen. At secundum metaphoram petræ, recte dicitur ei : **D** *Ædificabo Ecclesiam meam super te*.

* Hanc ex Origene allegoriam mutuatus est, quam et in Isaie Commentariis lib. viii repetit S. Pater : *Et quomodo portas martis reor esse peccata, de quibus ad Petram dicitur : Portas inferi non prævalent adversam te : sic portas justitiæ omnia opera virtutum, etc.*

† Origenes, ex Latina Huetii interpretatione, *Quoniam autem, qui episcopatus locum vindicant, dictum hoc usurpant, sicut Petrus, et acceptis a Salvatore clamibus regni cælorum, docent ea, quæ a se ligata sunt, hoc est, condemnata, ligata esse et in cælis : pronuntiandum est, recte illos dicere, si factum etiam habuerint, propter quod Petro huic dictum est : Tu es Petrus; ac si tales sunt, ut super illos ædificetur Ec-*

Et portas inferi non prævalent adversam eam. Ego portas inferi reor vitia atque peccata : vel certe hæreticorum doctrinas, per quas illecti homines ducuntur ad tartarum. Nemo itaque putet de morte dñi, quod apostoli conditioni mortis subjecti non fuerint, quorum martyria vkleat coruscare.

(Vers. 19.) *Et dabo tibi claves regni cælorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum in cælis : et quodcumque solveris super terram, erit solutum in cælis*. Istum locum episcopi et presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de Phariseorum assument supercilio, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur; cum apud Deum **125** non b sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur. Legimus in Levitico (Cap. xiv) de leprosis, ubi jubentur, ut ostendant se sacerdotibus, et si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant : non quo sacerdotes leprosos faciant et immundos; sed quo habeant notitiam leprosi, et non leprosi, et possint discernere qui mundus, quive immundus sit. Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos mundum vel immundum facit : sic et hic alligat, vel solvit episcopus et presbyter, non eos qui insontes sunt, vel noxii; sed pro offitio suo, cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, quive solvendus.

(Vers. 20.) *Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent, quia ipse esset Jesus Christus*. Supra mittens discipulos ad prædicandum, jusserat eis ut annuntiarent adventum suum : hic præcepit, ne se dicant esse Jesum Christum. Mihi videtur aliud esse Christum prædicare, aliud Jesum Christum. Christus commune dignitatis est nomen : Jesus proprium vocabulum Salvatoris. Potest autem fieri, ut idcirco ante passionem et resurrectionem se noluerit prædicari; ut completo postea sanguinis sacramento, opportunius apostolis diceret : *Euntes docete omnes gentes (Matth. ult. 19)*, etc. Quod ne quis putet nostræ tantum esse intelligentiæ, et non sensus Evangelici, quæ sequuntur, causas prohibiti tunc prædicationis exponunt.

(Vers. 21.) *Exinde coepit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati a senioribus et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere*. Et est sensus : Tunc me prædicate, cum ista passus fuero, quia non prodest Christum publice prædicare, et ejus vulgare in

clesia a Christo, et ad illos jure id referri possit. Portas autem inferi prævalere non debent adversam eum qui ligare vult et solvere. Quod si funibus peccatorum suorum constringitur, frustra et ligat et solvit. Quam sane periculosam falsamque sententiam Hieronymus in commodum sensum traxit, mutavitque eruditissime in veram. Ille ministrorum Ecclesiæ potestatem ex eorum pendero volebat integritate : qua de re merito a doctis viris reprehenditur : hic, no sacerdotes sibi nimium de auctoritate oblandantur, eaque abutantur temere, magis ait, apud Deum quaeri reorum vitam, quam sacerdotum sententiam.

populis majestatem, quem post paululum flagellatum visuri sint et crucifixum, **126** et multa pati a senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum. Et nunc Jesus multa patitur ab his, qui rursus sibi crucifigunt Filium Dei (*Hebr. vi*): et cum seniores putentur in Ecclesia, et principes sacerdotum, simplicem sequentes litteram, occidunt Filium Dei, qui totus sentitur in spiritu.

(Vers. 22, 23.) *Et assumens eum Petrus, cepit increpare illum, dicens: Absit a te, Domine, non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro: Vade post me, Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.* Sæpe diximus nimii ardoris amorisque quam maximi fuisse Petrum in Dominum Salvatorem. Quia ergo post confessionem suam, qua dixerat: *Tu es Christus Filius Dei vivi*; et præmium Salvatoris, quod audierat: *Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi; sed Pater meus qui in cælis est, repente audit a Domino, oportere se ire Jerosolymam, ibique multa pati a senioribus et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere, non [Vict. tacet non] vult destrui confessionem suam; nec putat fieri posse ut Filius Dei occidatur: assumitque eum in affectum suum, vel separatim ducit, ne præsentibus cæteris condiscipulis magistrum videatur arguere, et cepit increpare illum amantis affectu, et optantis dicere: *Absit a te, Domine: vel ut melius habetur in Græco, Δαὸς σοι. Κύριε, οὐ μὴ ἴσται σοι τούτο, hoc est, ^a propitius sis tibi, Domine, non erit tibi hoc: non potest fieri, nec recipiunt aures meæ, ut Dei Filius occidendus sit. Ad quem Dominus conversus, ait: *Vade retro [Vict. addit me], Satana, scandalum mihi es.* Satanas interpretatur, adversarius, sive contrarius. Quia contraria, inquit, loqueris voluntati meæ, debes adversarius appellari. ^b Multi putant quod non Petrus correptus sit, **127** sed adversarius spiritus, qui hæc dicere Apostolo [*Al. Apostolum*] suggererat. Sed mihi hic error Apostolicus, et de pietatis affectu veniens, numquam incentivum diaboli videbitur: *Vade retro me, Satana.* Diabolo dicitur: *Vade retro.* Petrus audit: *Vade retro me, hoc est, ^c sequere sententiam meam:***

^a Iterum placet, ut Veronensis Evangeliorum codicis lectionem hic expendas: *Absit a te, propitius esto, Domine; non erit istud.*

^b Unus pro cunctis S. Hilarius in hunc locum: *In eum vero (diabolum) per quem opinio hæc suggeratur, conversus adjecit, Satana, scandalum mihi es. Non enim convenit existimare, Petro Satanæ nomen et offensionem scandali deputari post illa indultæ et beatitudinis et potestatis tantæ præconia. Sed quia infidelitas omnis diaboli opus est, Petri responsione Dominus offensus cum opprobrio nominis infidelitatis istius est detestatus auctorem. Cæterum hæc ipsa de causa Marcellum repreliendit Eusebius lib. 1 contra eundem cap. 2 quod minime intelligens quomodo hæc (Satana scandalum mihi es) dicuntur ad apostolum, et quorsum, affirmat ad diabolum esse dicta.*

^c Mavult noster in Origenis sententiam concedere, sic enim ipse interpretatur, ut Petro dixerit Jesus: *Vade post me, quasi qui ire post illum, eumque sequi cessasset.* Et paulo post; *Simul autem con-*

feres quod Petro dixit: Vade post me, Satana; et diabolo ei dicenti: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me: Vade, Satana, absque additamento, post me. Post Jesum quippe esse, bonum est, etc. Consentiant porro et modo laudatus Eusebius contra Marcellum, et Ambrosius, lib. 1 de Abrahamum. 55.

^d Fortasse rectius nostri mss. hic, si, voculam, et in fine periodi verbum, *intelliget*, nesciunt.

^e Tres Palatini codd. *confessionis*, pro *opinionis*.

^f Quæ hinc subsequitur, pericopen recitat ipse, edisseritque Hieronymus] *epist. 121 ad Algasiam quæst. 3 initio. Ipsam vero cum hujus, tam subsequentis versiculi expositionem ex Adamantio fere descripsit.*

^g Mss. plerique omnes, *Soene, aut Soeone.* Hebraice est, *Chus et Suba.* Hieronymus in eum Isaie locum, *Pro Saba, inquit, reliqui interpretes potuerunt SABA, unde fuit Regina Austri, quæ venit sapientiam audire Salomonis.*

quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed quæ hominum. Meæ voluntatis est, et Patris (cujus veni facere voluntatem (*Joan. vi*) ut pro hominum salute moriar, tu tuam tantum considerans voluntatem, non vis granum tritici in terram cadere, ut multos fructus afferat (*Joan. xii*). Prudens lector inquiret quomodo post tantam beatitudinem: *Beatus es, Simon Barjona; et: Tu es Petrus; et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalent adversus eam; et: Tibi dabo claves regni cælorum; et: Quod ligaveris vel solveris super terram, erit ligatum vel solutum in cælo; nunc audiat: Vade retro me, Satana, scandalum mihi es?* Aut quæ sit tam repentina conversio, ut post tanta præmia, Satanas appelletur? Sed ^d si consideret qui hoc quærit, Petro illam benedictionem et beatitudinem, ac potestatem, et ædificationem super eum Ecclesiæ, in futuro promissam, non in præsentem datam intelliget. *Ædificabo, inquit, super te Ecclesiam meam et portæ inferi non prævalent adversus eam.* Et: *Dabo tibi claves regni cælorum.* Omnia de futuro, quæ si statim dedisset ei, numquam in eo prævæ ^e opinionis error invenisset locum.

(Vers. 24 seqq.) *Tunc Jesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum; et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam. Qui autem perdidit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? ^f Qui deponit veterem hominem cum operibus suis (*Coloss. iii*), denegat semetipsum dicens: Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus (*Galat. ii, 20*): **128** tollitque crucem suam, et mundo crucifigatur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum.*

*Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Pro Israel datur commutatio Ægyptus et Æthiopia, et ^g Syene (*Isai. xliii, 3, 4*): pro anima humana illa sola est retributio, quam Psalmista canit: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo (*Ps. cxv, 5*).**

^d Fortasse rectius nostri mss. hic, si, voculam, et in fine periodi verbum, *intelliget*, nesciunt.

^e Tres Palatini codd. *confessionis*, pro *opinionis*.

^f Quæ hinc subsequitur, pericopen recitat ipse, edisseritque Hieronymus] *epist. 121 ad Algasiam quæst. 3 initio. Ipsam vero cum hujus, tam subsequentis versiculi expositionem ex Adamantio fere descripsit.*

^g Mss. plerique omnes, *Soene, aut Soeone.* Hebraice est, *Chus et Suba.* Hieronymus in eum Isaie locum, *Pro Saba, inquit, reliqui interpretes potuerunt SABA, unde fuit Regina Austri, quæ venit sapientiam audire Salomonis.*

(Vers. 27.) *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis : et tunc reddet unicuique secundum opus ejus.* Petrus ad prædicationem Dominicæ mortis scandalizatus, sententia Domini fuerat increpatus : provocati discipuli, ut abnegarent se, et tollerent crucem suam, et morientium animo sequerentur magistrum. Grandis terror audientium, et qui possit, principe apostolorum perterritus, etiam aliis metum injicere : idcirco tristibus læta succedunt, et dicit : *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis.* Times mortem, audi gloriam triumphantis. Vereris crucem, ausculta angelorum ministeria. *Et tunc, inquit, reddet unicuique secundum opera ejus* (Rom. x, 12). Non est distinctio Judæi et ethnici, viri et mulieris, pauperum et divitum, ubi non personæ, sed opera considerantur.

(Vers. 28.) *Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.* Terrorem apostolorum spe medicari voluerat promissorum, dicens : *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis.* Insuper auctoritate judicis addita : *et reddet unicuique secundum opera sua.* Poterat apostolorum tacita cogitatio, istiusmodi scandalum sustinere : occisionem et mortem nunc dicit esse venturam : quod autem promittis te affuturum in gloria Patris cum angelorum ministeriis, et judicis potestate, hoc in dies erit, et in tempora longa **129** differetur [Al. differtur]. Prævidens ergo occulorum cognitor quid possent objicere, præsentem timorem præsentis compensat præmio. Quid enim dicit : *Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo ;* ut qualis est postea venturus, ob incredulitatem vestram præsentis tempore demonstratur.

(Cap. XVII.—Vers. 1.) *Et post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus.* Quare Petrus, et Jacobus, et Joannes in quibusdam Evangeliorum locis separentur a cæteris : aut quid privilegii habeant extra alios apostolos, crebro diximus. Nunc quæritur quomodo post dies sex assumpserit eos, et duxerit in montem excelsum seorsum : cum Lucas evangelista octonarium numerum ponat (Luc. ix). Sed facilis responsio est, quia hic medii ponuntur dies, ibi primus additur et extremus. Non enim dicitur : *Post dies octo assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem ;* sed die octavo.

Ducit illos in montem excelsum seorsum. Ducere ad montana discipulos, pars regni est. Ducuntur seorsum, quia multi vocati, pauci vero electi (Matth. xv, 16, et xxii, 14).

(Vers. 2.) *Et transfiguratus est ante eos.* Qualis futurus est tempore judicandi, talis apparuit apostolis. Quod autem dicit : *Transfiguratus est ante eos,* nemo

* Codices Palatini, *Et factum est post sex dies, etc.*

† Hic atque infra, ubi locus iste recurrit, miss. nostri præferant minori numero, *apparuit.* Legem

putet pristinam eum formam et faciem perdidisse, vel amisisse corporis veritatem, et assumpsisse corpus vel spirituale, vel aereum ; sed quomodo transformatus sit, evangelista demonstrat, dicens.

Et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Ubi splendor faciei ostenditur, et candor describitur vestium, non substantia tollitur, sed gloria commutatur. *Resplenduit facies ejus sicut sol.* Certe transformatus est Dominus in eam gloriam, qua venturus est postea in regno suo. Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit. Esto corpus spirituale fuerit, num et vestimenta mutata sunt, quæ intantum fuere candida, ut alius evangelista dixerit : *Qualia fullo super terram non potest facere* (Marc. ix, 2). Quod autem fullo super terram potest facere, corporale est, **130** et tactui subjacet, et non spirituale et aereum, quod illudat oculis, et tantum in phantasmate conspiciatur.

(Vers. 3.) *Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias, cum eo loquentes.* Scribis et Pharisæis tentantibus se, et de celo signa poscentibus, dare noluit, sed pravam postulationem confutavit responsione prudenti. Illic vero, ut apostolorum augeat fidem, dat signum de celo, Elia inde descendente quo conscenderat ; et Moyse ab inferis resurgente : quod et Achaz per Isaiam præcipitur, ut petat sibi signum de excelsis, aut de inferno (Isai. vii, et IV Reg. 11). Nam quod dictum est : *Apparuerunt illis Moyses et Elias, cum eo loquentes ;* et in alio refertur Evangelio, nuntiasse ei quæ Jerosolymis passurus esset (Luc. ix) : Lex ostenditur et prophetæ, qui et passionem Domini, et resurrectionem crebris vocibus nuntiarunt.

(Vers. 4.) *Respondens autem Petrus, dixit ad Jesum : Domine, bonum est nos hic esse.* Qui ad montana conscenderat, non vult ad terrena descendere ; sed semper in sublimibus perseverare.

Si vis, faciamus hic tria tabernacula : Tibi unum, Moyse unum, et Eliæ unum. Erras, Pater, sicut et alius evangelista testatur. Nescis quid dicas (Luc. ix). Noli tria tabernacula quærere, cum unum sit tabernaculum Evangelii, in quo Lex et Prophetæ recapitulanda sunt. Si autem quæris tria tabernacula, nequaquam servos cum Domino conferas, sed fac tria tabernacula : immo unum Patri, et Filio, et Spiritui sancto ; ut quorum est una divinitas, unum sit et in pectore tuo tabernaculum.

(Vers. 5.) *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui : ipsum audite.* Quia imprudenter interrogaverat, propterea responsionem Domini non meretur, sed Pater respondet pro Filio, ut verbum Domini completeretur : *Ego testimonium non dico pro me, sed Pater qui nemit, ipse pro me dicit testimonium* (Joan. v, 37, et viii, 18). Nubes autem videtur lucida, et obumbrat

et Prophetas per Moysen et Eliam significari, quæ obvia interpretatio est, S. Pater ex Origene accepit.

eos : ut qui carnale e frondibus, aut tentorii quæ-
rebant tabernaculum, nubis lucidæ operirentur um-
braculo. **131** Vox quoque de caelo Patris loquentis
auditor, quæ et testimonium perhibeat Filio; et Pe-
trum [Al. Petri], errore sublato, doceat veritatem :
immo per Petrum cæteros apostolos. *Hic est, ait, Fi-
lius meus dilectus* : huic stgendum est tabernaculum,
huic obtemperandum. Hic est filius, illi servi sunt :
Moyses et Elias debent et ipsi vobiscum in penetra-
libus cordis sui Domino tabernaculum præparare.

(Vers. 6.) *Et audientes discipuli, ceciderunt in fa-
ciem suam, et timuerunt valde.* Triplicem ob causam
pavore terrentur, vel quia se errasse cognoverant,
vel quia nubes lucida operuerat eos, aut quia Dei
Patris vocem loquentis audierant : ^a quia humana
fragilitas conspectum majoris gloriæ ferre non susti-
net, ac toto animo et corpore contremiscens, ad ter-
ram cadit. Quanto quis ampliora quæsierit, tanto
magis ad inferiora collabitur, si ignoraverit men-
suram suam.

(Vers. 7.) *Et accessit Jesus, et tetigit eos.* Quia illi
jacebant, et surgere non poterant, ipse clementer
accedit, et tangit eos, ut tactu timorem fuget, et de-
bilitata membra solidentur.

Dixitque eis : Surgite, et nolite timere. Quos manu
sanaverat, sanat imperio. *Nolite timere.* Primum ti-
mor expellitur, ut postea doctrina tribuatur.

(Vers. 8.) *Levantes autem oculos suos, neminem
viderunt, nisi solum Jesum.* Rationabiliter postquam
surrexerant, non viderunt nisi solum Jesum : ne si
Moyses et Elias perseverassent cum Domino, Patris
vox videretur incerta, cui potissimum daret testimo-
nium. Vident ergo Jesum stantem, ablata nube, et
Moysen et Eliam evanuisse : quia postquam Legis
et Prophetarum umbra discesserit, quæ velamento
suo apostolos texerat, ^b utrumque lumen in Evan-
gelio reperitur.

(Vers. 9.) *Et descendentibus illis de monte præce-
pit 132 Jesus, dicens : Nemini dixeritis visionem,
donec Filius hominis a mortuis resurgat.* Futuri re-
gni præmeditatio, et gloria triumphantis demonstrata
fuerat in monte. Non ergo vult hoc in populos præ-
dicari, ne et incredibile esset pro rei magnitudine,

^a Nostri mss. tacent causalem, quia.

^b Nullo sensu legebatur antea, utrum lumen. Re-
ctius in aliquot mss. legitur, verum : in plerisque
autem utrumque : quæ et nobis reposita lectio est ;
quamquam malum, unum restitui absque additamen-
to, lumen, quam vocem et plerique mss. ignorant.
Esset vero tum Hieronymi sensui conformior lectio,
cum Origenianæ interpretationi, quæ habet : *Moses,
qui Lex est, et Elias, hoc est, Prophetæ, ex utroque
facti sunt ac Jesus, id est, Evangelium ; nec ut prius
tres erant, ita permanserunt ; sed tres UNUM facti sunt.*

^c Ratio hæc pridem Origenis fuit : *Nam, inquit,
qui audirissent, ac præsertim turbæ, tum maxime fris-
sent offensæ, cum eum cruci affixum vidissent, quem
tali affectum gloriæ accepissent. At persequi annotando
studiose singula, quæ ab illo scriptore noster ex-
pressit, nimis longum est.*

^d Origenes, *Discipuli recordati sunt eorum, quæ de*

et post tantam gloriam apud rudes animos sequens
^e crux scandalum faceret.

(Vers. 10.) *Et interrogaverunt eum discipuli, di-
centes : Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam oporteat
primum venire ? Nisi causas noverimus, quare inter-
rogaverint discipuli super Eliæ nomine, stulta vide-
tur, et extraordinaria eorum interrogatio. Quid enim
pertinet ad ea, quæ supra scripta sunt, de Eliæ ad-
vento quærere ? Traditio ^d Phariseorum est, juxta
Malachiam prophetam (qui est novissimus in duo-
decim) quod Elias veniat ante adventum Salvatoris,
et reducat cor patrum ad filios, et filiorum ad pa-
tres, et restituat omnia in antiquum statum (*Malach.
iv*). Æstimant ergo discipuli transformationem glo-
riæ hanc esse, quam in monte videant, et dicunt :
B Si jam venisti in gloria, quomodo præcursor tuus
non apparet, maxime quia Eliam viderant recessisse.
Quando autem adjiciunt : *Scribæ dicunt quod Eliam
oporteat primum venire* : Primum dicendo, ostendunt
quod nisi Elias venerit, non sit secundum Scripturas
Salvatoris adventus.*

(Vers. 11, 12.) *At ille respondens, ait illis : Elias
quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem
vobis, quia Elias jam venit.* Ipse qui venturus est in
secundo Salvatoris adventu, juxta corporis Adem,
nunc per Joannem venit in virtute et spiritu ^e.

*Et non cognoverunt eum ; sed fecerunt in eo quæcum-
que voluerunt* : Hoc est, spreverunt, et decollaverunt
eum.

(Vers. 13.) *Sic et Filius hominis passurus est ab eis.*
C *Tunc intellexerunt discipuli, quia de Joanne Baptista
dixisset eis.* Quæritur autem cum Herodes et Herodias
Joannem **133** interfecerint, quomodo ipsi Jesum
quoque crucifixisse dicantur : cum legamus eum a
Scribis et Phariseis interfectum ? Et breviter respon-
dendum, quod et in Joannis necesse ^f Phariseorum fa-
ctio consenserit, et in occisione Domini Herodes
junxerit voluntatem suam : qui illum atque de-
spectum remisit ad Pilatum, ut crucifigerent
eum.

(Vers. 14, 15.) *Domine, miserere filio meo, quia
lunaticus est, et male patitur : nam somno cadit in*

D *Eliæ traduntur a Scribis, ante Christi videlicet adven-
tum, Eliam venientem præparaturum huic illorum ani-
mas, qui eum suscepturi sunt. At visus ille, qui in monte
contigit, quo apparuit Elias, minime his consentire
videbatur, quæ dicta sunt ; quandoquidem non ante,
sed post Jesum hic Elias advenisse visus est. Idcirco
mentitos Scribas existimantes, hæc aiunt, etc. Con-
fer et in laudatum Malachiæ locum Hieronymi Com-
mentarios.*

^e Addunt Palatini mss., *Eliæ* : sicque textum con-
tinuant, sed non cognoverunt, etc.

^f Hoc ipsum propositæ questionis respondet Ori-
genes. *Quod causam et ipsi (Scribæ et Pharisei) præ-
buerunt his, quæ adversus eum (Joannem) perpetrare
ausus est Herodes. Et statim : Quod autem sequitur
hic expressum verbis. Sic et Filius hominis passurus
est ab eis, ad Scribas referri potest, si ad Scribas
quoque referatur id quod præcedit, etc.*

ignem, et crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum. Quam ob causam dæmon observans lunæ cursum, corripiat homines, et per creaturas infamare studeat Creatorem, supra diximus. Mihi autem ^a videtur juxta tropologiam lunaticus esse, qui per horarum momenta mutatur ad vitia, nec persistit in cæpto, sed crescit atque decrescit: et nunc in ignem fertur, quo adulterantium corda succensa sunt (*Osee vii*): nunc in aquas, quæ non valent extinguere charitatem. Quod autem dicit: *Obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum*, latenter accusat apostolos, cum impossibilitas curandi, interdum non ad imbecillitatem curantium, sed ad eorum qui curandi sunt fidem referatur, dicente Domino. *Fiat tibi secundum fidem tuam* (*Matth. v. 34, et x. 52*).

(Vers. 16.) *Respondens autem Jesus, ait: O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos? afferte huc illum ad me.* Non quod tædio superatus sit, et mansuetus ac mitis, qui non aperuit sicut agnus coram tondente os suum (*Isai. LIII*), ^b nec in verba furoris eruperit; sed quod in similitudinem medici, si segrotum videat contra sua præcepta se gerere, dicat: Usquequo accedam ad domum tuam, quousque artis **134** perdam industriam, nunc aliud jubente, et te aliud perpetrante? Intantum autem non est iratus homini, sed vitio; et per unum hominem Judæos arguit infidelitatis, ut statim intulerit: *Afferte eum huc ad me.*

(Vers. 17.) *Et increpavit illum Jesus, et exiit ab eo dæmonium, et curatus est puer ex illa hora.* Non ille qui patiebatur, sed dæmon debuerat increpari. Sive increpavit puerum, et exiit ab eo dæmon: ^c quia propter peccata sua a dæmone fuerat oppressus.

(Vers. 18.) *Et dixerunt: quare nos non potuimus ejicere illum? Dicit illis Jesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis. Hoc est quod in alio loco dicit: Quicumque in nomine meo petieritis, credentes accipietis* (*Joan. xv. 2*). Ergo quoties non accipimus, non præstantis est impossibilitas, sed culpa deprecantium.

^a Ex Origene eisdem pene verbis: *Forsitan ergo minime aberraveris, si homines ejusmodi, qui a spiritibus nequitie in cælestibus dejiciuntur, spiritu, ut ita dicam, lunaticos esse dicas, et persæpe male se habere, quæ scilicet tempore animos illorum perturbationes, et affectus invadunt, cadentes nonnumquam in ignem inflammationum, quando sunt (juxta ea quæ in *Osee* habentur). Adulterantes quasi cilbanus succensus a flamma ad eotionem ambusti; aliquando in aquam, quando rex omnium qui in aquis sunt draconum, a respirationis libertate, qua frui videbantur, eos in profundum fluctuum maris humane vite dejicit. Sed et illud noster ex eodem Adamantio sumpsit tum hic, cum supra in *Matth. iv. 24*, quod Spiritus impurus Lunæ cursum, sive certas Lunæ figuras observet, atque ita operetur, ut cum observatum fuerit, sub tali Lunæ figura affecti homines, non ipse dæmon tanti mali causam habere videatur, sed Luna, quæ meti præest, neque ullum in homines habet hujusmodi imperium: sicque per creaturas vitatur Creatorem infamare.*

^b Delenda videtur negandi particula, quam et sen-

(Vers. 19.) *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc, et transibit: et nihil impossibile erit vobis.* Putant aliqui fidem grano sinapis comparatam, parvam dici, quod regnum cælorum grano sinapis conferatur; cum apostolus dicat: *Et si ^d totam fidem habuero, ita ut montes transferam* (*I Cor. xv. 2*). Ergo magna est fides, quæ grano sinapis cœquatur. Montis translatio non ejus significatur, quem oculis carnis aspiciamus, sed illius qui a Domino translatus fuerat ex lunatico. Quod enim ait: *Dicetis monti huic, transi hinc, et transibit*, de ^e dæmone intelligitur. Ex quo stultitiæ coarguendi sunt, qui contendunt, apostolos, omnesque credentes, ne parvam quidem habuisse fidem: quia nullos eorum montes transtulerit. Neque enim tantum prodest montis de alio in alium locum translatio: et vana signorem quærenda ostentatio; quantum in utilitatem omnium iste mons **135** transferendus est, qui per prophetam dicitur corrumpere omnem terram (*Zach. iv*).

(Vers. 20.) *Hoc autem genus non ejicitur, nisi per orationem et jejunium.* Dum docet quomodo nequissimus dæmon possit expelli, omnes instituit ad vitam.

(Vers. 21 seqq.) *Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occident eum; et tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer.* Semper prosperis miscet tristitia, ut cura repente venerint, non terreat apostolos; sed a præmeditatis ferantur animis: Si enim contristat eos quod occidendus est, debet lætificare quod die tertio dicitur resurrecturus. Porro quod contristantur, et contristantur vehementer, non de infidelitate venit (alioquin scierant [*Al. scirent*] et Petrum esse correptum, quare non saperet ea quæ Dei sunt, sed quæ hominum) verum quia pro dilectione magistri nihil de eo sinistrum, et humile patiuntur audire.

(Vers. 24.) *Et cum venissent Capharnam, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, et dixerunt: Magister vester non solvit didrachma? Ait: Etiam. ^f Post Augustum Cæsarem Judæa facta est*

sus respicit, et Rhabbanus ignorat.

^e Scripserat Adamantius, lunaticum Dæmoni vexandum certis de causis traditum, quod nec dignum se præstiterit, qui angeli custodiæ committeretur.

^d In uno alterovo mss. *si tantam*: in Græco autem, quod et supra notatum, est *πᾶσαν*.

^e Hæc verba, *de dæmone intelligitur*, tres Palatini mss. non habent. Est vero hæc omnium receptissima sententia, dæmonem debere intelligi, quam ex Origene S. Pater delibavit. *Montes*, ait, *hic appellari existimo contrarias et oppositas Potestates, late diffusa et ingenti nequitia præditas, quæ quidem in nonnullis hominum animis, quasi fundatæ, et constitutæ sunt.* Et paulo post: *Qui talis erit, dicet monti huic (spiritum mutum et surdum in eo qui lunaticus esse dicitur, intellectum volo). Transi illinc, etc.*

^f Jure ait Scaliger in *Animadversionibus in Chronicon*, si demum post Augustum Cæsarem Judæa facta est tributaria, cur addit Hieronymus professos esse Joseph et Mariam utique sub Augusto. *Omni* autem tributaria facta est multo ante, et jam inde a Pompelo. Vide *Chronicon*.

tributaria, et omnes censi capite ferebantur. Unde et Joseph cum Maria cognata sua professus [Al. profectus] est in Bethleem. Rursum quoniam nutritus erat in Nazareth (quod est oppidum Galilææ Capharnaum urbi subjacens) ex more poscunt tributa : et pro signorum magnitudine hi qui exigebant, non audent ipsum repetere, sed discipulum conveniunt, sive malitiose interrogant : utrum reddat tributa, an contradicat Cæsaris voluntati; juxta quod in alio loco legimus : *Licet Cæsaris tributa solvere, an non (Marc. xii, 14)?*

Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus, dicens. Qui didrachma exigebant, seorsum conveniunt Petrum. Cumque intrasset domum, antequam Petrus suggereret, interrogat Dominus, ne scandalizentur discipuli ad postulationem tributi; cum videant eum nosse quæ absente se gesta sunt.

(Vers. 25.) *Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum, a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Jesus: Ergo liberi sunt filii. Dominus 136 noster, et secundum carnem, et secundum spiritum filius regis erat, vel ex David stirpe generatus, vel omnipotentis Verbum Patris. Ergo tributa quasi regum filius non debebat, sed qui humilitatem carnis assumpserat, debuit adimplere omnem justitiam. Nosque infelices qui Christi censemur nomine, et nihil dignum tanta facimus majestate : ille pro nobis et crucem sustinuit, et tributa reddidit, nos pro illius honore tributa non reddimus, et quasi filii regis a vestigialibus immunes somus.*

(Vers. 26.) *Ut autem non scandalizemus eos : vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle. Et aperto ore ejus, invenies staterem : illum sumens, da eis pro me et te.* Quid primum mirer in hoc loco, nescio, utrum præscientiam, an magnitudinem Salvatoris. Præscientiam quod noverat piscem habere in ore staterem, et quod primus ipse capiendus esset. Magnitudinem atque virtutem, si ad verbum ejus statim stater in ore piscis creatus est, et quod futurum erat, ipse loquendo fecerit. Videtur autem mihi secundum mysticos intellectus, iste esse piscis qui primus captus est, qui in profundo maris erat, et in salsis amarisque gurgitibus morabatur, ut per secundum Adam liberaretur primus Adam : et id quod in ore ejus, hoc est in confessione fuerat inventum, pro Petro et Domino redderetur. Et pulchre id ipsum quidem datur pretium, sed divisum est, quia pro Petro quasi pro peccatore pretium reddebatur : Dominus autem noster peccatum non fecerat, nec dolus inventus est in ore ejus (Isai. LIII). Stater dicitur, qui duo habet didrachmata, ut ostenderetur similitudo carnis, dum eodem et servus et Dominus pretio liberantur. Sed et simpliciter intellectum edificat auditorem : dum tantæ

^a Dominus fuerit paupertatis, ut unde tributa pro se et apostolo redderet, non habuerit. Quod si quis objicere voluerit : et quomodo Judas in oculis portabat pecuniam? Respondebimus, rem pauperum in usus suos convertere nefas putavit, nobisque idem tribuit exemplum.

(Cap. XVIII.—Vers. 1.) *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes : Quis putas major est in 137 regno cælorum? Quod sæpe monui, etiam nunc observandum est. Causæ quærendæ sunt singulorum Domini dictorum atque factorum. Post inventum staterem, post tributa reddita, quid sibi vult apostolorum repentina interrogatio? In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum dicentes, Quis putas major est in regno cælorum? Quia viderant pro Petro et Domino idem tributum redditum, ex æqualitate pretii, arbitrati sunt Petrum omnibus apostolis esse prælatum, qui in redditione tributi Domino fuerat comparatus, ideo interrogant, quis major sit in regno cælorum? Vidensque Jesus cogitationes eorum, et causas erroris intelligens, vult desiderium gloriæ, humilitatis contentione sanare.*

(Vers. 2.) *Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum, et dixit. Vel simpliciter quolibet parvulum, ut ætatem quæreret, et similitudinem innocentie demonstraret. Vel certe parvulum statuit in medio eorum seipsum, qui non ministrari, sed ministrare venerat, ut eis humilitatis tribueret exemplum. Alii parvulum interpretantur Spiritum sanctum, quem posuerit in cordibus discipulorum, ^b ut superbiam in humilitatem mutaret.*

(Vers. 3.) *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Non præcipitur apostolis, ut ætatem habeant parvulorum, sed ut innocentiam, et quod illi per annos possident, hi possideant per industriam : ut malitia, non sapientia parvuli sint.*

(Vers. 4.) *Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cælorum. Sicut iste parvulus, cujus vobis exemplum tribuo, non perseverat in iracundia, non læsus meminit, non videns pulchram mulierem delectatur, non aliud cogitat, et aliud loquitur : sic et vos nisi talem habueritis innocentiam, et animi puritatem, non poteritis regna cælorum intrare. Sive aliter : Quicumque humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cælorum. Qui imitatus fuerit me, et se in exemplum mei humiliaverit, ut tantum se dejiciat, quantum ego dejeci [Supp. me], 138 formam servi accipiens, hic intrabit in regnum cælorum (Philipp. II).*

(Vers. 5.) *Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui talis fuerit, ut Christi imitetur humilitatem et innocentiam, in eo Christus suscipitur. Et prudenter, ne cum delatum fuerit apostolis, se putent honoratos, adjecit, non illos sui*

^a Tres mss. Palatini, tantæ Dominum audit fuisse paupertatis

^b Cisterc. mss. alique penes Martianæum, ut superbiam humilitate mutarent. Cæterum et hæc ipsa

ex Origene interpretatio derivatur : Vide num puerum a Jesu accersitum, sanctum esse Spiritum dicere possis, qui seipsum abjecit, a Salvatore auctus est, et in media discipulorum Jesu mente constitutus, etc.

[*Al. suo*] merito, sed magistri honore suscipiendos.

(Vers. 6.) *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt. Nota quod qui scandalizatur, parvulus est : majores enim scandala non recipiunt.*

Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris. Quamquam hæc generalis possit esse sententia adversus omnes qui aliquem scandalizant, tamen juxta consequentiam sermonis etiam contra apostolos dictum intelligi potest, qui interrogando, quis major esset in regno cælorum, videbantur inter se de dignitate contendere, et si in hoc vitio permansissent, poterant eos quos ad fidem vocabant, per suum scandalum perdere, dum apostolos viderent inter se de honore pugnare. Quod autem dixit : *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, secundum ritum provincie loquitur, quo majorum criminum ista apud veteres Judæos poena fuerit, ut in profundum ligato saxo demergerentur.* Expedit autem ei, quia multo melius est pro culpa brevem recipere poenam, quam æternis servari cruciatibus. Non enim vindicabit [*Al. judicabit*] Dominus bis in idipsum (*Naum. 1*).

(Vers. 7.) *Væ mundo a scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala. Veruntamen væ homini per quem scandalum venit.*

Non quod necesse sit venire scandala, alioquin sine culpa essent, qui scandalum faciunt, sed cum necesse sit in isto mundo fieri scandala, a unusquisque suo vitio scandalis patet. Simulque per generalem sententiam percutitur Judas, qui proditioni animum præparaverat.

(Vers. 8, 9.) *Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum et projice abs te. Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus, 139 vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te. Bonum est tibi cum uno oculo in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Necesse est quidem venire scandala : Væ tamen ei est homini, qui quod necesse est ut fiat in mundo, vitio suo facit, ut per se fiat. Igitur omnis truncatur affectus, et universa propinquitas amputatur, ne per occasionem pietatis unusquisque credentium scandalis pateat. Si, inquit, ita est quis tibi conjunctus, ut manus, pes, oculus, et est utilis atque sollicitus, et acutus ad perspicendum : scandalum autem tibi facit, et propter dissonantiam morum te pertrahit in gehennam : melius est, ut et propinquitate ejus, et emolumentis carnalibus careas, ne dum vis lucrifacere cognatos et necessarios, causam habeas ruinarum. Itaque non frater, non uxor, non filii, non amici, non omnis affectus qui nos excludere potest a regno cælorum, amori Domini præponatur. Novit unusquisque credentium, quid sibi noceat, vel*

^a Origenes καὶ ἀνάγκη ἐστὶ ταῦτα εἶθαι. οὐκ ἀνάγκη εἶναι διὰ τοῦδε τοῦός : scandala videri necesse est, non autem per illum quempiam, etc., quæ longius edisserit.

^b Penes Victor., sæpe tenetur.

A in quo sollicitetur animus, ac sæpe ^b tenetur. Melius est vitam solitariam ducere, quam ob vitæ præsentis necessaria, æternam vitam perdere.

(Vers. 10, 11.) *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim vobis : quia angeli eorum in cælis c semper vident faciem Patris mei qui in cælis est. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.* Supra dixerat per manum, et pedem, et oculum, omnes propinquitates et necessitudines, quæ scandalum facere poterant, amputandas : austeritatem itaque sententiæ, subjecto præcepto temperat, dicens : *Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis.* Sic, inquit, præcipio severitatem, ut, ^d commisceri clementiam doceam. Quantum in vobis est, nolite contemnere, sed per vestram salutem etiam illorum quærite sanitatem. **B** Sin autem perseverantes in peccatis videritis, et vitiis servientes, melius est vos solos salvos fieri, quam perire cum pluribus. *Quia angeli eorum in cælis vident semper faciem Patris.* Magna dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui angelum delegatum. Unde legimus in Apocalypsi Joannis : Angelo **140** Ephesi, Thyatiræ, et angelo Philadelphie, et angelis quatuor reliquarum Ecclesiarum scribe hæc (*Apoc. 1, 2, 3*). Apostolus quoque præcipit velari capita in ecclesiis feminarum, propter angelos (*I Cor. xi*).

(Vers. 12, 13.) *Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis : nonne relinquit nonaginta novem in montibus, et vadit quærere eam quæ erravit? Et si contigerit ut inveniat eam : amen dico vobis, quia gaudebit super ea magis quam super nonaginta novem, quæ non erraverunt.* Consequenter ad clementiam provocat, qui præmiserat, dicens : *Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis,* et subjungit parabolam nonaginta novem ovium in montibus relictarum, et unius errantis, quam pastor bonus, quia propter nimiam infirmitatem ambulare non poterat, humeris suis ad reliquum gregem reportavit. Quidam putant istum esse pastorem, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo; sed exinanivit se, formam servi accipiens, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (*Philipp. 11, 6 et seqq.*) : et ob id ad terrena descenderit, ut salvam faceret unam oviculam quæ perierat, hoc est, humanum genus. Alii vero **D** in nonaginta novem ovibus, justorum putant numerum intelligi; et in una ovicula, peccatorem, secundum quod in alio loco dixerat : *Non veni justos vocare, sed peccatores : non enim opus habent sani medico, sed hi qui se male habent* (*Luc. 7, 32*). Ista parabola in Evangelio secundum Lucam cum aliis duabus parabolis decem drachmarum et duorum filiorum scripta est (*Luc. xv*).

(Vers. 14.) *Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cælis est, ut pereat unus de pusillis istis.* Refert

^c In tribus Palatinis mss. verba in cælis non habentur.

^d Alii mss., ut commixtim pro commisceri.

ad superius propositum, de quo dixerat: *Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis*; et docet idcirco parabolam positam, ut pusilli non contemnantur. In eo autem quod dicit: *Non est voluntas ante Patrem vestrum, ut pereat unus de pusillis istis*: quoties aliquis perierit de pusillis istis, ostenditur quod non voluntate Patris perierit.

(Vers. 15 seqq.) *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, 141 adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiam. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Si peccaverit in nos frater noster, et in qualibet causa nos læserit, dimittendi habemus potestatem, immo necessitatem, qua [Al. quia] præcipitur, ut debitoribus nostris debita dimittamus. Si autem in Deum quis peccaverit, non est nostri arbitrii. Dicit enim Scriptura divina: *Si peccaverit homo in hominem, rogabit pro eo sacerdos. Si autem in Deum peccaverit, quis rogabit pro eo?* Nos econtrario in Dei injuria benigni sumus, in nostris contumeliis exercemus odia. Corripiendus est autem frater seorsum, ne si semel pudorem, ac verecundiam amiserit, remaneat in peccato. Et siquidem audierit, lucrificamus animam ejus, et per alterius salutem, nobis quoque acquiritur salus. Sin autem audire noluerit, adhibeatur frater. Quod si nec illum audierit, adhibeatur et tertius, vel corrigendi studio, vel conveniendi sub testibus. Porro si nec illos audire voluerit, tunc multis dicendum est, ut detestationi eum habeant, et qui non potuit pudore salvari, salvetur opprobriis. Quando autem dicitur: *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus*, ostenditur majoris esse detestationis, qui sub nomine fidelis agit opera infidelium, quam hi qui aperte Gentiles sunt. Publicani enim vocantur secundum tropologiam, qui sæculi sectantur lucra, et exigunt vectigalia per negotiationes et fraudes, ac furta, scelerataque perjuria.*

(Vers. 18.) *Amen dico vobis: quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo: et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo.* Quia dixerat: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*; et poterat contemptoris fratris hæc occulta esse responsio, vel tacita cogitatio, si me despicias, et ego te despicio, si tu me condemnas, et mea sententia condemnaberis: potestatem tribuit apostollis, ut sciant qui a talibus contemnantur, humanam sententiam divina sententia roborari, et quodcumque ligatum fuerit in terra, ligari pariter et in caelo.

(Vers. 19, 20.) *Iterum dico vobis: quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re 142 quæcumque petierint, fiet illis a Patre tuo qui in caelis est. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Omnis supra sermo nos

^a Vitiose erat simul, pro simus.

ad concordiam provocarat. Igitur et præmium polleatur, ut sollicitius festinemus ad pacem, cum se dicat inter duos et tres mediant fore. Juxta illud exemplum tyranni, qui duos amicos captos (cum unus ad visendam matrem revertisset, et amicum pro se vadem dedisset) sic probare voluit; ut uno tento, alterum dimitteret. Cumque revertisset ad condictam diem, admittens amhorum fidem, rogavit ut se haberent tertium. Possumus et hoc spiritualiter intelligere, quod ubi spiritus et anima corpusque consenserint, et non inter se bellum diversarum habuerint voluntatum [Al. voluptatum]; carne concupiscente adversus spiritum, et spiritu adversus carnem, de omni re quam petierint, impetrent a Patre. Nullique dubium quin bonarum rerum postulatio sit, ubi corpus ea vult habere quæ spiritus.

(Vers. 21, 22.) *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies? Dicit illi Jesus: Non dico tibi usque septies? sed usque septuagies septies.* Hæret sibi sermo Dominicus, et in modum funiculi triplicis rumpi non potest. Supra dixerat: *Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis*; et adjecerat: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum*; et præmium repromiserat, dicens: *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re impetrabunt quam petierint*; et ego ero in medio eorum. Provocatus apostolus Petrus interrogat, quoties fratri in se peccanti dimittere debeat, et cum interrogatione profert sententiam, *usque septies?* Cui respondit Jesus: *Non usque septies, sed usque septuagies septies*, id est, quadringentis nonaginta vicibus, ut toties peccanti fratri dimitteret in die, quoties ille peccare non possit.

(Vers. 23.) *Ideo assimilatum est regnum caelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.* Familiare est Syris et maxime Palestinis ad omnem sermonem suum parabolas jungere: ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaue teneatur. Præcepit itaque Petro sub comparatione regis et domini, et servi, qui debitor decem millium 143 talentorum, a domino rogans, veniam impetraverat; ut ipse quoque dimittat conservis suis minora peccantibus. Si enim ille rex et dominus servo debitori decem millia talentorum tam facile dimisit, quanto magis servi conservis suis debent minora dimittere? Quod ut manifestius fiat, dicamus sub exemplo: *Si quis nostrum commiserit adulterium, homicidium, sacrilegium, majora crimina decem millium talentorum, rogantibus dimittantur, si ei ipsi dimittant minora peccantibus.* Si autem ob factam contumeliam^a simul implacabiles, et propter amarum verbum perpetes habeamus discordias: nonne nobis videmur recte redigendi in carcerem: et sub exemplo operis nostri hoc agere, ut majorum nobis delictorum venia non relaxetur?

(Vers. 24 seqq.) *Et cum cepisset rationem ponere, oblatuſ est ei unus qui debebat decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus venundari, et uxorem ejus, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi. Procidens autem servus ille, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum: et debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios: et tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidens conservus ejus rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Ille autem noluit: sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt valde: et venerunt, et narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Et iratus dominus ejus, tradidit eum tortoribus quoadusque redderet universum debitum. Scio quosdam istam qui debebat decem millia talenta, diabolum interpretari, cujus uxorem et filios venundandos perseverante illo in malitia, insipientiam et malas cogitationes intelligi volunt. Sicut enim justi uxor, dicitur sapientia: sic uxorem **144** injusti et peccatoris, appellari stultitiam. Sed quomodo ei dimittat dominus decem millia talenta; et ille nobis conservis suis centum denarios non dimiserit, nec Ecclesiasticæ interpretationis est, nec a prudentibus viris recipiendæ.*

(Vers. 33.) *Sic et Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiserit unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Formidolosa sententia, si juxta nostram mentem sententia Dei flectitur atque mutatur. Si parva fratribus non dimittimus, magna nobis a Deo non dimittentur. Et quia potest unusquisque dicere: nihil habeo contra eum, ipse novit: habet Deum judicem, non mihi curæ est, quid velit agere, ego ignovi ei; confirmat sententiam suam, et omnem simulationem fictæ pacis evertit, dicens: Si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

(Cap. XIX. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa; et venit in fines Judææ trans Jordanem: et secutæ sunt eum turbæ multæ et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? De Galilæa venerat ad Judæam: ideo Pharisæorum Scribarumque factio interrogat eum: utrum liceat homini dimittere uxorem suam qualibet causa, ut quasi coram te teneant eum syllogismo: et quodcumque responderit, captioni pateat. Si dixerit, di-*

* Hæc certe longius ablusit Origenes, qui debitorem decem millium talentorum, si, inquit, inter homines quaesiveris, eum esse forsitan reperies, hominem peccati, flinum perditionis, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, et extra hominum genus, quis ille est, nisi diabolus, qui tot homines perdidit, a quibus ipse pec-

mittendas esse uxores qualibet ex causa, et ducendas alias, pudicitia prædicator sibi videtur docere contraria. Si autem responderit, non omnem ob causam debere dimitti, quasi sacrilegii reus tenebitur; et adversus doctrinam Moysi ac per Moysen Dei, facere judicabitur. Igitur Dominus sic responsionem temperat, ut decipulam eorum transeat, Scripturam sanctam adducens in testimonium, et naturalem legem, primamque Dei sententiam secundæ opponens; quæ non voluntate Dei, sed peccantium necessitate concessa est.

(Vers. 4.) *Qui respondens ait eis: Non legistis, quia qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos? Hoc in exordio Geneseos scriptum est. Dicendo autem, masculum **145** et feminam, ostendit secunda vitanda conjugia. Non enim ait, masculum et feminam, quod ex priorum repudio quaerebatur: sed masculum et feminam, ut unius conjugii consortia necterentur.*

(Vers. 5, 6.) *Et dixit: propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ: et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Similiter ait, adhærebit uxori suæ, non uxori- bus. Et erunt duo in carne una. Præmium nuptiarum, e duabus unam carnem fieri. Castitas juncta spiritui, unas efficitur spiritus.*

Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Deus conjunxit, unam faciendo carnem viri et femina: hæc homo non potest separare, nisi forsitan solus Deus. Homo separat, quando propter desiderium secundæ uxoris, primam dimittit. Deus separat, qui et conjunxerat, quando ex consensu propter servitutum Dei (eo quod tempus in arcto sit) sic habemus uxores, quasi non habentes (I Cor. vii).

(Vers. 7.) *Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere? Aperiant calumniam quam paraverant. Et certe Dominus non propriam sententiam protulerat, sed veteris historiae et mandatorum Dei fuerat recordatus.*

(Vers. 8.) *Ait illis: quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic. Quod dicit istiusmodi est: Numquid potest Deus sibi esse contrarius, ut aliud ante jusserit, et sententiam suam novo frangat imperio? Non ita sentiendum est: sed Moyses cum videret, propter desiderium secundarum conjugum, quæ vel ditiores, vel juniores, vel pulchriores essent, primas uxores interfici, aut malam vitam ducere, maluit indulgere discordiam, quam odia et homicidia perseverare (Deut. xiv). Simulque considera, quod non dixit: Propter duritiam cordis vestri permisit vobis Deus, sed Moyses: ut juxta Apostolum (I Cor. vii) consilium sit hominis, non imperium Dei.*

cati auctor susceptus est? Non sic autem striete Origeni adhæret Hieronymus, ut et devium ab Ecclesiastica interpretatione sequatur, quin immo non confutet.

^b Ms. cod. S. Remigii, ut unius conjugii consortia necterentur. MARR.

(Vers. 9.) *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur. Et qui dimissam duxerit, mœchatur.* Sola fornicatio est quæ uxoris vincat affectum: immo cum illa unam carnem in aliam dividerit, et se fornicatione separaverit **146** a marito, non debet teneri: ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura: *Qui adulteram tenet, stultus et impius est.* Ubi cumque est igitur fornicatio, et fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Et quia poterat accidere, ut aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundam copulam nuptiarum, veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere jubetur uxorem, ut secundam, prima vivente, non habeat. Quod enim dicit, tale est: Si non propter libidinem, sed propter injuriam dimittis uxorem: quare expertus infelices priores nuptias, novarum te immittis periculo? Necnon quia poterat evenire, ut juxta eandem legem uxor quoque marito daret repudium, eadem cautela præcipitur, ne secundum accipiat virum. Et quia meretrix, et quæ semel fuerat adultera, opprobrium non timebat, secundo ^a præcipitur viro, quod si talem duxerit, sub adulterii sit crimine.

(Vers. 10.) *Dicunt ei discipuli ejus: Si ita est causa homini cum uxore, non expedit nubere.* Grave pondus uxorum est, si excepta causa fornicationis, eas dimittere non licet. Quid enim si temulenta fuerit, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si vaga, si jurgatrix, si maledica, tenenda erit istiusmodi? Volumus nolumus [*Al. nolimus velimus*], sustinenda est. Cum enim essemus liberi, voluntarie nos subjecimus servituti. Videntes ergo apostoli grave uxorum jugum, proferunt motum animi sui, et dicunt: *si ita est causa homini cum uxore non expedit nubere.*

(Vers. 11.) *Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Nemo putet sub hoc verbo, vel fatum, vel fortunam introduci: quod hi sunt virgines, quibus a Deo datum sit, aut quos quidam ad hoc casus adduxerit, sed his datum est qui petierunt, qui voluerunt, qui ut acciperent, laboraverunt. Omni enim petenti dabitur, et quærens inveniet, et pulsanti aperietur (*Matth. vii, 8, et Luc. xi, 10*).

(Vers. 12.) *Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.* Triplex genus est eunuchorum: duorum carnalium, et tertii spiritualis. Alii sunt qui de matris utero sic nascuntur. **147** Alii quos vel captivitas facit, vel deliciae matronales. Tertii sunt qui se ipsos castraverunt

^a In uno Palatino, secundo non nubere præcipitur viro, corrupte.

^b Origenis hæc est expositio: Eunuchi tropice ita dici queunt, qui frigidi sunt in venerem et segnes, et qui se in venerem libidines et obscenitates, iisque similia non effundunt. Et mox: Quidam vero adhortationibus ad id, monitisque adducti, abstinentiam a venerem, et

A propter regnum cælorum; et qui cum possint esse viri, propter Christum eunuchi fiunt. Istis promittitur præmium: superioribus autem quibus castimonie necessitas, non voluntas est, nihil omnino debetur. Possumus et aliter dicere. Eunuchi sunt ex matris utero, ^b qui frigidioris naturæ sunt, nec libidinem appetentes. Et alii, qui ab hominibus fiunt: quos aut philosophi faciunt, aut propter idolorum cultum emolliantur in feminas: vel persuasione hæretica simulant castitatem, ut mentiantur religionis veritatem. Sed nullus eorum consequitur regna cælorum, nisi qui se castraverit propter Christum. Unde et infert: *Qui potest capere capiat*; ut unusquisque consideret vires suas, utrum possit virginalia et pudicitia implere præcepta. Per se enim castitas blanda est, et quemlibet ad se alliciens. Sed **B** considerandæ sunt vires, ut qui potest capere, capiat. Quasi hortantis vox Domini est, et milites suos ad pudicitia præmium concitantis. *Qui potest capere, capiat*; qui potest pugnare, pugnet, superet ac triumphet.

(Vers. 13, 14.) *Tunc oblatis sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret et oraret. Discipuli autem increpabant eos. Jesus vero ait eis. Non quo nolent eis Salvatoris et manu et voce benedici; sed quo necdum habentes plenissimam fidem, putarent eum in similitudinem hominum offerentium importunitate lassari.*

(Vers. 15.) *Sinite parvulos, et nolite prohibere eos ad me venire: talium est enim regnum cælorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.* Significanter dixit, *talium*, non *istorum*: ut ostenderet non ætatem regnare sed mores; et his qui similem haberent innocentiam et simplicitatem, præmium repromitti. Apostolo quoque in eandem sententiam congruente: *Fratres nolite pueri effici sensibus, sed matitia parvuli estote: sensu autem ut perfecti sitis* (I Cor. xiv, 20).

(Vers. 16.) *Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? Qui dicit ei. Iste qui **148** interrogat quomodo vitam consequatur æternam, et adolescens, et dives est [*Al. erat*], et superbus; et juxta alium evangelistam, non voto discentis, sed tentantis interrogat (*Marc. x*).*

D (Vers. 17.) *Quid me interrogas de bono. Unus est bonus Deus. Quia [*Al. Qui*] magistrum vocaverat bonum, et non Deum, vel Dei Filium confessus erat, discit quamvis sanctum hominem comparatione Dei non esse bonum, de quo dicitur: *Confitemini Domino, quoniam bonus* (Ps. cxvii, 1). Ne quis autem putet in eo quod bonus Deus dicitur, excludi a bonitate Filium Dei, legimus in alio loco: *Pastor bonus ponit**

omni circa muliebria loca lascivia exercent: non tamen ejusmodi propositi et studii, et laude digni, ut ita dicam, affectus suscipiendi auctor iis fuit Dei verbum, sed hominum, sive qui apud gentiles philosophia incubuerunt, sive prohibentium nubere, abstinere a cibis, hæreticorum sermones.

animam suam pro ovibus suis (Joan. x). Et in Propheta, Spiritum bonum terramque bonam. Igitur et Salvator non bonitatis testimonium renuit. Sed magistri absque Deo exclusit errorem.

(Vers. 18, 19.) Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi: Quæ? Jesus autem dixit: Non homicidium facies. Non adulterabis. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum et matrem: et diliges proximum tuum sicut teipsum. Adolescentem istum tentatorem esse, et ex eo probare possumus, quod dicente sibi Domino, Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, rursus fraudulenter interrogat quæ sint illa mandata: quasi aut non ipse legerit, aut Dominus possit Deo jubere contraria.

(Vers. 20.) Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodim^a a juventute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus. Mentitur adolescens. Si enim hoc quod positum est in mandatis: Diliges proximum tuum sicut teipsum, opere compleret, quomodo postea audiens: Vade, et vende quæ habes, et da pauperibus, tristis recessit, quia habebat possessiones multas?

(Vers. 21.) Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me. In potestate nostra est, utrum velimus esse perfecti. Tamen quicumque perfectus esse voluerit, debet vendere quæ habet: et non ex parte vendere, sicut Ananias fecit et Sapphyra (Act. v); sed totum vendere: et cum vendiderit, omne dare pauperibus, et sic sibi præparare thesaurum in regno caelorum. **149**^b Et hoc ad perfectionem non sufficit, nisi post contemptas divitias Salvatorem sequatur, id est, relictis malis, faciat bona. Facilius enim sacculus contemnitur, quam voluptas. Multi divitias relinquentes, Dominum non sequuntur. Sequitur autem Dominum, qui imitator ejus est, et per vestigia illius graditur. Qui enim dicit se in Christo credere, debet quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare (I Joan. II, 6).

(Vers. 22.) Abiit tristis, erat enim habens multas possessiones. Hæc est tristitia quæ ducit ad mortem. Causaque tristitiæ redditur, quod habuerit multas possessiones, id est, spinas et tribulos, quæ sementem Dominicam suffocaverint.

(Vers. 23.) Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum caelorum. Et quomodo Abraham, Isaac, et Jacob divites

A intrarunt in regnum caelorum (Genes. xiii et xxvii), et in Evangelio Matthæus et Zachæus, divitiis derelictis, Domini testimonio prædicantur? Sed considerandum, quod eo tempore quo intraverunt, divites esse desierunt. Tandiu ergo non intrabunt, quandiu divites fuerint. Et tamen quia difficulter divitiæ contemnantur, non dixit: Impossibile est divites intrare in regnum caelorum, sed difficile. Ubi difficile ponitur, non impossibilitas præcenditur; sed raritas demonstratur.

(Vers. 24 seqq.) Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum. Auditibus autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Jesus, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem **150** omniaabilia sunt. Hoc dicto ostenditur non^c difficile esse, sed impossibile. Si enim quomodo camelus non potest intrare per foramen acus, sic dives intrare non potest in regna caelorum, nullus divitem salvus erit. Sed si legamus Isaiam, quomodo cameli Madian et Ephra veniant Jerusalem cum donis atque muneribus (Isa. lx): et qui prius curvi erant, et vitiorum pravitate distorti, ingrediantur portas Jerusalem, videbimus quomodo et isti cameli, quibus divites comparantur, cum deposuerint gravem sarcinam peccatorum, et totius corporis pravitatem, intrare possint per angustam portam, et arctam viam, quæ ducit ad vitam (Supra vii).^d Interrogantibus autem discipulis, et admirantibus austeritatem dicti, Quis ergo salvus fiet? clementia sua severitatem sententiæ temperavit, dicens: Quæ apud homines impossibilia, apud Deumabilia sunt.

(Vers. 27.) Tunc respondens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: Quid ergo erit nobis? Grandis fiducia: Petrus piscator erat, dives non fuerat, cibos manu et arte querebat: et tamen loquitur confidenter, Reliquimus omnia. Et quia non sufficit tantum relinquere, jungit quod perfectum est: et secuti sumus te. Fecimus quod jussisti, quid igitur nobis dabis præmii?

(Vers. 28.) Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Non dixit: qui reliquistis omnia, hoc

^a Verba a juventute mea, in Palatin. codd. desiderantur.

^b Duo Palatini mss., Nec hoc ad perfectionem sufficit; moxque omnes, voluntas, pro voluptas.

^c Parum absuit, qui codicum nostrorum lectionem, quam et inferior contextus asserere visus utcumque est, præferremus, ostenditur non impossibile esse, sed difficile. Notum vero illud est, camelum, quem hic Hieronymus, vetustiores se Patres secutus, pecudem intelligit, plerosque, maxime recentiores, funem nauticum grossiorem interpretari. Observatum id Theophylacto in hunc Matthæi locum: Quidam camelum non animal dicunt, sed crassum funem, quo utuntur nautæ ad projiciendas anchoras. Atque ipsum quidem Syriacum nomen ܩܡܠܐ quo facile usus est Christus, utrumque significat ca-

melum, et grande gibberum animal, et crassiorem funem: docetque Aristophanis scholiastes, Græce appellari κάμηλον τὸ παχὺ σχοινίον; denique ex eadem, ut videtur, Syriaca origine, et Italice dicitur Gomena. Accedit, quod ipsa videatur comparatio instituta cum iis, quæ acu insuntur, puta funiculis tenuioribus et filis, non cum abnormi bestia, quæ nullum ferme ad acum respectum habet.

^d Vetusior Palatinus ms., Auditibus autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Clementia severitatem sententiæ temperavit, etc. Duo alii post verba, salvus fiet? ita continuant: Aspiciens autem Jesus cogitationes eorum, dixit: Apud homines hoc impossibile; apud Deum autem omniaabilia sunt. Clementia sua severitatem, etc. Utrumque, ut videtur, ex glossatoris ingenio.

enim et ^a Crates fecit philosophus, et multi alii divitias contempserunt; sed qui secuti estis me: **151** quod proprie apostolorum est atque credentium. In regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, quando ^b ex mortuis de corruptione resurgent incorrupti, sedebitis et vos in solis iudicantium, condemnantes duodecim tribus Israel: quia vobis credentibus, illi credere noluerunt.

(Vers. 29, 30.) *Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi. Locos iste cum illa sententia congruit, in qua Salvator loquitur: Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem a patre suo, et matrem a filia, et nurum a socru: et inimici hominis domestici ejus (Supra x, 34). Qui ergo propter fidem Christi, et prædicationem Evangelii, omnes affectus contempserint, atque divitias et sæculi voluptates: isti centuplum recipient, et vitam æternam possidebunt. Ex occasione hujus sententiæ, quidam introducunt mille annos post resurrectionem, dicentes tunc nobis centuplum omnium rerum quas dimisimus, et vitam æternam esse reddendam: non intelligentes quod si in cæteris digna sit repromissio, in uxori- bus appareat turpitudine; ut qui unam pro Domino dimiserit, et centum recipiat in futuro. Sensus ergo iste est: Qui carnalia pro Salvatore dimiserit, spiritualia recipiet: quæ comparatione et merito sui ita erunt, quasi ^c si parvo numero centenarius numerus comparetur. Unde dicit et Apostolus, quoniam tantum domum, et unius provinciæ parvos agros*

^a Erasmus legit *Socrates*; pro *Crates*. Eundem errorem reperi in omnibus mss. Codicibus quos legi, numero quatuordecim. De quo antiquorum exscriptorum errore hæc habemus observata a Mariano Victorio: Emendavimus *Crates* pro *Socrates*, Brixianorum codicum monitu. A *Crate* enim non a *Socrate*, qui nec dives fuisse legitur, id factum proditur. Error natus, quod notior ac celebrior esset *Socrates* quam *Crates*, et nomen sit fere idem. Hieronymus de *Crate* multis in locis hoc asserit. Ad Paulinum de institutione monachi: *Crates ille Thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit; nec putavit se simul posse et virtutes et divitias possidere. Item ad Pammachium de Obitu Paulinæ uxoris: Et tamen non satis perfecto et consummato viro, opes contemnere, pecuniam dissipare, et projicere quod in momento et perdi et inveniri potest. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes, fecerunt plurimi, quos vitiosissimos legimus. Item ad Lucinum: Aurum deponere insipientium est, non perfectorum. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes. Item libro secundo contra Jovinianum: Et Crates ille Thebanus projecto in mare non parvo auri pondere: Abite, inquit, pessum mala cupiditates. Ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. MART. — Mirum hoc plane est, in nostris omnibus mss. aliisque quatuordecim penes Martianæum, pari depravationis consensu, *Socrates* hic legi, pro *Crates*. Et Victorius quidem ita se ait emendasse Brixianorum codicum monitu, cui asserendæ verissimæ lectioni multa Hieronymi de *Cratete* testimonia huc congerit. Ejusmodi est illud*

A dimiserat: Quasi nihil habentes, et omnia possidentes (II Cor. vi, 10).

(Cap. XX. — Vers. 1 seqq.) *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventionem autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis: Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. 152 Iterum autem exiit circa sextam et nonam horam, et fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite et vos in vineam meam. Cum vero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, et redde illis mercedem; incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Et accipientes, murmurabant adversus patrefamilias, dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus? At ille respondens uni eorum, dixit. Parabola ista, vel similitudo regni cælorum, ex his quæ præmissa sunt, intelligitur. Scriptum est enim ante eam: Multi erunt primi novissimi, et novissimi primi. Non ^d tempore deferente Domino, sed fidei. Dicitque patrefamilias primo mane exisse, ut conducere operarios in vineam suam, et pretium operis constituisse denarium. Deinde egressum circa horam tertiam, vidisse alios stantes in platea otiosos: et illis nequaquam*

epist. 58, ad Paulinum: *Crates ille Thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit. Quæ repetit epist. 66, ad Pammachium, et 71, ad Lucinum. Denique et lib. contra Jovinian. II. Crates ille Thebanus, projecto in mare non parvo auri pondere: Abite, inquit, pessum mala cupiditates; ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Verum huic stabilienda lectioni contra mss. fidem nihil potius sit historica veritate, et Origenis, ex quo totam interpretationem Hieronymus descripsit, sententiam. Et vero de *Cratete*, non *Socrate*, hoc tradunt Philostratus lib. I, cap. 10, de Vit., Apoll., Diogenes Laert. lib. VI, Plutarchus *περι τοῦ μὴ δασιζέσθαι*, et demum Suidas, qui aliam contemnendarum opum rationem tenuisse *Cratetem* tradit: Cum enim ipse agros incultos deseruisset, edito loco conscenso, dixit: *Cratetem Thebanum Crates libertate donat. Origenis vero, cui, ut diximus, Hieronymus stricte adheret, ejusmodi in hunc locum ex Huetii interpretatione sententia est: Cratetem Thebanum serunt, cum libertatis consequendæ causa parce et frugaliter vivendi rationem iniisset, seseque beatum Græcis (ut quidem animo fingebat) et nullius indigentem rei præstare vellet, distraxit omnes, ac divenditas facultates, Thebanorum populo erogasse, cum simul id prædicasset: Cratetem hodie Crates libertate donat.**

^b Victorius, quando et mortui de corruptione, etc.

^c In duobus Palatin. quasi parvo, exponctis si vovula.

^d Victorius, Non tempore deferente Domino, sed fide, etc.

denarium, sed quod iustum est fuisse pollicitum. **A** Sexta quoque hora et nona fecisse similiter. Unde eima autem invenisse alios stantes, qui tota die otiosi fuerant, et misisse eos in vineam. Cum autem sero factum esset, præcepisse procuratori suo, ut a novissimis inciperet reddere, hoc est, ab operariis horæ undecimæ usque ad operarios horæ primæ; omnesque pariter contra novissimos invidia concitatos, iniquitatem arguisse patrifamilias. Non quod minus acceperint quam fuerat constitutum, sed quod plus accipere voluerint his, in quos se clementia conductoris effuderat. Mihi videntur primæ horæ esse operarii Samuel, et Jeremias, et Baptista Joannes, qui possunt cum Psalmista dicere: *Ex utero matris meæ Deus meus es tu* (Ps. xxi, 11). Tertiarum vero horæ operarii sunt, qui a pubertate servire Deo cœperunt. **153** Sextæ horæ, qui matura ætate susceperunt jugum Christi. Nonæ, qui jam declinante [*Al. declinant*] ad senium. Porro undecimæ, qui ultima senectute: et tamen omnes pariter accipiunt præmium, licet diversos labor sit. Sunt qui hanc parabolam aliter edisserant. Prima hora ^a volunt missum esse in vineam Adam et reliquos patriarchas usque ad Noe; tertia, ipsum Noe usque ad Abraham et circumcisionem ei datam; sexta ab Abraham usque ad Moysen, quando Lex data est; nona, ipsum Moysen et prophetas; undecima, apostolos et gentium populum, quibus omnes invident. Unde hoc ipsum intelligens post horam jam undecimam, cum esset prope solis occasum et ad vesperam, Joannes Evangelista loquitur: *Filioli mei, novissima hora est* (I Joan. ii, 13). Et simul considera, quod iniquitiam patrifamilias, quam in undecimæ horæ operariis omnes pariter accusant, in seipsis non intelligunt. Si enim iniquus est paterfamilias, non in uno iniquus est, sed in omnibus: quia non sic laboravit tertiarum horæ operarius, quomodo ille qui a prima hora est missus in vineam. Similiter et sextæ horæ operarius minus laboravit tertiarum horæ operario; et nonæ, sextæ horæ operario. Omnis itaque retro vocatio gentibus invidet, et in Evangelii torquetur gratia. Unde et Salvator concludens parabolam: *Erant, inquit primi novissimi, et novissimi primi*. Quod ^b Judæi de capite vertantur in caudam: et nos de cauda mutemur in caput.

(Vers. 13.) *Amice, non facio tibi injuriam*. Legi in ^c cujusdam libro, amicum istum qui increpatur a patrifamilias, primæ horæ operarium, protoplastum intelligi, et eos qui illo tempore crediderunt.

^a Imprimis autem Origenes, ex quo et Hilarius desumpsit. *Vide, inquit ille, an primum esse ordinem dicere queas, qui ab Adamo simul cum mundi fabricatione initium habuit. Exiit enim primo mane paterfamilias, et, ut ita dicam, Adamum et Eram conduxit, ut pietatis vineam excolerent. Secundum autem ordinem, qui a Noe, et pacto cum eo sœdere censetur. Tertium, qui ad Abramum pertinet, cum quo comprehensa quoque esse, quæ ad Patres ad Moysen usque spectant, intelligendum est. Quartum item ad Moysen, et quæcumque in Ægypto peracta sunt, et Leges in deserto conditas esse referendum. Postremum vero undecimæ cir-*

Nonne ex denario conventi mecum? Denarius figuram regis habet. Recepisti ergo mercedem quam tibi promiseram, hoc est, imaginem et similitudinem **154** *meam: quid quæris amplius; et non tam ipse plus accipere, quam alium nihil accipere desideras, quasi alterius consortio minuatur præmi meritum?*

(Vers. 14, 15.) *Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi: Aut non liceet mihi quod volo, facere? Judæus in Legge non gratia, sed opere salvatur. Qui enim fecerit eam, vivet in ea. Unde dicitur ad eum:*

(Vers. 16.) *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Idipsum sonat et illa Lucæ parabola, ubi major filius minori invidet, et non vult eum recipi penitentem, et patrem accusat injustitiæ. Et ut sciamus hunc esse sensum quem diximus, titulus parabolæ hujus finisque consentiunt. Sic erunt, inquit, novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.*

(Vers. 17 seqq.) *Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos suos secreto, et ait illis: Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et Scribis: et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. Crebro hoc ipsum discipulis dixerat: sed quia multis in medio disputatis, poterat labi de memoria quod audierant, iterum Jerosolymam, et secum ducturus apostolos, ad tentationem eos parat: ne cum venerit persecutio et crucis ignominia, scandalizentur.*

(Vers. 20, 21.) *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. Unde opinionem regni habet mater filiorum Zebedæi, ut cum Dominus dixerit: Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et Scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum; et ignominiam* **155** *passionis timentibus discipulis annuntiaret, illa postulet gloriam triumphantis? hac, utroor, ex causa, quia post omnia dixerat Dominus: et tertia die resurget, putavit eum mulier post resurrectionem illico regnaturum; et hoc quod in secundo adventu promittitur, in primo esse complendum, et aviditate feminea præsentia cupit, immemor futuro-*

citer horæ ordinem Christi Jesu adventum significar. Quamquam nec superiorem, quam Hieronymus probat, de tota hominum vita in parabola per diem expressa, sententiam Adamantius tacet: quam et plerique recentiores amplexati sunt.

^b Iisdem pene verbis Origenes: *Gentiles, inquit, propter fidem caput efficiuntur; ut incredulus Israel propter incredulitatem cauda.*

^c Facite Origenis tacito nomine librum notat, siquidem ita ille interpretatur: *At paterfamilias uni illorum, ipsi fortasse Adamo dixit: Amice, non facio tibi injuriam, etc.*

rum. Quod autem interrogat Dominus, et, illa petente, respondit : *Quid ris?* non venit de ignorantia : sed ex ejus persona dicitur, qui flagellandus et crucifigendus erat : quomodo et in Hemorrhousa : *Quis me tetigit* (Luc. vii, 15)? Et de Lazaro : *Ubi posuistis eum* (Joan. xi, 34)? In veteri quoque Testamento : *Adam, ubi es* (Gen. iii, 9)? Et : *Descendens ridebo si juxta clamorem, a qui venit ad me, perficiant : sin autem non est, ut sciam* (Gen. xviii, 21). Postulat autem mater filiorum Zebedæi errore muliebri et pietatis affectu, nesciens quid peteret. Nec mirum si ista arguatur imperitiæ ; cum de Petro dicatur, quando tria vult facere tabernacula, *nesciens quid diceret* (Marc. ix).

(Vers. 22.) Respondens autem Jesus, dixit : *Nescitis quid petatis.* Mater postulat, et Dominus discipulis loquitur, intelligens preces ejus ex filiorum descendere voluntate.

Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei : Possumus. Calicem in Scripturis divinis passionem intelligimus, ^b juxta illud : *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (Matt. xxvi, 39). Et in psalmo : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Ps. cxv, 3 et seqq.); statimque infert quis iste sit calix : *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus.*

(Vers. 23.) Ait illis : *Calicem quidem meum bibetis : sedere autem ad dexteram meam et sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.* Queritur quomodo calicem martyrii filii Zebedæi, ^C Jacobus videlicet et Joannes biberint, cum Scriptura narret Jacobum tantum Apostolum ab Herode capite truncatum (Act. xii) : Joannes autem propria morte vitam finierit. Sed si legamus ecclesiasticas historias, in quibus **156** fertur, quod et ipse propter martyrium sit missus in ferventis olei dolium, et inde ad suscipiendam coronam Christi athleta processerit, statimque relegatus in Pathmos insulam sit, videbimus martyrio animum non defuisse, et bibisse Joannem calicem confessionis : quem et tres pueri in camino ignis biberunt (Dan. iii), licet persecutor non fuderit sanguinem. Quod autem dicit : *sedere ad dextram meam et sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo, sic*

^a Interserunt nostri mss. suum, et in Græco quidem ipso textu additur *αὐτῶν*.

^b Totidem et Scripturæ loca in hanc sententiam laudat Origenes, et ii-dem fere loquitur verbis : *Ut, inquit, martyrium bis significari probetur, non eo solum loco utetur aliquis, Pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc... Verum et illo qui in psalmo centesimo decimo quinto exstat. Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Statimque : Pretiosa in conspectu Domini, etc. Hanc ipsam interpretationem arripere S. Hilarius, et ab eo plerique.*

^c Tres Palatini mss., *nec ad mulierem audaciam referunt postulati; sed, etc.*, fortasse rectius. Uno verbo postulationis, Bialib. abludit.

^d Cave ex hoc Hieronymi loco subsidium arcessi

intelligendum est : Regnum cælorum non est dantis, sed accipientis. Non est enim acceptio personarum apud Deum (Act. x, 34) : sed quicumque talem se præbuerit ut regno cælorum dignus fiat, hic accipiet, quod non personæ, sed vitæ paratum est. Si itaque tales estis qui consequamini regnum cælorum, quod Pater meus triumphantibus et victoribus præparavit, vos quoque accipietis illud. Alii de Moyse et Elia dictum volunt : quos paulo ante in monte cum eo viderant loquentes : sed mihi nequaquam videtur. Ideo enim sedentium in regno cælorum vocabula non dicuntur ; ne paucis nominatis, cæteri putarentur exclusi.

(Vers. 24.) *Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.* Decem apostoli non indignantur matri filiorum Zebedæi, nec ad ^e mulieris audaciam referunt postulantis ; sed ad filios, quod ignorantes mensuram suam, immodica cupiditate exarserent, quibus et Dominus dixerat : *Nescitis quid petatis.* Subintelligitur autem vel ex responsione Domini, vel ex indignatione apostolorum, quod filii matrem immiserint ad grandia postulanda.

(Vers. 25 seqq.) *Jesus autem vocavit eos ad se, et ait : Scitis quia principes gentium dominantur eorum; et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos : sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.* Humilis magister et mitis, nec cupiditatis immodicæ duos [Al. suos] arguit postulantes ; nec decem reliquos indignationis increpat et livoris, sed tale ponit **157** exemplum, quo doceat cum majorem esse, qui minor fuerit, et illum dominum fieri, qui omnium servus sit. Frustra igitur aut illi immoderata quæsierint : aut isti dolent super majorum desiderio : cum ad summitatem virtutum non potentia, sed humilitate veniatur. Denique sui proponit exemplum, ut si dicta parvipenderent, erubescerent ad opera, et dicit :

(Vers. 28.) *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Nota, quod crebro diximus, eum qui ministrat, appellari Filium hominis.

Et dare animam suam redemptionem pro multis. Quando formam servi accepit, ut pro mundo sanguinem funderet (Philipp. ii). Non dixit animam suam redemptionem dare pro ^d omnibus, sed pro

posse existimes Prædestinantium hæresi, qui Christum pro aliquibus dumtaxat hominibus, non pro omnibus singulisque mortem obisse pronuntiant. Sic autem intelligito Catholicam ab eo teneri sententiam, ut Christum dicat pro omnibus quidem plane hominibus animam suam redemptionem dedisse ; sed eo beneficio specialim credentes demereri voluisse, eamque salutem, quam reliquis quibuscumque morte sua peperit, præcipuo quodam modo fidelibus optare, deque ea illis conferenda sollicitum esse. Et ne putes benigna interpretatione S. Patris hic verba in lapsum prona excipi, scrias de Scripturæ eum consuetudine loqui, quæ eodem explicandæ sunt modo, ut est illud Joan. iii, 16 : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Et hæc Pauli I, Tim. iv, 10 :

multis, id est, pro his qui credere voluerint.

(Vers. 19 seqq.) *Et egredientibus illis ab Jericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Jesus transiret; et clamaverunt, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Multi latrones erant in Jericho, qui egredientes et descendentes de Jerusalem, ^a interficere et vulnerare consueverant: idcirco Dominus venit Jericho cum discipulis suis, ut liberet vulneratos, et multam turbam secum trahat. Denique postquam egredi voluit ab Jericho, secuta est eum turba multa. Si mansisset Jerosolymis, et numquam ad humilia descendisset, turba usque hodie sederet in tenebris, et in umbra mortis. **158** Sed et duo cæci erant **B** iuxta viam. Cæcos appellat qui necdum dicere poterant: *In lumine tuo videbimus lumen* (Ps. xxxv, 10). Secus viam, quia videbantur quidem Legis habere notitiam: sed viam, quæ Christus est, ignorabant: quos plerique Phariseos intelligunt et Sadduceos, alii vero utrumque populum, et veteris Testamenti et novi: quod alter scriptam Legem, alter naturalem sequens, sine Christo cæcus erat. Hi quia per se videre non poterant, audierunt præconia Salvatoris, et confessi sunt filium David. Sin autem uterque cæcus refertur ad populum Judæorum, hoc quod ^b sequitur, *Increpabat eos turba*, super ethnicis intelligendum est: quos Apostolus monet ne gloriantur, et superbiam ^c contra radicem suam (Rom. xi); sed cum ipsi errore priorum inserti fuerint ex oleastro in **C** honam olivam, nequaquam debeant invidere priorum salutem. *Miserere nostri, fili David.* Increpantur a turbis, et nihilominus non tacent: sed crebrius idipsum ingeminant, ut desiderium plenum veræ lucis ostendant.*

(Vers. 32, 33.) *Et stetit Jesus, et vocavit eos, et ait:*

Speravimus in Deum vivum, qui est Salvator omnium, maxime fidelium: quæ sapientissime juxta Catholicam fidem Auctor libri de Vocat. Gent., cap. 31, aliique passim exponunt. Alioquin videas hunc Hieronymi locum ab aliis certatim laudari Ecclesiasticæ fidei scriptoribus, eumque hæreticis, quasi propugnaculum objici. Servatus Lupus in Collectaneo de tribus Quæstionibus, cum ejus hæc verba recitasset, subinfert: Cautissime Doctor celeberrimus vidit, de qualibuscumque fidelibus intelligendum propter illud: Peribit in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Observatque Bedam iisdem hinc Hieronymi verbis usum in Explanatione Marci lib. iv, cap. 10. Exaggerat vero in epist. ad Carolum Calvum regem, ubi doceri vult abs Hieronymo, ea expositione juxta fidem catholicam solos fideles esse intelligendos, sive in gratia permansuros, sive ab ea suo vitio recessuros. Minime vero ita Hieronymus sentit: qui conceptis verbis profitetur, formam servi Christum accepisse, ut pro mundo (absolute) sanguinem funderet; et quod ait Evangelista, dare animam suam redemptionem pro multis, ad specialem transfert in fideles bonitatem, quæ, ut Prosper ait, ostendit esse partem generis humani, quæ merito fidei divinitus inspiratæ ad summam atque æternam salutem specialibus beneficiis provehatur. Ingeniose Theophilactus illud multis, pro omnibus explicat. Οἱ γὰρ, inquit, πάντες,

A *Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Cæci erant, quo pergerent ignorabant, et sequi non poterant Salvatorem. Multæ sive in Jericho, multæ rupes et prærupta in profundum vergentia: idcirco Dominus stat, ut venire possint et vocari jubet, ne turbæ prohibeant: et interrogat quasi ignorans quid velint, ut ex responsione carcerum manifesta **159** debilitas pateat, et virtus ex remedio cognoscatur.*

(Vers. 34.) *Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum: et confestim viderunt, et secuti sunt eum. Tangit oculos, et præstat artifex quod natura non dederat. Aut certe quod debilitas tulerat, donat misericordia. Statimque viderunt, et secuti sunt eum. Qui ante in Jericho contracti sedebant, et clamare tantum noverant, postea sequuntur Jesum, non tam pedibus quam virtutibus.*

(Cap. XXI. — Vers. 1 seqq.) *Et cum appropinquasset Jerosolymis, et venisset Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est: et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea: solvite et adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite: Quia Dominus his opus habet: et confestim dimittet eos. Egreditur de Jericho, turbis eductis inde quamplurimis, et cæcis reddita sanitate, appropinquat Jerosolymis, magnæ ditatis mercibus: salute credentium reddita, ingredi cupit urbem pacis, et locum visionis Dei, et arcem ^c speculatorii. Cumque appropinquaret Jerosolymis, et venisset Bethphage ad domum **D** maxillarum (qui sacerdotum viculus erat, et confessionis portabat typum; et erat situs in monte Oliveti, ubi lumen scientiæ, ubi laborum et dolorum requies), misit duos discipulos suos, ^d θεωρητικὸν καὶ ἐργαστικὸν, id est, scientiam et operam, ut ingrederentur castellum. Dixitque eis: *Ite in castellum quod contra vos est.* Contra apostolos enim erat, nec ju-*

πολλοί. Omnes enim, multi sunt. Et Euthymius: *Multis autem dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim Scriptura dicit multos pro omnibus. Itaque pro omnibus tradit animam suam, omnesque redemit: quamquam multi sua sponte in servitute remanserint.*

^a Tres Palat. mss., *descendentes de Jerosolymis in Jericho interficere, etc.*

^b Ita Origenes pridem: *Duos, inquit, cæcos dicimus Israel et Judæos ante Christi adventum. . . . sedentes secus viam, quod in Lege ac prophetis commemorarentur; cæcos quidem quod ante Christi in ipsorum animas adventum veros et legitimos in Lege ac prophetis comprehensos sensus minime intuerentur.*

^c Plures mss., *arcem speculatoris.* Porro Bethphage, domum maxillarum, ex Origene S. Pater interpretatur: ipse enim suo sensu lib. de Nom. Hebr. Bethphage, ait, *domus oris vallium, vel domus buccæ. Syrum est, non Hebræum. Quidam putant domum maxillarum vocari.* Vide quæ in eo libro ad hanc vocem observamus: Epistolam quoque in nostra recensione 108, ubi Bethphage, villam sacerdotum maxillarum vocat. Rhabb. speculatoris.

^d Quas ab Erasmo et Victorio conflictas dicit Martianæus Græcas voces, θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν, nostri quoque præferunt mss. pro θεωρητικὸν καὶ ἐργαστικὸν, quas non improbo. Ex his unus Palatinus Latinis litteris, *Theoreticen et Practicen.*

gum doctrinarum volebat accipere. *Et statim*, inquit, **A** quibus nisi anima instructa fuerit et ornata, sessorem habere Dominum non meretur.

invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea : solvite et adducite mihi. Alligata erat asina multis vinculis peccatorum. Pullus quoque lascivus, et frenorum impatiens **160** cum matre, secundum Evangelium Lucae (*Cap. xix*), ^a multos habebat dominos, non tui errori et dogmati subditus : et tamen multi domini qui sibi potestatem illicitam vindicabant, videntes verum Dominum, et servos ejus venisse, qui ad solvendum missi fuerant, non audent resistere. Quæ sit autem asina, et pullus asinæ, dicemus in subditis.

(Vers. 4, 5.) *Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam, dicentem : Dicite filiae Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum filium subjugalis.* Hoc in propheta **B** Zacharia scriptum est : de quo plenius, si vitæ appetitum fuerit, in suo dicetur loco. Nunc stringendum breviter, quod secundum litteram in parvo itineris spatio super utrumque animal sedere non quiverit. Aut enim sedit asinæ, et pullus absque sessore fuit : aut si pullo, quod magis competit, usus est ad sedendum, asina ducta est libera. Ergo cum historia vel impossibilitatem habeat, vel turpitudinem, ad altiora transmittimur : ut asina ^b ista quæ subjugalis fuit, et edomita, et jugum legis traxerat, Synagoga intelligatur ; pullus asinæ, lascivus et liber, Gentium populus, quibus sederit Jesus, et missis ad eos ^c duobus discipulis suis, uno in Circumcisionem, et altero in Gentes.

(Vers. 6, 7.) *Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præcepit illis Jesus. Et adduxerunt asinam et pullum : et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt.* Pullus, iste et asina, quibus apostoli sternerunt vestimenta sua, ut Jesus mollitus sedeat, ante adventum Salvatoris nudi erant, nullisque sibi in eos dominatum vindicantibus, absque operimento frigebant. Postquam vero suscipere apostolicas vestes, pulchriores effecti, Dominum habere sessorem. ^d Vestis autem apostolica, **161** vel doctrina virtutum, vel edisseritio Scripturarum intelligi potest, sive Ecclesiarum dogmatum varietates :

^a Unus Palatinus, verba, qui sibi potestatem illicitam vindicabant, huc transfert, quæ tertio abhinc versu habes. Mox pro subditus, legebatur olim subditos. Verum ait, Victor., pullus asinæ, quo gentium populus significatur, propterea multos habuisse dominos dicitur, quod ipse non uno tantum errore, unoque dogmate teneretur obnoxius ; sed multis erroribus, dogmatibusque subditus esset : multos dominos multos vocans errores.

^b Erudite hæc transtulit ex Adamantio, cujus hæc verba sunt : *Vide enim annon hæc Servatoris symbola sint per discipulos jumenta sua, vinculis exsolventis, eos videlicet, qui tunc de populo hoc, quoque a gentibus fidem professi sunt : peccatis enim astricta erat, et alligata antiqua synagoga : alligatus quoque erat una cum ea pullus, populus nimirum : gentibus novissime conflatus, et utrumque qua ad superbam Jeresolymam ascensus patet tam accederet Hospitator a discipulis præcepta tradentibus solvi jussit, dato iis per hæc verba Spiritu sancto : Accipite Spiritum sanctum, etc.*

quibus nisi anima instructa fuerit et ornata, sessorem habere Dominum non meretur.

(Vers. 8.) *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via.* Videte differentiam uniuscujusque personæ. Apostoli vestimenta sua super asinum ponunt, turba quæ vilior est, substernit pedibus asini ; necubi offendant in lapidem, ne calcet spinam, ne labatur in foveam.

Alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternerant in via. De arboribus frugiferis, quibus mons Oliveti consitus est, cædebant ramos, sternerantque in via : ut prava recta facerent, et æquarent inæqualia : quo rectius atque securius in corde credentium, Christus, dæmonum atque vitiorum victor incederet.

(Vers. 9.) *Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant, dicentes : Osanna filio David : benedictus qui venit in nomine Domini ; osanna in excelsis.* Quia manifesta est historia, spirituales sequamur ordinem disserendi. Turbæ quæ egressæ fuerant de Jericho, et secutæ sunt Salvatorem ac discipulos ejus, postquam pullum asinæ solutum viderunt (qui ante ligatus fuerat) et apostolorum vestibus exornatum, et sedentem super eum Dominum Jesum, supposuerunt vestimenta sua, et straverunt viam ramis arborum. Cumque opere cuncta fecissent, vocis quoque tribuunt testimonium : et præcedentes ^e atque sequentes non brevi atque silenti confessione, sed clamore plenissimo resonant : *Osanna ^f filio David, benedictus qui venit in nomine Domini.* Quod autem dicit : *Turbæ quæ præcedebant et quæ sequebantur*, utrumque ostendit populum, et qui ante Evangelium, et qui post Evangelium Domino crediderunt, consona Jesum confessionis voce laudare : et secundum superioris parabole exemplum diversarum horarum operarios, unum fidei accipere præmium. Porro quod sequitur : *Osanna filio David*, quid significet, **162** et ante annos plurimos in brevi epistola ^g ad Damasum, tunc Romanæ urbis episcopum, dixisse memini ; et nunc perstringam breviter. In centesimo decimo septimo psalmo, qui manifeste de adventu Salvatoris scri-

^e Hoc quoque ipsum hausit ex Origene, qui duos, ait, *discipulos si interpreteris anagogice, dices unum quidem esse ordinem eorum, qui ministrant circumcisis : alterum autem, qui gentibus.*

^f Conferendus hic rursum Origenes, in eumque Huetii annotatio.

^g Origines pridem, *Non alia*, inquit, *præcedentes, alia vero subsequentes dicebant ; uno enim ore laud secus ac concors et consonus chorus clamabant omnes, et Servatoris humanitatem his verbis celebrabant : Osanna filio David, etc.*

^h Promiscue in mss. *Osianna* legitur, et *Osanna* : tres autem Palatini, pro, qui venit, hic atque infra, qui venturus est, præferunt.

ⁱ Epistola in nostra recensione 20 sub initium anni 385 data, quam hic recolare operæ pretium sit. Confer quoque Origenem, ex quo bonam subvexæ dissertationis de *Osanna* partem S. Doctor expressit.

pius est, inter cætera hoc quoque legimus: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud [Al. et] hoc est mirabile in oculis nostris. Hæc est dies quam facit Dominus, exultemus, et lætemur in ea. Statimque jungitur: O Domine, saluum me fac: O domine, bene prosperare. Benedictus qui venit in nomine Domini: benediximus vobis de domo Domini, et cætera (Psal. cxvii, 22 seqq.). Pro eo quod habetur in Septuaginta interpretibus; ὁ κύριε, σῶσεν δὲ, id est, o Domine, saluum fac; in Hebræo legimus: אַנְנָא אֲדֹנָי אֲמַנְנָא (אֲמַנְנָא מִן הַבַּיִת), quod manifestius interpretatus est Symmachus dicens: *Obsecro, Domine, saluum, fac, obsecro.* Nemo ergo putet ex duobus verbis, Græco videlicet, et Hebræo, sermonem esse compositum, sed totum Hebraicum: et significare quod adventus Christi salus mundi sit. Unde et sequitur: *Benedictus qui venit in nomine Domini. Salvatore quoque id ipsum in Evangelio comprobante: Ego veni in nomine Patris mei, et non me recepistis. Alius vendet in nomine suo, et recipietis eum (Joan. v, 4).* Necnon quod jungitur, *Osanna*, id est, *salus in excelsis*, perspicue ostenditur, quod adventus Christi non tantum hominum salus, sed totius mundi sit: terrena jungens cælestibus: *Ut omne genu ei flectatur [Al. flectat], cælestium, terrestrium, et infernorum (Philipp. ii, 10).**

(Vers. 10.) *Et cum intrasset Jerosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic? Populi [Al. Multi] autem dicebant.* Introente Jesu cum turba tota, Jerosolymorum civitas commoveatur, mirans frequentiam, nesciens veritatem, et dicens: *Quis est hic? Quod quidem in alio loco dicentes angelos legimus: Quis est iste rex gloriæ (Ps. xxiii, 8)? Aliis autem vel ambigentibus, vel interrogantibus, vilis plebecula confitetur: a minoribus incipiens, ut ad majora perveniat, et dicit:*

163 *Hic est Jesus propheta a Nazareth Galilææ. Propheta, quem et Moyses similem sui dixerat esse venturum, et qui proprie apud Græcos cum ^a arthro scribitur. ^d A Nazareth autem Galilææ, quia ibi*

^a Vocem bene, quidam mss. ignorant.

^b Aliquot mss. inserunt me. Paulo post pro sermonem, legebatur sermone. Levius id genus subinde facili castigamus.

^c Id est, cum articulo. Alii codices, cum asterisco: alii, cum martyrio, quam fere secuti sunt lectionem Erasmus, et Victorius legentes cum τοῦ ἀρθρου μαρτυρία, id est, cum articuli testimonio.

^d Plura non retinent mss. codices; editi ante nos libri sic legunt, et qui proprie apud Græcos scribitur cum τοῦ ἀρθρου μαρτυρία, id est, cum articuli testimonio, etc., quæ mihi videntur Erasmiæ compositionis, et non Hieronymianæ contextus. MART.

^e Hunc omittit Victorius versum, ut flos campi, etc.

^f De Collybistis diximus ad lexicon Origenian. In notis: neque his contrarius est Hieronymus, quia ipse non loquitur de Collybo, qui erat species numismatis, unde et Collybistæ dicti sunt; sed de munusculis quæ Collybistæ accipiebant pro usuris, quando pecuniam, id est, Collybos, fenerati erant. Nummi itaque fenerati dicebantur Collybi, et munera data pro illis appellabantur Collyba. Certe Collibus est quod

A educatus fuerat: ^e ut flos campi nutriretur in flos virtutum.

(Vers. 12, 13.) *Et intravit Jesus in templum Dei: et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit. Et dixit eis: Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum. Convulsus Jesus turba credentium (quæ vestimenta sua ut illeso pede pullus laceraret, straverat), ingreditur templum, et eicit omnes qui vendebant et emebant in templo: mensasque nummulariorum subvertit, et cathedras vendentium columbas dissipavit, dixitque eis, de Scripturis sanctis testimonium proferens (Isai. lvi): quod domus Patris ejus, orationis domus esse deberet, non spelunca latronum, vel domus negotiationis (Jerem. vii): sicut in alio Evangelista scriptum est (Joan. ii). Ex hoc primum sciendum, quod juxta mandata Legis augustissimo in toto orbe templo Domini, et de cunctis pene regionibus Judæorum illuc populo conflente, innumerabiles immolabantur hostiæ, maxime festis diebus, taurorum, arietum, hircorum: pauperibus ne absque sacrificio essent, pullos columbarum, et turtures offerentibus: accidebat plerumque, ut qui de longe venerant, non haberent vicimas. Exegitaverunt igitur sacerdotes, quomodo prædam de populo facerent, et omnia animalia quibus opus erat ad sacrificia, vendebant, ut et venderent non habentibus, et ipsi rursum empti susciperent. Hanc stropham eorum crebra venientium inopia dissipabat, qui indigebant sumptibus, et non solum **164** hostias non habebant, sed ne unde emerent quidam aves et vilia munuscula. Posuerunt itaque et nummularios qui mutuo sub cautione darent pecuniam. Sed quia erat Lex præceptum (Levit. xxv, et Dent. xxiii), ut nemo usuras acciperet, et prodesse non poterat pecunia fenerata, quæ commodi nihil haberet, et interdum sortem perderet, exegitaverunt et aliam technam, ut pro nummulariis, ^g Collybistas facerent, cuius verbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Collyba*

nummulario datur pro commutanda pecunia. Vide lexica Græca. ΜΑΝΤ. — Aliam a vulgo recepta apud veteres Scriptores sententiam hic propugnat Hieronymus, dum Collybistas eos fuisse tradit, qui pecuniam senecti dantes pro usura, quæ lege prohibebatur, vilis munuscula exigent. Quia re unus quod sciam ei favet Hesychius ab Hæcietio laudatus, ubi κόλλυβα, τρώγαια: collyba, bellaria, frizum cicer. Nam proprie idem ipse Hesychius, κόλλυβος interpretatur, εἶδος νομισματός, καὶ ὃ ἐν τῷ χαλκῷ κεκαταργημένος βούς: species numismatis, in cuius ære imago bovis erat impressa, cui et Pollux et Suida, vetustiorumque Scriptorum Glossatores in hoc maxime consentiunt, ut collybam pro vilis nummi genere accipiant. Aristophanes, οὐδὲ κόλλυβου, ne collybo quidem, emendam falcem dixit; et Callimachus, ut summam annonæ apud inferos vilitatem exaggeraret, βούν, αἶτ, κόλλυβα πιπρήσκουσι, bovem collybo divendant. Exinde Collybistæ, nummularii, qui pretiosa numismata vilioribus permutarent, quem artem ipse Pollux ἀλλοτρίην, nos eodem sensu Cambium dicimus. Et vero ipse Origenes, a quo nullam expositionis

dicuntur apud eos, quæ nos appellamus *tragemata*, A vel vilia munuscula. Verbi gratia, frixi [Al. fricti] ciceris, uvarumque passarum, et poma diversi generis. Igitur quia usuras accipere non poterant Collybistæ, qui pecuniam fenerati erant, pro usuris accipiebant varias species, ut quod in nummo non licebat, in his rebus exigerent quæ nummis communtur, quasi non hoc ipsum Ezechiel^a prædicaverit, dicens: *Usuram et superabundantiam non accipietis (Ezech. xii, 12)*. Istiusmodi Dominus cernens in domo Patris negotiationem seu latrocinium, ardore spiritus concitatus (juxta quod scriptum est in sexagesimo octavo psalmo (Vers. 40): *Zelus domus tuæ comedit me*), fecit sibi flagellum de funiculis, et tantam hominum multitudinem ejecit de templo, dicens: *Scriptum est: Domus mea, domus orationis* B *vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum*. Latro enim est, et templum Dei in latronum convertit specum, qui lucra de religione sectatur, cultusque ejus non tam cultus Dei quam negotiationis occasio est. Hoc juxta historiam: cæterum secundum mysticos intellectus, quotidie Jesus ingreditur templum Patris, et ejecit omnes^b tam episcopos et presbyteros et diaconos, quam laicos, et universam turbam de Ecclesia sua, et unius criminis habet vendentes pariter et ementes. Scriptum est enim: *Gratis accepistis, gratis date*. 165 Mensas quoque nummulariorum subvertit. Observa, propter avaritiam sacerdotum, altaria Dei nummulariorum mensas appellari. Cathedrasque vendentium columbas evertit, qui vendunt gratiam Spiritus sancti, et omnia faciunt, ut subjectos populos devorent, de quibus dicit [Al. dicitur]: *Qui devorant populum meum sicut escam panis (Ps. xlii, 4)*. Juxta simplicem intelligentiam, columbæ non erant in cathedris, sed in caveis, nisi forte columbarum institores sedebant in cathedris. Quod penitus absurdum est, quia in cathedris, magistrorum magis dignitas indicatur, quæ ad nihilum redigitur, cum mixta fuerit lucris. Quod de Ecclesiis diximus, unusquisque de se intelligat. Dicit enim Apostolus: *Vos estis templum Dei, et Spiritus sanctus habitat in vobis (I Cor. vi, 15, et II Cor. iii, 16)*. Non sit in domo pectoris nostri negotiatio, non ementium vendentiumque commer-

sus partem mutuatus est S. Pater, eos appellat Collybistas, qui probum pecuniam vilibus, ac nullius pretii nummulis commutant, ut eos, quorum nummos permutant, afficiant damno. Credo equidem, non tantum ex vilioris æris permutatione, quam quod certam præterea mercedem in suum emolumentum de capite deducerent, quod Hieron. notat.

^a Lege, cum Rhabbano, præcaverit.

^b Pleraque subnexæ interpretationis partem ex Origene de more Hieronymus delibavit.

^c Idem et Origeni visum est, qui hanc non minimam inter portentosas Jesu virtutes fuisse, argumentis probasse se, testatur alibi in Commentar. in Joannem: *Quia cum pro fabri filio haberetur, ea tamen usus est confidentia et auctoritate, in publico cætu et templo eos deturbans, de quibus scriptum est. Qua potestate utens, ipse nationis princeps, id non facile per-* fecisset, quod a Jesu actum est.

cla, non donorum cupiditas, ne ingrediatur Jesus iratus et rigidus, et non aliter mundet templum suum, nisi flagello adhibito, ut de spelunca latronum, et de domo negotiationis, domum faciat orationis.

(Vers. 14.) *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos*. Nisi mensas nummulariorum evertisset, cathedrasque columbas vendentium, cæci et claudi lucem pristinam, et concitum gradum non meruissent recipere.

(Vers. 15.) *Videntes autem principes sacerdotum et Scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes: Osanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt?* Plerique arbitrantur maximum esse signorum, quod Lazarus suscitatus est (Joan. xi), quod cæcus ex utero lumen acceperit (Joan. ix), quod ad Jordanem vox audita sit Patris (Joan. iii), quod transfiguratus in monte gloriam ostenderit triumphantis (Matth. xvii). Mihi inter omnia signa quæ fecit hoc videtur^c mirabilius esse, quod unus homo, et illo tempore contemptibilis, et intantum vilis 166 ut postea crucifigeretur, Scribis et Pharisæis contra se sævientibus, et videntibus lucra^d sua destrui, potuerit ad unius flagelli verbera tantam ejicere multitudinem, mensasque subvertere, et cathedras confringere, et alia facere, quæ infinitus non fecisset exercitus. Igneum enim quiddam^e atque sidereum radiabat ex oculis ejus, et divinitatis majestas lucebat in facie. Cumque manum non audeant injicere sacerdotes, C tamen opera calumniantur, et testimonium populi atque puerorum qui clamabant, *Osanna filio David*, vertunt in calumniam: quod videlicet hoc non dicatur nisi soli Filio Dei. Videant ergo episcopi, et quantumlibet sancti homines, cum quanto periculo^f dici ista sibi patiantur [Al. patiuntur], si Domino cui vere hoc dicebatur, quia necdum erat solida credentium fides, pro crimine impingitur.

(Vers. 16.) *Jesus autem dicit eis: Utique. Numquam legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?* Quam moderate^g sententiam temperat, et responsio utrimque vergens, et calumniæ non patens? Non dixit quod Scribæ audire cupiebant, bene faciunt pueri, ut mihi testimonium perhibeant,

^d Voculam *sua* mss. nostri sufficiunt.

^e Diximus hac de re, cum alibi, tum paulo superius in cap. ix, vers. 9.

^f Hunc acclamandi *Osanna* episcopis sanctisque viris morem alibi Martianus in Comment. ad lib. Nom. Hebr. notat ex Itinerario Jerosolymitano Antonini monachi, pag. 30. *Ibi, inquit, venerunt mulieres in occursum cum infantibus, palmas in manibus tenentes, et ampullas cum rosaceo oleo: et prostrate pedibus nostris plantas nostras ungebant, cantabantque lingua Ægyptiaca, psallentes antiphonam: Benedicti vos a Domino, benedictusque adventus vester, Osanna in excelsis.* Cæterum et Origenes frequens in eo est in hac expositione, ut a templi sacerdotibus ad Ecclesiæ episcopos ac ministros, vitia comparans, et ad vivum resecaus, transeat.

^g Palat. mss., *sententia temperata*.

nec rursus, errant : pueri sunt, debetis ætati ignoscere ; sed profert exemplum de octavo psalmo, ut, tacente Domino, Scripturarum testimonium puerorum dicta firmaret.

(Vers. 17.) *Et relicta illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit.* Reliquit incredulos, et urbem egressus contradicentium, ivit Bethaniam, quod interpretatur *domus obedientiæ*, jam tunc vocationem gentium præfigurans, ibique mansit, quia in Israel permanere non potuit. Hoc quoque intelligendum est, quod tantæ fuerit paupertatis, et ita nulli adolatus sit, ut in urbe maxima nullum hospitem, nullam invenerit mansionem, sed in agro **167** parvulo apud Lazarum sororesque ejus habitaret : eorum quippe vicus Bethania est.

(Vers. 18, seqq.) *Mane autem revertens in civitatem, esurit. Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum. Et ait illi : Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum, et arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes : Quomodo continuo aruit? Discussis noctis tenebris, matutina luce radiante, et vicina meridie, in qua Dominus passione sua illustratus erat orbem, cum in civitatem reverteretur, esurit, vel veritatem humanæ carnis ostendens, vel esuriens salutem credentium, et æstuans ad incredulitatem Israelis. Cumque vidisset arborem unam (quam intelligimus ^a Synagogam, et conciliabulum Judæorum) juxta viam : habebat enim Legem, et ideo juxta viam erat, quia non credebatur in viam, venit ad eam, stantem scilicet et immobilem, et non habentem Evangelii pedes : nihilque invenit in ea, nisi folia tantum, promissionum strepitum, traditiones Pharisæicas, et jactationem Legis, et ornamenta verborum absque ullis fructibus veritatis. Unde et alius evangelista dicit : *Nondum enim erat tempus* (*Marc. x. 45*) ; sive quod tempus nondum venerat salvationis Israel, eo quod nondum Gentilium populus subintrasset, sive quod præterisset tempus fidei, quia ad illum primum veniens, et spretus, transisset ad nationes. *Et ait illi : Numquam ex te fructus nascatur, vel in sempiternum, vel in sæculum : utrumque enim αἰών [Al. αἰώνα] Græcus sermo significat. Et arefacta est ficulnea, ^b quæ esuriente Domino, cibos quos ille cupierat, non habebat. Sic autem aruerunt folia, ut truncus ipse remaneret, et ^d fractis ramis, viveret [Al. viveret] radix, quæ in novissimo tempore si credere voluerit, virgulta fidei pullulet, impleaturque Scriptura, dicens : *Est arbori spes* [*Job. xiv. 7*]. Juxta litteram autem Dominus passurus in populis, et bajulaturus scandalum crucis, debuit discipulorum animos signi anticipatione firmare. Unde et discipuli mirantur, dicentes : *Quomodo continuo aruit? 168* Potuit ergo Salvator**

eadem virtute etiam inimicos siccare suos, nisi eorum per poenitentiam expectasset salutem.

(Vers. 21, 22.) *Respondens autem Jesus, ait eis : Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hæsitareritis, non solum de ficulnea facietis ; sed et si monti huic dixeritis : Tolle ^c et jacta te in mare, fiet. Et omnia quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis.* Latrant contra nos Gentilium canes in suis voluminibus, quæ in impietatis propriæ memoriam reliquerunt, asserentes apostolos non habuisse fidem, quia montes transferre non potuerunt. Quibus nos respondebimus, multa facta esse signa a Domino, juxta Joannis Evangelistæ testimonium, quæ scripta essent, mundus capere non posset (*Joan. xxi. 25*). Non quo mundus volumina capere non potuerit, quæ potest, quamvis multiplicia sint, unum armariolum, vel unum capere scrinium : sed quod magnitudinem signorum præ miraculis et incredulitate ferre non possit. Igitur et hæc credimus fecisse apostolos, sed ideo scripta non esse, ne infidelibus contradicendi major daretur occasio. Alioquin interrogemus eos, utrum credant his signis, quæ scripta narrantur, an non. Et cum incredulos viderimus, consequenter probabimus, nec majoribus eos credituros fuisse, qui minoribus non crediderint. Hoc adversum illos. Cæterum nos, ut ante jam diximus, montem diabolum intelligamus superbientem, et jactantem se contra Creatorem suum, ^d qui a propheta mons corruptus appellatur. Et cum animam hominis possederit, et in ea fuerit radicans, ab apostolis, et his qui similes apostolorum sunt, transferri potest in mare, hoc est, in loca salsa, et fluctuantia, et amara, quæ nullam habent dulcedinem Dei. ^e Idipsum et in Psalmis legitur : *Non timebimus dum turbabitur terra, et transferentur montes in cornu maris* (*Ps. xlv. 2*).

(Vers. 23.) *Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentes principes sacerdotum et seniores populi, dicentes : In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Diversis verbis eandem quam supra calumniam struunt, quando **169** dixerunt : *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit hic demonia.* Quando enim dicunt : *In qua potestate hæc facis?* de Dei dubitant potestate, et subintelligi volunt diaboli esse quod faciat. Addentes quoque : *Quis tibi dedit hanc potestatem?* manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis viribus, sed alienis signa facere.*

(Vers. 24 seqq.) *Respondens autem Jesus, dixit eis : Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Joannis unde erat, e caelo an ex hominibus? At illi cogitabant inter se, dicentes : Si dixerimus, E caelo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis*

^a Confer Adamantium, hanc de sterili Judæorum Synagoga figuram pluribus edisserentem.

^b Trex P. latini mss. quia pro quæ.

^c In aliquot mss., Tolle te, etc.

^d Victorius ait, Jeremiæ xli. ὄρος διεφθαρμένον

scribitur : ubi nos habemus, pestifer.

^e Vulgati olim libri addebant, et apud incredulorum mentem, ut porcorum duo millia suffocari, quæ mss. codicum monitu ante nos Martianæus expunxit.

illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam. Omnes enim habebant Joannem sicut prophetam. Et respondentes Jesu, dixerunt: Nescimus. Hoc est quod vulgo dicitur: Malo arboris nodo, malus clavus aut cuneus insigendus est. * Poterat Dominus aperta responsione tentatorum calumniam confutare, sed prudenter interrogat, ut suo ipsi, vel silentio, vel sententia condemnentur. Si enim respondissent baptismum Joannis esse de caelo (ut ipsi sapientes in malitia pertractarunt), consequens erat responsio: Quare ergo non estis baptizati a Joanne? Si dicere voluissent, humana deceptione esse compositum, et nihil habuisse divinum, seditionem populi formidabant. Omnes enim gregatim multitudines Joannis receperant baptismum, et sic eum habebant ut prophetam. Respondit itaque impiissima factio, et humilitatis verbo, quo nescire se diceret, usa est ad insidias coaptandas.

(Vers. 27.) *Ait illis et ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.* Illi in eo quod nescire se responderant, mentiti sunt: consequens ergo erat juxta responsionem eorum Dominum quoque dicere, *Nec ego scio; sed mentiri Veritas non potest, et ait: Nec ego dico vobis.* Ex quo ostendit et illos scire, sed respondere nolle, et se nosse, et ideo non dicere, quia illi quod sciunt taceant, et statim infert parabolam, quæ et illos impietatis arguat, et ad gentes regnum Dei doceat transferendam.

(Vers. 28 seqq.) **170** *Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios; et accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie operare in vinea mea.* Ille autem respondens, ait: *Nolo.* Postea autem poenitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: *Eo, domine, et non iit.* Quia ex duobus fecit voluntatem patris? Et dicunt ei: *Primus.* Dicit illis Jesus (Luc. xv). Hi sunt duo filii, qui et in Lucæ parabola describuntur, frugi et luxuriosus, et de quibus Zacharias propheta loquitur: *Assumpsi mihi duas virgas: unam vocavi decorem, et alteram vocavi funiculum, et pavi gregem* (Zach. xi, 7). Primo dicitur ^b Gentilium populo per naturalis legis notitiam: *Vade, et operare in vinea mea: hoc est, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris* (Tob. iv). Qui superbe respondit: *Nolo.* Postea vero in adventu Salvatoris, acta poenitentia, operatus est in vinea Dei, et sermonis contumaciam labare correxit. Secundus autem filius, populus Judæorum est, qui respondit Moysi: *Omnia quæcumque*

A *dixerit Dominus faciemus* (Exod. xxiv), et non iit in vineam, quia, interfecto patrisfamilias filio, se putavit hæredem. Alii vero non putant Gentilium et Judæorum esse parabolam, sed simpliciter peccatorum et justorum: ipso quoque Domino propositionem suam postea disserente.

Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei. Eo quod illi qui per mala opera Deo se servire negaverant, postea poenitentiam baptismum acceperint a Joanne. Pharisei autem, qui justitiam præferebant, et legem se Dei facere jactabant, Joannis contempto baptismo, Dei præcepta fecerant. Unde dicit:

(Vers. 32.) *Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea ut crederetis ei.* Porro quod dicitur: *Quis ex duobus fecit voluntatem patris?* Et illi dicant: *Novissimus.* Sciendum est in ^o veris exemplaribus non haberi **171** *novissimum*, ^d sed *primum*, ut proprio iudicio condemnentur. Si autem novissimum voluerimus legere, manifesta est interpretatio: ut dicamus intelligere quidem veritatem Judæos; sed tergiversari, et nolle dicere quod sentiunt: sicut et baptismum Joannis scientes esse de caelo, dicere noluerunt.

(Vers. 33.) *Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et edificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est.* Hoc est, quod Dominus sumptum de proverbio significavit: *Durum est adversus stimulum calcitrare* (Act. ix, 5). Principes sacerdotum, et seniores populi, qui interrogaverant Dominum, *In qua potestate hæc facis: et quis tibi dedit hanc potestatem?* et voluerant in verbo capere sapientiam, sua arte superantur; et audiunt in parabolis, quod aperta facie non merebantur audire. Homo iste paterfamilias, ipse est qui habebat duos filios; et qui in alia parabola conduxit operarios in vineam suam; qui plantavit vineam, de qua et Isaias plenissime per Canticum loquitur, ad extremum inferens: *Vinea Domini sabaoth, domus Israel est* (Isai. v, 7). Et in Psalmo: *Vineam de Ægypto, inquit, transtulisti: ejecisti gentes, et plantasti eam* (Ps. lxxix, 9). **D** *Et sepem circumdedit ei, vel murum urbis, vel angelorum auxilia: et fodit in ea torcular, aut altare, aut illa torcularia, quorum et tres Psalmi titulo prænotantur: octavus et octogesimus,*

* Rhabb., sed propterea interrogat, rectius.

^b Hæc item ex Adamantio repeto, quem hic describere non vacat.

^c Rhabb., in veteribus. Et veteribus quidem pro veris positum abs Hieronymo persuasum est etiam, mihi, ut quid enim, si vera tum demum illa erant exemplaria quæ primum præferebant, atque adeo falsata illa erant quæ ferebant novissimus, ipse Hieronymus in proposita pericope habet novissimus? cur interpolata exemplaria præfert? et veris anteponit? Veteribus autem si scripsit, utcumque se res bene habet, et utraque exponi lectio meretur, quarum altera si a corruptis codicibus exprimeretur, cur se

S. Pater illi explicandæ fusius diffunderet non oportebat. Vide Sabater. — Nunc legimus, Phariseos de seniore, sive primo responsum dedisse. Sunt autem ex Antiquis qui de juniore legerint dictum. S. Hilarius in hunc locum: *Dicunt voluntati juniorem obedisse.* Nempe vulgata lectio tum temporis erat novissimus: quæ et in pervetusto, quem subinde laudamus. Veronensi Evangeliorum codice durat. Nescio quis huic tamen consonus locus tanquam ex Hieronymo refertur in Catena Aurea qui fecit Erasmo denuo suspicionem, cum in his Commentariis non inveniatur, quod fuerint a fastidioso quopiam olim decurtati. Præstabat fidem Catenæ denegare.

et octogesimus tertius. *Et ædificavit turrin*: hæc dubium quin templum, de quo dicitur per Michæam: *Et tu, turris nebulosa, filia Sion* (Mich. iv, 8). *Et locavit eam agricolis*, quos alibi vineæ operarios appellavit: qui conducti fuerant hora prima, tertia, sexta, nona et undecima (Matth. x). *Et peregre profectus est*: est, non loci mutatione; nam Deus unde abesse potest, quo complentur omnia? et qui dicit per Jeremiam: *Ego Deus appropinquans et non de longinquo, dicit Dominus* (Jerem. xxiii, 23). Sed abire videtur a vinea ut vinitoribus liberum operandi arbitrium derelinquat.

(Vers. 34 seqq.) *Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut ucciperent fructus ejus. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, 172 et fecerunt illis similiter.* Dederat eis Legem,^a et in hac eos vinea operari jusserat, ut fructum Legis in operibus exhiberent. Postea misit ad eos servos, quos illi apprehensos vel ceciderunt, ut Jeremiam; vel occiderunt, ut Isaiam; vel lapidaverunt, ut Naboth (III Reg. xxi), et Zachariam, quem interfecerunt inter templum et altare (II Par. xxiv). Legamus epistolam Pauli ad Hæbreos (Hebr. xi); et ex ea^b plenissime discemus qui servorum Domini quanta perpassi sint.

(Vers. 37, 38.) *Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum. Agricolaæ autem videntes filium, dixerunt intra se: hic est hæres; venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus.* In eo quod supra legimus: *Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter,* patientiam ostendit patrisfamilias, quod frequentius miserit, ut malos colonos ad pœnitentiam provocaret: illi autem thesaurizaverunt sibi iram in die iræ (Rom. ii). Porro quod jungitur: *Verebuntur e filium meum,* non de ignorantia venit. Quid enim nesciat patrisfamilias, qui hoc loco Deus Pater intelligitur? Sed semper ambigere dicitur Deus, ut libera voluntas homini reservetur. Interrogemus Arium et Eunomium. Ecce pater dicitur ignorare, et sententiam temperat, et quantum in vobis est, probatur esse mentitus. Quidquid pro Patre responderint, hoc intelligant pro Filio, qui se dicit ignorare consummationis diem.

(Vers. 39.) *Et apprehensum eum, ejecerunt extra vineam, et occiderunt.* Et Apostolus loquitur, quod extra portam Jesus crucifixus sit (Heb. xiii). Possumus et aliter intelligere; quod ejectus sit extra vineam, et ibi occisus: ut suscipientibus se gentibus, aliis vinea locaretur.

(Vers. 40, 41.) *Cum ergo venerit Dominus vineæ, quid facies agricolis illis? Aiant illi: Malos male per-*

^a Auctor hujus expositionis Adamantius, cujus prolixiori contextui parcat notarum brevitatis.

^b Addit unus Pal., quis servorum Domini exitus fuerit.

^c Interserit Victor, hic forte.

^d Corrupte lectum est Martiano, habentes, quam

det, et vineam suam locabit aliis agricolis qui reddent ei fructum temporibus suis. Interrogat eos Dominus non quod ignoret quid responsuri sint, sed ut propria responsione demerentur. Locata est autem nobis vinea, et locata ea conditione, ut reddamus Domino fructum temporibus suis, et sciamus unoquoque tempore quid oporteat nos vel loqui, vel facere.

(Vers. 42.) *Dicit illis Jesus: Numquam legis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. 173 A Domino factum est illud, et est mirabile in oculis nostris* (Ps. cxvii, 23, 23). Variis parabolis diversisque sermonibus res eadem contexuntur. Quos enim supra operarios, et vinitores, et agricolas appellarat, nunc ædificatores, id est, cæmentarios vocat. Unde dicit Apostolus: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis* (I Cor. iii, 9). Hi ergo cæmentarii quomodo et vinitores accipiunt vineam, sic acceperunt lapidem, quem vel in fundamentis ponant, juxta architectum Paulum (*Ibid.*); vel in angulo, ut duos parietes, id est, populum utrumque consociet (*Ephes. ii*), qui reprobatus ab eis, factus est in caput anguli. Et hoc a Domino factum est, non humanis viribus, sed Dei potentia. De hoc lapide adjutori Petrus quoque loquitur confidenter: *Iste lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, hic factus est in caput anguli* (I Petr. ii, 7). Et Isaias: *Ecce, ait, immittam in fundamenta Sion lapidem electum, pretiosum, angularem: et qui crediderit in eum, non confundetur* (Isai. ii, 16).

(Vers. 43.) *Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Aliquoties dixi, regnum Dei Scripturas sanctas intelligi, quas Dominus abstulit a Judæis, et nobis tradidit, ut faciamus fructus earum. Ista est vinea quæ traditur agricolis et vinitoribus, in qua qui operati non fuerint, nomen tantum habentes Scripturarum, fructus vineæ perdituri sunt.

(Vers. 44.) *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.* Aliud est offendere Christum per mala opera, aliud negare. Qui peccator est, et tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem, et confringitur, sed non omnino conteritur: reservatur enim per pœnitentiam ad salutem. Super quem vero ille ceciderit, hoc est, cui lapis ipse irruerit, et qui Christum penitus negaverit, sin conteret eum, ut nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquæ pusillum.

(Vers. 45, 46.) *Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisei parabolas ejus, cognoverunt 174 quod de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.* Quamvis duro corde essent, et propter incredulitatem, et impietatem in Filium Dei^d hebetes, tamen apertas propositiones, negare non poterant: et invocem inutili sensu ad apertas propositiones referebat. Nos codicum Palat. ope restituimus hebetes: Judæi scilicet propter incredulitatem atque impietatem obtusi et recordes. In uno etiam ms. responsiones pro propositiones invenimus.

telligebant contra se omnes Domini sententias dirigi. **A** Unde volebant quidem eum interficere, sed timebant turbas: quia sicut prophetam eum habebant. Semper turba mobilis est, nec in proposita voluntate persistens: atque in morem fluctuum, ^a diversorum ventorum impetu huc illucque trahitur. Quem nunc quasi prophetam venerantur et colunt: postea contra eum clamant: *Crucifige, crucifige talem* (*Joan. xix, 6*).

(Cap. XXII. — Vers. 1, 2.) *Et respondens Jesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Pharisaei intelligentes de se dici parabolas, quaerabant eum tenere et occidere. Hanc eorum sciens Dominus voluntatem, nihilominus increpat saevientes, nec timore superatur, quo minus arguat peccatores.* ^b Rex iste qui fecit nuptias filio suo, Deus omnipotens est. Fecit autem nuptias Domino nostro Jesu Christo et Ecclesiae, quae tam ex Judaeis, quam ex gentibus, congregata est.

(Vers. 3.) *Et misit servum suum vocare invitatos ad nuptias, et noluerunt venire. Haud dubium quin Moysen, per quem Legem invitatis dedit. Si autem ^c servos legerimus, ut pleraque habent exemplaria, ad prophetas referendum est, quod invitati per eos venire contempserint.*

(Vers. 4, 5.) *Iterum misit alios servos, dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi: tauri mei, et altitia occisa sunt, et omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt. Servi qui secundo missi sunt, melius est ut prophetae intelligantur, quam apostoli: ita tamen si supra, servus, scriptus fuerit. Sin autem servos, ibidem legas, hic secundi servi, ^d apostoli intelligendi sunt. Prandium paratum, et tauri, et altitia occisa, vel per metaphoram **175** opes regiae describuntur, ut ex carnalibus intelligantur spiritualia; vel certe dogmatum magnitudo, et doctrina Dei lege plenissima sentiri potest.*

(Vers. 6.) *Et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam. Reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos, occiderunt. Inter eos, qui non recipiunt Evangelii veritatem, multa diversitas est. Minoris enim criminis sunt qui occupati aliis rebus venire noluerunt, his qui, contempto invitantis affectu, verterunt humanitatem in crudelitatem, et tentos servos regis, vel contumeliis affecerunt, vel occiderunt. In hac parabola sponsi siletur*

^a Vocem *impetu* mss. nostri sufficiunt. Antea legebatur *diversorumque ventorum huc illucque*.

^b Origenes, *Ninivum*, inquit, *homo rex tropice Deus et Christi Pater esse dicitur, nuptiae autem filii regis, Ecclesiam Christi sponsae sponso ipsius Christo restitutio; servi vero ad vocandos eos missi, qui ad nuptias fuerant invitati, ii sunt prophetae vaticinatis suis eos, qui e populo sunt ad laetitiam tempestive convercentes, etc.*

^c Atque ita quidem plurimum numero servos Veronensis Evangelior. codex antiquissimus praefert.

^d Secus Origenes sensit, *Missi servi alteri, alius est prophetarum caetus*.

A occisio: et per servorum mortes, contemptus ostenditur nuptiarum.

(Vers. 7.) *Rex autem cum audisset, iratus est. De quo dictum supra fuerat: Simile factum est regnum caelorum homini regi, quando invitabat ad nuptias, et agebat opera clementiae, hominis nomen appositum est, nunc quando ad ultionem venit, homo siletur, et rex tantum dicitur.*

Et missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. Exercitus, seu ultores angelos, de quibus in Psalmis scribitur: *Immissiones per angelos pessimos* [*Al. malos*] (*Psal. lxxvii, 49*); seu Romanos ^e intelligamus, sub duce Vespasiano et Tito, qui occisis Judaeae populis, praevaticatricem succenderint civitatem.

(Vers. 8 seqq.) *Tunc ait servis suis: Nuptiae quidem paratae sunt; sed qui invitati erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias. Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt, malos et bonos, et impletae sunt nuptiae discumbentium.* Gentilium populus non erat in viis, sed in exitibus viarum. Queritur autem quomodo in his qui foris erant inter malos, et boni aliqui sint reperti? Hunc locum ^f plenius tractat Apostolus ad Romanos [*Al. additur dicens*] (*Rom. ii, 14*): quod gentes naturaliter facientes ea quae legis sunt, condemnent Judaeos, qui scriptam legem non fecerint. Inter ipsos quoque ethnicos est diversitas infinita; cum sciamus alios esse proclives ad vitia et **176** ruentes ad mala: alios ob honestatem morum virtutibus deditos.

(Vers. 11, 12.) *Intravit autem rex, ut videret discumbentes: et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali, et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Hi qui invitati fuerant ad nuptias, de sepibus et angulis, et plateis, et diversis locis, caenam regis impleverant. Sed postea cum venisset rex, ut videret discumbentes in convivio suo (hoc est, in sua quasi fide requiescentes; ut in die iudicii visitare convivas, et discerneret merita singulorum), invenit unum qui veste indutus non erat nuptiali. Unus iste, ^g omnes qui sociati sunt malitia intelliguntur. Vestis autem nuptialis, praecipua sunt Domini, et opera quae complentur ex lege et Evangelio, novique hominis efficitur vestimentum. Si quis igitur in tempore iudicii inventus fuerit sub nomine Christiano non habere vestem*

^e Iterum ex Origine: *Ira regis ea intelligitur, cujus de Judaeis loquens, Apostolus mentionem facit. Pervenit autem ira super illos usque in finem. At haec bellum adversus Judaeos movendum, et Ierosolymitanum excidium populique post Christi adventum his verbis praevincitur.*

^f Continueuter Adamantii vestigiis insistit, qui et hoc ipsum allegat Pauli ad Romanos testimonium.

^g Origenes: *Unum autem veste nuptiali non indutum vidit, sub unico genere, vel specie universo, comprehendens, qui nequitiam sibi ante fidem adhaerentem retinuerunt, eamque minime exuerunt.*

nuptialem, hoc est, vestem supercœlestis [At. cœlestis] hominis; sed vestem pollutam, id est, veteris hominis exuvias, hic statim corripitur, et dicitur ei: *Amice, quomodo huc intrasti?* Amicum vocat, quod invitatus ad nuptias est: arguit impudentiæ, quod veste sordida munditias polluerit nuptiales. *At ille obmutuit.* In tempore enim illo non erit locus ^a pœnitentiæ, nec negandi facultas, cum omnes angeli et mundus ipse testis sit peccatorum.

(Vers. 13.) *Tunc dixit rex ministris: Ligatis pedibus et manibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium.* Manus ligatas et pedes, fletumque oculorum, et stridorem dentium, vel ad comprobendam resurrectionis intellige veritatem. Vel certe ideo ligantur manus et pedes, ut ^b male operari, et currere desistant ad effundendum sanguinem. In fletu quoque oculorum, et stridore dentium, per metaphoram membrorum corporalium, magnitudo ostenditur tormentorum.

(Vers. 14.) *Multi autem sunt vocati, pauci vero electi.* Omnes parabolas brevi sententia **177** comprehendit: quod et in opere vineæ, et in ædificatione domus, et in convivio nuptiali, non initia, sed finis queratur.

(Vers. 15.) *Tunc abeuntes Pharisei, consilium iierunt, ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei*

^a Quinque mss. impudentiæ habent, pro pœnitentiæ. Sic Rhabb.

^b Neque enim, ait Adamantius, uti decuerat, ambulavit, neque ea quæ decuerat egit. Illic tres mss. currere desinant.

^c Totidem fere verbis Origenes: *Sospitatoris temporibus, cum tributum Romanis pendere jussi sunt Judæi, de eo inter eos disputatum, deliberatumque est utrum consecratam Deo gentem, quæque ipsius esset portio, tributum principibus solvere consentaneum sit, an pro libertate certare, si vitam pro arbitrio ducere non liceat, et tributum minime pendere.* Notum scilicet, post Archelai unius ex tetrarchis exsilium, redactam in provinciæ formam, Syriæque fuisse attributam Judæam: atque exinde factam celeberrimam descriptionem Quirini præsidis Syriæ qui Judæorum heculationes censuit. Tunc aliquos rebellasse, præcipueque Judæam quemdam Gaulanitem (Origenes Galilæum dicit, cujus in apostolorum Actis mentionem facit Lucas) plurimosque ad defectionem a Romanis impulsisse, auctor est Josephus lib. Antiquit. xviii, cap. 1.

^d Tres Palatini mss. *contrario nitentibus non debere*, etc., qui et paulo post verbum, *saceret*, prætermittunt. Sic Rhabb.

^e Eodem prosequitur atque Origenes gradu: *Qui tunc præerat tetrarcha (Herodes Antipas, quem de nomine vocat Hieronymus, filium Antipatris: in aliis libris Antipatri) populo persuadere conabatur, presenti rerum statui sese ut accommodaret, nec voluntarium contra potentiores bellum susciperet, et vectigalia solveret.*

^f Ita et Origenes colligebat: *Viri quippe simile est, qui tributum Cæsari in populo pendere vident, Herodianos ab eis fuisse appellatos, qui id nequaquam faciendum esse statuebant. Qui autem libertatis sperie ducti, quo minus vectigal Cæsari pensitaretur, si fuisse videntur Pharisei, etc.* Sed nec prior Hieronymi a vero abludivit sententia, Herodianos fuisse appellatos Herodis milites, sive domesticos ejus tributorum coactores, homines vectigali per vim exigendo promptos atque expeditos: quamquam notatum

discipulos suos cum Herodianis, dicentes. Nuper ^c sub Cæsare Augusto Judæa subjecta Romanis, quando in toto orbe est celebrata descriptio, stipendiaria facta fuerat, et erat in populo magna seditio, dicentibus aliis pro securitate et quiete, qua [Rhabb. quia] Romani pro omnibus militarent, debere tributa persolvi: Phariseis vero, qui sibi applaudebant de justitia, e contrario ^d dicentibus, non debere populum Dei (qui decimas solveret, et primitiva daret, et cætera quæ in Lege scripta sunt, faceret) humanis legibus subjacere. Cæsar Augustus Herodem ^e filium Antipatris alienigenam et proselytum, regem Judæis constituerat, qui tributis præesset, et Romano pareret imperio. Mittunt igitur Pharisei discipulos suos cum Herodianis, id est, militibus Herodis, seu quos illudentes Pharisei ^f quia Romanis tributa solvebant, Herodianos vocabant, et non divino cultui deditos. Quidam Latinorum ridicule Herodianos **178** putant, qui Herodem Christum esse credebant, s quod nusquam omnino legimus.

(Vers. 16.) *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces: et non est tibi cura de aliquo. Non enim respicis personam hominum: Dic ergo nobis quid tibi videtur: Licet census dari Cæsari, an non?* Blanda ^h et fraudulenta interrogatio, illuc provocat respondentem, ut magis Deum quam Cæsarem ti-

Huetio Herodis quidem Magni temporibus, qui primus pendendis Cæsari tributis operam contulit, milites, qui per vim illa exigent, existisse, non item hinc Herodis Antipæ, cujus potestati neutiquam id permisum, sed ut precibus tantum, auctoritate, et consilio procuraret.

^g Hieronymum suggillat hic Scaliger in Eusebianis animadversionibus. Quod, ut ait, non Latini id prodiderunt, sed ex veteribus Græcis Epiphanius, Græcus et ipse scriptor id retulit. Temere enimvero; Latinorum enim multo vetustiorum Epiphanius, quod rectissime monet S. Pater, opinatio hæc fuit. Latinus utique scriptor Tertullianus, sive auctor alterius partis libri de Præscript. advers. Hæretic., cap. 45: *Prætermitto, inquit, Phariseos... cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt.* Itemque Latinus Philaster Brixensis, qui aliquot Hieronymum annos præcessit, Hæres. 28, de Herodianis, *Qui, ait, Herodem regem Judæorum percussit ab angelo, ipsum ut Christum sperantes expectant.* Ex quibus (ut id quoque obiter de ridicula opinione addam) videas auctores qui de illa scripserunt, alios atque alios Herodes sibi persuasisse ab Herodianis pro Messia habitos. Nam quod Hieronymus de Herode Antipa notat, Philaster de Agrippa Aristobuli filio sentit, cujus mentio est Actor. xii, 22. Epiphanius autem a Scaligero laudatus, et Niceta lib. i Thesauri, cap. 34, de Herode Magno, quem sui pro Christo haberent, verius interpretantur. Interim alio nomine insimulari posse Hieronymum Huetius reur, quod cum hic dicat, ridicule existimari a quibusdam Latinorum, Herodianos esse, qui Herodem Christum esse censebant, ipse tamen in Dialogo contra Luciferianos scribat, *Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo.* Verum non sic ille quemadmodum Abrie. episc. refert, sub asserentis persona scripsit; sed quasi male compactam fabulam rhetorica figura præteriens, *Taceo, inquit, quod Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo.* Denique addo in nostris mss. *credent, legi pro credebant.*

^h Rursum Origenes: *Ejusmodi laude dehortantur, ne Herodianorum personam respiciat, aut Cæsariano-*

meat, et dicat non debere tributa solvi, ut statim audientes Herodiani, seditionis contra Romanos principem ^a teneant.

(Vers. 18.) *Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis, hypocritæ? Prima virtus est respondentis, interrogantium mentem cognoscere, et non discipulos, sed tentatores vocare. Hypocrita ergo appellatur, qui aliud est, et aliud simulat, id est, aliud opere agit, et aliud voce præterdit.*

(Vers. 19.) *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt et denarium. Sapientia semper sapienter agit, ut suis potissimum tentatores sermonibus confutentur. Ostendite, inquit, mihi denarium, hoc est, genus nummi, quod pro decem nummis imputabatur, et habebat imaginem Cæsaris.*

(Vers. 20.) **179** *Et ait illis Jesus: Cujus est imago hæc, et superscriptio? Qui putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, et non dispensationem, discant ex præsentis loco, quod utique potuerit scire Jesus cujus imago esset in nummo; sed interrogat, ut ad sermonem eorum competenter respondeat.*

(Vers. 21.) *Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari; et quæ sunt Dei Deo. Cæsarem non putemus Augustum, sed Tiberium significari privignum ejus, qui in locum successit ^b ipsius, sub quo passus est Dominus. Omnes autem reges Romani a primo Caio Cæsare, qui imperium arripuerat, Cæsares appellati sunt [Al. appellantur]. Porro quod ait: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, id est, nummum tributum, et pecuniam: et quæ sunt Dei Deo, decimas primitias, et oblationes, ac victimas sentiamus: quomodo et ipse reddidit tributa pro se et Petro (Matth. xvii); et Deo reddidit quæ Dei sunt, Patris faciens voluntatem (Joan. vi).*

(Vers. 22.) *Et audientes, mirati sunt. Qui credere debuerant ad tantam sapientiam, mirati sunt ^c quod calliditas eorum insidiandi non invenisset locum.*

Et relicto eo, abierunt. Infidelitatem cum miraculo pariter reportantes.

(Vers. 23.) *In illo die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt non esse resurrectionem. Duæ hæreses erant in Judæis: una Pharisæorum, altera Sadducæorum. Pharisæi traditionum et observationum, quas illi ^d δευτερώσεως vocant, justitiam præferabant; unde et divisi vocabantur a populo. Sadducæi autem, qui interpretantur justi, et ipsi vindicabant sibi quod non erant: prioribus et corporis et animæ resurrectionem credentibus, confidentibusque, et angelos, et spiri-*

rum: ut juxta Pharisæorum sententiam tributum Cæsari non esse solvendum affirmans, Herodianis ab ipsis traderetur. Et paulo superius: Ita impediente eo, quo minus census Cæsari daretur, eum quasi defectionis auctorem atque impulsorem Romanis tradituri fuissent Herodiani.

^a Duo Palatini mss., principem eum teneant; alii minus bene, contra Romanum principem teneant, etc.

^b Rectius duo e nostris mss. habeant, in locum vitrici sub quo, etc.

^c Origenes ait, Nullam sibi præbitam illi insidiandi

^A tum: sequentes (juxta Acta apostolorum) omnia denegabant (Act. iv). Istæ sunt duæ ^d domus, de quibus Isaias manifestus docet, quod offensuræ sint in lapidem scandali (Isai. viii).

(Vers. 24 seqq.) *Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit **180** non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres: et primus, uxore ducta, defunctus est, et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus et tertius usque ad septimum. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. Qui resurrectionem corporum non credebant, et animam putabant interire cum corporibus, recte istiusmodi fingunt fabulam, quæ deliramenti arguat eos, qui resurrectionem asserant mortuorum. Potest autem fieri, ut vere in gente eorum aliquando hoc acciderit.*

(Vers. 28.) *In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Turpitudinem fabulæ opponunt, ut resurrectionis denegent veritatem.*

(Vers. 29.) *Respondens autem Jesus, ait illis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. Propterea errant, quia Scripturas nesciunt: et quia Scripturas ignorant, consequenter nesciunt virtutem Dei, hoc est, Christum, qui est Dei virtus, et Dei sapientia (I Cor. i).*

(Vers. 30.) *In resurrectione enim neque nubent, ^e neque nubentur; sed sunt sicut angeli Dei in caelo. Latina consuetudo Græco idiomati non respondet. Nubere enim proprie dicuntur mulieres, et viri uxores ducere; sed nos simpliciter dictum intelligamus, quod nubere de viris, et nubi de uxoribus scriptum sit. Si in resurrectione non nubent, neque nubentur resurgent ergo corpora, ^f quæ possunt nubere et nubi. Nemo quippe dicit de lapide et arbore, et his rebus, quæ non habent membra genitalia, quod non nubant, neque nubantur; sed de his quæ cum possunt nubere, tamen alia ratione non nubunt. Quod autem inferitur: Sed sunt sicut angeli Dei in caelo. spiritualis repromittitur conversatio.*

(Vers. 31 seqq.) *De resurrectione autem mortuorum non legisse quod dictum est a Deo, dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob: Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbæ mirabantur de doctrina ejus. Ad comprobandam resurrectionis veritatem, ^g multo aliis manifestioribus **181** exemplis uti potuit, e quibus occasionem demirati.*

^d Confer S. Doctorem in Commentariis in hunc Isaie locum, et in Epist. ad Titum. Epistolæ quoque ad Algasiam Quæst. 10, et Dialogum advers. Luciferianos, num. 8.

^e Pro neque nubentur, in Veronensi Evangeliorum vetustissimo exemplari, magis ad Latini sermonis proprietatem est, neque uxores ducunt.

^f Tres Palatini mss., corpora quicum possint nubere, etc.

^g Eadem Origenis nedum responsio, sed fere sunt verba: Ad id autem dicemus, cum depromptis e Pro-

est illud : *Suscitabuntur mortui, et resurgent qui in sepulcris sunt* (Isai. xxvi, 19). Et in alio loco : *Multi dormientium de terræ pulvere consurgent : alii in vitam, et alii in opprobrium et confusionem æternam* (Dan. xii, 2). Quæritur itaque, quid sibi voluerit Dominus hoc præferre testimonium, quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinens veritatem : *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob*; et quasi, hoc prolato, probaverit quod volebat, statim intulerit : *Non est Deus mortuorum, sed viventium*. Cujus rei turbæ quoque circumstantes, mysterium cognoscentes, admiratæ sunt de doctrina^a et responsis illius. Supra diximus Sadducæos, nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, animarum quoque interitum prædicasse. Hi quinque tantum libros Moysis recipiebant, prophetarum vaticinia respicientes. Stultum ergo erat inde proferre testimonia, cujus auctoritatem non sequebantur. Porro ad æternitatem animarum probandam de Moyse ponit exemplum : *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. iii, 6). statimque infert : *Non est mortuorum Deus, sed viventium*; ut cum probaverit animas permanere post mortem (neque enim poterat fieri, ut eorum esset Deus, qui nequaquam subsisterent), consequenter introduceretur et corporum resurrectio, quæ cum animabus bona malave gesserunt. Hunc locum plenius in extrema parte primæ Epistolæ ad Corinthios Paulus apostolus exsequitur (1 Cor. xv).

phæis sexcentis testimoniis probare possit Servator, futuram vitam hominis manere, id minime fecisse : quod scilicet unam Moysis Scripturam admitterent Sadducæi, a qua deducta ratiocinatione, convincere ipsos voluit : sic autem illa se habere videtur : Deus dixit Moysi, Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, cum oraculum ipsi in rubo reddidit : aut igitur Deus, eorum Deus est, qui sunt, aut eorum qui non sunt, absurdum est autem, Deum, qui dixit : Ego sum,

A (Vers. 34 seqq.) **182** *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum : et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum : Magister, quod est mandatum magnum in lege ? At illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua : hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ. Quod de Herode et Pontio Pilato legimus, in Domini necesse eos fecisse concordiam, hoc etiam nunc de Pharisæis cernimus et Sadducæis, qui inter se contrarii sunt, sed ad tentandum Jesum parimente consentiunt. Qui ergo jam supra in ostensione denarii fuerant confutati, et adversæ partis factionem viderant subrutam, debuerant^c exemplo moneri, ne ultra molirentur insidias : sed malevolentia et livor nutrit impudentiam. Interrogat unus ex legis doctoribus, non scire desiderans, sed tentans, an interrogatus nosset quod interrogabatur, quod sit majus mandatum : non de mandatis interrogans, sed quod sit primum magnumque mandatum ; ut cum omnia quæ Deus mandaverit magna sint : quidquid ille responderit, occasionem habeat calumniandi, aliud asserens magnum esse de pluribus. Quicumque igitur novit et interrogat non voto discendi, sed studio cognoscendi, an noverit ille qui responsurus est, in similitudinem Pharisæorum non quasi discipulus, sed quasi tentator accedit.*

C *qui sum, id mihi nomen est, horum esse Deum pronuntiare, qui neutiquam sunt : quod si illud absurdum est, eorum profecto Deus est, qui sunt, et qui vivunt, et qui existunt, quique beneficium a Deo in se collatum agnoscunt.... Vivunt ergo, Deum, ipsi quoque beneficium agnoscunt Abraham, et Isaac, et Jacob, etc.*

^a Palatin. mss., de doctrina responsionis illius.

^b Idem mss., Pharisæi audito quod silentium, etc.

^c In uno Cisterciensi, exemplo moveri, ne, etc.

LIBER QUARTUS.

(Vers. 41 seqq.) **183** *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens : Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est ? Dicunt ei : David. At illis : Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens : Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est ? Qui ad tentandum Jesum fuerant congregati, et veritatem fraudulenta interrogatione^a capere nitentur, occasionem præbuerunt confutationis suæ. Interroganturque [Al. Interrogatur] de Christo cujus filius sit. Interrogatio Jesu nobis proficit usque hodie contra Judæos. Et hi enim qui constituentur Christum esse venturum, hominem simplicem et sanctum vicium asserunt de genere David.*

D *Interrogemus ergo eos docti a Domino : si simplex homo est, et filius tantum David : quomodo David vocet eum Dominum suum : non erroris incerto, nec propria voluntate : sed in [Al. tacet in] Spiritu sancto. Testimonium autem quod posuit, de centesimo nono Psalmo sumptum est. Dominus igitur David vocatur, non secundum id quod de eo natus est, sed juxta id quod natus ex Patre semper fuit, præveniens ipsam carnem suam Patrem. Judæi ad deludendam interrogationis veritatem frivola multa contingunt, vernaculum Abrahamæ asserentes, cujus fuerit filius Damascus Eliezer : et ex ipsius persona scriptum psalmum, quod post cædem quinque regum, Dominus Deus Domino suo dixerit Abrahamæ : Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos*

^a Penes Victorium, carpere nitentur, etc.

scabellum pedum tuorum (Genes. xiv). Quos interroga-
mus : Quomodo Deus dixerit Abraham ea quæ sequun-
tur : *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendo-
ribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te ; et :
Juravit Dominus, et non pœnitebit eum ; tu es sacerdos
in æternum, 184 secundum ordinem Melchisedec ?*
Et respondere cogamus, quomodo Abraham ante
Luciferum genitus sit ; et sacerdos fuerit secundum
ordinem Melchisedec : pro quo Melchisedec obtule-
rit panem et vinum, et a quo decimas prædæ ac-
ceperit.

(Vers. 46.) *Et nemo poterat ei respondere verbum : ne-
que ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interro-
gare.* Pharisei et Sadducei quærentes occasionem
calumniæ, et verbum aliquod invenire, quod pateret
insidiis, quia in sermonibus confutati sunt, ultra non
interrogant, sed apertissime comprehensum, Ro-
manæ tradunt potestati. Ex quo intelligimus venena
invidiæ posse quidem superari, sed difficile con-
quiescere.

(Cap. XXIII. — Vers. 1 seqq.) *Tunc Jesus locutus est
ad turbas et ad discipulos suos, dicens : Super cathe-
dram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei : omnia ergo
quæcumque dixerint vobis, servate et facite : secundum
opera vero eorum nolite facere. Dicunt enim, et non
faciunt. Quid mansuetius, quid benignius b Domino ?
Tentatur a Phariseis, confringuntur insidiæ eorum,
et secundum Psalmistam : Sagittæ parvulorum factæ
sunt plagæ eorum (Psal. LXXIII, 8), et nihilominus
propter sacerdotii et nominis dignitatem, hortatur
populos ut subjiciantur eis, non opera, sed doctrinam
considerantes. Quod autem ait : Super cathedram
Moysi sederunt Scribæ et Pharisei : per cathedram
doctrinam Legis ostendit. Ergo et illud quod dicitur
in Psalmo : In cathedra pestilentiæ non sedit (Psal.
1, 1). Et : Cathedras vendentium columbas evertit (Su-
pra XXI ; Mar. XI) doctrinam debemus accipere.*

(Vers. 4.) *Alligant autem onera gravia et importa-
bilia, et imponunt in humeros hominum ; digito autem
suo nolunt ea movere.* Hoc generaliter adversus omnes
magistros, qui c gravia jubent, et minora non faciunt.
Notandum autem 185 quod et humeri, et digitos,
et onera, et vincula, quibus alligantur onera, spiri-
tualiter intelligenda sunt.

(Vers. 5.) *Omnia opera sua faciunt, ut videantur*

a Rhabb., qui Melchisedec.

b Variant secum invicem nostri mss. In aliis, quid
benignius ? Domino tentato a Phariseis, etc., in aliis
Dominus, tentatur, etc.

c Fortasse verius nostri mss., qui grandia jubent.

d Hebræus habet פְּרָסוֹת, frontalia, Septuaginta
vero, ad quorum hic se S. Pater rationem efformat,
ἀσάλωτὰ, quod est, immota : contra Latina inter-
pretatio, et movebantur quod ipsemet Hieron. ver-
terit ex Hebræici verbi פְּרָסוֹת proprietate, qua signi-
ficat in incedendo corpus, aut aliquid aliud agitare,
et movere : quo sensu in subnexa expositione Pha-
risæorum frontalia describit. Confer adeo subse-
quentem annotationem.

e Antea erat, membranæ. His porro gemina sunt,
quæ habet S. Pater ad Ezechielis cap. XXIV : *Aiunt.
Hebræi hucusque Babylonios magistros Legis præcepta*

*ab hominibus. Quicumque igitur ita facit quodlibet,
ut videatur ab hominibus, Scriba et Phariseus
est.*

(Vers. 6.) *Dilatant enim phylacteria sua, et ma-
gnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in
cœnis, et primas cathedras in synagogis, et salutatio-
nes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. Væ nobis
miseris, ad quos Phariseorum vitia transierunt.
Dominus cum dedisset mandata Legis per Moysen,
ad extremum intulit : Ligabis ea in manu tua, et
erunt d immota ante oculos tuos (Deut. VI, 8). Et est*

sensus : Præcepta mea sint in manu tua, ut opere
compleantur : sint ante oculos tuos, ut die ac nocte
mediteris in eis. Hoc Pharisei male interpretantes,
scribebant in e membranulis Decalogum Moysi, id
est decem verba Legis, complicantes ea, et ligantes
in fronte, et quasi coronam capitis facientes, ut
semper ante oculos moverentur : quod usque hodie
Indi, f Persæ, et Babylonii faciunt : et qui hoc ha-
buerit, quasi religiosus in populis judicatur. Jusse-
rat quoque aliud Moyses (Num. xv) ut in quatuor
angulis palliorum hyacinthinas fimbrias facerent, ad
Israelis populum dignoscendum, ut quomodo in cor-
poribus circumcisio signum Judaicæ gentis daret,
ita et vestis haberet aliquam differentiam. Supersti-
tiosi magistri captantes auram popularem, atque ex
mulierculis sectantes lucra, faciebant grandes fim-
brias, et acutissimas in eis spinas ligabant, ut vide-
licet ambulantes et sedentes interdum pungerentur,
et quasi hæc admonitione retraherentur ad officia

Domini, et ministeria servitutis ejus. Quia ergo dix-
erat Dominus : *Omnia opera sua faciunt, ut videantur*

186 *ab hominibus ;* quod generaliter accusant,
nunc per partes dividit. s Pietatiola illa Decalogi,
phylacteria vocabant : quod quicumque habuisset
ea, quasi ob custodiam et monumentum sui haberet :
non intelligentibus Phariseis quod hæc in corde
portanda sint, non in corpore : alioquin et armaria,
et arcæ habent libros, et noitiam Dei non habent.
Hoc apud nos superstitosæ mulierculæ, in h parvu-
lis Evangelii, et in crucis ligno, et istiusmodi re-
bus (quæ habent quidem zelum Dei, sed non juxta
scientiam) (Rom. x) usque hodie factitant, culicem
liquant, et camelum glutientes (Infra, eodem).

D *servantes. Decalogum scriptum in membranulis, cir-
cumdare capiti suo, et hæc esse, quæ jubentur ante
oculos, et in fronte pendere, ut semper videant quæ
præcepta sunt.* Verum, ut ad eum locum observamus,
hic quoque sciendum est, si qua Rabbini res suas
narrantibus fides est, et si quid hodierna quoque apud
eos consuetudo probat, non Decalogum Moysi,
quod Hieronymus tradit, sed quosdam dumtaxat
Scripturæ textus, duos nempe Exodi, duosque Deu-
teronomii describere solitos in membranulis, quas
fronti, vittis utrimque diffluentibus, alligarent.

f Nomen Persæ nostri mss. ignorant. Sic Rhabb.

g Id est, parvas schedulas, quod et Victorio nota-
tum, a Græco πύκτερος, quod est libellus, parva
tabella, hisque similia. Paulo post pro voce monimen-
tum, rectius fortasse legeris, munimentum.

h Rabb., in parabolis Evangelii.

Istiusmodi erat simbria parva et brevis ex ^a Lége A præcepta, quam et mulier illa quæ sanguine flebat, tetigit in pallio Domini (Supra ix, Luc. viii) : sed non est compuncta superstitiosis ^b sentibus Pharisæorum; magisque sanata ad tactum ejus. Cumque superflue dilatent phylacteria, et magnas faciant simbras, gloriam captantes ab hominibus, arguuntur in reliquis, cur quærant primos accubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis; et in publico gulam sectentur et gloriam: et vocentur ab hominibus Rabbi, quod Latino sermone magister dicitur. Denique sequitur:

(Vers. 8 seq.) Vos autem nolite vocari Rabbi: Unus est enim magister vester: ^c omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram: Unus est enim Pater vester, qui in cœlis est. Nec vocemini magistri: quia magister vester unus est, Christus. Qui major est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur. Nec magister, nec pater vocandus est alius, nisi Deus Pater et Dominus noster Jesus Christus. Pater, quia ex ipso sunt omnia. Magister, quia per ipsum omnia: vel quoniam per dispensationem carnis ejus, **185** omnes reconciliati sumus Deo. Quæritur quare adversum hoc præceptum, doctorem gentium Apostolus se esse dixerit (II Cor. v; Coloss. i); aut quomodo vulgato sermone, maxime in Palestina et Ægypti monasteriis se invicem Patres vocent? Quod sic solvitur: Aliud esse natura patrem vel magistrum, aliud indulgentia. Nos si hominem patrem vocamus, honorem ætati ^C deferimus, non auctorem nostræ ostendimus vitæ. Magister quoque dicitur ex consortio veri magistri. Et ne infinita replicem, quomodo unus per naturam Deus et unus Filius, non præjudicat cæteris ne per adoptionem dii [Al. dei] vocentur, et filii: ita et unus et pater et magister, non præjudicat aliis, ut abusive appellentur patres et magistri.

(Vers. 13, 14.) Væ autem vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines. Vos [Al. ipsi] enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domus viduarum, orationes longas orantes, propter hoc amplius accipietis iudicium. Habentes Scribæ et Pharisæi Legis Prophetarumque notitiam, sciunt Christum esse Filium ^D Dei: non ignorant natum esse de Virgine; sed dum prædam de subjecta sibi plebe appetunt, nec ipsi introeunt regna cœlorum, nec eos qui poterant, intrare permittunt. Hoc est quod in Osee propheta arguit: Absconderunt Sacerdotes viam, interfecerunt Sicimam (Osee vi, 9). Et rursum: Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus (Osee iv)? Vel certe

^a Duo e nostris mss., ex Legis præcepto. Sic Rhabb.

^b Vitiose legerat Martianæus, sensibus. Liqueat vero, sentibus reponendum ex mss. et contextu, ubi acutissimas spinas simbris Pharisæorum alligatas iussisse tradit S. Pater.

^c Nostris mss. verba, omnes autem vos fratres estis,

omnis magister qui scandalizat malis operibus discipulos suos, claudit ante eos regnum cœlorum.

(Vers. 15.) Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum: et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos. Non eo studio servamus quæsitum, quo quærimus. Scribæ et Pharisæi totum lustrantes orbem, propter negotiationes, vel diversa lucra ^d tam a discipulis captanda, quam per imaginem sanctitatis, studium [Al. studii] habebant de gentibus facere proselytum, id est, advenam, et incircumcisum miscere populo Dei. Sed qui ante, dum esset ethnicus, simpliciter errabat, et erat semel filius gehennæ, videns **186** magistrorum vitia, et intelligens destruere eos opere, quod verbis docebant, revertitur ad vomitum suum: et gentilis factus, quasi prævaricator, poena majori dignus erit. Filius autem vocatur gehennæ, quomodo filius perditionis, et filius hujus sæculi. Unusquisque enim cujus opera agit, ejus filius appellatur.

(Vers. 16 seq.) Væ vobis, duces cæci, quia dicitis: quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit in auro templi, debitor est. Stulti et cæci, quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in altari, nihil est: quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet. Cæci, quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso. Et qui jurat in cælo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum. Supra, ut nobis visum est, exposuimus quid significaret traditio Pharisæorum, dicentium: Donum quodcumque est ex me, tibi proderit: nunc duplex, et ad unam avaritiæ occasionem trahens, Pharisæorum traditio condemnatur, ut arguantur cuncta pro lucro facere, et non pro timore Dei. Sicut enim in phylacteriis et simbris dilatatis opinio sanctitatis captabat gloriam, et per occasionem gloriæ quærebat lucra: sic alia traditionis inventa strophæ, impietatis arguit præceptores. Si quis in contentione, seu in aliquo jurgio, vel in causæ ambiguo, jurasset in templo, et postea convictus esset mendacii, non tenebatur criminis reus [Al. ejus]. Sin autem jurasset in auro et pecunia, quæ in templo sacerdotibus offerebatur, statim id in quo juraverat, cogebatur exsolvere. Rursum: Si quis jurasset in altari, perjurii reum nemo tenebat [Al. retinebat]: sin autem perjurasset in dono, vel in oblationibus, hoc est, in hostiis, in victimis, et in similia et cæteris, quæ offeruntur Deo super altare,

ignorant. In Græco quoque ipso desunt, in cujus uno alterove antiquo exemplari ad finem sequentis versus post verba, in cœlis est, adjiciuntur.

^d Victorius ait: Tres Florentini codd. ita legunt, vel diversa lucra a discipulis captanda quasi per imaginem sanctitatis. Nos nihil mutavimus: utraque enim lectio bona.

hæc studiosissime repetebantur [Al. repetebant]. Arguit ergo eos Dominus, et stultitiæ et fraudulentæ, quod multo majus sit templum quam aurum, quod sanctificatur a templo, et altare quam hostiæ, quæ **187** sanctificantur ab altari. Totum autem faciebant, non ob Dei timorem, sed ob divitiarum cupiditatem.

(Vers. 23.) *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia decimatis mentham et anethum et cuminum, et reliquistis quæ graviora sunt Legis, iudicium, et misericordiam, et fidem. Hæc oportuit facere, et illa non omittere.* Multa in Lege præcepta sunt, quæ typos præferunt futurorum. Alia vero aperta sunt ^a juxta Psalmistam, dicentem: *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos* (Psal. xviii, 9), quæ statim opera desiderant. Verbi gratia: Non adulterabis: non furtum facies: non testimonium falsum dices, etc. Pharisei autem, quia præceperat Dominus (ut interim intellectus mysticos dimittamus) propter alimoniam sacerdotum et Levitarum, quorum pars erat Dominus, omnium rerum offerri in templo decimas; hoc unum habebant studii, ut quæ jussa fuerant, comportarentur: cætera quæ erant majora, utrum quis faceret, an non, parvipendebant. Et ex hoc itaque capitulo arguit eos avaritiæ, quod studiose etiam vilium olerum decimas exigant, et iudicium in disceptatione negotiorum, misericordiamque in pauperes, pupillos et viduas, et fidem in Deum, quæ magna sunt, prætermittant.

(Vers. 24.) *Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.* Camelum puto esse, secundum ^C sensum præsentis loci, et magnitudinem præceptorum, iudicium, et misericordiam, et fidem. Culicem autem decimas menthæ, anethi, cimini, et reliquorum vilium olerum. Hæc contra præceptum Dei, quæ magna sunt, devoramus atque negligimus, et opinionem religionis in parvis, quæ lucrum habent, diligentiam demonstramus.

(Vers. 25, 26.) *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia mundatis quod de foris est calicis et paropsidis, intus autem pleni estis rapina et immunditia. Pharisei cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod de foris est mundum.* Diversis verbis, eodem sensu, quo supra, arguit Phariseos simulationis atque mendacii, quod aliud ^b ostentent hominibus foris, aliud domi agant. Non ^D quod in calice et paropside eorum superstitio mereretur; sed **188** quod foris hominibus ostenderent sanctitatem, in habitu, in sermone, in phylacteriis, in limbriis, in orationum longitudine, et cæteris huiusmodi, intrinsecus autem essent vitiorum sordibus pleni.

(Vers. 27, 28.) *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia. Sic et vos a foris quidem paretis hominibus justis: intus autem pleni estis*

^a Interferit Rhabb., et illuminant oculos.

^b Antea erat, aliud ostendant.

^A *hypocrisi et iniquitate.* Quod in calice et paropside demonstrarat, eo quod foris loti essent, et intrinsecus sordidi, hoc nunc per exemplum sepulcrorum replicat: quod quomodo sepulera forinsecus lita sunt calce, et ornata marmoribus et auro coloribusque distincta, intus autem plena sunt ossibus mortuorum: sic et perversi magistri, qui alia docent, et alia faciunt, munditiam habitu vestis, et verborum humilitate demonstrant: intus autem pleni sunt omni spurcitia, et libidine. Denique manifestius hoc ipsum exprimit, inferens: *Sic et vos a foris quidem paretis hominibus justis: intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.*

(Vers. 29 seqq.) *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia ædificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis: quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt.* Prudentissimo syllogismo coarguit eos filios esse homicidarum, dum ipsi opinione bonitatis et gloriæ in populos, sepulcra ædificant prophetarum, quos majores eorum interfecerunt, et dicunt: *Si fuissetis tempore illo, non fecissetis ea quæ fecerunt patres nostri.* Hoc autem etiamsi sermone non dicant, opere loquuntur, ex eo quod ambitiose et magnifice ædificent memorias occisorum, quos a patribus suis esse jugulatos non negant.

Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Probato superioribus dictis, quod filii essent homicidarum, et eorum qui prophetas occidissent, nunc concludit quod voluerat, et quasi extremam syllogismi partem ponit. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* **189** Quod illis defuit, vos adimplete. Illi interfecerunt servos: vos Dominum crucifigite. Illi prophetas: vos eum qui a prophetis prædicatus est.

(Vers. 33.) *Serpentes, [Al. additur et] gemina reperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennæ?* Hoc ipsum et Joannes Baptista dixerat (Luc. iii). Sicut ergo de viperis nascuntur viperæ: sic de homicidis patribus, vos, inquit, nati estis homicidæ.

(Vers. 34.) *Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis et crucifigitis, et ex eis flagellabitis in synagoga vestris, et persequemini de civitate in civitatem. Hoc quod antea dixeramus, Implete mensuram patrum vestrorum, ad personam Domini pertinere, eo quod occidendus esset ab eis, potest et ad discipulos ejus referri, de quibus nunc dicit: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigitis, et flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut impleatis mensuram patrum vestrorum.* Simulque observa juxta Apostolum scribentem ad Corinthios (I Cor. vii), varia esse dona discipulorum Christi; alios prophetas, qui ventura ^c prædicant; alios sapientes, qui noverint*

^c Hic quoque erat minus recte antea, prædicent, pro prædicant, quod mss. substituunt: ut et nove-

quando debeant proferre sermonem; alios scribas A in Lege doctissimos, ex quibus lapidatus est Stephanus, Paulus occisus, crucifixus Petrus, flagellati in Actibus apostolorum discipuli: et persecuti eos sunt de civitate in civitatem; expellentes de Judæa, ut ad gentium populum transmigrarent.

(Vers. 35, 36.) *Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.*

190 De Abel nulla est ambiguitas, ^a quin is sit quem Cain frater ejus occiderit. Justus autem non solum ex Domini nunc sententia, sed ex Genesis testimonio comprobatur (*Genes. iv*), ubi accepta ejus a Deo narrantur munera. Querimus quis iste **B** sit Zacharias filius Barachiæ, quia multos legimus Zacharias. Et ne libera nobis tribueretur erroris facultas, additum est; *quem occidistis inter templum et altare*. In diversis diversa legi, et debeo singulorum opiniones ponere. Alii Zachariam filium Barachiæ dicunt, qui in duodecim prophetis undecimus est, patrisque in eo nomen consentiat [*Al. consentit*]; sed ubi occisus sit inter templum et altare Scriptura non loquitur; maxime cum temporibus ejus vix ruinæ templi fuerint. Alii Zachariam patrem Joannis intelligi volunt, ex quibusdam apocryphorum somniis approbantes, quod propterea occisus sit, quia Salvatoris prædicarit [*Al. prædicaret*] adventum. Hoc quia de Scripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Alii istum **C** volunt Zachariam, ^b qui occisus est a Joas rege Judæ inter templum et altare, sicut Regum narrat historia. Sed observandum, quod ille Zacharias non sit filius Barachiæ, sed filius Joiadæ sacerdotis. Unde et Scriptura refert: *Non fuit recordatus Joas pater ejus Joiadæ, c quia sibi fecisset bona* (*II Paral.*

runt, pro noverint, aliaque Id genus leviora passim.

^a Rhabb., *quin sit justus, quem Cain, etc.*

^b Hæc porro, quam et Hieronymus probat, propter ad veritatem videtur sententia, quæ Zachariam Barachiæ filium, de quo *Math. xxiii, 35*, eundem facit esse cum Zacharia Joiadæ filio, non levi suffragante Hebraici Nazarenorum codicis auctoritate, in quo pro Barachiæ nomine, Joiadæ nomen S. Pater invenit. Concessere autem in hanc ipsam sententiam **D** jampridem interpretes magni nominis, quos singillatim laudare non vacat. Qui vero aliam ab hac propugnant, præter vetustissimorum Patrum auctoritatem, qui Zachariam Joannis Baptistæ patrem hic a Matthæo significari vulgo putant, id quoque opponunt, quod Zacharias iste, de quo loquitur Christus, summum pontificatum gessisse non dicatur, quem tenuit revera iste Joiadæ filius. Ad hæc ille neci traditus dicatur, *inter templum et altare*, quod est, inter vestibulum templi, et altare holocaustorum, sive ad ejus altaris occidentem. Ille vero ex Joiada parente natus, *in atrio domus Domini*, quod significare videtur, in atrio populi, Paralipomenon libro teste, fuerit occisus. Nihilominus perplacet illa Hieronymi sententia, in eaque sisto.

^c Rectius ad Græcum textum nostri mss. *quæ sibi, etc.*, pro *quia*.

^d Ita legit ms. Codex Beccensis: alii cum editis,

xxiv, 22). Cum ergo et Zachariam teneamus, et occisionis consentiat locus, querimus quare Barachiæ dicatur filius, et non Joiadæ? *Barachia* lingua nostra *benedictus Domini* dicitur: et sacerdotis Joiadæ *justitia*, ^d Hebræo sermone demonstratur. In Evangelio quo utuntur Nazarseni, pro filio Barachiæ, filium Joiadæ reperimus **191** scriptum. Simpliciores fratres inter ruinas templi et altaris, sive in portarum exitibus, quæ Siloam ducunt, rubra saxa monstrantes, Zachariæ sanguine putant esse polluta. Non condemnamus errorem, qui de odio Judæorum, et fidei pietate descendit. Dicamus breviter quare sanguis Abel justi, usque ad Zachariam filium Barachiæ ab illa generatione requiratur, cum neutrum eorum occiderit. ^e Regula Scripturarum est, duas generationes ponere, bonorum vel malorum, hoc est, singulorum singulas. De bonis sumamus exempla: *Quis ascendet in montem Domini? aut quis requiescet in monte sancto ejus* (*Ps. xxiii, 3*)? Cumque plures qui ascensuri sunt in montem Domini, descripsisset, qui diversis fuere ætatibus, postea insert: *Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Jacob*. Et in alio loco de omnibus sanctis: *Generatio justorum benedicetur* (*Ps. cxi, 2*). De malis vero, ut in præsentis loco: *Generatio viperarum*. Et *Requirentur omnia a generatione ista*. Et in Ezechiel, cum peccata terræ descripsisset, sermo propheticus adjecit: *Si Noe, et Job, et Daniel, ibi fuerint inventi, non dimittam peccata terræ illi* (*Ezech. xiv, 14*): Omnes justos qui similes forent virtutibus eorum, ^f per Noe et Job et Daniel volens intelligi. Ergo et isti qui similia Cain et Joas contra apostolos gesserint, de una generatione esse referuntur.

(Vers. 37.) *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti! Jerusalem,*

Hebræo nomine demonstratur. Joiada itaque significat Domini cognitionem, non justitiam; ut testis est Hieronymus in libro Hebraicorum Nominum: sed sacerdotis Joiadæ justitia Hebræo sermone demonstratur, quia apud Hebræos *scientia Domini* accipitur pro justitia ac pietate. *Isaie xi*: *Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo; qui repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris orienteæ*. Illic et alibi, *scientia* accipitur pro justitia, cultu Dei ac pietate. **MART.** — In Cisterciensi mss., *Hebræorum nomine*: olim vulgati, *Hebræo nomine*. Equidem scio, Joiadah sonare, *Dominus novit*. Unde et Hieronymus in Lib. Nom. *Domini cognitionem* interpretatur. Qui vero possit significare justitiam, ante Martianæum Victorius utcumque ostendere conatus est ex eo, quod in Scripturis *scientia Domini*, pro justitia ac veritate accipitur. Late enim, inquit, justitiæ vox patet, unde *Psalmus xviii*: *Justitiæ Domini recte, letificantes corda: Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*, similem habet significationem. Voxque Hebraica ibi non est *דקדק*, sed *דקדק*. Sicut *Psal. xvii*, *Et justitias ejus non repuli a me; pro justitiis ejus, דקדק* legitur in Hebræo.

^e Tres Palat. mss.: *Regula Scripturarum est, duas generationes bonorum et malorum nosse, hoc est, etc.*

^f Voculam per, ignorant Palatini mss.

non saxa et ædificia civitatis, sed habitatores vocat, quam plangit patris affectu, sicut et in alio loco legimus, quod videns eam fleverit (Luc. xix). In eo autem quod dicit: *Quoties volui congregare filios tuos, omnes retro prophetas a se missos esse testatur. Gallinæ quoque similitudinem congregantis sub alas pullos suos, in cantico Deuteronomii legimus: Sicut aquila protegit nidum suum, et super pullos suos desideravit, expandens alas suas suscepit et tulit super pennas suas (Deut. xxxii, 11).*

192 (Vers. 38.) *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Hoc ipsum ex persona Jeremiæ jam ante dixerat: Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: facta est mihi hæreditas mea quasi spelunca hyænæ (Jer. xii, 7, 8). Desertam Judæorum domum, id est, templum illud, quod fulgebat augustius, oculis comprobamus: quia habitatorem Christum perdidit, et hæreditatem præripere gestiens, occidit hæredem.*

(Vers. 39.) *Dico enim vobis: non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini. Ad Jerusalem loquitur, et ad populum Judæorum. Versiculum autem istum, quo et parvuli atque lactentes in ingressu Jerusalem Domini Salvatoris usi sunt, quando dixerunt: Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis, sumpsit de centesimo decimo septimo psalmo, qui manifeste de adventu Domini scriptus est. Et quod dicit, hoc vult intelligi: Nisi poenitentiam egeritis (Luc. xiii), et confessi fueritis ipsum me esse, de quo Prophetæ cecinerunt, Filium omnipotentis Patris, meam faciem non videbitis. Habent Judæi datum sibi tempus poenitentiae: confiteantur benedictum qui venit in nomine Domini, et Christi ora conspicient.*

(Cap. XXIV. — Vers. 1, 2.) *Et egressus Jesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis: non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruat. Juxta historiam manifestus est sensus. Recedente autem Domino de templo, omnia legis ædificia, et compositio mandatorum ita destructa est, ut nihil a Judæis possit impleri; et capite sublato, universa inter se membra compugnent.*

(Vers. 3, 4.) *Sedens autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis quando hæc erunt, et quod signum adven-*

tus tui, et consummationis sæculi? Et respondens Jesus, dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Sedet in monte Oliveti, ubi verum lumen scientiæ nascebatur, et accedunt ad eum 193 discipuli secreto, qui mysteria et futurorum revelationem nosse cupiebant, et interrogant tria: Quo tempore Jerusalem destruenda sit; quo venturus Christus; quo consummatio sæculi futura sit.

(Vers. 5.) *Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multos seducunt. Quorum unus est Simon Samaritanus, quem in Actibus apostolorum legimus, qui se magnam dicebat esse Dei virtutem (Act. viii), hæc quoque inter [Al. et] cætera in suis voluminibus scripta dimittens: Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. Sed et Johannes apostolus in epistola sua loquitur: Audistis quia Antichristus venturus est, nunc autem Antichristi multi sunt (I Joan. ii, 18). Ego reor omnes hæresiarchas, Antichristos esse, et sub nomine Christi ea docere, quæ contraria sunt Christo. Nec mirum si aliquos ab his videamus seduci, cum Dominus dixerit: Et multos seducunt.*

(Vers. 6.) *Audituri enim estis prælia, et opiniones præliorum: videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri; sed nondum est finis. Cum hæc igitur fieri viderimus, non putemus diem instare judicii, sed in tempus illud reservari, cujus signum perspicue in consequentibus ponitur.*

(Vers. 7, 8.) *Consurget enim gens contra gentem, et regnum contra regnum, et erunt pestilentiae et fames, et terremotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Non ambigo et hæc quidem juxta litteram futura quæ scripta sunt: sed mihi videtur regnum contra regnum, et pestilentia eorum, quorum sermo serpit ut cancer (II Tim. ii), et fames audiendi verbum Dei, et commotio universæ terræ, et a vera fide separatio, in hæreticis magis intelligi, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt. Quod autem dixit: Hæc autem omnia initia sunt dolorum, melius transfertur, parturitionum: ut quasi conceptus quidam adventus Antichristi, non partus intelligatur.*

(Vers. 9.) *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos; et eritis odio omnibus gentibus 194 propter nomen meum. Per apostolos omnium credentium persona signatur, non quo eo tempore apostoli in corpore reperiendi sint.*

* Idem mss., desiderat; rectius vero ad Græcum textum, cum olim vulgatis, verbo, suscepit, addunt eos; Græce, ἰδίξατο κούρους.

† In vetustioris Palat. codicis albo in calce paginae huc revocanda in textum hæc subduntur glossatoris verba: Est animal, quod Græce dicitur hyæna, Latine bellua, de qua Lex dicit: Non manducabis hyænam, neque quod simile est illi, quoniam immundum animal est. Physiologus dicit de eo, quoniam duas naturas habet, aliquando quod masculus est, aliquando femina. Cui similes æstimati sunt filii Israel, quoniam ab initio quidem servierunt Deo vivo, postea vero deliciis et luxuriis dediti, idola coluerunt.

‡ In Palat. mss., quod ante fulgebat augustum.

† Duo mss., qui venturus est.

‡ Auctor Constitutionum Apostolic. : Οἶδαμεν γὰρ ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόθειον ἰδίδη συντάξαντες βιβλίον ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, περιφέροντες εἰς ἕκαστον, κτλ. Scimus enim, quod qui Simonem Cleobiumque sectantur, venenatos componentes libros sub Christi et discipulorum ejus nomine circumferunt ad decipiendos vos. Memorat quoque Auctor de Divinis nominibus cap. 6: Σίμωνος ἐπιτίμητικαὺς λόγους. In Praefat. Arabica ad Concilium Nicanum: Sibi autem perfridi isti Simonitæ Evangelium effinxerunt, quod in quatuor tomos secantes, librum quatuor angulorum et cardinum mundi appellarunt.

(Vers. 12, 13.) *Et quoniam abundabit iniquitas, A refrigeret charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit.* Non omnium negavit fidem, sed multorum. Multi enim vocati, pauci vero electi. Nam in apostolis et similibus eorum permansura est charitas, de qua scriptum est : *Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem* (Cant. viii, 7). Et ipse Paulus : *Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, an angustia, an fames* (Rom. viii, 35) ? et reliqua.

(Vers. 14.) *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus ; et tunc veniet consummatio.* Signum Dominici adventus est, Evangelium in toto orbe prædicari, ut nullus sit excusabilis ; quod aut jam completum, aut in brevi cernimus esse complendum. Non enim puto ali- B quam remansisse gentem, quæ Christi nomen ignoret. Et quamquam non habuerit prædicatorem, tamen ex vicinis nationibus opinionem fidei non potest ignorare.

(Vers. 15.) *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat.* Quando ad intelligentiam provocamur, mysticum monstratur esse quod dictum est. Legimus autem in Daniele hoc modo : *Et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium et libamina, et in templo abominatio desolationum erit usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem.* De hoc et apostolus loquitur (II Thess. ii) : quod homo iniquitatis et adversarius elevandus sit contra omne quod dicitur Deus, et C colitur ; ita ut audeat stare in templo Dei, et ostendere ^b quod ipse sit Deus, cujus adventus secundum operationem Satanæ destruat eos, et ad Dei solitudinem redigat, qui se susceperint. Potest autem simpliciter aut de Antichristo accipi, aut de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo ; aut de Hadriani equestri statua, quæ in 195 ipso sancto sanctorum loco usque in presentem diem stetit. Abominatio quoque, secundum veterem Scripturam, idolum nuncupatur ; et ideo additur, *desolationis* ; quod in desolato templo atque destructo idolum positum sit.

(Vers. 16 seq.) *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes ; et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua ; et qui in agro, non revertatur tollere D tunicam suam.* Abominatio desolationis intelligi potest, et omne dogma perversum ; quod cum viderimus stare in loco sancto, hoc est, in Ecclesia, et se ostendere Deum, debemus fugere de Judæa ad montes, hoc est, dimissa occidente littera et Judaica pravitate, appropinquare montibus æternis, de quibus illuminat mirabiliter Deus (Ps. lxxv) ; et esse in tecto et in domate, quo non possint ignita diaboli jacula pervenire : nec descendere et tollere aliquid de domo conversationis pristinae : nec quærere quæ

^a Plerique mss., *aqua multa non poterit extinguere.*

^b Unus Palatin., *quod ipse sit Christus, pro Deus.*

retrorsum sunt ; sed magis serere in agro spirituum Scripturarum, ut fructus capiamus ex eo. Nec tollere alteram tunicam, quam apostoli habere prohibentur. De hoc loco, id est, de abominatione desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stante in loco sancto, multa Porphyrius tertio decimo operis sui volumine contra nos blasphemavit, cui Eusebius Cæsariensis episcopus tribus respondit voluminibus, decimo octavo, decimo nono, et vicesimo. Apollinaris [Al. Apollinarius] quoque scripsit plenissime : superflueque conatus est uno capitulo velle disserere, de quo tantis versuum millibus disputatum est.

(Vers. 19.) *Væ autem prægnantibus et nutriendis in illis diebus. Væ illis animabus, quæ non in perfectum virum sua genimina perduxerunt, sed initia habent fidei, ut enutritione indigeant magistrorum.* Hoc quoque dici potest, quod in persecutione Antichristi, seu Romanæ captivitatis, prægnantes et nutriendes, uteri et filiorum sarcina prægravati, expeditam fugam habere non quiverint.

(Vers. 20.) *Orate autem, ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* Si de captivitate Jerusalem voluerimus accipere, quando a Tito et Vespasiano capta est, orare debent, ne fuga eorum hieme, vel sabbato fiat ; quia in altero duritia frigiditatis prohibet ad solitudines pergere, 196 et in montibus desertisque latitare : in altero, aut transgressio Legis est, si fugere voluerint, aut mors imminens, si remanserint. Si autem de consummatione mundi intelligitur, hoc præcipit, ut non refrigeret fides nostra et in Christum charitas, neque ut otiosi in opere Dei torpeamus virtutum sabbato.

(Vers. 22.) *Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro ; sed propter electos breviabuntur dies illi.* Abbreviatis dies, non secundum deliramenta quorundam (qui putant temporum momenta mutari ; nec recordantur illius scripti : *Ordinatione tua permanet dies* [Ps. cxviii, 91], sed juxta temporum qualitatem sentire debemus, id est, abbreviatis non mensura, sed numero ; ut quomodo in benedictione dicitur : *Longitudine dierum replebo eum* (Ps. xc) ; sic et nunc abbreviati dies intelligantur : ne temporum mora, fides concutiat credentium.

(Vers. 23.) *Tunc si quis vobis dixerit : ecce hic Christus, aut illic ; nolite credere.* Multi captivitatis Judaicæ tempore principes existere, qui Christos esse se dicerent : intantum ut obsidentibus Romanis, tres intus fuerint factiones. Sed melius de consummatione mundi intelligitur.

(Vers. 24.) *Surgent enim pseudochristi, et pseudo-prophetæ, et dabunt signa magna et prodigia ; ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis.* Tripliciter, ut ante jam dixi, locus

Et paulo post, *ad solitudinem redigat, absque Dei interjecto vocabulo.*

hic disserendus est; aut de tempore obsidionis Romanæ; aut de consummatione mundi; aut de hæreticorum contra Ecclesiam pugna, et istiusmodi antichristis, qui sub opinione falsæ scientiæ contra Christum dimicant.

(Vers. 25, 26.) *Si ergo dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire; ecce in penetralibus, nolite credere.* Si quis promiserit vobis quod in deserto gentium et philosophorum dogmate Christus moretur; aut in hæreticorum penetralibus, qui Dei pollicentur arcana, nolite exire, nolite credere; sive (quia persecutionis et angustiarum tempore semper pseudopropheta decipiendi inveniunt locum) si quis sub nomine Christi se jactare voluerit, non statim accommodetis fidem.

(Vers. 27.) *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem; ita erit et adventus Filii hominis.* Nolite exire, nolite credere, quod Filius hominis vel **197** in deserto gentium sit, vel in penetralibus hæreticorum; sed quod ab Oriente usque in Occidentem, fides ejus in catholicis Ecclesiis fulgeat. Hoc quoque dicendum, quod secundus Salvatoris adventus non in humilitate ut prius, sed in gloria demonstrandus sit. Stultum est itaque eum in parvo loco vel abscondito quærere, qui totius mundi lumen sit.

(Vers. 28.) *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.* De exemplo naturali quod quotidie cernimus, Christi instruimur sacramento. Aquilæ et vultures etiam trans maria dicuntur sentire cadavera, et ad escam hujusmodi congregari. Si ergo irrationabiles volucres naturali sensu tantis terrarum spatii, et maris fluctibus separatæ, parvum cadaver sentiunt ubi jaceat: quanto magis nos et omnis multitudo credentium debet festinare ad eum, cujus fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem! Possumus autem corpus, id est, πῶμα, quod significantius Latine dicitur *cadaver*, ab eo quod ^a per mortem cadat, passionem Christi intelligere, ad quam provocamur; ut ubicumque in Scripturis legitur, congregemur, et per illam venire possimus ad Verbum Dei, ut est illud: *Foderunt manus meas et pedes meos (Ps. xxi, 17).* Et in Isaiâ: *Sicut ovis ad victimam ductus (Isa. liii, 7);* et cætera his similia. Aquilæ autem appellantur sancti, quibus innovata est juvenus ut aquilæ; et qui juxta Isaiam plumescunt, et assumunt alas, ut ad Christi veniant passionem (Isai. xlvi).

(Vers. 29.) *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commovebuntur.* Sol et luna obscurabuntur, et non

^a Sanctus quoque Hilarius in hunc locum: *Sanctus, inquit, de volatu spiritualis corporis aquilas nuncavit, quorum congregantibus angelis, conventum parvum in loco passionis ostendit. Illud vero πῶμα Originem sapit. Vide, etc.*

^b Vitiose Martianeus calicali legit; et Erasmus, cui placuit, *teneres... claviculi*, castigat. Veram lectionem, post Victorium, mss. nostri substituunt,

dabunt lumen suum; et cætera astra cadent de cælo, virtutesque cælorum commovebuntur, non diminutione luminis (alioquin legimus solem septuplum habiturum luminis [*Ibid. xxx*]), sed quod ad comparationem veræ lucis omnia visui tenebrosa sint. Si itaque iste sol, qui nunc per totum orbem rutilat, et luna quæ secundum est luminare, et stellæ quæ ad solatium noctis accensæ sunt, omnesque virtutes (quas angelorum multitudines **198** intelligimus) in adventu Christi in tenebras reputabuntur: decutiat supercilium eorum, qui se sanctos arbitantes præsentiam judicis non formidant.

(Vers. 30.) *Et tunc prebit signum Filii hominis in cælo.* Signum hic, aut crucis intelligamus, ut videant (juxta Zachariam (*Zach. xii*) et Joannem [*Joan. xix*]) Judæi quem compunxerunt; aut vexillum victoriæ triumphantis.

Et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa et majestate. Plangent hi qui municipatum non habuere in cælis, sed scripti sunt in terra.

(Vers. 31.) *Et mittet angelos suos cum tuba et roce magna; et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cælorum usque ad terminos eorum.* De hac tuba et Apostolus loquitur (*I Cor. xv; I Thess. iv*): et in apocalypsi Joannis legimus (*Apoc. viii*): et in veteri Testamento (*Num. x*), tubæ ductiles ex auro, et ære argentoque fieri præcipiuntur; ut sublimia doctrinarum resonent sacramenta.

(Vers. 32, 33.) *Ab arbore autem ficæ discite parabolam: cum jam ramus ejus tener fuerit, et folia nata, scitis quia prope est æstas. Ita et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis.* Sub exemplo arboris, docuit consummationis adventum. Quomodo, inquit, quando teneri fuerint in arbore ficus ^b cauliculi, et gemma erumpit in florem, cortexque folia parturit, intelligitis æstatis adventum, et Favonii ac Veris introitum: ita cum hæc omnia quæ scripta sunt, videritis, nolite putare jam adesse consummationem mundi, sed quasi ^c præmia et præcursores quosdam venire; ut ostendant quod prope sit et in januis.

(Vers. 34.) *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia ista fiant.* Supra diximus generationes bonorum, et e contrario malorum esse singulas. Igitur aut omne genus hominum significat, aut specialiter Judæorum.

(Vers. 35.) *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Cælum et terra transibunt immutatione, non abolitione sui: alioquin quomodo sol **199** obscurabitur, et luna non dabit lumen

qui et legunt, *et gemma eorum erupit, etc.* — Non recte legit Erasmus, *quando teneres fuerint in arbore ficus cauliculi*. Marianus restituit veram lectionem, quam retinent manuscripti nostri. MART.

^c Unus Palatin., *quasi prævia, et præcursores, etc.* — Optimum exemplar nris. Ecclesiæ Narbonensis retinet hanc lectionem, *quasi prævia et præcursores, etc.* MART.

suum, et stellæ cadent, si cælum in quo ista sunt, A terraque non fuerit?

(Vers. 36.) *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus Pater.* In quibusdam Latinis codicibus additum est, ^b *neque Filius*: cum in Græcis, et maxime Adamantii et Pierii exemplaribus, hoc non habeatur ascriptum: sed quia in nonnullis legitur, disserendum videtur. Gaudent Arius et Eunomius, quasi ignorantia magistri, gloria discipulorum sit, et dicunt: Non potest æqualis esse qui novit, et qui ignorat. Contra quos breviter ista dicenda sunt: Cum omnia tempora fecerit Jesus, hoc est, Verbum Dei: *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1, 3), in omnibus autem temporibus, etiam dies iudicii sit: qua consequentia potest ejus ignorare partem, **B** *cujus totum noverit?* Hoc quoque dicendum est: Quid est majus, notitia Patris, an iudicii? Si majus novit, quomodo ignorat quod minus est? Scriptum legimus. *Omnia quæ Patris sunt, mihi tradita sunt* (Luc. 1, 22). Si omnia Patris Filii sunt, qua ratione unius sibi diei notitiam reservavit, et noluit eam communicare cum Filio? Sed et hoc inferendum: Si novissimum diem temporum ignorat, ignorat et pene ultimum, et retrorsum omnes. Non enim potest fieri, ut qui primum ignorat, sciat quid secundum sit. Igitur quia probavimus non ignorare Filium [*Al. additur Dei*] consummationis diem: causa reddenda est cur ignorare dicatur. Apostolus super Salvatore scribit: *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (Coloss. 2, 3). Sunt ergo **C** omnes thesauri in Christo sapientiæ et scientiæ, sed absconditi sunt. Quare absconditi sunt? Post resurrectionem interrogatus ab apostolis, de die manifestus respondit: *Non est vestrum scire tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. 1, 7). Quando dicit, *non est vestrum scire*, ostendit quod ipse sciat, sed non expediat nosse apostolis, ut semper incerti de adventu iudicii, sic quotidie vivant, quasi die **200** alia iudicandi sint. Denique et consequens Evangelii sermo id ipsum cogit intelligi, dicens quoque Patrem solum nosse: in Patre comprehendit et Filium. Omnis enim pater, filii nomen est.

(Vers. 37 seq.) *Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nupti* [*Al. nuptum*] *tradentes, usque ad eum diem, quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii ho-*

^a Voces, et hora, quæ et in nonnullis Græcis codd. desiderantur, hic duo Palatini nesciunt.

^b Additum, *neque Filius*, legere est hodiernum in antiquissimo Veronensi Evangeliorum exemplari. In eo quod Martianæus edidit, Italicæ, ut vocat, versionis habetur, sed nec *Filius*. Ad hunc vero Commentarii Hieronymiani locum Beccensis penes eundem Martianæum codex, *neque Filius hominis*. Si Græca consulas exemplaria, est in uno Cantabrigensi Græco-Latino *ὁὐδὲ ὁ υἱός, neque Filius*: quod

minis. Quæritur quomodo supra scriptum sit: *Surgat enim gens contra gentem, et regnum contra regnum: et erunt pestilentia, et fames, et terræmotus*; et nunquam ea futura memorentur quæ pacis indicia sunt. Sed existimandum, juxta Apostolum, quod post pugnas, et dissensiones, et pestilentias, et fames, et terræmotus, et cætera quibus genus vastatur humanum, brevi [*Al. brevis*] subsequutura sit pax, quæ quietâ omnia repromittat, ut fides credentium comprobetur, utrum transactis malis, sperent iudicem esse venturum. Hoc est enim quod in Paulo legimus: *Quando dixerint, pax et securitas, tunc repente eis superveniet interitus, sicut dolor parturientis, et non effugient* (1 Thess. 5, 3).

(Vers. 40, 41.) *Tunc duo erant in agro: unus assumetur, et unus relinquetur. Duæ molentes in mola: una assumetur, et una relinquetur.* Tunc, inquit, duo erunt in agro, quando, tempore videlicet consummationis atque iudicii, duo in agro pariter invenientur eundem habentes laborem, et quasi parem sementem, sed fructus laboris non æque recipientes. Duæ quoque molentes simul erunt: una assumetur, et una relinquetur. In duobus qui in agro commorantur, et in duabus quæ pariter molunt, vel Synagogam intellige, et [*Al. vel*] Ecclesiam, quod simul molere videantur in Lege, et de eisdem Scripturis farinam terere præceptorum Dei: vel cæteras hæreses, quæ de utroque Testamento, aut de altero videntur molere farinam doctrinarum suarum: et cum unum nominis Christiani propositum **201** habeant, non eandem mercedem recipient: aliis assumptis, et aliis derelictis.

(Vers. 42, 43.) *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.* Perspicue ostendit quare supra dixerit: *De die autem illa et hora nemo scit, neque Filius hominis, neque angeli, nisi Pater solus*: quod non expediat scire apostolis, ut pendulæ expectationis incerto semper eum credant esse venturum, quem ignorant quando venturus sit. Et non dixit, *quia nescimus qua hora venturus sit Dominus*; sed *nescitis*. Præmissoque patrisfamilias exemplo, cur reticeat consummationis diem, manifestius docet, **D** dicens:

Ideo et vos estote parati: quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est. Quis, putas, est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus ejus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille

et ipse Chrysostomus legit. Nihilominus S. Ambrosius, de Fide, lib. v, cap. 16, Arianorum fraudibus hoc tribuit additamentum: *Veteres, inquit, non habent codices Græci, quia nec Filius, sed non mirum, si et hoc falsarunt: qui Scripturas interpolare divinas. Qua ratione autem videatur adjectum proditur, dum ad interpretationem tanti sacrilegii derivatur.*

^a Hic quoque voces, et hora, Palatini nuss. respiciunt. Vide superiorem annotationem.

seruus, quem cum venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Plenius inculcat et replicat, quare de die consummationis et hora nec angelos, ^a nec se scire prædixerit; sed solum Patrem, quod non expediat scire apostolis: et exemplum patrisfamilias, hoc est, sui et fidelium servorum, id est, apostolorum, ad cohortationem sollicitæ mentis interserit, ut spe præmiorum ministrent conservis in tempore suo cibaria doctrinarum.

(Vers. 48, 49.) *Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, moram facit dominus meus venire, et cæperit percutere conservos suos, manducet autem et bibat cum ebriis.* Ex superioribus pendet, quod sicut sollicitus servus et semper adventum domini præstolans, tradit conservis cibaria in tempore suo, et postea super omnia bona patrisfamilias constituitur: ita econtrario, qui juxta Ezechielem dixit: *In tempora longa fiet istud (Ezech. xii, 22)*, et non putat dominum cito esse venturum; factus securior, vacat epulis atque luxuriæ: et non lenem patremfamilias, sed severissimum sentiet judicem.

(Vers. 50, 51.) *Veniet dominus servi illius, in die qua non sperat, et hora qua ignorat: et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis: illic erit fletus et stridor dentium.* **202** Hoc ipsum docet, ut sciant quando non putatur dominus, tunc cum esse venturum, et vigilantia ac sollicitudinis dispensatores admonet. Porro quod dicit, *dividet eum*, non quo gladio eum dissecet; sed quo a sanctorum consortio eum separet, et partem ejus ponat cum hypocritis: cum his videlicet, qui erant in agro, et qui molebant, et nihilominus derelicti sunt. Sæpe diximus hypocritam aliud esse, aliud ostendere: sicut et in agro, et in mola idem videbatur facere, quod ecclesiasticus vir, sed exitus diversæ voluntatis apparuit.

(Cap. XXV. — Vers. 1 seq.) *Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, et quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.* Hanc parabolam, id est, similitudinem decem virginum, fatuarum atque prudentium, quidam simpliciter in virginibus interpretantur: quarum aliæ, juxta Apostolum, et corpore et mente sunt virgines: aliæ virginitatem tantum corporum reservantes, vel cætera opera non habent proposito suo similia, vel parentum

^a Penes Victorium, *nec angelos cælorum scire prædixerit.*

^b Corrupte penes Martianæum, *et turbas.*

^c Traditionem apostolicam vocat etiam Epiphanius, hæres. 70. Et vero ex ea constitutio illa apostolica efficta est in Clementinis, lib. v, cap. 49: *Sabbato (ante Paschalem Dominicam) usque ad gallicinijum permanentes, illucescente una sabbatorum, quæ est dies Dominica, jejunium solvite, a vespera usque ad galli cantum vigilantes, et in Ecclesia congregati in unum vigilis, orationibus, et ad Deum precibus*

A custodia reservatæ, nihilominus mente nupserunt (I Cor. vii). Sed mihi videtur ex superioribus alius sensus esse qui dicitur, et non ad virginalia corpora, sed ad omne hominum genus comparatio pertinere. Sicut enim duo in agro, et duæ molentes, duos significant populos, Christianorum et Judæorum, sive sanctorum et peccatorum, qui in Ecclesia constituti, videntur quidem et ipsi arare et molere; sed cuncta in hypocrisi faciunt: sic et nunc decem virgines omnes homines complectuntur, qui videntur Deo credere, et applaudunt sibi in Scripturis sanctis, tam ecclesiasticos, quam Judæos, atque hæreticos. Qui idcirco omnes virgines appellantur, quia gloriantur in unius Dei notitia, et mens eorum idololatriæ turba [*Al. turbine*] non constupratur. Oleum habent virgines, quæ juxta fidem et operibus adornantur. Non habent oleum, quæ videntur simili quidem fide Dominum confiteri; sed virtutum opera negligunt. Possumus quinque virgines, sapientes et stultas, quinque sensus **203** interpretari: quorum alii festinant ad cælestia, et superna desiderant: alii terrenis sæcibus inhiantes, fomenta non habent veritatis, quibus sacra corda illuminent. De visu, et auditu, et tactu spiritualiter dictum est: *Quod vidimus, quod audivimus, quod oculis nostris perspeximus, et manus nostræ palpavere* (I Joan. i, 1). De gustu: *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus* (Ps. xxxiii, 9). De odoratu: *In odorem unguentorum tuorum currimus* (Cant. i, 3). Et: *Christi bonus odor sumus* (II Cor. ii, 15).

C (Vers. 5.) *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes et dormierunt.* Non enim parum temporis inter priorem et secundum adventum Domini prætergreditur. *Omnes dormitaverunt*, id est, mortuæ sunt: quia sanctorum mors somnus appellatur. Consequenter autem dicitur, *dormierunt*: quia postea suscitandæ sunt.

(Vers. 6.) *Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Subito enim quasi intempesta nocte, et securis omnibus, quando gravissimus sopor est, per angelorum clamorem, et ^b tubas præcedentium fortitudinum, Christi resonabit adventus. Dicamus aliquid quod forsitan lectori utile sit. Traditio Judæorum est, Christum media nocte venturam in similitudinem Ægyptii temporis, quando Pascha celebratum est, et exterminator venit, et Dominus super tabernacula transiit, et sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt (Exod. xii). Unde reor et traditionem apostolicam ^c permansisse, ut in die vigiliarum Pa-

vacate. Insigniora autem sunt de pervigilio Paschæ aliorum testimonia: puta Lactantii, lib. vii, cap. 19, quæ serine descripsit Isidorus, Originum lib. vi, cap. 17: *Hæc est nox quæ nobis propter adventum regis, ac Dei nostri pervigilio celebratur, cujus noctis duplex ratio est, quod in ea et vitam tum recepit cum passus est, et postea orbis terræ regnum recepturus est.* Hieronymo suppar Palladius in vita Chrysostomi: *Excubat populus in partibus nostris ad primum usque galli cantum, etc.* Vulgo autem Patribus vigiliarum nox audit.

schæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi. ^a Et postquam illud tempus transierit, securitate presumpta, festum cuncti agunt diem. Unde et Psalmista dicebat: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justificationis tuæ* (Psal. cxviii, 62).

(Vers. 7.) *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas.* Omnes **204** virgines surrexerunt, et ornaverunt unaquæque lampades suas, id est, sensus, in quibus oleum scientiæ recipiant, ut ^b haberent opera virtutum, quæ ante verum judicem refulgerent.

(Vers. 8.) *Fatue autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Quæ lampades suas queruntur extinguuntur, ostendunt eas ex parte lucere: et tamen non habent lumen indeficiens, nec opera perpetua. Si quis igitur habet animam virginalem, et amator est pudicitæ, non debet mediocribus esse contentus, quæ cito exolescunt, et exorto caumate, arsiunt; sed perfectas virtutes sequatur, ut lumen habeat sempiternum.

(Vers. 9.) *Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis et vobis.* Hoc non de avaritia, sed de timore respondent. Unusquisque enim pro operibus suis mercedem recipiet, neque possunt in die iudicii aliorum virtutes, aliorum vitia sublevare. Et quomodo tempore Babylonis captivitatis, Jeremias peccatores juvare non potuit, et dicitur ad eum: *Ne oraveris pro populo isto* (Jerem. vii, 16): sic formidolosa erit illa dies, cum unusquisque pro semetipso sollicitus erit.

Ite potius ad vendentes, et emite vobis. Venditur hoc oleum, et inulto emitur pretio, ac difficili labore conquiritur, quod in elemosynis cunctisque virtutibus et consiliis intelligimus magistrorum.

(Vers. 10.) *Dum autem irent emere, venit sponsus.* Dant quidem quasi prudentes consilium, quod non debeant sine oleo lampadarum sponso occurrere: verum quia jam emendi tempus excesserat, et adventante iudicii die, locus non erat pœnitentiæ, Psalmista dicente: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (Psal. vi, 6)? non nova opera ^c patrare, sed præteritorum coguntur rationem exsolvere.

Et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua. Post **205** iudicii diem, bonorum operum, et justitiæ occasio non relinquitur [Al. relinquetur].

(Vers. 11.) *Novissime vero veniunt et reliquæ virgines, dicentes: Domine, domine, aperi nobis.* Egregia quidem in Domini appellatione confessio, idem-

^a Aliquot mss., *Ut postquam*: moxque adeo, agunt diem. Alii cum pridem vulgatis, *festum cunctis agentibus diem*. Victorio emendare placuit, *festum cunctos agere diem*.

^b Rescribit Victor. ex tribus Florentinis codicibus, junctis etiam Brixianis aliquot, *ut alicerent*; sic enim, ait, ad naturam elci, quo lumen a litur, ma-

que repetitum, indicium fidei est. Sed quid prod-est voce invocare, quem operibus neges?

(Vers. 12.) *At ille respondens, ait: Amen dico vobis, nescio vos.* Novit Dominus eos qui ejus sunt, et qui ignorat, ignorabitur (II Tim. ii, 19). Nescit Dominus operarios iniquitatis: et licet virgines sint, et secundum duplicem intelligentiam de corporis puritate, et de confessione veræ gloriantur fidei (I Cor. xiv, 38); tamen quia oleum non habent scientiæ, sufficit eis pro pœna quod ignorantur a sponso.

(Vers. 13.) *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.* Prudentem semper admoneo lectorem, ut non superstitiosis acquiescat interpretationibus, et quæ comicæ pro fingentium dicuntur arbitrio, sed consideret priora, media, et sequentia, et nectat sibi universa quæ scripta sunt. Ex hoc ergo quod infert: *Vigilate, quia nescitis diem neque horam*, intelligantur universa quæ dixit, id est, de duobus qui in agro sunt, et de duabus molentibus, et de paterfamilias, qui servo suo credit substantiam, et de decem virginibus, ideo parabolas esse præmissas, ut quia ignoramus ^d omnes iudicii diem, sollicite nobis hinc honorum operum præparemus, ne, dum ignoramus, iudex veniat.

(Vers. 14, 15.) *Sicut enim homo peregre proficiscens, vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua. Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, et profectus est statim.* Homo iste paterfamilias, haud dubium quin Christus sit, qui ad Patrem post resurrectionem victor ascendens, vocatis apostolis, doctrinam evangelicam tradidit, non pro largitate et paritate alteri plus, et alteri minus tribuens, sed pro accipientium viribus: quomodo et Apostolus eos qui solidum cibum capere non poterant, lacte potasse se dicit (I Cor. iv). Denique et illum qui de quinque talentis, decem fecerat, et qui de duobus quatuor, simili recepit gaudio; non considerans lucri magnitudinem, sed studii voluntatem.

206 In quinque, et duobus, et uno talento, vel diversas gratias intelligamus, quæ unicuique traditæ sunt. Vel in primo, omnes sensus examinatos: In secundo, intelligentiam et opera: In tertio, rationem, qua homines a bestiis separemur.

(Vers. 16.) *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis; et lucratus est alia quinque.* Accepit terrenis sensibus celestium sibi notitiam duplicavit: ex creaturis intelligens Creatorem: ex corporalibus, incorporalia: ex visibilibus, invisibilia: ex brevibus, æterna.

gis alluditur.

^c Martianus legebat, *nova opera parare*, contradicentibus mss. Victorius quoque ante nos, codd. mss. suffragio, *patrare* rescripserat.

^d Pro omnes quidam mss. *ut homines præferunt*; alii, *homines*, dumtaxat. Sic lib. bb.

(Vers. 17.) *Similiter qui duo acceperat, lucratus est alia duo.* Et iste pro viribus quidquid in Lege didicerat, in Evangelio duplicavit: sive scientiam et opera presentis vitæ, futuræ beatitudinis typos intellexit.

(Vers. 18.) *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui.* Nequam servus terrenis operibus et sæculi voluptate, Dei præcepta neglexit et polluit: quamquam in alio evangelista scriptum sit, quod in sudario ligaverit (Luc. xix), id est, doctrinam patrisfamilias molliter et delicate vivendo enervavit.

(Vers. 19, 20.) *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum.* Grande tempus est inter ascensionem Salvatoris, et secundum ejus adventum. Si autem apostoli reddituri sunt rationem, ^a et sub metu judicis resurrecturi, quid nos oportet facere?

(Vers. 21-23.) *Ait illi dominus ejus: Euge, serve bone, et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce alia duo lucratus sum. Ait illi dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.* Utrique servo, ut ante jam dixi, et qui de quinque talentis, decem fecerat, et qui de duobus, quatuor, idem **C** patrisfamilias sermo blanditur. Et notandum quod omnia quæ in præsentem habemus, **207** licet magna videantur et plurima: tamen comparatione futurorum, parva et pauca sunt. Intra, inquit, in gaudium domini tui, et suscipe quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (I Cor. ii). Quid autem potest majus dari fidei servo, quam esse cum Domino, et videre gaudium Domini sui?

(Vers. 24, 25.) *Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es: metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti: et timens abissi, et abscondi talentum tuum in terra. Et ecce habes quod tuum est.* Vere quod scriptum est: *Ad excusandas excusationes in peccatis* (Ps. cxl, 4), **D** etiam hinc servo contigit, ut ad pigritiam et negligentiam, superbiæ quoque crimen accederet. Qui enim simpliciter debuit inertiam confiteri, et orare patremfamilias, e contrario calumniatur, et dicit se prudenti fecisse consilio, ne dum lucra pecuniæ quæreret, etiam de sorte periclitaretur.

(Vers. 26-28.) *Respondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve male et piger, sciebas quia meto ubi non semino, et congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam eam nummulariis, et veniens ego, recepissem utique quod meum est cum usura. Tol-*

lite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta. Quod putaverat se pro excusatione dixisse, in culpam propriam vertitur. Servus autem malus appellatur: quia calumniam domino facit. Piger, quia noluit talentum duplicare, ut in altero superbiæ, in altero negligentia condempnetur. Si, inquit, durum et crudelem esse me noveras, et aliena sectari, ibique metere ubi non severim, quare non tibi istiusmodi cogitatio incussit timorem, ut scires me mea diligentius quæsiturum, et dares pecuniam meam, sive argentum nummulariis? Utrumque enim *ἀργύριον*, Græcus sermo significat. *Eloquia*, inquit, *Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum* (Ps. xi, 7). Pecunia ergo et argentum, prædicatio Evangelii est, et sermo **B** divinus, qui dari debuit nummulariis et trapezitis, id est, vel cæteris doctoribus (quod fecerunt et apostoli, per singulas provincias presbyteros, et episcopos ordinantes), vel cunctis credentibus, qui possunt pecuniam duplicare, **208** et cum usuris reddere, ut quidquid sermone didicerant, opere explerent. Tollitur autem talentum, et datur ei qui decem talenta fecerat, ut intelligamus, licet in utriusque labore æquale sit gaudium domini, hoc est, et ejus qui quinque in decem duplicaverat, et ejus qui duo in quatuor: tamen majus deberi præmium ei, qui plus in domini pecunia laboravit. Unde dicit et Apostolus: *Presbyteros honora, qui vere presbyteri sunt, maxime qui laborant in verbo Dei* (I Tim. v, 17). Ex eo quod malus servus ausus est dicere: *Metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti*, intelligimus, etiam gentilium et philosophorum bonam vitam recipere Dominum, et aliter habere eos qui juste, aliter qui injuste agant, et ad comparationem ejus qui naturali legi serviat, condemnari eos qui scriptam legem negligunt.

(Vers. 29.) *Omni enim habenti dabitur, et abundabit: ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo.* Multi cum sapientes sint naturaliter, et habeant acumen ingenii, si fuerint negligentes, et desidia bonum naturæ corruerint, ad comparationem ejus qui paululum tardior, labore et industria compensavit quod minus habuit, perdunt bonum naturæ, et præmium quod eis fuerat repromissum, vident transire ad alios. Potest et sic intelligi: ei qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere ut homo habuerit, dabitur a bono judice. Qui autem fidem non habuerit, etiam cæteras virtutes quas videbatur naturaliter possidere, perdet. Et eleganter etiam, *quod videtur, inquit, habere auferetur ab eo.* Quidquid enim sine fide Christi est, non ei debet imputari qui male eo abusus est, sed illi qui malo etiam servo naturæ bonum tribuit.

(Vers. 30.) *Et inutilem servum eijcite in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium.* Dominus lumen est; qui ab eo foras mittitur, caret vero lu-

^a Penes Victor. verba, et sub metu judicis resurrecturi, desiderantur.

miae. Quid sit autem fletus et stridor dentium, supra diximus.

(Vers. 31 seq.) Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo: tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes; et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis. Et statuet oves **200** quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tunc dicet rex his qui a dextris ejus erant. Post biduum Pascha facturus, et tradendus cruci, et illudendus ab hominibus; et aceto ac felle potandus, recte præmittit gloriam triumphantis, ut secutura scandala, pollicitationis præmio compensaret. Et notandum quod qui in maiestate cerneudus est, Filius hominis sit. Quodque sequitur: Statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris, juxta illud intellige, quod alibi legis: Cor sapientis in dextra ejus, et cor stulti in sinistra illius (Eccl. x, 2). Et supra in hoc eodem Evangelio: Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua (Supra vi, 5). Oves in parte justorum stare jubentur ad dexteram: hædi, hoc est, peccatores, ad sinistram, qui semper pro peccato offeruntur in Lege (Exod. xi). Nec dixit, capras, quæ possunt habere fetus, et tonsæ egrediuntur de lavaero, omnes gemellis fetibus, et sterilis nulla inter eas (Gen. iv); sed hædos, lascivum animal et petuleum, et fervens semper ad coitum.

(Vers. 34 seq.) Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare. Sitivi, et dedistis mihi bibere. Hospes eram, et collegistis me. Nudus, et operuistis me. Infirmus, et visitastis me. In carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te: sitientem, et dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te; aut nudum, et cooperuimus te: aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? Et respondens rex, dicet illis. Hoc juxta præscientiam Dei accipiendum, apud quem futura jam facta sunt.

(Vers. 40, 41.) Amen dico vobis: quamdiu [Al. quando] fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet et his qui a sinistris erant: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare. Sitivi, et non dedistis mihi potum. Hospes eram, et non collegistis me. Nudus, et non operuistis me. Infirmus et in carcere eram, et non visitastis me. Tunc respondebunt ei et ipsi, dicentes:

^a Qui Hieronymum cavillantur e postremo Commentariorum in Isaiam capite, et Dialogo I contra Pelagianos, num. 28, suppelias tulisse vesanæ eorum opinionationi, qui terminum habitura malorum supplicia crederent, agnoscant saltem ex hoc loco, quem ipse de industria lectori ingerit, sensisse perquam catholice, quod et supplicia æterna sint et vita perpetua.

^b Horum sententiam luculentius exponit Nazianzenus Orat. 2 in sanctum Pascha ex Billii interpretatione: Quidam, inquit, salutiferæ passionis nomen hoc esse arbitrati, ac deinde, per litteræ φ in u, et x in

210 Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Libera nobis erat intelligentia, quod in omni paupere Christus esturiens pasceretur, sitiens poteretur, hospes induceretur in lectum, nudus vestiretur, infirmus visitaretur, clausus carcere haberet solatium colloquentis. Sed ex hoc quod sequitur: Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis, non mihi videtur dixisse generaliter de pauperibus, sed de his qui pauperes spiritu sunt, ad quos tendens manum, dixerat: Fratres mei et mater mea hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei (Marc. iii, 34, 35; Luc. vii, 21):

(Vers. 46.) Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam. Prudens lector, attende quod et supplicia æterna sint, et vita perpetua metum deinceps non habeat rainarum.

(Cap. XXVI. — Vers. 1 seq.) Et factum est, cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet: et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur. Erubescant qui putant Salvatorem timuisse mortem, et passionis pavore dixisse: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste (Luc. xii, 42). Post biduum pascha facturus, tradendum se ut crucifigatur novit, et tamen non declinat insidias, non territus fugit: intantem ut etiam, cæteris ire nolentibus, pergat intrepidus, quando dicit Thomas: Eamus et nos, et moriamur cum eo (Joan. xi, 16). Et finem carnali festivitati volens imponere, umbraque transeunte, paschæ reddere veritatem, dixerit: Desiderio desiderari hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar (Luc. xxii, 15). Etenim pascha nostrum immolatus est Christus, si tamen comedamus illud in azymis sinceritatis et veritatis (I Cor. v, 7). Porro quod ait: Post biduum pascha fiet, simplici intelligentia prætermissa, id quod sacramentum [Al. sacramentum] est, requiramus. Post duos dies clarissimi luminis, veteris ac novi Testamenti, verum pro mundo pascha celebratur. Pascha, quod Hebraice dicitur PHASE (פֶּסַח), non a **211** passione^b ut plerique arbitrantur, sed a transitu nominatur: eo quod exterminator videns sanguinem, in foribus Israelitarum pertransierit, nec percussit eos. Vel ipse Dominus præbens auxilium populo suo desuper ambulaverit. Lege Exodi librum (Cap. xi, xii), de quo plenius, si vita comes fuerit, disputabimus. Transitus autem noster, id est, PHASE,

^x mutationem, hanc vocem ad linguam Græcam accommodantes, hunc diem Pascha nominarunt. Reclisime autem ipse cum Hieronymo sentiens, Hoc Pascha, inquit, magnum et venerandum Phasha ab Hebræis juxta eorum linguam nominatur, quæ vox transitum sonat, historica quidem ratione propter Israelitarum ex Ægypto in Chananæam regionem fugam et migrationem, etc.

^c Inquit, optior, quæstiones Hebraicas in universam Scripturam, ejus Operis quamquam solæ in Genesim superent, licet tamen et subtegmina in reliquos Scripturæ libros paraverat, quæ aut mutato

ita celebratur, si terrena et Ægyptum dimittentes, A tenuerit, et fur ab initio fuerit, et Matthæus scribat ad caelestia festinemus.

(Vers. 3 seq.) *Tunc congregati sunt principes sacerdotum, et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent, et occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Qui debuerunt Paschate vicino præparare victimas, livigare templi parietes, pavimenta verrere, vasa mundare, et secundum ritum Legis purificari, ut eorum agni digni fierent, congregantur ineuntes consilium, quomodo occidant Dominum, non timentes seditionem, ut simplex sermo demonstrat; sed caventes ne auxilio populi de suis manibus tolleretur.*

(Vers. 6.) *Cum autem Jesus esset in Bethania, in domo Simonis leprosi. Passurus pro omni mundo, et B universas nationes suo sanguine redempturus, moratur in Bethania, domo obedientiæ, quæ quondam fuit Simonis leprosi. Non quod leprosus et illo tempore permaneret, sed qui antea leprosus, postea a Salvatore mundatus est, nomine pristino permanente, ut virtus curantis appareat. Nam in catalogo apostolorum cum pristino vitio et officio, Matthæus publicanus appellatur, qui certe publicanus esse desiderat. Quidam Simonis leprosi domum, eam volunt intelligi 212 partem populi, quæ crediderit Domino, et ab eo curata sit. Simon quoque ipse obediens dicitur, qui juxta aliam intelligentiam mundus interpretari potest, in cujus domo curata est Ecclesia.*

(Vers. 7.) *Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis. Nemo patet eandem esse quæ super caput effudit unguentum, et quæ super pedes. Illa enim et lacrymis lavat, et crine tergit, et manifeste meretrix appellatur. De hac autem nihil tale scriptum est. Nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. Alius evangelista pro alabastrum unguenti pretiosi (quod genus est marmoris), nardum pisticum posuit (Joan. xii), hoc est, veram et absque dolo, ut fides Ecclesiæ et gentium demonstraret.*

(Vers. 8, 9.) *Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes: Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venundari multa, et dari pauperibus. Scio quosdam hunc locum calumniari, quare alius evangelista Judam solum dixerit contristatum, eo quod loculos*

consilio repudiavit postea, aut intra domesticos parietes perire permisit. Nulla certe in Exodi libro Hieronymi elucidatio superest, aut unquam innotuit.

^a Quamquam Origenis in hunc locum Commentaria non superent, hanc de duobus feminis Christi unctricem sententiam Hieronymum ex Origene delibasse, nullus dubito. Hæc enim vero peculiaris ejus opinio fuit, mulierem, quæ pedes laverit Christi, peccatricem, quæ vero caput unguento unxit, sanctam existisse; adeoque alteram apud Simonem Pharisæum, alteram apud Simonem Leprosam debere intelligi. In Homiliis in Canticum canticorum, quas Latine Hieronymus explicavit. Hom. 1, *Observa, inquit, diligenter quæ de duabus super caput fuderit Salvatoris. Siquidem peccatrix super pedes, et ea quæ*

omnes apostolos indignatos, nescientes tropum, qui vocatur σύλληψις, ^b vel synecdoche: quo et pro uno omnes, et pro multis unus appellari soleat. Nam et Paulus in Epistola sua quæ scribitur ad Hebræos (licet de ea multi Latinorum dubitent), cum sanctorum passiones et merita descripsisset, intulit: *Lapidati sunt, tentati sunt, secti [Al. serrati] sunt, in occasione gladii mortui sunt* (Hebr. xi, 37), cum unum tantummodo Isaiam Prophetam sectum Judæi autument. Possumus et aliter dicere, quod apostoli vere, propter pauperes indignati 213 sint: Judas autem propter lucra sua. Unde et missitatio ejus cum crimine ponitur, quod non curam pauperum habuerit, sed suo furto voluerit providere.

(Vers. 10, 11.) *Sciens autem Jesus, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Num semper pauperes habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Alia oboritur quæstio, quare Dominus post resurrectionem dixerit ad discipulos: Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi; et nunc loquatur, me autem non semper habebitis. Sed mihi videtur in hoc loco de præsentia dicere corporali, quod nequaquam cum eis ita futura sit post resurrectionem, quomodo nunc in omni convivio et familiaritate. Cujus rei memor Apostolus ait: Et si noveramus Jesum Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus eum (II Cor. v, 16).*

(Vers. 12.) *Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Quod vos putatis perditionem esse unguenti, officium sepulturæ est. Nec mirum si mihi bonum odorem fidei suæ dederit, cum ego pro ea fusurus sim sanguinem meum.*

(Vers. 12-14.) *Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotis, ad principes sacerdotum. In toto mundo non tam mulier ista, quam Ecclesia prædicatur, quod sepelierit Salvatorem, quod unxit caput ejus. Et attende notitiam futurorum, quod passurus post biduum et moriturus, sciat Evangelium suum in toto orbe celebrandum.*

(Vers. 15.) *Et ait illis: Quid vultis mihi dare, et D ego vobis eum tradam? Infelix Judas, damnum quod*

non dicitur peccatrix, super caput ejus fudisse monstratur. Et Homilia secunda sub initium, *Loquitur Evangelium, quia venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi: non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice, Matthæum vero et Joannem non de peccatrice dixisse. Plura de hac ejus sententia ad hæc ipsa loca congesimus. Et vero quamquam questionem singularibus inter eruditos libris agitatum, nihil hic recoquere intersit, verisimillima tamen hæc ipsa, quam Hieronymus probat, videtur sententia; ut licet unus idemque Simon et Pharisæus et Leprosus putandi sint, non una tamen eademque mulier fuerit, quæ Christi unxit caput, et quæ laverit pedes.*

^b Victor. verba vel synecdoche tacet.

ex effusione unguenti se fecisse crederet, vult ma-
gistri pretio comp. usare. Nec certam tamen potu-
it summam, * ut saltem lucrosa videretur prodi-
tio, sed quasi vile tradens mancipium, in potestate
eventum posuit quantum vellent dare.

214 (Vers. 16.) *At illi constituerunt ei triginta
argenteos. Et exinde querebat opportunitatem ut eum
traderet.* ^c Joseph non, ut multi putant, juxta Septua-
ginta interpretes, viginti aureis venditus est, sed
juxta Hebraicam Veritatem, viginti argenteis; ne-
que enim pretiosior poterat esse servus, quam Do-
minus.

(Vers. 17.) *Prima autem die azymorum, accesserunt
discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi co-
medere Pascha? Prima azymorum, quarta decima
dies mensis primi est, quando agnus immolatur, et
luna plenissima est, et fermentum abjicitur. Inter
eos autem discipulos qui accesserunt ad Jesum, in-
terrogantes: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?*
et Judam æstimo fuisse proditorem.

(Vers. 18.) *At Jesus dixit: Ite in civitatem ad quem-
dam, et dicite ei: Magister dicit: Tempus mecum prope
est: apud te facio Pascha cum discipulis meis.* Morem
veteris Testamenti nova Scriptura conservat. Fre-
quenter legimus: *Dixit ille illi, et in loco illo et
illo*: quod Hebraice dicitur ^d PHELONI ELMONI (פְּלֹנִי
עֲלֹמֹנִי), et tamen personarum locorumque non po-
nitur nomen. *Et invenietis ibi quemdam, portantem
lagenam aquæ.* Quorum idcirco vocabula prætermissa
sunt, ut omnibus qui Pascha facturi sunt, libera
festivitatis occasio panderetur.

(Vers. 19.) *Et fecerunt discipuli sicut constituit
illis Jesus, et paraverunt Pascha.* In alio Evangelista
scriptum est (*Luc. xxi*), quod invenerunt cœnaculum
magnum, stratum atque mundatum, et ibi parave-
runt ei. Videtur autem mihi cœnaculum, lex spiri-
tualis intelligi, quæ de angustiis litteræ egrediens in
sublimi loco recipit Salvatorem, Paulo idipsum lo-
quente (*Phil. pp. viii*), quod ea quæ ante pro lucro
reputabat, quasi purgamenta quisquillasque contem-
pserit, ut dignum Domino hospitium præpararet.

* Rhabb. vel saltem lucro suaderetur proditio.

^b Notanda Veronensis Evangeliorum cod. cis. le-
ctio, *stateres pro argenteos*. Nam est quidem num-
mus argenteus stater, idem atque Hebræorum si-
clous, quatuor valeus Atticas drachmas; verum et
hæc ipsa de causa veteris translationis laudanda di-
ligenti, cum præsertim absolute sit in Græco,
ἀργύρια.

^c Confer S. Ambrosium Lib. de Joseph. cap. 3,
qui et in aliis exemplaribus XXX aureis vel ar-
genteis, in aliis XV vel XXV se invenisse auctor
est. S. quoque Cæsarium in Appendice Tomi V
Augustini Opera, Sermon. LXXXI, de Tempore.

^d Danielis octavo Capite occurrit nomen פְּלֹנִי
עֲלֹמֹנִי, de quo Hieronymus hæc habet: *Pro altero
nescio quo quod Symmachus interpretatus est τῶν
ἀγγέλων, quem et nos secuti sumus. Aquila et Theodotus et LXX
ἐλάμωνι ipsum verbum Hebraicum posuerunt. Nomen
ergo angelis tacens, generaliter unum quemlibet de angelis
indicavit. Vide morem istum Scripturæ, Ruth, cap. 1;
I Regum 21, et consule II Tomum Editionis nostræ
col. 242. Erasmus et Marianus pro voce unica EL-*

(Vers. 20.) *Vespere autem facio, discumbibat cum
duodecim discipulis suis.* Omnia sic agit Judas, ut
tollatur suspicio proditoris.

(Vers. 21.) *Et edentibus illis, dixit: Amen dico
vobis: 215 quia unus vestrum me traditurus est.* Qui
de passione prædixerat, et de proditore prædicit,
dans locum pœnitentiæ, ut cum intellexisset sciri
cogitationes suas et occulta consilia, pœniteret eum
facti sui, et tamen non designat specialiter, ne mani-
feste coargutus, impudentior heret. Mittit crimen
in numero, ut conscius agat pœnitentiam.

(Vers. 22.) *Et contristati valde, cœperunt singuli
dicere: Numquid ego sum, Domine? Et certe nove-
rant undecim apostoli, quod nihil tale contra Domi-
num cogitarent: sed plus credunt magistro, quam
sibi: pertimescentes fragilitatem suam, tristes in-
terrogant de peccato, cujus conscientiam non habe-
bant.*

(Vers. 23.) *At ipse respondens, ait: Qui intingit
mecum manum in paropside, hic me tradet.* Omnia Do-
mini patientia! Primum dixerat: *unus vestrum me
traditurus est.* Perseverat proditor in malo, mani-
festius arguit, et tamen nomen proprie non designat.
Judas cæteris contristatis, et retrahentibus manum,
et interdicens cibos ori suo, temeritate et im-
pudentia, qua proditurus erat, etiam manum cum
magistro mittit in paropsidem, ut audacia bonam
conscientiam mentiretur.

(Vers. 24.) *Væ autem homini illi, per quem Filius
hominis tradetur.* Nec primo, nec secundo correptus
a prodicione retrahit pedem, sed patientia Domini
nutrit impudentiam suam, et thesaurizat sibi iram
in die ire (*Rom. ii*). Pœna prædicitur, ut quem pu-
dor non vicerat, corrigant denunciata supplicia.
Quod autem sequitur:

*Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille: Non
ideo putandus est ante fuisse, quam nasceretur,
quia nulli possit bene esse, nisi ei qui fuerit: sed
simpliciter dictum est, multo melius esse, non sub-
sistere, quam male subsistere.*

(Vers. 25.) *Respondens autem Judas, qui tradidit*

MONI, posuerunt פְּלֹנִי et עֲלֹמֹנִי, contra fidem mss.
Codicum istius Commentarii in Matthæum, ubi po-
situm est solum nomen Hebraicum *Elmoni*, quod si-
gnificat *aliquem et quemdam*, eo us nomen proprium
non exprimitur. MART. — Illud, de quo Martianus
veteres Editores Erasmus et Victorium accusat, quod
pro voce unica, *Elmoni*, duas posuerint, *Phelmoni et
Elmoni*, contra mss. codicum fidem, nostri ad unum
omnes defendunt ac probant: repositaque est nobis
adeo prior lectio ad eorum auctoritatem, concinniore
præterea id exigente sensu. Sæpius reipsa j. velim
solent usurpari hæc voces in Scripturis פְּלֹנִי אֶלְמוֹנִי:
Græce uno spiritu φηλονιάμωνι, Septuaginta φηλωνί
μαμωνι, *Phellani Maemoni*. Quid porro significant,
ipse hic Hieron. luculenter docet. Recole tamen ejus
Commentarios in Danielis cap. viii, vers. 13.

^e Nostri mss. qui, ut initio monuimus, in recitan-
dis sacri textus versiculis, cæteris parciores omni-
bus sunt, hic unum præponunt pari consensu, *Fi-
lius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo,
Væ autem, etc.*

eum, dixit. Quia cæteri tristes, et valde tristes interrogaverant : Numquid ego sum, Domine? Ne tacendo se prodere videretur, et ipse similiter interrogat. **216** quem conscientia remordebat, ^a qui manum audacter miserat in paropside.

Numquid ego sum, rabbi? Ait illi : Tu dixisti. Et blandientia iungit affectum, sive incredulitatis signum. Cæteri enim qui non erant proditori, dicunt : Numquid ego sum, Domine? late qui proditorus erat, non Dominum, sed magistrum vocat, quasi excusationem habeat, si Domino denegato, saltem magistrum prodiderit. Et ait illi : Tu dixisti. Eadem responsione confutatus est proditor, qua Pilato postea responsurus est.

(Vers. 26 seqq.) *Constantibus autem eis, accepit Jesus panem, et benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, et ait : Accipite et comedite, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, et dedit illis, dicens : Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Postquam ^b typicum Pascha fuerat impletum, et agni carnes cum apostolis comederat, assumit panem, qui confortat cor hominis, et ad verum Paschæ transgreditur sacramentum, ut quomodo in præfiguratione ^c ejus Melchisedech, summi Dei sacerdos, panem et vinum offerens fecerat (Genes. xiv), ipse quoque ^d in veritate sui corporis et sanguinis repræsentaret. In Luca legimus duos calices quibus discipulis propinavit (Luc. xxii). Unum primi mensis, et alteram secundi, ut qui inter sanctos primo mense agnum comedere non potuerit, secundo inter pœnitentes hædum comedat.

(Vers. 29.) *Dico vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis neque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.* De carnalibus transit ad spiritualia, quod vinea de Ægypto transplantata sit populus Israel, cui per Jeremiam Dominus loquitur : *Ego te plantavi vineam veram, quomodo mutata es in amaritudinem vitis alienæ [Al. aliena] (Jerem. ii, 21)?* Et Isaias propheta in cantico quod dilecto canit, et omnis sparsim Scriptura testatur. Dicit ergo se Dominus de hac vinea nequaquam esse bibiturum, nisi in regno Patris sui. Regnum Patris, **217** fidem puto esse credentium, Apostolo quoque id ipsum confirmante : *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvii, 21).* Ergo cum Judæi receperint re-

^a Præferunt mss. nostri omnes, quia.

^b Ex hoc loco argue imperitiam scilicet ejusdam, qui non vult Salvatorem agni carnes cum apostolis comedisse, nec pascha typicum celebrasse. MART.

^c Tres Palatini codd. expressiori sensu, ei. Unus Beccensis penes Martian. sacramenti.

^d Antea erat veritatem : nobis mss. omnium fidem sequi placuit, sensu eodem permanente, de veritate (non figura, ut miseri hæretici recentiores projecta temeritate calumniantur) corporis et sanguinis sui, quam in pane ac vino Christus repræsentavit. Placuit etiam hæc lectio, quod superioribus in præfiguratione, ex adverso respondeat. — In duobus codd. mss. monasterii Beccensis et S. Petri super Divam hæc leguntur : *Ipsæ quoque in veritate sui corporis et sanguinis repræsentare. Habes itaque veri-*

agnum Patris (attende quod dicat, Patris, non Dei), omnis Pater nomen est Filii. Cum, inquam, crediderint in Deum Patrem, et adduxerit eos Pater ad Filium, tunc de vino eorum bibit Dominus, et in similitudinem Joseph regnans in Ægypto, inebriabitur cum fratribus suis (Genes. xliii).

(Vers. 30.) *Et hyanno dicto, exierunt in montem Oliveti.* Hoc est quod in quodam psalmo legimus : *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ (Ps. xxi, 30).* Juxta hoc exemplum, qui Salvatoris pane saturatus, et calice inebriatus fuerit, potest laudare Dominum et conscendere in montem Oliveti, ubi laborum refectio, dolorisque solutum, et veri luminis notitia est.

(Vers. 31.) *Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* Prædicat quod passuri sunt, ut, cum passi fuerint, non desperent salutem, sed agentes pœnitentiam, liberentur. Et signanter addidit, *in ista nocte scandalum patiemini*; quia quomodo qui inebriantur, nocte inebriantur : sic et qui scandalum patiuntur, in nocte et in tenebris sustinent (I Thess. v). Nos vero dicamus : *Nox præterit, dies autem appropinquavit (Rom. xiii, 12).*

(Vers. 32.) *Scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* Hoc aliis verbis in Zacharia propheta scriptum est; et (ni fallor) ex persona prophætæ ad Deum dicitur : *Percute pastorem, et dispergentur oves gregis (Zach. xiii, 7).* Sexagesimo quoque et octavo psalmo, qui totus a Domino canitur, huic sensui congruente : *Quoniam quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt. 218* Percutitur autem pastor bonus, ut ponat animam suam pro ovibus suis; et de multis gregibus errorum fiat unus grex, et unus pastor (Joan. x). De hoc testimonio in libello, quem de Optimo ^e Genere interpretandi scripsimus, plenius dictum est.

(Vers. 33.) *Respondens autem Petrus, ait illi : Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor.* Non est temeritas, nec mendacium; sed fides est apostoli Petri, et ardens affectus erga Dominum Salvatorem, de quo supra diximus.

(Vers. 34.) *Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis.* Et Petrus de ardore fidei promittebat, et Salvator qua-

si Deus futura noverat. Et nota quod Petrus in noctem corporis et sanguinis Christi, non solam figuram et nudam umbram, ut impudens dogma Novatorum docet adversus Ecclesiam. Nescio an post hæc hodie fides catholica manifestius exponi quam hic a S. Hieronymo fuit exposita. Unde mirum mihi non est, si tanto supercilio Hieronymum calumniantur hæretici, præsertim imperiti eterici. MART.

^e Epistola in nostra recensione 57. Libet vero ipsa, quibus testimonium illud edisseruit, verba describere : *In Matthæo legimus, Dominum prædicentem Apostolis fugam, et hoc ipsum Zachariæ testimonio confirmantem : Scriptum est, ait, Percutiam pastorem, et dispergentur oves. At in Septuaginta, et in Hebræo multo aliter; non enim ex persona Dei dicitur, ut Evangelista vult; sed ex Prophætæ Deum Patrem rogantis : Percute pastorem, et dispergentur oves.*

te reget, et neget tertio. Postquam autem gallus cecidit, et decrecentibus tenebris vicina lux nuntiata est, conversus flevit amare, ^a negationis sordes penitentiae lacrymis lavans.

(Vers. 36.) *Tunc venit Jesus cum illis in villam, que dicitur Gethsemani, et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc et orem.* Gethsemani interpretatur, ^b vallis pinguisima, in qua jussit discipulos sedere paulisper et exspectare redeuntem, donec pro cunctis solus Dominus oraret.

(Vers. 37.) *Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cepit contristari et mæstus esse.* Illud quod supra diximus de passione et propensione, etiam in præsentis capitulo ostenditur, quod Dominus, ut veritatem probaret assumpti hominis, vere quidem contristatus sit, sed ne passio in animo illius dominaretur, per propensionem cœperit contristari. Aliud est enim contristari, et aliud incipere contristari. Contristabatur autem non timore patiendi, qui ad hoc venerat ut pateretur, **219** et Petrum ^c timiditatis arguerat; sed propter infelicissimum Judam, et scandalum omnium apostolorum, et refectionem populi Judæorum, et eversionem misere Jerusalem. Unde et Jonas super ariditate cucurbitæ vel hederæ contristatus est (Jonæ iv), nolens perire quondam tabernaculum suum. Si autem tristitiam animi, non affectum Salvatoris erga perituros, sed passionem hæretici interpretantur, respondeant, quomodo exponunt illud quod ex persona Dei per Ezechielem dicitur: *Et in omnibus istis contristabas me* (Ezech. xvi, sec. LXX).

(Vers. 38.) *Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: Sustinete hic, et vigilate mecum.* Quæ contristatur, anima est, et [Al. sed] non propter mortem, sed usque ad mortem contristatur, donec apostolos sua liberet passione. Quod autem præcepit: *Sustinete hic, et vigilate mecum*, non a somno prohibet, cujus tempus non erat imminente

discrimine; sed a somno infidelitatis, et torporæ mentis. Dicant ergo qui irrationabilem Jesum sumpsisse animam suspicantur, quomodo contristetur et noverit tempus tristitiæ. Quamquam enim et bruta animalia mœreant, tamen non noverunt nec causas, nec tempus usque ad quod debeant contristari.

(Vers. 39.) *Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans et dicens: Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Dato apostolis præcepto, ut sustinerent, vigilarentque cum Domino, paululum ^d procedens ruit in faciem suam, et humilitatem mentis habitu carnis ostendit, dicitque blandiens: *Mi Pater*, et postulat ut, si possibile est, transeat ab eo passionis calix, de quo supra diximus. Postulat autem non timore patiendi, sed misericordiâ prioris populi, ne ab illis bibat calicem propinatum. Unde et signanter non dixit, *transeat a me calix*, sed *calix iste*, hoc est, populi Judæorum, qui excusationem ignorantie habere non potest, si me occiderit, habens Legem et prophetas, qui me quotidie vaticinantur. Attamen revertens in semetipsum, quod **220** ex hominis persona trepidanter renuerat, ex Dei Filiique confirmat. *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Non, inquit, hoc fiat, quod humano affectu loquor; sed propter quod ad terras tua voluntate descendi.

(Vers. 40.) *Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes, et dicit Petro: Sic non potuisti una hora vigilare mecum? Ille qui supra dixerat: Etiam si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor, nunc tristitiæ magnitudine somnum vincere non potest.*

(Vers. 41.) *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem.* Impossibile est humanam animam non tentari. Unde et in Oratione Dominica dicimus: *Ne nos inducas in tentationem, quam ferre non possumus* [Al. possumus] (Matt. vi, 13; Luc. xi, 4). Non tenta-

^a Penes Victorium, ternæ negationis sordes lacrymis lavans.

^b In aliis libris est, pinguium: in aliis, ut et lib. Nom. Vallis pinguedinum. Victorius in hunc locum, Ut, inquit, valem pinguium significet, legendum est Gethsemani, quod est Hebraice, גֶּתְשֶׁמָנִי. Verum quia Græce scriptum in Matthæo invenitur Γεθσημανη, aliqui Hebraice periti, Syriaca plius nomina esse גֶּתְשֶׁמָנִי, quam Hebraica putant: significareque asserunt, Pecunia butyri: quippe cum apud Syros (quorum lingua e Babylone avecta tunc utebantur Judæi) גֶּתְשֶׁמָנִי idem sit quod Hebraice בֶּטְנֵי, et גֶּתְשֶׁמָנִי, idem quod גֶּתְשֶׁמָנִי, id est, butyrum. Veluti locus dictus sit a butyro, quod ibi exprimebatur. Hieronymus Hebraicam semper sequens nomenclaturam, etiam in libro de Nominibus Hebraicis, persistens in sententia, valem pinguedinum interpretatur, גֶּתְשֶׁמָנִי, pro גֶּתְשֶׁמָנִי vocem accipiens. Nos, quando nihil ad eum Librum de hujusce Nominis etymologia diximus, quidpiam hic proferamus. Perplacet vero nuperi Hebraicorum Nominum etymologi opinio, Gethsemane, Græce Γεθσημανη, torcular signorum interpretari, et גֶּתְשֶׁמָנִי, simani, femininum esse, a גֶּתְשֶׁמָנִי, siman, signo. Torcular autem signorum dicitur eum locum, sive villam, quod ibi primum daretur

signum statæ jam Neomeniæ: qui mos, sive modus in Rosch ha-chana cap. 2, hal. 2, 3, diligenter describitur, hincque docetur flammarum elevatione. Sed et aliis de causis signi nomenclaturam potuit accipere, vel quod ibidem e lapide, seu ligno fabricatum signum Molocho Ammonitarum idolo posuerit Salomon I Reg. xi, 7, vel quod isthic olim Assyriorum copiæ signa defixerint, Isai. xxxvi, 2, vel denique quod Jerosolymitani e signis illius loci conjecturam facerent.

^c Nostri mss., Petrum temeritatis arguerat.

^d Malim procidens, ipsamque adeo emendari interpunctionem ad hunc modum, vigilarentque cum Domino paululum, procidens ruit, etc.

^e Pronomen suos, quod Vulgatus Interpres habet, nostri hic mss. Græcusque ipse textus ignorant.

^f Clausulam, quam hic recitat, minime novit S. Pater in hoc ipso in Matthæum Commentario, cap. vi, vers. 13, ubi Orationem Dominicam diligentissime exposuit: ex quo manifesto colligas, non in Matthæi, sed in Lucæ tantum Evangelio subjunctam. Jam ad ipsiusmet Orationis textum pertinuisse, non ut quidam putant, explicationis gratia fuisse additam abs Hieronymo, ostendimus in Notis ad Commentarios in Ezechiel. cap. xlviii, vers. 16, adductis aliorum Patrum testimoniis, maximeque Hi-

tionem penitus refutantes, sed vires sustinendi in A tentationibus deprecantes. Ergo et in presentiarum non ait: *Vigilate et orate, ne tentemini*; sed, *ne intretis in tentationem*, hoc est, ne tentatio vos superet et vincat, et vos intra casses suos teneat. Verbi gratia: Martyr, qui pro confessione Domini sanguinem fundit, tentatus quidem est; sed tentationum [Al. tentationis] retribus non ligatur. Qui autem negat, in plagas tentationis incurrit.

Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Hoc adversum temerarios, qui quidquid crediderint, putant se posse consequi. Itaque quantum de ardore mentis confidimus, tantum de carnis fragilitate timeamus. Sed tamen juxta Apostolum, in spiritu carnis opera mortificantur (1 Petr. III).

(Vers. 42.) *Iterum secundo abiit et oravit, dicens: B Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua.* Secundo orat, ut si Ninive aliter salvari non potest, nisi aruerit cucurbita, fiat voluntas Patris, quæ non est contraria Filii voluntati, dicente ipso per prophetam: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui* (Ps. XXXIX, 9).

(Vers. 43, 44.) *Et venit iterum, et invenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eundem sermonem dicens.* Solus orat pro omnibus, sicut et solus patitur **221** pro universis. Languescabant autem et opprimebantur apostolorum oculi negatione vicina.

(Vers. 45.) *Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis: Dormite jam, et requiescite: ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum* (Matth. XVIII et II Cor. XIII). Postquam tertio oraverat, ut in ore duorum vel trium testium staret omne verbum, et apostolorum timorem sequenti pœnitentia impetraverat corrigendum, securus de passione sua pergit ad persecutores, et ultro se interficiendum præbet, dicitque discipulis suis:

(Vers. 46, 47.) *Surgite, eamus, ecce appropinquavit qui me tradet. Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum, et senioribus populi.* Ne nos inveniant quasi timentes et ^a retrahentes, ultro pergamus ad mortem, ut confidentiam et gaudium passuri videant.

(Vers. 48.) *Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, D tenete eum.* Miser Judas, et tamen non miserabilis, eadem infidelitate, qua magistrum et Dominum tradidit, putabat signa, quæ Salvatorem viderat facientem, non majestate divina, sed magicis artibus facta. Et quia eum forte audierat in monte transfiguratum, timebat ne simili transformatione elaboretur e manibus ministrorum. Dat ergo signum, ut sciant ipsum esse, quem osculo demonstraret.

(Vers. 49.) *Et confestim accedens ad Jesum, dixit: Ave, Rabbi. Et osculatus est eum.* Impudens quidem et scelerata confidentia, magistrum vocare, et osculum ei ingerere, quem tradebat. Tamen adhuc aliquid habet de verecundia discipuli, cum non eum palam tradit persecutoribus, sed per signum osculi. Hoc est signum, quod posuit Deus in Cain, ne quicumque invenisset, interficeret eum (Genes. IV).

(Vers. 50.) *Dixitque illi Jesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum.* Verbum, *Amice*, vel *ἀγάπη* intelligendum, vel certe juxta illud quod supra legimus: *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem* (Matt. XXII, 12)?

(Vers. 51.) *Et ecce unus ex his, qui erant cum Jesu, B 222 extendens manum exemit gladium suum, et percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus.* In alio evangelista [Al. Evangelio] scriptum est, quod Petrus hoc fecerit, eodem mentis ardore quo cætera. Servus quoque principis sacerdotum *Malchus* appellatur [Al. appellabatur]: auricula quæ amputatur, dextera est. Transitorie dicendum, quod *Malchus*, id est, rex quondam populus Judæorum, servus factus sit impietatis et devoracionis sacerdotum. Dexteramque perdidit auriculam, ut ^b totam litteræ vilitatem audiat in sinistra: sed Dominus in his, qui ex Judæis credere voluerunt, reddidit aurem dextram, et fecit servum genus regale et sacerdotale.

(Vers. 52.) *Tunc ait illi Jesus: Convertite gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. Et si non frustra portat gladium, qui ultor Dominicæ iræ positus est in eum, qui malum operatur: attamen quicumque gladium sumpserit, gladio peribit. Quo gladio? illo nempe qui igneus vertitur ante paradysum* (Genes. III): et gladio spiritus, qui in Dei describitur armatura (Ephes. VI).

(Vers. 53, 54.) *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturæ: quia sic oportet fieri? Non indigeo duodecim apostolorum auxilio, etiamsi omnes me defenderent, qui possum habere duodecim legiones angelici exercitus. Una legio apud veteres sex milibus complebatur hominum. Pro brevitate temporis ^c numerum non occurrimus explicare, typos tantum dixisse sufficiat: septuaginta duo millia angelorum, in quot gentes hominum lingua divisa est, duodecim legionibus fieri. Sequens sententia promptum ad patiendum demonstrat animum, quod frustra prophetæ cecinerint, nisi Dominus eos vere dixisse, passione sua asseruerit.*

(Vers. 55.) *In illa hora dixit Jesus turbis: Tam-*

lari in psalm. CXXVIII, lit. I, et Ambrosii de Sacramentis lib. V.

^a Rescribit Victor, ex tribus Florentiæ codicibus, *retractantes*: maluerim ego, *retrectantes*. Sic Rhabanus.

^b Palatini mss., *ut notam litteræ vilitatem*: ac certe postremum hoc verbum reponendum fuit pro *utilitatem*, quod Martianus legit.

^c In uno Palatino, *numerum non occurrimus explicare typos: tantum, etc.*

quam ad latronem existis cum gladiis et fustibus **A** comprehendere me : quotidie apud vos sedebam, docens in templo, et non me tenuistis. Stultum est, inquit, eum cum gladiis et fustibus querere, qui ultro se tradat vestris manibus, et in nocte **223** quasi latitantem, et a vestris oculis declinantem per proditorem investigare, qui quotidie in templo doceat. Sed ideo adversum me in tenebris congregamini, quia potestas vestra in tenebris est.

(Vers. 56.) *Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur Scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt. Quæ sunt Scripturæ prophetarum? Foderunt manus meas, et pedes meos (Ps. xlii, 17); et alibi: Sicut ovis ad victimam ductus est (Isai. liii, 7). Et in alio [Al. eodem] loco: Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem (Ibid., **B** sec. LXX).*

(Vers. 57.) *At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi Scribæ et seniores contenerant. Moyses, Deo iubente, præceperat, ut pontifices patribus succederent, et generationis in sacerdotibus series texeretur (Exod. xxix). Refert Josephus istum Caipham unius tantum anni ^a Pontificatum ab Herode pretio redemisse. Non ergo mirum est, si nequam pontifex inique [Al. iniquus] judicet.*

(Vers. 58.) *Petrus autem sequebatur eum a longe usque in atrium principis sacerdotum. A longe sequebatur, qui Dominum erat negaturus.*

(Vers. 59, 60.) *Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem. Principes autem sacerdotum et omne concilium querebant falsum testimonium contra Jesum, ut morti eum traderent. Et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Vel amore discipuli, vel humana curiositate scire cupiebat, quid judicaret de Domino pontifex: utrum eum neci addiceret, an flagellis cæsum dimitteret. Et in hoc diversitas decem apostolorum et Petri. Illi fugiunt, iste, quamquam procul, sequitur tamen Salvatorem.*

(Vers. 61.) *Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum reedificare illud. Quomodo falsi testes sunt, si ea dicunt, quæ Dominum supra dixisse legimus? Sed falsus testis est, qui non in eodem sensu dicta intelligit quo dicuntur. Dominus **D** enim dixerat de templo corporis sui. Sed et in ipsis verbis calumniantur, et paucis additis vel mutatis, quasi justam calumniam faciunt. Salvator dixerat: Solvite Templum **224** hoc; isti commutant, et aiunt: Possum destruere templum Dei. Vos, inquit,*

solvite, non ego: quia illicitum est, ut ipsi nolitis inferamus manus. Deinde illi vertunt: *et post triduum reedificare illud; ut proprie de templo Judaico dixisse videatur. Dominus autem, ut ostenderet animale et spirans templum, dixerat: Et ego in triduo suscitabo illud. Aliud est ædificare, aliud suscitare.*

(Vers. 62.) *Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat. Ira præceps et ^b impatientis non inveniens calumniæ locum, excutit de solio pontificem, ut vesaniam mentis motu corporis demonstraret. Quanto Jesus tacebat ad indignos responsione sua, falsos testes et sacerdotes impios, tanto magis pontifex furore superatus, eum ad respondendum provocat: ut ex qualibet occasione sermonis locum inveniat accusandi. Nihilominus Jesus tacebat. Sciebat enim, quasi Deus, quidquid respondisset torquendum ad calumniam.*

(Vers. 63.) *Et princeps sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei? Quid adjuras, impiissime sacerdotum, ut accuses, an ut credas? Si ut accuses, arguunt alii: ^c condempnate tacentem. Si ut credas, quare confitentem credere noluit?*

(Vers. 64.) *Dixit illi Jesus: Tu dixisti. Verumtamen dico vobis: amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli? Et adversum Pilatum, et adversum Caipham similis responsio, ut propria sententia condemnentur.*

(Vers. 65, 66.) *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit. Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes, dixerunt: Reus est mortis. Quem de solio sacerdotali furor excusserat, eadem rabies ad scindendas vestes provocat. Scidit autem vestimenta sua, ut ostendat Judæos sacerdotii gloriam perdidisse, et vacuum sedem habere ^d pontifices. Sed et consuetudinis Judaicæ est, cum aliquid blasphemiae et quasi contra Deum audierint, **225** scindere vestimenta sua. Quod Paulum quoque et Barnabam, quando in Lycaonia deorum cultu honorabantur, fecisse legimus. Herodes autem, quia non dedit honorem Deo, sed acquievit immoderato favori populi, statim ab angelo percussus est.*

(Vers. 67.) *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum cæciderunt. Ut adimpleretur quod dictum est: Dedi maxillas meas [Al. maxillam meam] alapis, et faciem meam non averti a confusione sputorum (Thren. iii, 30).*

^a De Caipha, sive Josepho, cui et Caiphæ nomen fuit, loquitur quidem Josephus libro Antiquit. xviii bis, cap. 5 et 4; at eum pretio ab Herode pontificatum redemisse, traditum ab historico non invenio.

^b Tres mss., et impatientia, pro impatiens.

^c Victorius, cui mutilus antea hic locus, sensuque carere visus est, de suo hic interserit, voluntque, legens, voluntque condemnare tacentem. At præterquam quod nihil supra codd. mss. auctoritatem

licere debet, superflua plane videatur additio illa, contextum mentemque S. Doctoris attendenti, qui accusatoribus principem sacerdotum jungens, ut superfluum illam esse monstrat interrogationem accusandi fine, aliis palam arguentibus, simul infert, *condempnate tacentem.*

^d Unus ms., Pontificis, tum pari omnes consensu, *aliquid blasphemum, aut quasi contra Deum, etc.*

i (Vers. 68.) *Alii autem palmas in faciem ejus dederunt, dicentes: Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? Stultum erat verberantibus respondere, et prophetizare^a cadentem, cum palam percutientis videretur insaniam. Sed sicut hoc vobis non prophetavit, sic illud manifestissime vaticinatus est, quod circumdaretur Jerusalem ab exercitu, et non relinqueretur lapis super lapidem in templo.*

(Vers. 69.) *Petrus vero sedebat foris in atrio. Foris sedebat, ut videret exitum rei. Et non appropinquabat Jesu, ne ministris aliqua suspicio nasceretur.*

(Vers. 72.) *Et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro. Solo^b quosdam pii affectus [Al. pio affectu] erga Apostolum Petrum, locum hunc ita interpretatos, ut dicerent Petrum non Deum negasse, sed hominem, et esse sensum: Nescio hominem, quia scio Deum. Hoc quam frivolum sit, prudens lector intelligit; sic [Al. si] defendunt Apostolum, ut Deum mendaciter reum faciant. Si enim iste non negavit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat: Amen dico tibi, quia hae nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat, me negabis, non hominem.*

(Vers. 73.) *Vere et tu ex illis es: nam et loquela tua te manifestum facit. Non quod alterius sermonis esset Petrus, aut gentis exteræ. Omnes quippe Hebræi erant, et qui arguebant, et qui arguebatur [Al. arguebantur]; sed quod unaquæque provincia et regio habeat proprietates suas, et [Al. ut] vernaculum loquendi sonum vitare non possit. Unde et^c Ephraim in Judicum libro (cap. xii) non possunt σύνθημα dicere.*

(Vers. 74, 75.) *Tunc cepit detestari et jurare, quia non²²⁶ novisset hominem. Et continuo gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. In alio Evangelio legimus: quia post negationem Petri, et cantum galli, respexit Salvator Petrum, et intuitu suo eum ad amaras lacrymas provocavit. Nec fieri poterat, ut in negationis tenebris permaneret, quem lux respexerat mundi.*

Et egressus foras, flevit amare. In atrio Caiphæ sedens, non poterat agere poenitentiam. Egreditur foras de impiorum concilio, ut pavidæ negationis sordes amarum fletibus lavet.

(Cap. XXVII.—Vers. 1 seqq.) *Mane autem facto,*

^a Antea legebatur, *cadentibus*. Verior quam reposuimus ad S. Patris mentem omnium mss. lectio est.

^b Ex his unus videtur S. Ambrosius, cujus hæc sententia lib. x in Lucam, n. 82: *Bene negavit hominem, quia sciebat Deum. Et pridem fortasse S. ipse Hilarius, qui in hunc locum, Et vere prope, ait, jam sine piaculo hominem negabat, quam Dei Filium primus agnoverat. Dixerint excusandi affectu, non ut culpam negarent.*

^c Tessera militaris, vulgo apud nos *le mot du quet*, dicebatur σύνθημα vel σύμβολον, signum quod ad pugnam exeuntibus dabatur vitandæ confusionis causa. Gabaaditæ ergo habebant pro signo ac synthemate

A consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent. Et vinctum adduxerunt, et tradiderunt eum Pontio Pilato præsidi. Non solum ad Pilatum, sed etiam ad Herodem ductus est, ut uterque Domino illuderet. Et cerne sollicitudinem sacerdotum in malum. Tota nocte vigilaverunt, ut homicidium facerent. Et vinctum tradiderunt Pilato. Habebant enim hunc morem, ut quem adjudicassent morti, ligatum judici traderent.

Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum. Avaritiæ magnitudinem [Al. magnitudine] impietatis pondus exclusit. Videns Judas Dominum adjudicatum morti, pretium retulit sacerdotibus, quasi in potestate sua esset persecutorum mutare sententiam. Itaque licet mutaverit voluntatem suam, tamen voluntatis primæ exitum non mutavit. Si autem peccavit ille qui tradidit sanguinem justum, quanto magis Judæi peccaverunt, qui emerunt sanguinem justum, et offerendo pretium, ad prodicionem discipulum provocarunt? Qui diversas naturas conantur introducere, et dicunt Judam proditorem malæ fuisse naturæ, nec electione [Al. electionem et servare] apostolatus potuisse servari, respondeant quomodo natura mala egerit poenitentiam.

(Vers. 5.) *At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et projectis argenteis in templo, 227 recessit: et abiens, laqueo se suspendit. Nihil profuit^d egisse poenitentiam, per quam scelus corrigere non potuit. Si quando sic frater peccat in fratrem, ut emendare valeat quod peccavit, potest ei dimitti. Sin autem permanent opera, frustra voce assumitur poenitentia. Hoc est quod in psalmo de eodem infelicissimo Juda dicitur: Et oratio ejus fiat in peccatum (Ps. cxi, 7); ut non solum emendare nequiverit prodicionis nefas, sed ad prius scelus etiam proprii homicidii crimen addiderit. Tale quid et Apostolus in secunda ad Corinthios Epistola loquitur: Ne abundantiori tristitia absorbeat frater^e (II Cor. ii, 7).*

(Vers. 6.) *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam [Al. corbanam], quia pretium sanguinis est. Vere culicem liquantes, et camelum glutientes. Si enim ideo non mittunt pecuniam in corbonam, hoc*

vocem שבלת, *schibboleth*, quam Ephraimæ pronuntiabant שבלת, *sibboleth*. Vide Judicum lib. cap. xii vers. 6. MART. — Videtur possit ipsum *Schibboleth* verbum, pro quo *Sibboleth* Ephraimæ pronuntiabant, propositum exemplo. Mss. tamen habent σύνθημα, aut Latine *synthema*, quod hic proprie *signum*, nota, sive *indicium* est, quo ab Ephraimæis Gabaaditæ distinguebantur. Diximus de hoc verbo alibi ad epist. 118, ad Julianum initio, ubi tamen diverso paulisper ab hoc significato accipitur.

^d Penes Victorium, *nihil profuit ei sera poenitentia, per quam, etc.*

^e Addunt nonnulli mss., *qui ejusmodi est.*

est, in gazophylacium et dona Dei, quia pretium A sanguinis est, cur * ipse sanguis effunditur?

(Vers. 7, 8.) Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum, propter hoc vocatus est ager ille Acheldemach, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Illi quidem fecerunt alia voluntate, ut æternum impietatis suæ relinquerent ex agri emptione monumentum. Cæterum nos, qui peregrini eramus a Lege et prophetis, prava eorum studia suscepimus in salutem: et in pretio sanguinis ejus requiescimus. Figuli autem ager appellatur, quia figulus noster est Christus.

(Vers. 9, 10.) Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam, dicentem: Et acciperunt triginta argenteos, pretium appretiatum, h quem apprehenderunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Hoc testimonium 228 in Jeremia non invenitur. In Zacharia vero, * qui pone ultimus est duodecim prophetarum, quædam similitudo fertur (Zach. xi): et quamquam sensus non multum discrepet, tamen et ordo et verba diversa sunt. Legi nuper in quodam Hebræo volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi Hebræus obtulit, Jeremiæ apocryphum, in quo hæc ad verbum scripta reperi. Sed tamen mihi videtur magis de Zacharia sumptum testimonium: Evangelistarum et Apostolorum more vulgato, qui verborum ordine prætermisso, sensus tantum de veteri Testamento preferant in exemplum.

(Vers. 11.) Jesus autem stetit ante præsidem, et interrogavit eum præses, dicens: Tu es rex Judæorum? Pilato nihil aliud interrogante criminis, nisi utrum rex Judæorum sit, arguuntur impietatis Judæi, quod ne falso quidem invenire potuerint quod obijcerent Salvatore.

Dixit illi Jesus: Tu dicis. Sic respondit ut et verum diceret, et sermo ejus calumniam non pateret. Et attende quod Pilato, qui invitus promebat sententiam, aliqua ex parte responderit: Sacerdotibus autem et principibus respondere noluerit, indignos se sermone judicans.

* Iterum penes Victorium, cur ipsum sanguinem effundunt?

^b Reposuimus quem, ad mss. omnium, quibus utimur, sedem, ipsum præterea admonente Græco textu, ὃν ἐπιχρησαντο. Antea legebatur, quod.

^c Atque ita quidem apud Jeremiam lectum olim hæc testimonium opinatur Eusebius lib. x Evangelicæ Demonstrationis; sed vel errorem inde postea Judæorum perfidia, vel hic substitutum Zachariæ nomen pro Jeremiæ librorum oscitantia. Augustinus l. iii, c. 7, de Consensu Evangelistarum id videtur referre ad memoriæ lapsam in sacro scriptore, quod ægre quidem concesserim. Recentiores, turbatos Græcos prophetiarum Jeremiæ codices plerumque causantur. Alii in autographo Matthæi Græco scriptum olim suspicantur Ζῆριον, pro quo Amanuenses similitudine litterarum decepti posuerint, Ἰησοῦν: quamquam hujusmodi descriptionem compendia tam antiqui usus exstitisse minime videantur. Quamobrem ea propior ad fidem opinio est, scriptum ab Evangelista absolute, ἐν τοῖς προφῆταις, n prophetis, quemadmodum nonnulli e Græcis patribus, præcipueque S. Epiphanius videtur legisse.

(Vers. 13 seqq.) Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt [Al. dicant] testimonia?

^d Et non respondit ei ad ullum verbum: ita ut miraretur præses vehementer. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum, quem voluissent. Ethnicus quidem est, qui condemnat Jesum: sed causam refert in populum Judæorum. Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Jesus autem nihil respondere voluit, ne crimen diluens a præside dimitteretur, et crucis utilitas differretur.

(Vers. 16 seqq.) Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barrabbas. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barrabbam, an Jesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Iste in Evangelio, quod scribitur juxta Hebræos, filius magistri eorum interpretatur, qui propter seditionem et homicidium fuerat condemnatus. Offert autem eis optionem Pilatus dimittendi quem velint, latronem, an Jesum: non dubitans, Jesum potius eligendum, sciens eum propter invidiam traditum. Igitur causa crucis manifeste invidia est.

(Vers. 19 seqq.) Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus, dicens: Nihil tibi * et justo illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populo ut peterent Barrabbam, Jesum vero perderent. Respondens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barrabbam. Nota quod gentibus sæpe a Deo somnia revelentur; et quod in Pilato et uxore ejus justum Dominum contentibus Gentilis, populi testimonium sit.

(Vers. 22, 23.) Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Multas liberandi Salvatoris Pilatus occasiones dedit. Primum, latronem justo conferens. Deinde inferens: Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? hoc

At nonnemo studiosus de nomine ipsum volens prophetam laudare, scripserit ad codicis oram, Zachariæ, quod nomen priori, in prophetis, lectione expuncta, alii in textum importarint. Certe omnium antiquissimum Latinæ versionis Evangeliorum Veronense exemplar Jeremiæ nomen non agnoscit, legitque absolute, dictum est per Prophetam. Sed et notatu digna Theophylacti sententia est, qui legit, per Jeremiam et Prophetam. Ἐπέκρουε, inquit, τὸ καὶ, καὶ ἀναγίνωσκε, διὰ Ἱερემίον καὶ τοῦ Προφήτου, ἡ ἴδιον Ζαχαρίου. Σύγχυσις γὰρ ἐστὶ τῶν ὑπ' ἀμφότερον ῥηθέντων τὰ περὶ τῆς τιμῆς ὁ Ζαχαρίας λέγει, κερ. ια' τὰ περὶ τοῦ ἀγροῦ ὁ Ἱερემίας κερ. θ'. Aninadvertite ipsam et copulam, ac lege, per Jeremiam et Prophetam, scilicet, Zachariam. Miscentur enim una simul, quæ a duobus dicta sunt. Quæ pretium spectant, Zacharias loquitur cap. xi. Quæ respiciunt emptionem agri, Jeremias cap. xix.

^d Pro subsequenti sacri textus pericope, hæc modo substituunt mss. nostri verba: Jesus autem nihil respondere voluit, Ethnicus, etc.

* Intersevat quidam mss. sit.

est, qui rex vester est. Cumque responderent, *Crucifigatur*, non statim acquievit; sed juxta suggestionem uxoris, quæ mandaverat: *Nihil tibi et justo illi*, ipse quoque respondit: *Quid enim mali fecit?* Hoc dicendo, Pilatus absolvit Jesum. At illi magis clamabant, dicentes: *Crucifigatur*. Ut impleretur quod in vigesimo primo psalmo dixerat: *Circumdederunt me canes multi: et congregatio malignantium obsedit me* (Psal. xxi, 12). Et illud Jeremiæ: *Facta est mihi hæreditas mea sicut leo in silva: dederunt super me vocem suam* (Jerem. xii, 8). Isaiæ quoque in hac sententia congruente: *Expectavi ut facerent judicium, fecerunt autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem* (Isai. v, 7).

(Vers. 24.) *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus feret, accepta 230 aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine hujus justus: vos videritis.* Pilatus accepit aquam, juxta illud propheticum: *Lavabo inter innocentes manus meas* (Ps. xxv, 6); ut in lavaero manuum ejus Gentilium opera purgarentur, et ab impietate Judæorum, qui clamaverunt, *crucifige eum*, nos alienos faceret, quodammodo hoc contestans, et dicens: Ego quidem innocentem volui liberare; sed quoniam [Al. etiam] seditio oritur, et perduellionis mihi contra Cæsarem crimen impingitur: *Innocens ego sum a sanguine justus hujus.* Judex qui cogitur contra Christum sententiam ferre, non damnat oblatum; sed arguit offerentes, justum esse pronuntians qui crucifigendus est. Vos, inquit, videritis. Ego minister sum legum: vestra vox sanguinem fundit.

(Vers. 25.) *Et respondens universus populus, dixit: Sanguis ejus super nos et super filios nostros.* Perseverat usque in præsentem diem hæc imprecatio super Judæos, et sanguis Domini non aufertur ab eis. Unde per Isaiam loquitur: *Si levaveritis ad me manus, non exaudiam vos. Manus enim vestrae plene sunt sanguine* (Isai. i, 15). Optimam hæreditatem Judæi filiis relinquunt [Al. reliquerunt], dicentes: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.*

(Vers. 26.) *Tunc dimisit illis Barrabbam, Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.* Barrabbas latro, qui seditiones faciebat in turbis, qui homicidiorum auctor erat, dimissus est populo Judæorum, id est, diabolus, qui usque hodie regnat in eis, et idcirco pacem habere non possunt. Jesus autem a Judæis traditus, absolvitur ab uxore Pilati, et ab ipso præside justus appellatur. Et centurio confitetur quod vere Dei Filius sit. Quærat eruditus lector, quomodo sibi conveniat Pilatum lavisse manus suas, et dixisse: *Inno-*

^a Pro hisce verbis, dicente Scriptura ad virum justum, duo Palatin. mss., secundum quod scriptum est, tantum habent.

^b Victorius tam in textu, quam in Commentar. reponit, *Prætorium*: quod melior isthæc sit lectio, ut est in vulgatis emendationibus codicibus impressis. Eam in super retineant omnia ferme apud se mss. Bibliorum exemplaria, hoc est numero quadraginta, inter quæ librum Cœnobii S. Pauli, sæpe a se nomi-

cent ego sum a sanguine justus hujus, et postea flagellatum tradidisse Jesum ut crucifigeretur? Sed sciendum est Romanis eum legibus ministrasse, quibus sancitum est, ut qui crucifigitur, prius flagellis verberetur. Traditus est itaque Jesus militibus verberandus, et illud sacratissimum corpus, pectusque Dei capax, flagella secuerunt. Hoc autem factum est, ut quia scriptum erat: *Multa flagella peccatorum* (Psal. xxxi, 10), illo flagellato, nos a verberibus liberaremur, **231**^a dicente Scriptura ad virum justum: *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* (Psal. xc, 10).

(Vers. 27 seqq.) *Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in b prætorio, congregaverunt ad eum universam cohortem, et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus: et genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Ave, rex Judæorum.* Milites quidem, quia rex Judæorum fuerat appellatus, et hoc ei Scribæ et sacerdotes crimen objecerant, quod sibi in populo Israel usurparet imperium, illudentes hoc faciunt, ut nudatum pristinis vestibus, induant chlamyden coccineam pro^c rufo limbo, quo reges veteres utebantur: et pro diademate ponant ei coronam spineam: pro sceptro regali dent calamum, et adorent quasi regem. Nos autem hæc omnia intelligamus mystice. Quomodo enim Caiphas dixit: *Oportet unum hominem mori pro omnibus* (Joan. xi, 50), nesciens quid diceret: sic et isti quæcumque fecerunt, licet alia mente fecerint, tamen nobis, qui credimus, sacramenta tribuerunt. In chlamyde coccinea, opera gentium cruenta sustentat: in corona spinea, maledictum solvit antiquum: in calamo, venenata occidit animalia. Sive calamum tenebat in manu, ut sacrilegium scriberet Judæorum.

(Vers. 30.) *Et expuentes in eum, acciperunt arundinem, et percutiebant caput ejus.* Eo tempore completum est: *Non averti faciem meam a confusione sputorum* (Isai. l, 6), et tamen cum caput ejus percutiant arundine, sustinet cuncta patienter, ut **232** Isaiæ verum ostendat valicinium, dicentis: *Arundinem quassatam non confringet* (Isai. xlii, 3).

(Vers. 31.) *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum, ut crucifigerent.* Quando flagellatur Jesus, et conspuitur, et irridetur, non habet propria vestimenta: sed ea quæ propter nostra peccata sumpserat. Cum autem crucifigitur, et illusionis atque irrisionis pompa præterierit, tunc pristinas vestes recipit, et proprium assumit ornatum: statim-

natum, plurimi faciunt. Assentiantur quoque huic lectioni antiquissimi Montis Cassini codices, Longobardicis characteribus conscripti, numero decem et septem, et Lovaniensium Theologorum omnes. Græcus codex ejusdem lectionis fons, ipse quoque legit, *εἰς τὸ πραιτώριον*.

^c Rectius fortasse Palat. mss. habent, russo. Trebellius in Claudio, et Vopiscus in Aureliano hujusmodi russas tunicas regum memorant.

que elementa turbantur, et testimonium Creatori dat A creatura.

(Vers. 32.) *Exeuntes autem, invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus.* Ne quis putet huic loco Joannis Evangelistæ historiam esse contrariam. Ille enim dixit, exeuntem Dominum de prætorio portasse crucem suam; Matthæus autem refert quod invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem, quem angariantes imposuerunt ei crucem Jesu. Sed hoc intelligendum est quod egrediens de prætorio Jesus, ipse portaverit crucem suam: postea obvium haberint Simonem, cui portandam crucem imposuerint. Juxta anagogen vero, crucem Jesu suscipiunt nationes, et peregrinus obediens portat ignominiam Salvatoris.

(Vers. 33.) *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvaria locus.* Audivi quemdam ^a exposuisse Calvaria locum, in quo sepultus est Adam, et ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput, et hoc esse quod Apostolus dicat: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te* 233 *Christus.* Favorabilis interpretatio et mulcens aurem populi, nec tamen vera. Extra urbem enim et foras portam, loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum, et Calvaria, id est, decollatorum sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Dominus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrii. Et quomodo pro nobis maledictum crucis factus est, et flagellatus est, et crucifixus: sic pro omnium salute quasi ^C *noxius inter noxios crucifigeretur.* Sin autem quispiam contendere voluerit, ideo ibi Dominum crucifixum, ut sanguis ipsius super Adæ tumulum distillaret, interrogemus eum, quare et alii latrones in eodem loco crucifixi sint? Ex quo apparet Calvariam non sepulcrum primi hominis, sed locum significare decollatorum, ut ubi abundavit peccatum, superabundaret gratia (Rom. v). Adam vero sepultum juxta ^b Hebron et Arbee, in Jesu filii Nave volumine legimus (Jos. xiv).

(Vers. 34.) *Et dederunt ei ^c acetum bibere cum felle*

^a Atque ita quidem senserunt Paula et Eustochium Epist. inter Hieronymianas 46, ad Marcellam, cui conscribendæ sevens præstitisse Hieronymum, vulgaris opinio est. *Locus, inquit, in quo crucifixus est Dominus noster Calvaria appellatur, scilicet, quod ibi sit antiqui hominis Calvaria condita, ut secundus Adam, id est, sanguis Christi de cruce stillans, primi Adam et jacentis protoplasti peccata dilueret.* Verum hanc veluti fabulam ipse alibi Hieronymus exsufflat. Quem vero hic se dicit audivisse, in Commentariis in Epist. ad Ephesios v, 14, diligentius describit. *Scio me, inquit, audivisse quemdam de hoc loco disputantem, qui in theatrale miraculum, numquam ante visam populo formam exhibuit, ut placeret: testimonium hoc, inquit, ad Adam dicitur in loco Calvaria sepultum, ubi crucifixus est Dominus, qui Calvaria idcirco appellatus est, quod ibi antiqui hominis esset conditum caput. Illo ergo tempore, quo crucifixus Dominus, super ejus pendebat sepulcrum, hæc prophætia completa est, dicens: Surge, Adam, qui dormis, et exurge a mortuis, et non ut legimus, ἐπιφανῶσαι σοι*

mixtum, et cum gustasset, noluit bibere. Deus loquitur ad Jerusalem: *Ego te plantavi vineam veram, quomodo facta es in amaritudinem vitis alienæ [Al. aliena] (Jerem. n, 21)?* Amara vitis amarum vinum facit, quod propinat Domino Jesu, ut impleatur quod scriptum est: *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto (Psal. lxxviii, 22).* Quod autem dicitur: *Et cum gustasset, noluit bibere,* hoc indicat, quod gustaverit quidem pro nobis mortis amaritudinem, sed tertia die resurrexerit.

(Vers. 35.) *Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Et hoc in eodem psalmo fuerat ^B *prophetatum: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem (Psal. xxi, 19).*

(Vers. 36.) *Et sedentes servabant eum.* Diligentia militum et sacerdotum nobis proficit, ut major et apertior resurgentis virtus appareat.

(Vers. 37.) *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam, Hic est Jesus, rex Judæorum.* Non possum digne admirari pro 234 rei magnitudine, quod ^d redemptis pretio falsis testibus, et ad seditio-nem clamoremque infelici populo concitato, nullam aliam invenerint causam interfectionis ejus, nisi quod rex Judæorum esset. Et illi for-itan illudentes ridentesque hoc fecerint. Cæterum Pilatus etiam nolentibus respondit: *Quod acripsi, acripsi.* Velitis, nolitis, Judæi, omnis vobis gentium turba respondet: *Jesus rex Judæorum est, hoc est, imperator credentium et consentientium.*

(Vers. 38.) *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris.* Si Golgotha tumulus est Adam, et non damnatorum locus, et ideo Dominus ibi crucifigitur, ut suscitetur Adam, duo latrones quare in loco isto eodem crucifiguntur?

(Vers. 39 seqq.) *Prætereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua, et dicentes: Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedificas, salva te metipsum; si Filius Dei es, descende de cruce. Si-*

Χριστός, id est, orietur tibi Christus, sed ἐπιφανῶσαι, id est, continget te Christus. Quia videlicet tactu sanguinis ipsius, et corporis dependentis vivificetur, atque consurgat, et tunc typum quoque illum veritate compleri, quando Elisæus mortuus mortuum suscitavit. Hæc utrum vera sint, nec ne, lectoris arbitrio derelinquo. Certe tunc in populo dicta placuerunt, et quodam plausu ac tripudio sunt excepta. Nos quædam observabimus ad hujusmet Epistolæ locum: astipulatorem enim S. Ambrosium inter ceteros magni nominis viros hæc opinio habuit, Commentar. in Lucam xxiii, ubi et, quod difficile est creditu, prognatam ab Hebræis tradit fuisse sententiam.

^b Confer librum de Locis ad vocem *Arbec*. Videntur quoque S. Epiphanius contra Tatianum.

^c Plerique omnes mss., *vinum* pro *aceto* hic præferunt. Sed et Græci archetypi variant exemplaria: aliis οἶνον, aliis ὄζον præferentibus.

^d Unus Palatinus, *quod credentes falsis testibus: alii vocem pretio tantum prætermittunt.*

militer et principes sacerdotum, illudentes cum scribis et senioribus, dicebant. Blasphemabant, quia prætergrediebantur viam, et in vero itinere Scripturarum ambulare volebant. Movebant capita sua, quia iam antea movebant pedes, et non stabant super petram. Idipsum autem insultans, dicit fatuus populus, quod falsi testes confuserant.

(Vers. 42.) *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Etiam patientes, constituntur Scribas et Pharisei, quod alios salvos fecerit. Itaque vos vestra condemnat sententia. Quis enim alios salvos fecit, utique si vellet, seipsum salvare poterat.*

(Vers. 43.) *Si rex Israel est, descendat de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo; liberet eum nunc si vult. Dixit enim, quia Filius Dei sum. Fraudulenta promissio: Quid est plus de cruce adhuc descendere viventem, an de sepulchro mortuum resurgeret? Resurrexit, et non credidistis. Ergo si etiam de cruce descenderet, similiter non crederetis. Sed mihi hoc videntur demones immittere. Statim enim ut crucifixus est Dominus, senserunt virtutem crucis, et intellexerunt fractas esse vires suas; et hoc agunt, ut de cruce descendat; 236 sed Dominus sciens adversariorum insidias, permanet in patibulo, ut diabolum destruat.*

(Vers. 44.) *Idipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. Hic per tropum, qui appellatur ὁ ἄλλοθις, pro uno latrone uterque inducitur blasphemasse. Lucas vero asserit, quod altero blasphemante, alter confessus sit, et contrario increpaverit blasphemantem (Luc. xxiii). Non quod discrepent Evangelia; sed quod primum uterque blasphemaverit, dehinc sole fugiente, terra commota, saxisque disruptis, et ingruentibus tenebris, unus crediderit in Jesum, et priorem negationem sequenti confessione emendaverit. In duobus latronibus uterque populus, et Gentilium, et Judæorum primum Dominum blasphemavit. Postea signorum magnitudine alter exterritus egit penitentiam, et usque hodie Judæos increpat [Al. increpaverit] blasphemantes.*

(Vers. 45.) *A sexta autem hora, tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam. Qui scripserunt contra Evangelia, suspicantur deliquisse solis, quod certis statulisque temporibus accidere solet, discipulos Christi ob imperitiam super resurrectione Domini interpretatos: cum defectus solis nunquam nisi ortu lunæ fieri soleat. Nulli autem dubium est paschæ tempore lunam fuisse plenissimam. Et ne forsitan videretur umbra terræ, vel orbis lunæ*

A soli oppositus, breves et ferrugineas fecisse tenebras, trium horarum spatium ponitur, ut omnis conscientiam occasio tolleretur. Et hoc factum fuit, ut completeretur [Al. completur] propheta, dicens: *Occubet sol meridie, et contenebrabitur super terram in die lux (Amos, viii, 9); et in alio loco: Occubuit sol cum adhuc media esset dies (Jerem. xv, 9).* Videturque mihi clarissimam lumen mundi, hoc est, lumen majus retraxisse radios suos, ne vel pendente videret Dominum, aut impij blasphemantes sua luce fruerentur.

(Vers. 46.) *Et circa horam nonam, clamavit Jesus voce magna, dicens: Eli, Eli, ἢ lammasabachani. Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Principio 236 vicecimi et primi psalmi abusus est, illudque quod in medio versiculo legitur: *Respice in me*, superfluum est. Legitur enim in Hebræo: *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Ergo et impii sunt qui psalmum istum ex persona David, sive Esther et Mardochei dictum putant, eum etiam evangelicæ testimoniis ex eo sumpta super Salvatore intelligant: ut est illud: *Diriserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Et aliud: *Pederunt manus meas et pedes meos.* Ne mireris verborum humilitatem et querimonias derelicti, cum formam servi sciens, scandalum crucis videas.*

(Vers. 47.) *Quidam autem illic stantes et audientes, dicebant: Etiam vocat iste. Non omnes, sed quidam quos arbitror milites fuisse Romanos, non intelligentes sermonis Hebræici proprietatem, sed ex eo quod dixit: *Eli, Eli*, putantes Eliam ab eo invocatum. Sin autem Judæos qui hoc dixerint, intelligere veluimus, et hoc more sibi solito faciunt, ut Dominum imbecillitatis infament, qui Eliæ auxilium deprecatur.*

(Vers. 48.) *Et continuo currens unus ex eis, accipit spongiam implevit aceto: et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Et hæc facta sunt ut completeretur propheta: *In siti mea potaverunt me aceto (Ps. lxxviii, 22).* Usque hodie Judæi et omnes increduli Dominicæ resurrectionis aceto et felle potant Jesum; et dant ei vinum myrrhatum ut eum conso-piant, et mala eorum non videat.*

(Vers. 50.) *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Divinæ potestatis indicium est emit-tere spiritum, ut ipse quoque dixerat: *Nemo potest tollere animam meam a me; sed ego pono eam a me ipso, et rursus accipiam eam (Joan. x, 18).**

(Vers. 51.) *Et ecce velum Templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum. Velum templi*

* Interferunt quidam mss: voculam, *hunc.*

^b Videntur veterum codd. exscriptores legi misuisse ὁ ἄλλοθις, quod est, *commixtio*; fere enim omnes præferunt, quamquam mendosa scriptura, ὁ ἄλλοθις, aut ὁ ἄλλοθις.

^c Tres mss., *Lamasabachani*: et mox, *quare dereliquisti*, etc.

^d Pseudo-Hieron. Breviario in Psalmos: *Hoc versiculo Dominus in cruce pendens usus est, et quo ammadremus totum psalmum a Domino in cruce po-*

sito decantari. Quod autem habet in medio, Intendo mihi, in Hebræis codicibus non habetur, et appositum vox Domini declarat, quæ etiam illud in Evangelio prætermisit, etc.

^e Idem in ipsiusmet psalmi titulum: *Hanc inscriptionem Hebræi aliter habent: Pro cervo matutino. Et interpretatione perversa putant de Esther totum vigesimum primum psalmum esse compositum. Quod videlicet ipsius periculo et intercessione apud regem sit de periculo Israeliticus populus liberatus.*

scissam est, et omnia Legis sacramenta quæ prius A tegebantur, prodita sunt, atque ad Gentium populum transierunt. In Evangelio, ejus sæpe factus mentionem, superliminare templi infinita magnitudinis fractum **237** esse atque divisum legimus [At. legi]. Josephus quoque refert virtutes Angelicas, præsidens quondam templi, * tunc pariter conclamasse: *Transeamus ex his sedibus.*

(Vers. 52.) *Et terra mota est, et petreæ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt.* Nulli dubium est, quin [At. quid] significet juxta litteram magnitudo signorum, ut crucifixum Dominum scum et cælum et terra et omnia demonstrarent. Sed mihi videtur terræmotus et reliqua typum ferre credentium, quod pristinis errorum vitis derelictis, et cordis emollita duritia, qui prius similes erant tumulis mortuorum, B postea agnovissent Creatorem.

(Vers. 53.) *Et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exiit de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis.* Quomodo Lazarus mortuus resurrexit, sic et multa corpora sanctorum resurrexerunt, ut Dominum ostenderent resurgentem (Joan. xi). Et tamen cum monumenta aperta sint, non antea resurrexerunt, quam Dominus resurgeret, ut esset primogenitus resurrectionis ex mortuis. Sanctam autem civitatem in qua visi sunt resurgentes, aut Jerusalem cælestem intelligamus, aut hanc terrænam, quæ ante sancta fuerat. Sicut et Matthæus appellatur publicanus, non quod et Apostolus adhuc permaneat publicanus, sed quod pristinum vocabulum tenent. Sancta appellabatur civitas Jerusalem propter templum et sancta sanctorum, et ob distinctionem aliarum urbium, in quibus idola colebantur. Quando vero dicitur, *apparuerunt multis*, ostenditur non generalis fuisse resurrectio, quæ omnibus appareret: sed specialis ad plurimos, ut hi **238** viderent qui cernere merebantur.

(Vers. 54.) *Centurio autem et qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræmotu et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste.*

* Imposuisse videtur Hieronymo Eusebius, qui hoc ex Josepho miraculum in Chronico memorat ad annum Christi 33, ad quem ejus et mortem refert. Josephus etiam, inquit, vernaculus Judæorum scriptor circa hæc tempora die Pentecostes, sacerdotes primum commotiones locorum et quosdam sonitus sensit testatur. Deinde ex adyto templi repentinatim subito erupisse vocem dicentium: *Transmigremus ex his sedibus.* Exinde noster, qui properanti calamo hosce Commentarios fundebat, bona fide hæsit; nec Josephi textum videtur consuluisse: quemadmodum neque cum epistolas 18, ad Damasum, et 120, ad Edibiam daret quæst. 8 atque alibi. Sed cum in Isaiam Comment. scriberet, meliori usus consilio ad ipsiusmet Josephi historicam fidem, non quo adno mortuus est Christus, sed post fere triginta duos ab ejus passione, hoc monstrum inter eâ, quæ excidium templi clademque urbis Jerusalemitanæ antecesserunt, rectissime censet. *Eo, inquit, tempore (excidii Jerusalemitanæ) et in urbe et in templo, tam sacerdotum et Levitarum, quam vulgi ignobilis, mulierumque, ac puerorum ululatus auditus est: quando reddidit*

In alio Evangelio post terræmotum manifestior causa miraculi centurionis exponitur: quod cum vidisset eum spiritum dimisisse, dixerit: *Vere Filius Dei erat iste.* Nullus enim habet potestatem dimittendi spiritum, nisi ille qui animarum conditor est. Spiritum autem in hæc loco pro anima intelligamus, seu quod spirituale et vitale corpus faciat, seu quod animæ ipsius substantia spiritus sit, juxta illud quod scriptum est: *Auferes spiritum eorum, et deficient* (Ps. ciii, 29). Et hæc considerandum, quod centurio ante crucem in ipso scandalo passionis vere Dei Filium confiteatur: et Arius in Ecclesia prædicet creaturam.

(Vers. 55, 56.) *Erant autem ibi mulieres multe a longe quæ secutæ fuerant Jesum a Galilæa, ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi.* Consuetudinis Judaicæ fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquo, ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus abjecisse se memorat. Dicit enim ipse: *Numquid non habemus potestatem sorores mulieres circumducendi, sicut et cæteri Apostoli faciunt* (I Cor. ix, 5)? Ministrabant autem Domino de substantia sua, ut meteret eardem carnalia, cujus illæ metebant spiritualia. Non quod indigeret cibus Dominus creaturatum, sed ut typum ostenderet magistrorum, quod victu atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Sed videamus quales comites habuerit: Mariam Magdalenam, a qua **239** septem dæmonia eiecerat, et Mariam Jacobi, et Joseph matrem, materteram suam, sororem Mariæ, matris Domini, et matrem filiorum Zebedæi, quæ paulo ante regnum liberis postulaverat, et alias quas in cæteris Evangelis legimus (Luc. vii).

(Vers. 57, 58.) *Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathia, nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus.* Dives refertur non de jactantia scriptoris, quo virum

Dominus retributionem inimicis suis, implens comminationem, qua dixerat: Relinquetur vobis domus vestra deserta, et illam prophetiam: Dereliqui domum meam: quando præsidens templi consona angeli voce dixerunt: Transeamus ex his sedibus, de quibus Josephus Judæicæ scriptor historiarum, etc. Sic revera habet Josephi testimonium lib. vi, cap. 5, ubi signa, quæ Jerusalemorum destructionem portendebant, præcesseruntque proxime, recitat: κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν ἡ Πεντηκοστὴ καλεῖται, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς παρελθόντες εἰς τὸ ἕδος ἱερὸν, ὡσπερ αὐτοῖς ἔθος ἦν πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν νιθήσως ἀντιλαβέσθαι ἴψαν καὶ κτύπον, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ φωνῆς ἀθρόας, μεταβαίνωμεν ἐν τῷ οὐρανῷ. Fæsto autem die, qui Pentecoste appellatur, sacerdotes noctu templum ingressi ad obtinendū ex more ministeria, primum quidem motum, ac strepitum se exaudivisse dixerunt, tum deinde vocem quasi confertæ multitudinis simul clamantis, Migremus hinc. Verosimile est adeo Eusebium in vitiatos ac male confusos Josephi codices incidisse: quod pridem doctis vitis notatum est.

nobilem atque ditissimum referat Jesus fuisse discipulum; sed ut ostendat causam quare a Pilato corpus Jesu potuerit impetrare. Pauperis enim et ignoti non erat ad Pilatum præsidem Romanæ potestatis accedere, et crucifixi corpus impetrare. In alio Evangelista (*Luc. XIII*) Joseph iste ^a βουλευτής appellatus, id est, consiliarius, et de ipso quidam putant primum psalmum esse compositum: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*, et reliqua.

(Vers. 59.) *Et accepto corpore, b Joseph involvit illud in sindone munda.* Ex simplici sepultura Domini, ambitio divitum condemnatur, qui ne in tumulis quidem possunt carere divitiis. Possumus autem juxta intelligentiam spiritualem et hoc sentire, quod corpus Domini non auro, gemmis et serico, sed lenteamine puro obvolvendum sit, quamquam et hoc significet, quod ille in sindone munda involvit Jesum, qui pure mente eum suscepit.

(Vers. 60.) *Et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra, et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit.* In novo ponitur monumento, ne post resurrectionem, cæteris corporibus remanentibus, resurrexisse alius fingeretur. Potest autem et novum sepulcrum Mariæ virginali uterum demonstrare: saxumque ostio appositum, et saxum magnum ostendere absque auxilio plurimorum sepulcrum non potuisse reserari.

(Vers. 61 seqq.) *Erat autem ibi Maria Magdalene et altera Maria, sedentes contra sepulcrum.* Altera autem die quæ est post parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisæi ²⁴⁰ ad Pilatum, dicentes: *Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam.* Cæteris relinquentibus Dominum, mulieres in officio perseverant, expectantes quod promiserat Jesus, et ideo meruerunt primæ videre resurgentem, quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (*Matth. x, 22; xxiv, 13*).

(Vers. 64 seqq.) *Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi, surrexit a mortuis, et erit novissimus error pejor priore.* Ad illis Pilatus: *Habitis custodiam. Ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.* Non suffecerat principibus sacerdotum, et Scribis ac Pharisæis crucifixisse Dominum Salvatorem, nisi sepulcrum custodirent, cohortem acciperent, signarent lapidem, quantum in illis est, manum opponerent resurgenti, ut diligentia eorum nostræ fidei proficeret: Quanto enim amplius reservatur, tanto magis resurrectionis virtus ostenditur. Unde et in monumento novo, quod excisum fuerat in petra, conditus est: ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis, ablati furto

^a Mss. BOYARD, pari consensu legunt. Porro nedum quibusdam, sed multis placuisse hanc de Josepho sententiam, testatur Expositio psalmorum altera, quam ex parte Breviario in psalmos Hieronymo perperam ascripto, falso et ipsam tributam subjungimus: *Generaliter de qualibet justo viro dicitur, licet*

A diceretur. Quod autem in sepulcro ponendus esset, prophetæ testimonium est, dicens: *Hic habitabit in excisa spelunca petre fortissimæ* (*Isai. xxxiii, 16*). Statimque post duos versiculos sequitur: *Regem cum gloria videbitis* (*Ibid., 17*).

Cap. XXVIII. — Vers. 1.) *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum.* Quod diversa tempora istarum mulierum in Evangeliiis describuntur, non mendacii signum est, ut impii objiciunt, sed sedulæ visitationis officium, dum crebro abeunt ac recurrunt, et non patiuntur a sepulcro Domini diu abesse vel longius.

(Vers. 2, 3.) *Et ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cælo, et accedens, B revolvit lapidem, et sedebat super eum. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur* [*Al. fulgor*], *et vestimentum ejus sicut nix.* Dominus noster unus atque idem Filius Dei et Filius hominis, juxta utramque naturam, divinitatis et carnis, ²⁴¹ nunc magnitudinis suæ, nunc humilitatis signa demonstrat. Unde et in præsentis loco, quamquam homo sit qui crucifixus est, qui sepultus est, qui clausus tumulo, quem lapis oppositus cohibet, tamen quæ foris aguntur, ostendunt Filium Dei, sol fugiens, tenebræ ingruentes, terra commota, velum scissum, saxa dirupta, mortui suscitati, angelorum ministeria, quæ ab initio nativitatis ejus Deum probabant. Ad Mariam Gabriel venit, cum Joseph angelus loquitur; idem pastoribus nuntiat, angelorum postea auditur chorus dicentium: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (*Luc. II*). Tentatur in solitudine, et post victoriam statim serviunt angeli. Nunc quoque Angelus venit custos sepulcri Dominici, et in vestitu candido signat gloriam triumphantis. Necnon ascendente ad cælos Domino, duo angeli in Oliveti monte cernuntur, pollicentes apostolis secundum Salvatoris adventum (*Act. I*).

(Vers. 4, 5.) *Præ timore autem ejus, exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Respondens autem angelus, dixit mulieribus: Nolite timere vos. Scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis: Non est hic, surrexit enim sicut dixit. Custodes, timore perterriti, instar mortuorum stupefacti jacent, et tamen augeus non illos, sed mulieres consolatur. Nolite timere vos. D Illi, inquit, timeant: in his perseveret pavor, in quibus permanet incredulitas. Cæterum vos quia Jesum quæritis crucifixum, audite quod resurrexit et promissa perfecit.*

(Vers. 6, 7.) *Venite, et videte c locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes, dicite discipulis ejus. Ut si meis verbis non creditis, vacuo credatis sepulcro, et gradu concito pergite ac nuntiate discipulis ejus.*

Quia surrexit, et d ecce præcedit vos in Galilæam: multi putent de Joseph dictum esse illo ab Arimathia, qui non abierit in consilio Judæorum.

^b Pro Joseph nomine, tres Palatini mss. *Jesu* habent, id est *corpore Jesu*.

^c Vocem *locum* Palatini mss. ignorant.

^d Hic quoque verbum *ecce* Palat. mss. omittunt.

ibi eum videbitis : ecce prædixi vobis. Hoc est in volutabrum gentium, ubi ante error erat et lubricum, et firmo ac stabili pede vestigium non ponebat.

(Vers. 8.) *Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus.* Duplex mentes mulierum tenebat affectus, timoris et gaudii : alter de miraculi magnitudine, 242 alter ex desiderio resurgentis; et tamen uterque semineum concitabat gradum. Pergebant ad apostolos, ut per illos fidei seminarium spargeretur.

(Vers. 9.) *Et ecce Jesus occurrit illis, dicens : Ave.* Quæ sic quærebant, quæ ita currebant, merebantur obvium habere Dominum resurgentem, et primum audire, *Ave* : ut maledictum Evæ mulieris in mulieribus subverteretur.

Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Istæ accedunt et tenent pedes ejus, quia adoraverunt eum. Cæterum illæ, quæ quærebat viventem cum mortuis, et nesciebat adhuc Filium Dei surrexisse, merito audit : *Ne tangas me, nondum enim ascendi ad Patrem meum* (Joan. xx, 17).

(Vers. 10.) *Tunc ait illis Jesus : Nolite timere.* Et in veteri et in novo Testamento, hoc semper observandum est : quod quando augustior [Al. angustior] aliqua apparuerit visio, primum timor pellitur, ut, sic mente placata, possint quæ dicuntur [Al. dicunt], audiri.

Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Illis fratribus de quibus in alio loco dixit : *Annuntiabo nomen tuum fratribus meis* (Psal. xxi, 23) : qui Salvatorem nequaquam in Judæa conspiciunt, sed in gentium multitudine.

(Vers. 12 seqq.) *Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes : Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.* Custodes miraculum cogitentur : ad urbem conciti redeunt : nuntiant principibus sacerdotum quæ viderint, quæ facta conspexerint. Illi qui debuerant converti ad poenitentiam, et Jesum quærere resurgentem, perseverant in malitia, et pecuniam quæ ad usus templi data fuerat,

* Hunc Hieronymi locum nonnulli cum Garnerio ad Mar. Mercatorem, numm ex tribus illis esse putant, quos S. Augustinus libro de Fide et Operibus notat, impugnatque, tacito tamen auctoris nomine, prærevertit, ut ait, tanti viri. Hanc nempe ipsam, præcedere debere baptismi sacramentum, ut deinde sequatur vitæ morumque doctrina, sententiam S. Augustinus perversam ac præposteram esse contendit. Sed quemadmodum prior ex iis locus, qui est de omnibus citra discrimen admittendis ad baptismum, ita ut etiam gravissimorum criminum rei, sique pertinaces, qui vitam emendare nolint, non repellantur, Hieronymo affingi nullatenus potest, quem penes nihil huic errori consentaneum est invenire : ita neque in hoc culpandus est S. doctor, isque pu-

vertunt in redemptionem mendacii, sicut antea triginta argenteos dederant Judææ proditori. Omnes igitur qui stipe templi, et his quæ conferuntur ad usus Ecclesiæ abutuntur in aliis rebus, 243 quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum et sacerdotum, redimentium mendacium, et Salvatoris sanguinem.

(Vers. 16, 17.) *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus. Et videntes eum, adoraverunt; quidam autem dubitaverunt.* Post resurrectionem Jesus in monte Galilææ conspicitur, ibique adoratur : licet quidam dubitent, et dubitatio eorum nostram augeat fidem. Tunc manifestius ostenditur Thomæ, et latus lancea vulneratum, et manus fixas demonstrat clavis.

(Vers. 18.) *Et accedens Jesus locutus est eis, dicens : Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.* Illi potestas data est, qui paulo ante crucifixus, qui sepultus in tumulo, qui mortuus jacuerat, qui postea resurrexit. In cælo autem et in terra potestas data est, ut qui ante regnabat in cælo, per fidem credentium regnet in terris.

(Vers. 19.) *Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Primum docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Non enim potest fieri ut corpus 244 baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem. Baptizantur autem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut quorum una est divinitas, una sit largitio : nomenque Trinitatis, C unus Deus est.

(Vers. 20.) *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Ordo præcipuus : Jussit apostolis ut primum docerent universas gentes, deinde fidei intingerent sacramento, * et post fidem ac baptismum, quæ essent observanda præciperent. Ac ne putemus levia esse quæ jussa sunt et pauca, addidit : *Omnia quæcumque mandavi vobis.* Ut quicumque crediderint, qui in Trinitate fuerint baptizati, omnia faciant quæ præcepta sunt.

Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. Qui usque ad consummationem sæculi cum discipulis se futurum esse promittit, et illos ostendit semper esse victuros, et se nunquam a credentibus recessurum. Qui autem usque ad consummationem mundi sui presentiam pollicetur, non ignorat eam diem in qua se scit futurum cum apostolis.

tandus qui ab Augustino, quamquam nomine dissimulato, reprehenditur. Neque enim id proprie Hieron. sentit, quod Episcopus Hipponensis culpatur : ut ex superioribus atque integro contextu manifestum est, ubi fidei doctrinam continuo præponi jubet : *Neque enim, inquit, potest fieri, ut corpus baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem.* De morum autem doctrina parum sollicitus, si baptismum præmittatur, tantum curat ne omnino prætermittatur; eaque certe vel post baptismum tradenda est. Accedit quod et tertium locum falso notatum dici ab Augustino, ostendimus ad dialog. I contra Pelagianos, et ad Commentar. in Isai. cap. ultimum.